de ION T. AMZA

ISTORIA STATULUI ȘI DREPTULUI ROMÂNESC

INTRODUCERE

Istoria trebuie să prezinte în general întregul proces al evoluției sociale şi politice în complexitatea sa, să pornească de la analiza ştiințifică a realității, să înfățişeze faptele nu după dorințele subiective ale oamenilor nu după nevoi politice de moment, după criterii de conjunctură, ci aşa cum s-au petrecut ele, corespunzător adevărului vieții.

Valoarea istoriei ca "magistra vitae" constă în înfățişarea obiectivă a faptelor în interpretarea lor justă, constituind astfel o oglindă a conştiinței de sine a poporului înmănunchind experiența de viață a înaintaşilor şi trasând liniile directoare pentru activitatea şi lupta celor prezenți.

Lucrarea de față se înscrie în cadrul preocupările istorice, de a cerceta şi analiza importanța unor etape din evoluția societății româneşti, de a prezenta din punct de vedere juridic izvoarele şi evoluția justiției româneşti în aceste etape precum şi elemente sau situații care au înrâurit într-o măsură mai mare sau mai mică, evoluția economică şi social-politică a societății româneşti în aceste perioade.

Autorul

BCU IAŞI - BIBLIOTECA UNIVERSITARĂ LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

TITLUL I

OBŞTEA SĂTEASCĂ

CAPITOLUL I

OBŞTEA CA ELEMENT DE LEGĂTURĂ ÎNTRE ORÂNDUIRILE ANTERIOARE ŞI FEUDALISM

1.1. Obştea în Dacia antică

Numai prin cunoaşterea unor aspecte antice şi prefeudale ale obştilor săteşti din ţara noastră se vor putea lămuri multe cauze pentru care în istoria României obştea nu a putut fi aservită total şi a reprezentat un element esenţial al luptei dârze a ţărănimii împotriva cotropirii muncii libere şi a pământului de către clasa stăpânilor feudali.

Timp de mai multe secole, între retragerea aureliană din Dacia şi apariţia feudalismului (secolele al III-lea – al X-lea) obştea şi asociaţiile de obşti au alcătuit singura formă a vieţii sociale a poporului nostru pe cale de formare.

Cel mai vechi document despre obşte în ţara noastră datează din secolul I Î. Hr. Pasajul din Odele lui Horaţiu rămâne cea mai importantă mărturie despre obştea agricolă la daci:

(Melius) vivant et rigidae Getae
Inemetata quibus ingera liberas
Fruges et Cererem ferunt
Nec cultura. Placet longior annua,
Defunctumque laboribus,
Aequali recreat sorte vicarius

"Mai bine trăiesc şi geţii cei aspri, cărora ogoarele nedespărţite prin hotare le aduc roade şi recolte comune. Nici nu le place o cultură mai lungă decât un singur an, iar pământul pe care s-a încheiat munca este înlocuit cu altul, cu aceeaşi menire".

Rezultă de aici că la daco-geți, înainte de cucerirea romană, exista o stăpânire comună a pământului, că pământul se cultiva în fiecare an pe alt loc şi că roadele acestuia erau ale tuturor neamurilor obştei. Existența obştei la geto-daci nu poate fi contestată. Este simplu de dedus de ce Horațiu a ales ca exemplu pe daco-geți, dintre popoarele din afara Imperiului roman şi anume pentru că acestea posedau o formă tipică modului de viață în obşte, mod de viață care vine în contradicție cu modul de viață sclavagist din Imperiu. Nu se poate afirma cu siguranță care era stadiul de dezvoltare al obştei în perioada la care ne referim dar cert este faptul că nu se poate vorbi de comuna primitivă pentru că în societate dacă apăreau germenii caracteristici formării statului. Existența unei nobilimi tribale la daci (pileati) şi a unei clase din oamenii liberi (comati), care participau la constituirea armatei conduce la concluzia că dacii se găseau în pragul apariției claselor. Aceasta înseamnă că încă din vremea dacilor, în preajma cuceririi romane, se poate stabili începutul epocii de trecere a obştei de la faza gentilică la teritorializare.

Integrată în statul dac, obştea teritorială a dus o continuă luptă împotriva tendințelor acaparatoare ale aristocrației, reuşind să-şi păstreze individualitatea, să-şi fixeze mai bine structura şi caracterele, pe care le-a păstrat apoi nealterate, în ciuda vicisitudinilor istorice.

Cucerirea Daciei de către romani şi formarea provinciei Dacia a adus cu sine orânduirea sclavagistă în această țară, fapt care n-a reprezentat un element esențial în existența obştei ca formă de organizare socială. Trebuie relevate două aspecte care vin să întărească cele afirmate mai sus. Mai întâi, pe când în alte provincii stăpânirea romană a continuat până în perioada descompunerii orânduirii sclavagiste, în Dacia retragerea stăpânirii romane se termină mult mai devreme (sec. III, d. Hr.).

Ca întindere geografică, stăpânirea romană nu acoperă întreg teritoriul Daciei, întinse regiuni din Moldova, Muntenia şi altele rămânând în afara imperiului, stăpânite de triburile dacilor liberi.

Deci practic sec. III-VIII, d. Hr. din istoria poporului roman, au fost caracterizate printr-o etapă de predominare a obştilor țărăneşti libere.

Stăpânirea romană şi influența sistemului sclavagist, practic s-a suprapus obştilor peste o parte a triburilor geto-dace dar timpul scurt şi condițiile deosebite ale stăpânitorilor romani într-o zonă de graniță nu au putut determina destrămarea obştilor.

În istoriografia românească s-a arătat foarte bine cum s-a transformat obştea gentilică în alte obşti teritoriale chiar şi acolo unde vechile obşti au fost supuse temporar stăpânilor de sclavi. Când aceasta a căzut, sclavii au

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI

devenit țărani liberi, au intrat în comunitate. În acest fel înlăturarea sistemului sclavagist în Dacia după retragerea romană a contribuind la dezvoltarea relațiilor în cadrul obștilor teritoriale în care sunt înlocuite relațiile gentilice. Deci pe teritoriul țării noastre s-a produs o trecere directă pe cale economică de la organizația obștilor la feudalism cu caracteristici specifice.

Acest fenomen se poate întâlni și în istoria popoarelor din afara Imperiului roman sau chiar și în alte provincii.

Așadar, faptul principal al istoriei societății din țara noastră după retragerea romană stă în aceea că viața a continuat timp de mai multe secole sub forma aproape exclusivă a obștilor teritoriale libere.

În istoria noastră obștea constituie veriga de legătură între feudalism și orânduirile anterioare, fie că este vorba de cea sclavagistă din provincia romană, fie de cea gentilică în destrămare pe teritoriile în care locuiau triburile dacilor liberi.

Fapt atestat, continuitatea obștilor pe teritoriul țării noastre de la geto-daci până la formarea statelor feudale înseamnă continuitatea poporului român în Dacia ca popor așezat, teritorializat, permanent legat de pământ.

Acest fapt de netăgăduit poate fi demonstrat atât din punct de vedere arheologic cât și lingvistic. Limba română a păstrat anumite cuvinte arhaice de natură latină sau autohtonă cu privire la obștea gentilică. Folosirea acestor cuvinte intrate în limbă înainte de conviețuirea daco-romanilor cu unele popoare migratoare (slavii) nu este altceva decât dovada originii obștei și continuității sale.

De exemplu ginta (ginture) din latinul gens, are în Psaltirea Scheiană înțelesul de generație; dar se păstrează și în sensul primitiv de comunitate gentilică (de rude); cuvântul moș de origine autohtonă are un derivat asemănător în limba albaneză cu înțelesul de ascendentul cel mai îndepărtat; cuvântul cătun cu înțelesul de sat mic, așezare păstorească etc.

Exemplele de mai sus cu trimitere la instituția obștei, la cele mai vechi așezări omenești, formează moștenirea lingvistică a unei civilizații prefeudale, dovada continuității obștei pe pământul Daciei înainte și după stăpânirea sclavagistă romană.

1.2. Obștea în perioada migrațiilor

Odată cu retragerea aureliană și desființarea orânduirii sclavagiste populația de la nordul Dunării va parcurge o etapă nouă în evoluția sa. Între sec. III-VIII și apoi în sec. IX au avut loc invaziile popoarelor migratoare

care au lăsat serioase amprente în cultura şi civilizaţia băştinaşilor. Ei şi-au aşezat taberele în două regiuni, una între Dunărea de Jos, Nistru, Prut, alta între Dunăre şi Sava fără să fi înfiinţat state proprii şi astfel fără să fi putut exercita vreo influenţă în ceea ce priveşte organizarea social-politică a autohtonilor. Desigur că influenţe au fost, dar ele îşi aveau originea în alte domenii care vor marca atât evoluţia Imperiului roman cât şi a altor popoare cu care au venit în contact. Cei care s-au răzleţit din tabere şi s-au statornicit în aşezările autohtone au fost asimilaţi de localnici.

Despre populaţia de la nordul Dunării avem informaţii multe, astfel, la mijlocul sec. al V-lea, un grec care se afla la curtea lui Attila îi spunea solului Priscus trimis acolo de împăratul Imperiului roman de răsărit: "Cei ce rămân la noi îşi duc traiul în linişte, fiecare bucurându-se de tot ce are, nesupărat şi neasuprit".

Cu privire la existenţa satelor constituite în obşti pe teritoriul ţării noastre în sec. IV-lea, cea mai importantă mărturie este Pătimirea Sfântului Sava, o scrisoare în greceşte adresată de comunitatea creştină din Dacia gotică comunităţii din Capadocia.

Această scrisoare este practic povestea vieţii lui Sava de la începerea conflictului între religia creştină şi goţi şi care în final se va termina cu moartea sa, dar toate amănuntele povestirii privesc sate de ţărani liberi, agricultori uniţi şi solidari între ei, având case temeinice şi alcătuind comunităţi care nu pot fi decât obşti teritoriale.

Cele mai elocvente dovezi despre existenţa satelor constituite în obşti sunt date de descoperirile arheologice care au scos la lumină numeroase dovezi despre aşezările stabile, diferite de cele ale popoarelor germanice şi turanice, despre inventarul acestor aşezări în care cele mai multe sunt lipsite de arme de metal, în timp ce mormintele de cavaleri sunt împodobite de zale şi sulițe. Este clar că autohtonii erau organizaţi pentru o viaţă aşezată a agricultorilor şi crescătorilor de vite şi că aceştia reprezintă practic continuarea satelor daco-romane autohtone sub forma organizaţiilor obşteşti libere.

Dintre popoarele migratoare din Dacia, slavii sunt cei mai importanţi pentru că venirea lor a însemnat o teritorizare a obştilor gentilice slave, şi în acelaşi timp formarea unor asociaţii de obşti având conducere militară comună.

Venirea şi aşezarea slavilor în nordul Peninsulei Balcanice în secolele VI-VIII în forme mult mai masive decât în Dacia a determinat o întărire a organizării satelor sub forma obştilor teritoriale atât în teritoriul Imperiului roman cât şi în ţinuturile de la nordul Dunării.

Despre istoria şi influenţa slavilor asupra autohtonilor există foarte multe izvoare literare. Procopius din Cesareea, istoricul împăratului Justinian într-o pagină celebră prezintă pe slavi ca "popoare" care-şi duc viaţa sub forma democraţiei, obişnuind să ţină câştigul şi paguba împreună.

Cel mai interesant document cu privire la plata sătească a slavilor în regiunea munteană este Strategikonul, pentru că, într-un text se face o descriere completă a slavilor dacici ca trăind o viaţă stabilă în sate de crescători de vite şi de cultivatori de mei.

Pasajul despre romanii de la nord de Dunăre este unicul text istoric din secolele VI-X care vorbeşte despre populaţia romanică din vechea Dacie. Autorul Strategikonului împăratul Mauricius afirmă existenţa alături şi împreună cu obştile slave a unor români pe care-i socotea fugari ai Imperiului roman de răsărit, trăind între slavi "uitând de ai lor şi favorizând pe duşmani".

Pătrunderea slavilor cu modul lor de organizare şi conducere militară în teritoriul locuit de o populaţie de limba romanică la Dunărea de Jos şi rapida lor transformare în obşti teritoriale a avut că rezultat formarea asociaţiilor de obşti în perioada care precede orânduirea feudală. Această perioadă este considerată practic perioada de început a asimilării noilor veniţi de către băştinaşii romanici, care aveau o cultură şi o civilizaţie superioară.

Cu toate că năvălirea populaţiilor "barbare" obligase populaţia dacoromană să se concentreze în teritorii apărate natural: în regiunea muntoasă a Carpaţilor şi deluroasă subcarpatică, în podişul Transilvaniei sau în podişul Moldovei, în şesul cu vegetaţie abundentă al Munteniei, de-a lungul văilor etc., aceasta nu şi-a pierdut identitatea de sine, a continuat să se dezvolte suferind influenţele acestor popoare migratoare.

Procesul de diferenţiere socială pe teritoriul României în epoca marilor migraţii a fost dovedit în mod concret prin rezultatele cercetărilor din necropole şi aşezări, care au demonstrat existenţa mai multor categorii sociale. Unele locuinţe din cadrul unor sate cercetate, precum la Udeşti (Suceava), Bucureasca (Prahova) din secolele VI-VII sunt atribuite, pe criteriul dimensiunilor şi inventarului unor elemente înstărite din cadrul colectivităţii, poate chiar acelor "organe ale societăţii", care reprezentau "forţa publică", investite de către comunitate cu funcţii sociale şi politice corespunzătoare acelor "mai mari ai satelor", din documentele latine ale slavilor de apus, jupanilor, juzilor, judecilor.

O problemă neelucidată deplin o constituie şi raportul dintre organismele social politice ale populaţiei locale şi autoritatea politică a migratorilor. Dacă în ceea ce priveşte relaţiile localnicilor cu populaţiile

nomade, aceasta a putut îmbrăca forma unor raporturi de dominație politică temporară asupra populației autohtone cu menținerea formelor de organizare tradițională ale acesteia, raporturile cu populațiile migratoare în curs de sedentarizare (slavii) au purtat în ultimă instanță pecetea procesului de integrare în sânul comunităților locale. Pe măsura integrării slavilor în comunitățile autohtone, mai cu seamă după trecerea noilor veniți în masă în sudul Dunării, odată cu asimilarea s-a produs și integrarea politică, adoptându-se forma tradițională locală de organizare.

În asemenea condiții obștile localnicilor s-au consolidat și întărit. Cu toate că informațiile de care dispunem sunt reduse, se poate admite că forma de organizare dominantă, în secolele III-VI, deci înainte ca slavii să fi venit cu obștea proprie, era obștea sătească într-o fază deja mai evoluată față de obștea arhaică.

Menționarea satelor atât în teritoriile stăpânite de goți în șesul Munteniei, de huni în Banat și de slavi la nordul Dunării este o certitudine că locuitorii lor trăiau în obști.

Existența obștei ca formă de organizare predominantă a populațiilor agricole și păstorești de pe teritoriile din stânga Dunării se poate dovedi și prin informațiile transmise de Priscus din Panion.

Astfel, el vorbește despre călătoria ambasadei lui Teodosie al II-lea la Attila, în timpul căreia înregistrează în șesul din vestul Banatului numeroase sate, compuse din colibe din care ambasada se aprovizionează cu mei și cu o băutură făcută din miere.

Chiar dacă din punct de vedere etnic există o diferență între populațiile întâlnite, este demn de subliniat faptul că atât în Dacia, cât și în șesul Tisei populația existentă trăia în sate. Aceste comunități sătești au avut un rol hotărâtor în formarea relațiilor feudale.

Apariția și dezvoltarea feudalismului a însemnat pentru membrii obștei transformarea în țărani dependenți, proces care a început în Dacia în secolele următoare retragerii române.

Între obștile autohtone și cele slave s-au stabilit raporturi de colaborare. Asemenea raporturi au contribuit la întărirea obștilor și la dezvoltarea forțelor de producție. Tot în privința raporturilor dintre migratori și autohtoni este greu de definit caracterul dependenței autohtonilor față de migratori. Este posibil ca întreaga obște, teritoriul împreună cu oamenii de pe el, să fie aservite, adică se aflau într-o dependență colectivă rezultată din dreptul cuceritorului.

Dacă în teritoriile ocupate și controlate de migratori situația în linii mari era cea menționată mai sus, în obștile situate geografic mai departe de

centrul de stăpânire şi mai izolate prin configuraţia terenului, situaţia era mai limpede în sensul că ele se bucurau de o mai mare libertate, fiind supuse numai obişnuitelor dijme în produse agricole, la rechiziţii de vite şi la corvezi impuse de războinicii din stepă.

Colaborarea dintre migratori şi autohtoni era o necesitate atât din punct de vedere economic cât şi militar. Ea s-a realizat în cadrul unor uniuni de obşti agricole sau pastorale formate din obştile situate pe anumite unităţi geografice şi economice. Procesul de închegare a uniunilor de obşti îşi are baza de pornire în secolul al VII-lea pentru ca în secolele următoare să ia amploare.

Intensificarea relaţiilor dintre băştinaşi şi slavi a determinat ca uniunilor de obşti să înglobeze obştile agricole teritoriale atât slave, cât şi autohtone cu viaţa economică comună.

1.3. Obştea ca instituţie comunitară

Obştea îşi are sorgintea în comuna primitiva şi continuă să existe în epoca feudală şi chiar capitalistă cu modificările de rigoare. Ea a existat în toată Europa în forme foarte asemănătoare în toate ţările până în secolul al XVI-lea, când s-a deosebit din punct de vedere social Apusul de răsărit. Atunci în Apus au apărut germenii capitalismului, iar în răsărit exploatarea feudală a ţăranilor s-a adâncit sub aspectul legării de glie a ţăranilor dependenţi. Obştea românească urmează în linii generale evoluţia din ţările răsăritene, dar rolul ei în istoria noastră are unele trăsături specifice. La români noţiunea de comunitate obştească s-a concretizat în două tipuri şi anume: comunităţi vechi teritoriale autohtone libere constituite din oameni liberi, proprietari, devălmaşi şi stabili şi comunitatea obştească a celor aflaţi în dependenţă faţă de proprietarii feudali. Alături de acestea două, trebuie amintită obştea de ocol, formată din mai multe sate şi obştea boierească. Ceea ce distinge evoluţia obştei româneşti este importanţa teritorială şi demografică.

Pe când în alte ţări obştea a fost aservită total de către feudali, la noi ea a supravieţuit încercărilor de cotropire, numărul satelor libere din Ţara Românească şi din Moldova faţă de cele aservite păstrându-se cu un procent destul de însemnat.

Obştea sătească poate fi definită ca o comunitate de muncă, nu în înţelesul că munca agricolă s-ar fi făcut în comun, cu împărţirea egală a produsului, căci această fază fusese de mult depăşită, ci prin aceea că era o muncă dirijată de comunitate şi formând un cerc închis în privinţa drepturi-

lor de folosință a mijloacelor de producție în special a pământului sub diferitele lui aspecte. Dreptul de moștenire asupra pământului exercitat de membrii obștei se bazează pe o moștenire străveche. La origine această moștenire se reduce tot la dreptul muncii: așezarea obștei pe un hotar pe care a început și continuat să-l muncească.

Viața obștei a continuat timp de mai multe secole sub formă aproape exclusivă a obștilor teritoriale libere, ceea ce reprezintă o caracteristică principală a istoriei societății din țara noastră după retragerea stăpânirii romane, iar continuitatea obștilor pe teritoriul țării noastre de la geto-daci până la formarea statelor feudale înseamnă continuitatea poporului român în Dacia, că popor așezat, teritorializat permanent legat de pământ. În obștea teritorială baza legăturilor o formau interesele economice ale membrilor ei, pământul aflându-se în proprietatea comună indiviză cu excepția terenurilor din jurul casei. Spre deosebire de obștea gentilică în care exista o comunitate totală a pământului bazată pe legătura de rudenie, în obștea țărănească stăpânirea în comun persista numai asupra pădurilor, pășunilor și pământului neîmpărțit, iar legătura teritorială tindea să precumpănească asupra celei de rudenie.

Posibilitatea delimitării în natură a loturilor a apărut mai târziu asupra pământului arabil; pășunile și pădurile au rămas în continuare în devălmășie în Transilvania, formând până în sec. XIX așa numitele "composesorate" organizate prin legi scrise ca o comunitate rurală evoluată și deținând bunuri de o anumită natură. În secolul al XVIII-lea au fost înființate și comunitățile de avere ale grănicerilor, după aceleași principii composesorale.

Membrii comunității, mai ales ai celei de deal și munte, care se ocupau din vechime cu creșterea oilor, au format obști de oieri, folosind pășunile proprii sau plecând toamna la șes pentru hrănirea animalelor și primăvara reîntorcându-se în munții și satele lor.

Cunoașterea detaliilor cu privire la obștea românească poate permite o comparație cu obștea din răsăritul și centrul Europei. Obștea sătească derivată din cea gentilică a îmbrăcat aceleași forme generale în toată Europa și a urmat aproape aceeași evoluție în perioada feudală datorită unei dezvoltări comune a societății, ca urmare a schimbărilor ce se produc în relațiile de producție.

Obștea este generală tuturor popoarelor, care au ajuns la un anumit stadiu încă rudimentar, de dezvoltare; ea rezultă din necesitatea efortului colectiv de muncă acolo unde forțele individuale sunt încă prea slabe din lipsa de mijloace de producție. Identitatea terminologiei și a amănuntelor în organizare la diferite popoare impune concluzia existenței unui contact

uman, a unei interdependențe între aceste popoare. Formele şi chiar terminologia referitoare la obşte sunt foarte apropiate în Europa Evului Mediu. Astfel în Italia în secolele al XI-lea, al XIII-lea obştile săteşti se numeau vicinanza. Dintre popoarele Europei care au păstrat mai multă vreme organizarea obştei săteşti şi care indirect prin slavi au avut legături cu obştea sătească medievală românească sunt germanii. Obştea sătească germană poate fi studiată şi mai bine decât la alte popoare prin bogăția de documente şi pe de altă parte ea a avut legături şi influențe vaste din cauza migrației popoarelor germane şi a legăturilor între germani şi slavi. Numele obştei săteşti la germani este Mark. Aceasta înseamnă hotar. Poate deci fi făcută o paralelă între denumirea românească de megieşi, denumire care derivă din sud-slavul hotar. De aceea prin Mark se înțelege uneori regiunea de hotar, comunitate de mai multe sate reunite. Dacă comparăm elementele de organizare a obştei săteşti în Germania cu cele existente în nordul Dunării, trebuie să subliniem nu numai raportul obştei față de pământ şi evoluția ei până la totala aservire, ci şi anumite aspecte ale conducerii comune a obştei, dreptul obştei de a primi sau de a respinge din sânul ei persoane străine de rudenia obştei, dreptul ei de judecată, alegerea organelor de conducere şi exercitarea în comun a conducerii.

Elementele de legătură şi comparație între obştea sătească de pe teritoriul țării noastre şi obştile din alte zone se regăsesc şi în informațiile despre obştea bizantină, dar cea mai bogată şi ce mai mare influență a avut-o obştea slavă. Din comparațiile făcute între obştea din țara noastră şi cele din Europa cu privire la identitatea terminologiei, identitatea sistemului organizatoric, a funcționării prin mutațiile asemănătoare pe care le produc relațiile de producție se pot desprinde unele concluzii foarte importante cu privire la formarea poporului român.

Obştile săteşti au stat la baza organizării social-politice a românilor prin gruparea lor în uniuni de obşti (pe care Nicolae Iorga le-a numit "Românii populare") care mai apoi s-au transformat în structuri social-politice de esență feudală cu căpetenii proprii şi cu tendințe de afirmare politico-militară. Obştile au contribuii la formarea clasei feudale, iar feudalii au căutat cu tot dinadinsul să le cotropească. În tot acest proces de aservire se remarcă două momente importante şi anume:

a) când s-a dezvoltat domeniul feudal prin aservirea a numeroase obşti țărăneşti care întreținеau acum stăpânii cu cetele lor armate, aceasta fiind înaintea întemeierii statelor feudale româneşti

b) din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, perioadă caracterizată de predominarea rentei în muncă, pe rezerva stăpânului feudal, în vederea vânzării pe piață a produselor domeniului.

Obștile aservite continuă să existe până la 1864, iar cele libere până în secolul XX. Obștea sătească contemporană apare în forma unor organizații evoluate, cum sunt asociațiile agricole ca societăți de drept civil, composesoratele etc.

Comunitățile rurale au fost un factor esențial în luptele sociale, în unirea lor stând puterea de a se opune marilor feudali și de a se elibera de exploatare.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL II

STRUCTURA SOCIALĂ ŞI CARACTERUL TERITORIAL AL OBŞTEI

2.1. Obştea gentilică şi obştea teritorială

Obştea țărănească teritorializată, cum se cunoaşte din izvoare, nu este prima şi cea mai veche formă a obştilor pe teritoriul țării noastre. Forma anterioară comunităților vicinale teritorializate o reprezintă comunitățile gentilice care au anumite caracteristici.

Deosebirea dintre obştea gentilică şi cea țărănească constă în aceea că prima era o comunitate bazată pe rudenie, formând un trib de sânge, lucrând şi posedând pământul (şi poate şi vitele) în comun, pe când obştea țărănească se baza pe stăpânirea în comun numai a pădurilor, păşunilor şi cu extinderea puterii obştei asupra pământului neîmpărțit; în schimb fiecare familie folosea pământul în mod individual, pe loturi.

Datorită faptului că tehnica agricolă se întemeia pe mutarea din an în an sau la intervale mai mari a pământului lucrat de fiecare familie pe întinsul terenului aflat în stăpânirea satului, pe care se aflau încă multe suprafețe lăsate în țelină sau în paragină, lotul familial reprezenta o formă specială de proprietate bazată pe o muncă individuală pe un pământ stăpânit în comun. Obştea vicinală păstrează în structura ei elemente ale comunei primitive organizată în ginți.

În istoria satelor devălmaşe româneşti trecerea de la gintă la comunitatea vicinală, bazată pe munca coordonată pe acelaşi pământ a fost un proces îndelungat care a avut loc în cursul a numeroase secole. Dezvoltarea diferită în timp şi în anumite regiuni şi teritorii s-a datorat în exclusivitate factorului economic, de exemplu, în Moldova prelungirea formelor gentilice în Vrancea şi în ocolul Câmpulungului s-a datorat predominării păstoritului în aceste părți, datorită structurii solului şi tehnicii agricole înapoiate.

Într-una din etapele de dezvoltare a obştei gentilice, înainte de prima diviziune a muncii, producția în comun urmărea satisfacerea nevoilor materiale imediate. Proprietatea comună asupra mijloacelor de producție, corespundea caracterului forțelor de producție. Ea a constituit de fapt baza relațiilor de producție din această perioadă.

Pământul pentru cultivarea plantelor şi creşterea animalelor, pădurea pentru vânat şi apele pentru pescuit erau în proprietatea gintei şi a tribului, ca şi uneltele de gospodărie comună cum erau bărcile mari, plasa de prins peste etc. Alături de proprietatea comună exista şi proprietatea personală asupra uneltelor mărunte, a podoabelor şi a armelor. Tot ce se obţinea printr-o muncă făcută în comun se repartiza în mod egal. Mai târziu se va adânci diviziunea naturală a muncii după sex şi vârstă.

După prima mare diviziune socială a muncii, s-au creat premisele economice ale unei activităţi de schimb prin specializarea unor obşti în una din ramurile principale ale activităţii de producţie a mijloacelor de hrană şi îmbrăcăminte, agricultură şi păstoritul. Proprietatea obştească (gentilică) asupra mijloacelor de producţie fusese până acum, cu excepţia posesiunii personale, a unor obiecte mobile, de obicei general accesibile, relaţia dominantă în cuprinsul societăţii omeneşti.

Din punct de vedere al organizării sociale în aceasta perioadă se va produce transformarea gintei materne în gintă paternă. Apariţia şi dezvoltarea lentă a proprietăţii private (în parte sub forma proprietăţii de familie mare, în parte sub cea a familiei mici numai în mică parte sub cea individuală) a dat naştere unei oarecare diferenţieri de avere şi sociale. Ea nu a putut depăşi anumite limite pe care i le trasa proprietatea obştească asupra principalelor mijloace de producţie.

În condiţiile mai sus menţionate trecerea de la obştea gentilică la cea teritorială a fost un proces firesc care s-a încadrat între anumite graniţe precise.

Diferenţierile sociale, legate fie de acumulări de bunuri personale, fie de activitatea războinică îşi găsesc o contragreutate şi o limită în proprietatea încă obştească asupra solului (ogoare păşuni, ape şi păduri) şi în rolul pe care ginta îl deţine încă în raporturile ţinând de înrudire (căsătoria) şi cele organizatorice şi religioase.

Investigaţiile arheologice din ţara noastră efectuate în ultimii ani au arătat că în secolul III obştile aveau un caracter teritorial. Spre deosebire de obştea gentilică în care exista o comunitate totală a pământului bazată pe legătura de rudenie, în obştea ţărănească stăpânirea în comun persista numai asupra pădurilor, păşunilor şi pământului neîmpărţit, iar legătura teritorială tindea să precumpănească asupra celei de rudenie. Este o comunitate de muncă în sensul că munca era rânduită de comunitate care forma un cerc închis în privinţa drepturilor de folosinţă a mijloacelor de producţie, în special a pământului sub diferitele lui aspecte.

Că obştile teritoriale s-au menţinut şi în timpul stăpânirii romane este lesne de observat din moment ce ele au continuat să existe în secolele IX-

XI. În sânul lor se petrecea însă un fenomen de evoluție. Apoi a intervenit și impulsul dat de obștile dacilor liberi și ale popoarelor migratoare care au contribuit la consolidarea lor. Cu toate că informațiile de care dispune istoriografia noastră sunt reduse, se poate spune că forma de organizare dominantă în secolele III-VI, deci înainte ca slavii să fi venit cu obștea proprie, era obștea sătească într-o fază ceva mai evoluată față de obștea gentilică.

2.2. Familia mare și familia pereche

În obștile gentilice, și era firesc să fie așa, predomină familia mare, matriarhală, în care apartenența se stabilește după descendența pe linia maternă. Dintre toți membrii familiei numai mama ajungea să fie cunoscută cu siguranță. Familia mare cuprindea practic mai multe familii clasice (bunici, părinți, copii) în medie vreo trei și dacă socotim familia clasică formată din patru-cinci membrii, înseamnă că într-o asemenea familie mare (gospodărie) trăiau 12-13 oameni.

Transformările petrecute în economia obștilor gentilice au avut unele repercusiuni și asupra familiei pereche, dar ea va rămâne tot strâns legată de acest tip de obște, neputând deveni pe treapta de dezvoltare a forțelor de atunci, o celulă economică. Ea era în acea perioadă prea slabă și prea nestatornică pentru a face necesară sau dorită o gospodărie proprie.

Datorită dezvoltării forțelor de producție, a descoperirii metalelor și rolului lor în viața familiei a crescut în mod precumpănitor rolul bărbatului în familie, fapt care va produce mutații serioase din toate punctele de vedere în structura acesteia.

Familia pereche începe să se impună ca o celulă economică înlocuind treptat familia mare. Acest fenomen se încheie la începutul secolului al III-lea, când familia mare se descompune în grupuri geto-daco-carpice și este înlocuită cu familia individuală (pereche), care devine nucleul populației autohtone.

Mai multe asemenea familii cu gospodării proprii și înrudite între ele se grupau în "cete de neam" spre a muncii în comun. Ele constituiau un fel de subdiviziune a obștei teritoriale.

Familia pereche avea în proprietatea sa o anumită suprafață de teren, loturi pe care le muncea și era stăpână pe roadele lor, de asemenea avea vite, unelte. În același timp alături de celelalte familii din obște, stăpânea în comun păduri, pășuni, iazuri și pământul neîmpărțit. Faptul că însușirea produsului avea un caracter privat ca și posesia uneltelor și vitelor mari și

mici, a creat posibilitatea apariției unei inegalități între membrii obștei, astfel că unele familii individuale s-au dezvoltat din punct de vedere economic, iar altele s-au pauperizat. Prima ruptură în relațiile clasice ale obștei s-a făcut prin trecerea loturilor arabile în proprietatea privată în timp ce proprietatea comună asupra pădurilor, pășunilor și apelor se menține până în orânduirea feudală. În etapa împărțirilor periodice a solului arabil inegalitatea între membrii obștei era frânată prin însăși acele reîmpărțiri. După ce loturile au trecut definitiv în mâna cultivatorilor ca proprietate privată, cei ce obținuseră loturi mai bune și dispuneau de un utilaj mai bogat și de vite mai multe, aveau posibilitatea să obțină recolte mai bogate, să schimbe surplusurile și să supună pe alți membri ai obștei unei dependințe economice, care au influențat într-o măsură mai mare sau mai mică viața fiecărei familii individuale.

Ca o concluzie: se poate spune că, deși comunitatea obștei era formată din familii diferite, așezate la date diferite, s-a păstrat totuși, ca o justificare a unității obștei, tradiția despre comunitatea de sânge moștenită de la ginți.

În ceea ce privește influențele altor familii, care vor intra în obști de-a lungul secolelor, acestea nu vor afecta tradițiile și continuitatea obștei românești tradiționale.

Nicolae Iorga preciza că a: "ceea ce caracteriza organizarea familială slavă era o democrație primitivă într-o viață sub cârmuirea tatălui de familie, în timp ce proprietatea românească se caracteriza prin simțul de solidaritate rurală, ce provenea din descendența comună a tuturor locuitorilor satului din același strămoș, creator al pământului "în pustiu", defrișător călăuzitor numit "bătrân" sau "moș", deci raporturile în instituția proprietății moșnenilor derivă numai din dreptul de proprietate veșnic și exclusiv al strămoșului".

Proprietatea familială la români avea alt caracter și altă organizare decât proprietatea colectivă la slavi și prezenta câteva deosebiri esențiale în ceea ce privește instituțiile de drept familial, patrimonial etc.

Proprietatea românească reprezenta o formă familială mai avansată decât proprietatea de tip slav, ce era condusă de reguli mult mai rigide, dreptul de ieșire din indiviziune, fiind caracteristic proprietății românești.

2.3. Organele de conducere ale obștei

După secolul al III-lea d. Hr. datorită omogenității sociale a membrilor săi obștea teritorială liberă era o "democrație" pe baze elective și în consecință se autoadministra și își alegea singură organele de conducere.

Într-o reconstituire a imaginii satului românesc, începând din acea vreme, organele de conducere a obştei erau:

- adunarea megieşilor, membrii stăpânitori de-a valma ai teritoriului obştei, având o competenţă generală pentru rezolvarea tuturor problemelor obştei
- oamenii buni şi bătrâni, aleşi dintre megieşi cu sarcini judiciare
- juzii, şefi militari ai satului însărcinaţi cu paza sau priveghiul, ajutaţi de cercetaşi sau vânătorii de urme pentru apărarea faţă de străini şi păstrarea ordinii interne.

Sarcini speciale puteau fi încredinţate de Adunarea megieşilor oricărui membru al obştei. Dacă Adunarea megieşilor avea un rol primordial în cadrul obştei în perioada de referinţă, Sfatul oamenilor buni şi bătrâni îşi are sorgintea în obştea gentilică şi va juca un rol primordial de-a lungul secolelor următoare.

Instituţia "oamenilor buni şi bătrâni" al cărei caracter "democratic" este relevat de N. Iorga, a jucat un rol remarcabil în organizarea obştei săteşti. În concepţia clasica "oamenii buni şi bătrâni" erau priviţi ca formând organul de conducere al satului arhaic, întruniţi într-un consiliu, o adunare; ei judecau pricinile dintre membrii obştei, stabileau cisla, alegeau pe cei ce trebuiau să meargă la oştire.

În Adunarea megieşilor în care se discutau probleme de ordin administrativ, grupul dominant va fi cel al "oamenilor buni şi bătrâni", adică al capilor de familie vârstnici şi experimentaţi, şi în consecinţă sfatul lor era respectat unanim.

Totuşi nu trebuie priviţi ca nişte "conducători" sau şefi ai satelor, ei acţionând autonom.

Mai târziu, "oamenii buni şi bătrâni" aveau acelaşi rol la administrarea oraşelor, dar hotărârile lor aveau un caracter consultativ. "Oamenii buni şi bătrâni" sunt atestaţi documentar în Ţara Românească şi Moldova în a doua jumătate a secolului al XVI-lea şi prima jumătate a secolului al XVII-lea ca "oameni buni şi bătrâni", "oameni buni, bătrâni, megieşi cu barbă albă" sau numai "oameni buni".

Ei judecau singuri pentru ogoare şi dacă părţile "nu s-au putut întocmi şi linişti" se plângeau domnului care judeca din nou.

Domnia a adoptat astfel o procedură "pentru aşezarea hotarelor dinaintea întemeierii" ei. Se întâmpla chiar ca domnul să judece pe baza înscrisurilor de stăpânire şi apoi să trimită părţile şi la oamenii buni şi bătrâni şi la megieşii dimprejur ca să judece după cunoştinţele lor la faţa locului.

Judecata "oamenilor buni şi bătrâni" constituia forma jurisdicţională de bază în comunitatea de drept cutumiar fie autonomă, fie aservită, iar prin procedura judiciară comunitară se rezolvau în totalitate şi definitiv cauzele aduse în faţa sa cu excepţia unora din cele penale, în care intervenea stăpânul domeniului, care nu-şi ascundea intenţia de a prelua pe seama sa toate atribuţiile judiciare.

Se pune întrebarea dacă obştea avea sau nu un conducător ales. Excluderea cnezilor şi juzilor de la această calitate ar indica un răspuns negativ: obştile sunt conduse de sfat şi de bătrâni, o conducere multiplă şi nu unică. Obştile ţărăneşti care aveau un şef sunt de obicei acelea care aveau stăpân. De altfel, nici la germani şi nici la majoritatea slavilor nu apar şefi aleşi ai obştilor.

Au existat totuşi şi excepţii, mai ales în Ţara Românească, dar este vorba de cazuri destul de rar atestate documentar.

Sunt sate în secolele XVI-XVII, sate libere de moşneni care au în sânul lor un dregător, ales dintre membrii obştei, care poartă titlul de pârcălab.

Ţinând seamă că în satele aservite proprietarilor existau în acea vreme în Ţara Românească, de regulă pârcălabi numiţi de proprietarul feudal, că acei pârcălabi de sat erau administratorii şi conducătorii satelor boiereşti şi mănăstireşti, este evident că şi pârcălabii din satele moşneneşti aveau aceeaşi funcţie, care reiese numai prin analogie.

În afară de unele cazuri cu totul izolate şi de câţiva alţi pârcălabi despre care nu ştim cu siguranţă dacă erau din sate libere sau boiereşti, în marea majoritate a actelor nu apar nici un fel de cârmuitori ai satelor.

Făcând referire la satele aservite se poate spune că, satele stăpânite de boieri şi mănăstiri aveau un conducător şi anume un reprezentant al stăpânului, mai ales în acele sate în care stăpânul nu-şi avea locuinţa permanentă. Acest reprezentant strângea veniturile pentru stăpân, repartiza pe ţărani la muncile datorate stăpânului şi transmitea poruncile acestuia.

Existenţa acestor reprezentanţi (cârmuitori) numiţi de stăpâni în satele stăpânite de aceştia nu înseamnă altceva decât faptul că obştea sub forma ei aservită continua să existe.

Existenţa acestui dregător al stăpânului schimba vechea organizare a obştei, care principial nu avea conducător şi se cârmuia de către un sfat al "oamenilor buni şi bătrâni".

Sfatul "oamenilor buni şi bătrâni" care avea rol jurisdicţional formează o instituţie a obştilor, care se întâlneşte şi la alte popoare (slavi, germani). Se poate observa că în perioada evului mediu, Sfatul "oamenilor buni şi bătrâni", această adunare electivă deviază de la scopul ei iniţial,

asociindu-se cu pătură conducătoare şi creându-şi în acest fel o situaţie privilegiată. Se poate concluziona că această categorie socială ridicată în cadrul obştei s-a remarcat nu numai prin virtuţi morale şi vârstă, ci mai ales prin situaţia de avere şi privilegii, pe care o dă averea.

Existenţa în obşte a "oamenilor buni şi bătrâni" este de altfel şi o dovadă de diferenţiere socială, de ridicare a unor oameni mai influenţi prin starea lor materială.

Spuneam mai înainte că obştea fiind o democraţie pe baze elective, "oamenii buni şi bătrâni" care jucau un rol conducător în obşte se alegeau de oamenii din obşte.

Conducerea obştilor nu poate fi luată în considerare ca noţiune fără dreptul de judecată şi, cum acest drept aparţinea "oamenilor buni şi bătrâni" concluzia care se desprinde este că aceştia aveau un rol primordial în administrarea şi conducerea obştei.

2.4. Uniunile de obşti

Autorii care au interpretat ştirile istorice cu privire la existenţa obştilor şi la solidaritatea dintre ele în epoca migraţiilor, subliniază că obştile se înşirau de obicei pe valea unui râu sau într-o depresiune montană, de-a lungul unor importante drumuri, formând uniuni de obşti în asemenea regiuni cu configuraţie geografică şi economică unitară. Necesităţi economice, cum ar fi interesul comun de a pune în valoare o întreagă zonă ori de a obţine terenuri de cultură pentru surplusul de populaţie dintr-un sat, determinau fenomenul de expansiuni ("roire") a unei obşti în vederea întemeierii unei noi aşezări săteşti.

Astfel în sec. al VII-lea, slavii de la noi se găseau într-o organizare similară celei a obştilor autohtone. Între autohtoni şi slavi s-au stabilit raporturi de colaborare, chiar dacă slavii au avut darul de a contribui la întărirea obştilor şi la dezvoltarea forţelor de producţie. Colaborarea era cerută de necesităţi obiective atât economice, cât şi de apărare. Ea s-a realizat în cadrul unor confederaţii (uniuni de obşti) sau "Românii populare", cum le-a numit Nicolae Iorga, agricole, militare şi păstoreşti formate din obştile situate pe anumite unităţi geografice şi economice. Procesul de închegare a uniunilor de obşti se pare că a început din secolul al VII-lea.

În ceea ce priveşte pe slavii din apropierea Dunării, procesul de închegare a uniunii de obşti este menţionat pe la sfârşitul secolului VI în Strategikon-ul lui Mauricius.

Despre acest fenomen Engels spunea: "Densitatea crescândă a populației impune o unitate mai strânsă atât în interior, cât și în relațiile cu lumea din afară. Uniunea triburilor înrudite devine pretutindeni o necesitate; curând, devine necesară și contopirea lor și odată cu aceasta, contopirea teritoriilor separate ale diferitelor triburi într-un teritoriu comun al întregului popor. Șeful militar al poporului – rex, basileus, thiudans – devine un funcționar indispensabil și permanent. Apare adunarea poporului acolo unde nu există încă. Șeful armatei, sfatul, adunarea poporului alcătuiesc organele democrației militare, dezvoltate din orânduirea gentilică.

Tipul slav al uniunilor de obști se caracterizează prin faptul că așezarea se află pe văi, satele de pe văi alcătuind o unitate economică și militară. Aceste uniuni de obști, formând organizații prestatale se întâlnesc și pe teritoriul țării noastre înainte de formarea statelor feudale.

În veacurile următoare procesul trebuie să fi luat o amploare din ce în ce mai mare. Pe măsură ce relațiile dintre băștinași și slavi se intensificau, uniunile de obști cu caracter defensiv trebuie să fi înglobat obștile teritoriale, atât slave cât și autohtone, așezate fie pe valea câte unui râu, fie în regiuni închise, cu viață economică comună. Acestea au fost numite de români "țări" (Țara Hațegului, Țara Amlașului, Țara Făgărașului), iar de către slavi cu un termen corespunzător (Vlașca) în sensul de "țara" Vlahilor.

Obștile stau la baza organizării social-politice a românilor prin gruparea lor în uniuni de obști ("Românii populare"), care s-au transformat apoi treptat în structuri social-politice de esență feudală, cu căpetenii proprii și cu tendințe proprii de afirmare din punct de vedere politic și militar.

Aceste uniuni de obști au coincis câte una sau mai multe la un loc, cu așa numitele "țări" românești, atestate documentar în primele secole ale mileniului nostru, dar care au avut o vechime mult mai mare.

În cadrul uniunii, obștile sătești își păstrează autonomia și organizarea proprie, dar prin reprezentanții lor își constituiau un sfat al uniunii pentru rezolvarea problemelor comune.

Caracterul teritorial al obștei a favorizat formarea uniunilor, căci membrii lor nu se limitau la cercul restrâns al rudelor de sânge, ca în obștea gentilică. Această aptitudine a obștii de a se încadra în formațiunile teritoriale mai mari se va accentua în secolele următoare, pe măsura adâncirii diferențierilor sociale și a constituirii unor noi grupe și clase sociale, astfel că păstrându-și individualitatea, obștea va continua să existe, înglobată în formațiuni politice mari.

CAPITOLUL III

NORME DE CONDUITĂ ÎN CADRUL OBŞTEI

3.1. Norme privitoare la proprietate

Fiind o comunitate de muncă, normele fundamentale ale obştei săteşti s-au statornicit în legătura cu obiectul muncii, inclusiv cu modul lor de stăpânire (proprietatea) şi cu relaţiile ce se stabilesc în procesul muncii, cu privire la desfăşurarea principalelor îndeletniciri tradiţionale. Pe baza acestora se încheagă şi normele referitoare la statutul persoanelor, familiei, tranzacţiilor şi diferendelor dintre membrii ei şi procedura lor de rezolvare, culminând cu normele de organizare social-politică.

Caracterul de instituţie colectivă al obştei rezultă din:

a) proprietatea devălmaşe a pământului

b) organizarea colectivă a muncii

c) conducerea comună

d) răspunderea comună

a) Proprietatea devălmaşe asupra pământului. Principalul obiect de munca în cadrul obştei săteşti este pământul pe care comunitatea sătească este aşezată, îl locuieşte permanent şi îl munceşte. Asupra lui comunitatea are un drept de stăpânire de-a valma (în comun) el constituind moşia sa devălmaşă.

Membrii obştei aveau asupra pământului drept de folosinţe comună. Se poate considera că în obşte existau trei feluri de proprietate:

1. individuale, ereditare şi fixate de pământ. La temelia dreptului de stăpânire individuală, stă munca proprie pentru realizarea unui bun aflat cândva în devălmăşie şi care astfel dobândeşte o valoare nouă.

Conducerea obştei autoriza şi încuraja asemenea iniţiative personale ale membrilor săi şi le recunoaşte dreptul de folosinţă exclusivă asupra bunurilor realizate.

Prima desprindere din fondul devălmaş (câmpul de cultură) fost terenul pe care membrii obştei şi-au întemeiat casa şi curtea anexă.

Terminologia latină a casei şi curţii atestă vechimea acestui proces. Semnul trecerii gospodăriei casnice în stăpânire personală constituie gradul cu care ea a fost izolată de terenurile folosite în comun.

Din punct de vedere arheologic acest mod de construcție și îngrădire este constatat după secolul IV.

Un proces asemănător a parcurs și câmpul prin delimitarea unui lot de pământ numit sat și repartizat de către conducerea obștei aceleiași familii din obște pentru totdeauna. Izolarea cu gard se face și la câmpurile cultivate, dar nu cu caracter permanent, ci numai până la ridicarea recoltelor când terenul rămas întră din nou sub regimul devălmaș, pentru pășunatul comun. În trecut pădurile ocupau cea mai mare parte a teritoriului țării noastre. O muncă uriașa a fost depusă pentru defrișare "din pădure verde" și pentru transformarea terenurilor defrișate (curături) destinate a deveni ogoare, vii, pometuri, țarină și prisacă.

2. comună asupra pădurilor apelor și pădurilor, care ocupau așa cum am subliniat suprafețe întinse, iar pentru defrișarea lor și transformarea în terenuri agricole, se depunea o muncă uriașă.

O amenajare similară terenurilor defrișate o constituia și desțelenirea unor părți din fondul devălmaș al terenurilor nefolosite, utilizat de obicei pentru pășunatul liber.

În ceea ce privește regimul apelor putem spune că se amenajau iazuri comune, iar mai târziu chiar și personale pentru pește, scocuri pentru morile de apă și altele.

Chiar din elementele naturale, ceea ce era creat de om prin munca lui devenea proprietatea lui individuală; în categoria aceasta intrând așa cum am subliniat curaturile, viile plantate, prisăcile de albine cu stupi, culturile de pomi roditori, grădinile de zarzavat, heleșteele săpate de om.

3. abstractă.

Mai exista și o stăpânire "superioară" a comunității asupra întregului pământ, care nu este numai teoretică și se manifestă chiar prin acțiuni reale, în special prin exercitarea dreptului de protimisis. Unitățile de stăpânire peste pământul arabil au fost delnița în Țara Românească și jirebia în Moldova.

Ca o sinteză a noțiunii dreptului de stăpânire devălmașă, se poate remarca imposibilitatea unui membru al obștei de a înstrăina părți din moșie, aceasta spre a se putea păstra unitatea obștei și exercițiul folosinței integrale a tuturor membrilor obștei. Alte bunuri devălmașe erau turmele aparținând comunității în timpul obștei arhaice, fondul de rezervă pentru anii cu recoltă slabă, moara comună. Între bunurile devălmașe poate fi socotit și subsolul din care se exploatau diferite minereuri (aramă, fier, argint, aur) dovadă fiind minele datând din antichitate ca și cuptoarele de transformare a minereurilor atestate din punct de vedere arheologic după secolul al III-lea.

Se poate spune că stăpânirea asupra casei de locuit, asupra pământului arat sau asupra pădurii şi a păşunii trebuie să fie diferită, atât în privinţa statorniciei folosinţei, cât şi a dreptului individual de stăpânire.

Vorbind la modul general stăpânirea în obşte este un drept de folosinţă care nu este determinat pe teren. Este clar că este un drept de folosinţă, care nu se putea margini numai la o anumită calitate de pământ: pădure, păşune, pământ arabil, ci trebuie să se exercite asupra tuturor felurilor de pământ din aceste categorii şi din altele, toate la un loc fiind absolut necesare membrilor obştei. Deci chiar exercitarea drepturilor membrilor obştei nu se putea face asupra unui loc aşezat într-o anumită parte a hotarului, ci asupra unor părţi diferite aşezate în diferite părţi ale satului, la distanţe adesea mari unele de altele.

În consecinţă se poate spune că pământul obştei era structurat din punct de vedere geografic pe de o parte, fiind câmpul, apoi pădurea, în alt loc apele, ogoarele, păşunile, viile, apoi şi în privinţa drepturilor fiecărui membru al obştei, drept care se exercita asupra tuturor şi fiecăruia în parte dintre elementele structurale ale pământului obştei după natura geografică a fiecărui element.

3.2. Norme privitoare la relaţiile de muncă

Munca era activitatea primordială în cadrul obştei, pentru că prin ea se produceau valori necesare asigurării traiului material. De asemenea munca era cea care diferenţia în obşte stăpânirea individuală de cea comună.

Munca în comun se desfăşura în locurile care se aflau în proprietatea comună a obştei şi anume pădurea, câmpul, ţarina, apele, păşunea.

Fiind o comunitate de muncă cu o stăpânire devălmaşă asupra pământului obştea a organizat ca îndeletnicire fundamentală a membrilor săi, cultivarea pământului. Agricultura ca îndeletnicire primordială este atestată arheologic de numeroasele unelte agricole rămase (brăzdare de fier, seceri, coase) ca şi de gropile de cereale practicate mai ales datorită năvălirilor barbare.

Faţă de perioada anterioară acestui proces se constată un progres în tehnica agricolă prin folosirea brăzdarului roman de tip superior, asimetric, alături de cel dacic.

Existau norme speciale care organizau procesul muncii agricole în comun în legătura cu:

- repartiţia câmpurilor de cultură pentru membrii obştei

- stabilirea felului culturii pe fiecare câmp, potrivit asolamentului bienal sau trienal;

- timpul de desfăşurare a muncii pentru arat (pornirea plugurilor), secerat;

- distribuirea produselor pentru consumul personal al membrilor şi pentru fondul de rezervă.

Alături de termenii de origine traco-dacă, terminologia latină referitoare la terenuri cultivate, la uneltele agricole, precum şi la felurile muncii şi la produsele acestea este încă o dovadă a vechimii şi schimbărilor ce au avut loc în agricultură în urma contopirii daco-romane. Începând din secolul al IV-lea se constată din punct de vedere arheologic un proces de sporire a numărului curaturilor, semn al creşterii suprafeţelor agricole şi al înmulţirii populaţiei.

Creşterea vitelor mari (bovine, cabaline) şi mici (ovine) era o altă îndeletnicire tradiţională. Vitele erau necesare pentru consum, iar cele mai mari erau folosite în mod deosebit la muncile agricole.

În legătura cu creşterea lor, normele principale erau cele privitoare la:

- pornirea turmelor pentru păstoritul comun, sedentar
- împărţirea produselor turmelor comune
- stabilirea locurilor şi a perioadelor de păşunat.

Mineritul era una din ocupaţiile tradiţionale, desfăşurat cu scopul de a procura minereuri de fier, aur, aramă, calciu, siliciu şi care necesita o muncă în comun. Intensitatea acestei îndeletniciri arătată de dovezile arheologice constând din creuzete şi tipare pentru turnatul metalelor, ateliere cu tuburi de suflat pentru prelucrarea metalelor, obiecte de metal (arme, vârfuri de săgeţi, lame de cuţit, amnare de fier, dălţi de fier etc.).

Vânătoarea în comun se făcea cu anumite reguli privitoare la pornirea cetelor de vânători. Ea era practicată pe scară largă, dată fiind bogăţia faunei pădurilor. Se practica şi vânătoarea albinelor sălbatice.

3.3. Munca individuală

Existau multe îndeletniciri care nu cereau un efort colectiv, dar în schimb implicau o anumită specializare căreia i s-au consacrat unii membri ai obştei, devenind meseriaşi şi putând îndeplini asemenea munci, chiar şi în folosul celorlalţi membri. Astfel erau: vierii, prisăcarii, olarii, armurierii, morarii ca şi cei care se ocupau cu fierăria, lemnăria, ţesătoria. Produsele acestor meserii sunt atestate de izvoarele scrise şi cele arheologice înainte şi

după secolul al IV-lea, vinul şi miedul, ceramică, ceară, săgeți, mori, fusaiale pentru războiul de țesut. Ceramica din această epocă conțin motive ornamentale din epoca anterioară, dar asimilează totodată şi unele influențe din partea popoarelor germanice. Regula care a stat la baza acestor îndeletniciri a fost îndreptățirea celor care le îndeplineau de a fi considerați proprietari ai produselor muncii lor cu excepția cazurilor când lucrau pentru alții contra plată şi în consecință puteau să le valorifice prin vânzare sau schimb.

Înmulțirea îndeletnicirilor personale şi perfecționarea metodelor de muncă, au avut ca urmare o accentuare a diferențierii sociale şi de avere. O altă ocupație individuală a constituit-o comerțul intern ca şi acela din târgurile de la Dunăre cu alte populații.

Munca individuală avea un rol preponderent în gospodăria proprie a fiecărui membru al obştei, de felul în care ea era făcută, depindea şi bunăstarea materială şi gradul de apreciere a acestuia.

Munca individuală şi cea colectivă au alternat de-a lungul secolelor, producând mutații serioase în planul material al membrilor obştei, care vor diferenția treptat raporturile existente prin tradiție în cadrul obştei.

3.4. Norme privitoare la statutul persoanelor

Statutul persoanelor în obştea sătească posterioară retragerii romane are semnificații care îl particularizează şi îl definesc într-un mod original. Întrucât nu sunt multe dovezi istorice despre modul în care s-a desfăşurat viața economică, socială, spirituală, politică în perioada de referință, se apreciază că din moment ce există o stăpânire devălmaşă asupra pământului şi de participare a tuturor membrilor obştei la procesul de producere a bunurilor, principiul fundamental al vieții obştei săteşti era egalitatea dintre membrii săi, cu particularitățile specifice etapei de dezvoltare a societății româneşti din acea perioadă. În condițiile create de dispariția relațiilor de producție sclavagiste române şi până la apariția diferențierilor sociale după avere, calitățile personale de inteligență, vitejie, bună comportare (aşa cum probabil existau la "oamenii buni şi bătrâni") puteau să evidențieze pe unii membrii din cadrul comunității săteşti. Pe plan social egalitatea se manifesta în posibilitatea fiecăruia de a îndeplini anumite însărcinări date de obşte. Aceeaşi egalitate se manifestă şi în alte domenii de relații, ca acelea de familie, succesiune, obligații, răspundere. Cel mai important aspect al relațiilor interumane din cadrul obştei, se manifestă în ceea ce priveşte

egalitatea în relațiile de familie. Prin sarcinile care le erau încredințate, ei aduceau un real folos întregii obști, de aceea Adunarea megieșilor, care le încredințase aceste sarcini, delibera după anumite criterii acordarea încrederii de a îndeplini anumite activități unora dintre membrii săi.

În perioada secolelor IV-X familia mică (pereche) devine celula de bază a societății. Munca soților și a copiilor în gospodăria casnică era temeiul drepturilor lor egale asupra întregului patrimoniu familial, fapt care a determinat o puternica solidaritate între membrii familiei. Ea se manifesta în îndatorirea de întreținere reciprocă între soți și între părinți și copii. Aceste principii tradiționale în familia dacă vor fi întărite de influența perceptelor religiei creștine răspândite în lumea daco-romană încă din secolul III. Căsătoria se încheia prin liberul consimțământ al soților. Sub aceeași influență a bisericii ortodoxe, căsătoria se încheia prin liberul consimțământ al soților. Sub aceeași influența a bisericii ortodoxe, căsătoria se încheia prin binecuvântarea religioasă. Divorțul era admis la cererea oricăruia dintre soți pe baza aceloraşi principii de egalitate în ceea ce privește motivele invocabile. În ceea ce privește succesiunea descendenței aveau o egală vocație la moștenirea moșiei familiei. Dreptul de moștenire era recunoscut și soțului supraviețuitor.

Una dintre problemele cele mai complicate din istoria vechiului drept civil românesc o constituie dreptul de moștenire al femeilor asupra pământului în mod deosebit în statul Țara Românească. În privința dreptului de moștenire al femeilor în interiorul obștei în Țara Românească se constată faptul că delnițele se numesc totdeauna cu numele unui bărbat, niciodată cu al unei femei, de altfel în contractele de vânzare nu apar niciodată femei care vând pământ.

Mai târziu au apărut modificări în ceea ce privește statutul persoanelor în sensul că au existat posibilități de pătrundere în obște a unor străini în baza principiului înfrățirii. Conform acestui principiu, intrarea în obște se făcea pe baza unei ceremonii religioase, care se termina cu transformarea unui străin într-o rudă (un frate, o soră) a unui membru al obștei.

Membrii obștei fiind socotiți toți frați, adică de acelaşi sânge descendenți dintr-un singur strămoș, ei singuri aveau drept la folosirea pământului moștenit. Dacă însă cineva devenea frate pe calea înfrățirii, atunci acesta întra de drept în familia obștei.

Intrarea în obște și ca urmare însușirea drepturilor de care se bucură un membru al obștei se făcea însă foarte greu și numai cu aprobarea sfatului obștei. Au existat și cazuri de adopție în cadrul obștei, dar acestea erau excepții, obștea fiind o comunitate închisă care a jucat un rol important în

lupta împotriva acaparării feudale. Pentru a împiedica acest proces, obştea a dus o luptă bazată pe închiderea ei cu barierele juridice ale dreptului consuetudinar din care, cea mai importantă era dreptul de preemțiune.

În obşte puteau intra cei înfrățiți, cei ce se căsătoreau cu fiice ale unor răzeşi şi moşneni, dar numai cu excepții şi cu înnoirea comunității. Corolarul dreptului de admitere a fost dreptul de excludere. Cei care nu se potriveau cu felul de viață al obştei, erau indisciplinați, săvârşeau abateri de la normele de conduită morală pentru că obştea era bazată pe o strictă conduită şi disciplină morală, puteau fi excluşi de către sfatul obştei. Prin aceasta ei pierdeau şi pământul pe care-l posedaseră în cadrul obştei.

În marea majoritate a cazurilor de excludere, motivul principal l-a constituit comportamentul moral.

Aceste două aspecte, coroborate cu relațiile interpersonale conduc la concluzia că statutul persoanelor în obşte era bine definit, asigurând drepturi, dar creând şi obligații, toate conferind obştei un statut solid din punct de vedere socio-uman.

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL IV

JUSTIȚIA ÎN OBȘTILE SĂTEȘTI

Justiția în obștile săteşti a fost un element material şi spiritual ce a reprezentat în trecutul istoric un aspect al unității juridice a poporului român în cadrul unității sale naționale.

Datorita vicisitudinilor vremii poporul român a trăit despărțit din punct de vedere politic dar vechea justiție comunitară românească a fost puțin diferită de la o țară la alta, instituțiile sale juridice şi exercițiul justiției comunitare fiind din vechime acelaşi, iar cutumele cuprinzând întreaga viață juridică de la o organizație publică la viața privată, pe întregul teritoriu locuit de români. Pentru a putea examina justiția comunitară rurală în general şi implicit pe cea a obştei săteşti trebuie făcută o clarificare activităților în general şi stabilirea unor tipuri în care se poate include şi comunitatea rurală românească, clasificare ce poate fi făcută după criteriile sociologic, geografic, al activității economice, al naturii valorilor economice, juridice, istorice, demografice, al compoziției sociale.

Din punct de vedere sociologic se deosebesc:

a) Structuri sociale primare cunoscute sub forma unor obşti gentilice;
b) Structuri sociale evaluate cunoscute sub forma unor obşti săteşti stabile.

Ele pot fi agrare, păstoreşti sau mixte şi compuse din membrii mai multor familii înrudite sau străine. După criteriul geografic obştile de deal şi de munte sunt aşezările cele mai vechi având uneori forma satelor risipite, caracteristice pentru economia pastorală sedentară, cu îngrădirea păşunilor şi a locurilor pentru creşterea vitelor. Treptat acest tip de sat va fi înlocuit.

După criteriul activității economice în obştea sătească cu activitate omogenă întreaga activitate se desfăşoară în comun. În obştea cu activitate economică diferențiată, activitățile comune se desprind din activități omogene şi se diferențiază corespunzând mai ales cu formele de activitate ale aşezărilor stabile.

După criteriul juridic obştile cu reguli juridice orale se găsesc în timpul existenței obştilor cu activitate economică diferențiată. Obştea cu regulă şi practici juridice scrise a înlesnit trecerea de la obşte cu activitate diferențiată spre un nou tip de obşte cu alte activități caracteristice etapei de dezvoltare istorică pe care o parcurge.

După criteriul istoric se poate distinge, obştea gentilică, obştea teritorială, obştea aservită care se formează într-un adânc proces istoric ce a cuprins mai multe secole. După criteriul compoziţiei sociale sunt două feluri de obşti, obşte gentilică şi teritorială.

Viaţa comunitară în obşti, iar mai târziu în cnezate şi voievodate a dat naştere la reguli cutumiare ce au format dreptul străvechi al populaţiei româneşti ("jus valachicum") cunoscut şi sub numele de "obiceiul pământului" sau "dreptul obştilor".

Acestea reprezintă un ansamblu de norme juridice cutumiare care reglementau viaţa socială şi economică a colectivităţilor pastorale şi agrare româneşti.

"Obiceiul pământului" s-ar fi generalizat şi prin teritorializarea şi difuzarea unor practici gentilice cu caracter agrar, agrar-pastorale şi pastorale. După cum arată N. Iorga "aceste instituţii ţărăneşti cu viaţă de sat, cu obştea de stăpânire a pământului, cu judecata prin oameni buni şi bătrâni, cu lupta sub ordinele voievozilor cu lege nescrisă, aceeaşi de la un capăt al Ţării Româneşti la altul formează alt element de neînlăturat al unităţii româneşti".

Pe plan procedural "obiceiul pământului" se caracterizează prin instituţia cojurătorilor prin predominarea formelor verbale şi a semnelor juridice.

Obştile săteşti s-au bucurat mult timp de vechile lor libertăţi, având organisme puternice cu responsabilităţi publice de ordin administrativ şi judiciar fiind conduse de un sfat, iar judecata făcându-se de "oameni buni şi bătrânii" numiţi mai târziu "juzi" sau "cnezi".

Cotropirea obştilor autonome de către feudali a dus la apariţia unui nou tip de comunitate rurală şi anume obştea aservită în cadrul căreia s-au dezvoltat două feluri de relaţii juridice şi anume între săteni şi între săteni şi boieri. Din punct de vedere al vieţii juridice interne şi în aceste comunităţi rurale există o jurisdicţie asemănătoare cu cea a obştilor autonome libere.

Activitatea judiciară se completează însă şi prin alţi factori, stăpânul domeniului dobândind un rol jurisdicţional.

4.1. Obligaţiuni civile

Datorită unui regim al libertăţii individuale, membrii obştei aveau capacitatea de a încheia diverse tranzacţii sub forma unor contracte. Spre deosebire de normele juridice caracteristice dreptului roman, în perioada secolelor IV-VIII şi apoi secolele următoare vânzarea este contractul cel mai răspândit. Aşa cum evoluase în dreptul bizantin, ea are efect translativ de proprietate, prin simplul consimţământ al părţilor.

Cercetările arheologice au scos la iveală numeroase tezaure monetare din acea epocă, precum şi exemplare de balanţe pentru cântărirea obiectelor vândute. Asemenea vânzări se făceau nu numai în interior ci şi în târgurile organizate la graniţă. În aceste târguri o dispoziţie bizantină excepta comerţul de arme pentru populaţia din nordul Dunării.

Sunt menţionate ca obiect al vânzării: brânza vlahia, caii vlahi, ouăle, cereale, peşte etc. Pătrunderea bunurilor confecţionate în alte teritorii este dovedită de podoabele, cruciuliţele de origine bizantină, descoperite de arheologi.

4.2. Răspunderea penală

Regulile de desfăşurare a vieţii interne a obştei nu permitea nici unui membru să facă rabat de la ele. Răspunderea pentru actele care au adus atingere altor membrii, conflicte ce au izbucnit adesea între membrii obştei având diverse motivaţii se rezolvau în cadrul obştei pe baza solidarităţii rudelor, a talionului şi a compoziţiei.

Solidaritatea obştei se manifesta şi în cazurile în care s-au provocat daune unor obşti învecinate. La aceste norme tradiţionale de comportare s-au adăugat şi unele reguli promovate de biserica creştină care au influenţat într-un fel sau altul viaţa obştei din punct de vedere politic, economic şi social. În obştile anterioare ca şi în cele posterioare procesului de aservire s-au perpetuat prin oralitate aceleaşi reguli de distribuire a justiţiei. Forul de judecată era compus din "oameni buni şi bătrâni" având în frunte probabil pe cel mai bătrân din grupul celor ce judecau şi care audia părţile şi martorii; judecătorii erau aleşi şi depuneau un jurământ că vor judeca în dreptate.

Judecata "oamenilor buni şi bătrâni" constituia forma jurisdicţională de bază în comunitatea de drept cutumiar "fie autonomă, fie aservită" iar prin procedura judiciară comunitară se rezolvau în totalitate şi definitiv cauzele aduse în faţa sa, cu excepţia unora din cele penale în care intervenea stăpânul domeniului, care nu-şi ascundea intenţia de a prelua pe seama sa toate atribuţiile judiciare.

Din multe puncte de vedere, "oamenii buni şi bătrâni" au fost priviţi ca un organ de conducere al satului arhaic având nu numai sarcini judiciare dar şi de a stabili unele norme de conduită pentru membrii obştei (alegeau pe cei care trebuiau să meargă la oştire).

Dacă se urmăreşte cu atenţie evoluţia acestei categorii din cadrul obştei, ajungem la concluzia că în secolele următoare aceştia vor deveni sinonimi cu pătura conducătoare, devenind ei înşişi o categorie privilegiată. Existenţa în obşti a acestora este o dovadă de diferenţiere socială în obşte, de ridicare a unor oameni mai influenţi prin starea lor materială.

4.3. Procedura de judecată

Instanțele de judecată erau aceleași pentru cauze civile sau penale deci aveau competențe generale.

Acestea erau judele, păstrat cu acest nume din practica romană a acelor denumiri jure dicundo și a "oamenilor buni și bătrâni" care aveau competența de a cerceta și a da hotărâri până la alungarea din obște a celor vinovați de fapte penale.

O instanță unică judeca prin "oamenii buni și bătrâni" pe toți locuitorii obștei și pe toți cei care participau la economia obștei (mai târziu a cnezatului). Erau scoși de sub incidența regulilor de procedură comunitară doar preoții care se bucurau de privilegium fori iar pentru boieri exista o competență specială, derivată din ordinea feudală și încredințată marii adunări sau curții. Exista și o competență materială care privea toate conflictele civile dintre membrii obștei și faptele penale ce nu erau de competență canonică.

În obștea aservită în cazurile grave intervenea justiția stăpânului domeniului. În ceea ce privește probele se poate spune, că dacă lipseau înscrisurile, probele se făceau cu martori și jurători.

Unele probe fundamentale păstrate timp de secole în practica juridică românească sunt semnalate în perioada secolelor IV-X.

Astfel, pentru rezolvarea unor diferende privitoare la hotare probele sunt jurământul cu brazda și cojurătorii, care depuneau mărturii pentru stabilirea faptelor și dădeau și hotărâri. Ambele au avut o largă aplicare în țările române în timpul evului mediu așa cum au avut și celelalte norme juridice schițate mai înainte.

Sediul de judecată putea fi conform tradiției hotarul, vatra satului și tinda bisericii. Prin judecata de hotar se poate înțelege rezolvarea litigiilor la față locului ceea ce a dat naștere în dreptul procedural modern la o procedură numită "oculata".

Judecata din vatra satului se făcea în locul în care se desfășura întreaga viață publică a satului, acolo unde se țineau adunările obștei și alte întruniri. Judecata în tinda bisericii avea loc după ce se aduna obștea satului pentru a asista la serviciul divin, folosirea pridvorului ca loc pentru efectuarea judecăților având pe lângă sensul mistic al protecției divinității și semnificația legăturilor de mai târziu dintre biserică și jurisdicție, care au constituit o caracteristică a evului mediu.

Judecata era mare sau mică după criteriul competenței materiale; judecata mare avea în competența sa cazurile grave: curvia, mutilările, tâlhăria, crima, trădarea, iar judecata mică pe cele de mai mică importanță precum

certurile calomnia, înşelăciunea, furtul, bătaia şi alte pricini ce nu prezentau un caracter penal. Această împărţire a jurisdicţiei este specifică vechiului drept românesc, la celelalte popoare vecine judecăţile mari sau mici având alte criterii pentru faptele date în competenţa lor.

Sentinţa era publică şi se putea da şi în lipsa celui chemat în judecată. Când se pronunţau hotărâri de judecata mare pedepsele erau grave: lapidarea, înfierarea, mutilarea etc., în timp ce la judecata mică se dădeau pedepse neînsemnate ca: mustrarea, bătaia sau despăgubiri. În afară de judecata "oamenilor buni şi bătrâni" a mai existat şi un alt fel de judecată –judecata colegială care îşi avea originea în sistemul de judecată al comunităţilor occidentale. Se poate afirma acest lucru pentru că cetele de "oameni buni şi bătrâni" se împărţeau profesional ca şi comunităţile în agricultori păstori, meşteşugari, silvicultori şi judecau în baza regulilor care erau specifice acestei activităţi. În cadrul judecaţilor de corp, colegiale sau profesionale cea mai cunoscută este cea pastorală în care includem judecata în comunitatea rurală a oierilor ca formaţia cea mai puternică dintre comunităţile pastorale româneşti. Ea se deosebea de judecata din sat prin reguli specifice activităţii lor. Locul de judecată, era adeseori într-o poiană, termenul de judecată era fixat, de regulă într-o zi de vineri iar judecătorii aleşi dintre păstori depuneau un jurământ prin care se angajau la răsăritul soarelui să fie drepţi. Se judeca cu un număr nepereche de membri, ceea ce facilita realizarea principiului majorităţii voturilor.

Între judecata existentă în obşte exista o procedură auxiliară şi anume aceea a "judecăţii cetei de feciori" urmărind în mod special un scop educativ şi anume îndreptarea condiţiei morale şi sociale a tineretului din sat. În timpul marilor sărbători se rosteau sentinţele date de bătrâni prin "strigări peste sat" efectuate de cete de tineri.

Obiceiul de a se ţine zilele de judecată la marile sărbători, corespunde în Transilvania cu aşa zisele "zile octavale" prevăzute în acest scop şi în legile scrise aplicate în această ţară românească.

Menţinerea obştilor săteşti în feudalismul timpuriu a determinat şi păstrarea normelor lor juridice care formează ceea ce N. Iorga numea dreptul "popular" propriu unor comunităţi săteşti libere dar care n-a rămas niciodată fără perspective de noi dezvoltări.

Formarea ţărilor nu a înlăturat normele tradiţionale statornicite în activitatea obştilor. Vechile norme s-au putut însă adapta noilor situaţii politice, fiind capabile să se dezvolte în două direcţii:

- crearea unor norme noi;
- modificarea şi completarea unor norme vechi.

CAPITOLUL V

IMPORTANȚA ȘI ROLUL OBȘTEI ÎN FORMAREA POPORULUI ROMÂN

5.1. Conștiința originii daco-române, argument al rezistenței și definirii identității populației din Dacia

Popor de origine daco-romană, singurul urmaș al romanității orientale, poporul român a fost pătruns în decursul istoriei sale de valoarea moștenirii căpătate de la strămoși, a fost conștient de civilizația pe care o reprezintă în zona geografică, în care este așezat, civilizație ce avea la bază tradițiile de cultură romană și idealul de libertate al dacilor. Conștiința originii daco-romane a argumentat rezistența și a definit identitatea populației din Dacia.

În urma retragerii din Dacia a stăpânilor de sclavi și a negustorilor, a forței militare și a vârfurilor administrației romane, populația daco-romană de la nordul Dunării a trebuit să își adapteze, în condițiile migrației populațiilor "barbare" formele ei de organizare noilor împrejurări istorice. În Dacia, ca și în alte provincii desprinse din Imperiul roman, a avut loc un fenomen de ruralizare. "Satul a devenit, așa cum remarca Nicolae Iorga, pentru mult timp forma firească de organizare a strămoșilor noștri". Considerându-se ca parte integrantă a României, cum era numit de către barbari Imperiul roman și mai târziu cel romano-bizantin, populația romanizată din Dacia găsea că ea însăși reprezintă față de "Barbarii" stabiliți în vecinătatea sau pe teritoriul ei, o Românie, o țară de romanitate, ai cărei locuitori se intitulau cu mândrie români sau romeni. Invaziile repetate ca și dominația "barbarilor" au sfărâmat unitatea României nord-dunărene, Daco-României, au făcut că ea să se desfacă, să se fragmenteze în mai multe Românii, care păstrau însă conștiința unității etnice a întregului și a ordinii de care dispuseseră în Imperiul roman. Populația din România a continuat, în condițiile istorice create de migrațiile "barbarilor", străvechile ei ocupații, în primul rând agricultura și creșterea vitelor. Față de "barbarii" stabiliți în vecinătatea sau pe teritoriul ei, populația din România păstra conștiința că ea reprezintă altceva, altă lume și ordine, că este depozitara unor tradiții de civilizație așezată, care prin multe fire se leagă încă de imperiu.

Tradiția descendenței daco-romane a jucat în rândul populației de la nordul Dunării rolul de idee politică forță; alături și ilustrată de limba de

origine latină, ea a menținut și întărit coeziunea acestei populații într-un corp etnic distinct, deasupra căruia în vremea mileniului de năvăliri "barbare" apărea numele popoarelor care într-un moment sau altul au stăpânit nominal pe teritoriul vechii Daco-Românii.

Năvălirea populațiilor "barbare" (goți, huni, gepizi, slavi, avari) obligase populația daco-romană să se concentreze în teritorii apărate natural. Unități geografice depresionare cu concentrări de populație, "țările" sau grupate în special în regiunea Carpaților numiți cu o expresie plastică "șira spinării" poporului român. În aceste țări (Țara Maramureșului, Țara Bârsei, Țara Făgărașului, Țara Loviștei, Țara Hațegului, Țara Moților etc.) ca și în depresiunile subcarpatice (Nemțisor, Tazlău, Vrancea, Câmpulung Muscel, Călimănești, Horezu, Târgu Jiu) s-a realizat pentru mult timp maxima demografică românească, ele constituind o adevărată cale lactee de așezări. Aici s-a păstrat, mai bine ca oriunde, comoara de folclor și artă populară, car a dus de mult peste hotare faima poporului român.

5.2. Obștea în evoluția societății românești

Puținele informații scrise cunoscute până în prezent încredințează ca instituția statului medieval a apărut în teritoriile românității răsăritene, la fel ca și în alte părți ale Europei, pe temeiul unor progrese economice și demografice lente, că urmare a maturizării treptat a noilor relații sociale de esență feudală, reflectând totodată un anumit stadiu de concentrare și de stabilitate a autorității politice. Alcătuiri social-politice teritoriale de întindere mai mică, identice cu câte o grupare de obști sătești situată într-o zonă delimitată sub raport geografic, caracterizată prin numeroase și variate legături interne, s-au unit treptat în structuri teritoriale mai mari. Stabilitatea acestei organizări s-a accentuat pe măsura progreselor realizate în direcția feudalizării societății românești. Un rol important în acest sens l-a avut și echilibrul de forțe politice și militare din teritoriile locuite de români și din zonele înconjurătoare. Fiecare generație a preluat experiențele câștigate de generațiile anterioare până ce locul căpeteniilor, al cnezilor, al voievozilor și "ducilor" din izvoarele secolelor X-XIII a fost luat de "domnul" de "marele voievod singur stăpânitor" sau de despotul din secolul al XIV-lea.

În lipsa izvoarelor scrise detaliate, care să cuprindă informații explicite asupra modului de organizare politică a românilor din epoca afirmării lor ca etnie cu trăsături definite pe teritoriile locuite anterior de românitatea răsăriteană și în primul rând de daco-romani, reconstituirea acestei laturi a

procesului istoric nu se poate întemeia decât pe descoperirile arheologice şi pe raportarea asupra trecutului, cu prudenţa necesară, a unor realităţi oglindite de izvoarele ceva mai târzii.

Problema esenţială constă din precizarea momentului de la care organizarea colectivităţilor româneşti în cadrul unor structuri teritoriale de tipul uniunilor de obşti sau a "românilor populare" aşa cum le-a definit Nicolae Iorga, s-a transformat în structuri social-politice de esenţă feudală, cu căpetenii proprii şi cu tendinţe proprii de afirmare politico-militară.

Precizarea lui ca moment de la care uniunile de obşti şi "Românile populare", care au vieţuit vreme îndelungată în umbra efemerelor "regate" ale migratorilor, conservând sentimentul apartenenţei la Imperiu, au început să se manifeste ca structuri de tip prestatal, a depins însă pretutindeni de aceleaşi condiţii social-politice şi anume de atingerea unui anumit grad de maturizare a relaţiilor noi de tip feudal. Procesul a fost de asemenea influenţat de evoluţia raporturilor de forţă politică de la nordul Dunării de Jos, în sensul slăbirii, în anumite etape şi în anumite zone, a presiunilor exercitate de cetele războinice ale migratorilor.

Uniunile de obşti sau "Românile populare" pot fi delimitate teritorial pe mai multe căi care, sub raport metodologic, sunt strâns legate între ele. Este vorba în primul rând de repartizarea teritorială a descoperirilor arheologice aparţinând secolelor VIII-X şi atribuite populaţiei româneşti. Această repartizare atestă gruparea regională a aşezărilor, precum şi zone de mai mare densitate demografică, care coincid cu microregiunile natural delimitate şi protejate. La stadiul actual al cercetărilor, acestea acopereau mai mult de jumătate din variatul relief al României.

5.3. Obştea – temelia statului românesc

Cercetările de teren din ultimele două-trei decenii, ca şi săpăturile arheologice, au dovedit prezenţa unor grupări de sate şi a unor zone de locuire intensă în toate depresiunile care mărginesc lanţul Carpatic pe ambele sale laturi, în depresiunile intracarpatice, în bazinele superioare ale principalelor râuri, de-a lungul râurilor mari la şes, în zonele împădurite din câmpie sau în regiunile mai adăpostite de pe malul Dunării. Se poate afirma că formele de organizare social-politică sub care s-a manifestat continuitatea de viaţă şi de evoluţie istorică a daco-romanilor şi apoi a românilor a fost în mare măsură determinate de particularităţile teritoriului de formare a poporului român. Uniuni de obşti săteşti sau "Românii populare" au fost iniţial şi vlahiile,

atestate mai târziu în izvoarele scrise, dar al căror nume, provenit din limba migratorilor slavi, este sinonim cu acela de românii. Vlaşca sau Codul Vlăsiei, situat amândouă în zona de şes a viitoarei Ţări Româneşti, într-o regiune de contact mai strâns între băştinaşi şi slavi, reprezintă exemple concludente în acest sens.

Structurile teritoriale de tipul uniunilor de obşti sau a "Românilor populare" au coincis de asemenea, câte una singură sau mai multe la un loc, cu aşa-numitele "ţări" româneşti atestate documentar în primele secole ale mileniului nostru.

Cele peste 20 de "ţări" româneşti medievale, zone de locuire românească omogenă şi densă, cu tradiţii proprii de cultură materială şi spirituală foarte vechi, evidenţiate până azi de studiile de etnosociologie şi de folclor, se întind din Oaş şi Maramureş până în Almajul bănăţean sau până în codrii din răsăritul Moldovei. În unele cazuri cercetarea regională a dovedit compunerea respectivelor "ţări" din mai multe subdiviziuni care reprezintă structuri mai simple şi mai vechi. Astfel, şase sau şapte uniuni de obşti situate în câte o vale mai importantă stau la originea organizării politice mai complexe a Ţării Maramureşului. În cuprinsul Ţării Haţegului, pot fi delimitate şi precizate teritorial un număr de cinci sau şase grupări de sat, fiecare grupare având propriile sale legături interne social-economice, culturale, politice sau de altă natură. La reconstituirea formelor de organizare a colectivităţilor româneşti de la sfârşitul primului mileniu al erei noastre contribuie într-o măsură importantă şi informaţiile de natură lingvistică sau toponimică.

Principalele necesităţi ale traiului obştilor săteşti, ca şi principiul autoguvernării, la aplicarea căruia au recurs băştinaşii românizaţi de la nordul Dunării de Jos după retragerea administraţiei imperiale de pe aceste teritorii şi mai ales după căderea, la începutul secolului al VII-lea a limesului româno-bizantin Dunărean, se află la temelia creării şi funcţionării structurilor teritoriale de tipul uniunilor de obşti sau a "Românilor populare". Acest necesităţi sunt în primul rând cele de ordin economic, apoi administrative şi juridice şi apoi necesităţile militare. Trebuie adăugate la această enumerare necesităţilor sociale şi spirituale, care obligau la o viaţă în comun colectivităţile dintr-o zonă dată, în cadrul unor structuri mai complexe.

Cercetările etnosociologice recente, chiar dacă nu pot coborî cu investigaţia lor în trecut dincolo de ultimele două-trei secole, evidenţiază totuşi sisteme de relaţii familiale între satele învecinate dintr-o anumită regiune, relaţii a căror vechime este în mod practic indeterminabilă. Deasupra organelor de autoritate şi de conducere existente în fiecare obşte sătească în

parte, au apărut să funcţioneze şi anumite instituţii aparţinând întregii uniuni de obşti. Datorită lipsei unor izvoare-scrise explicite, este mai greu de apreciat măsura, în care aceste organe superioare emanau de la o adunare populară cu caracter general, în care era reprezentată fiecare familie, sau erau instituite de către conducerile obştilor componente.

Astfel, la începuturile organizării uniunilor de obşti săteşti în teritoriile nord-dunărene, se poate presupune existenţa în fruntea lor, dată fiind şi originea latină a termenilor, a aceloraşi juzi-indices, aleşi dintre juzii obştilor componente şi asistaţi de un sfat din "oameni buni şi bătrâni".

În fruntea unor asemenea organisme teritoriale mai complexe trebuie să se fi aflat şi persoanele investite cu autoritate spirituală şi îndreptăţite, pe acest temei, conform normelor nescrise ale creştinismului popular daco-roman, la îndeplinirea ritualurilor de cult ale comunităţilor.

În fruntea aceloraşi uniuni de obşti săteşti, fie şi numai cu atribuţii temporare, trebuie să se fi aflat şi persoane investite cu autoritatea şi dotate cu priceperea care erau necesare organizării militare a forţei de care dispuneau respectivele grupări de obşte.

Dar ţinând seamă de originea slavă a termenilor ce desemnează aceste forme de organizare social-politică a teritoriilor de formare a poporului român, epoca adoptării lor trebuie plasată ulterior secolului al VII-lea, secol al începutului asimilării slavilor în faza finală a etnogenezei româneşti, şi înaintea sfârşitului secolului al IX-lea, de când cele mai vechi ştiri scrise atestă existenţa unor formaţiuni politico-teritoriale româneşti de natură feudală.

Cu alte cuvinte secolul al VIII-lea şi mai ales prima jumătate a secolului al IX-lea par să reprezinte epoca pentru care se poate afirma că acumulările treptate anterioare au avut drept consecinţă, cel puţin pe o bună parte a teritoriilor româneşti, trecerea spre o formă superioare de organizare social-politică. Ţinând seamă de modul în care se oglindeşte în cele mai vechi documente instituţia cnezatului românesc, aceasta poate fi caracterizat ca reprezentând o stăpânire de natură feudală asupra unui sat. Se ştie că în această vreme, mai mult decât în oricare altă etapă istorică, noţiunea de sat a fost identică cu cea de obşte sătească. De vreme ce cnezatul, în forma sa cea mai simplă, corespunde din punct de vedere teritorial cu obştea sătească sau cu satul, rezultă că pe linia procesului evolutiv al societăţii româneşti, cneazul şi familia sa au luat locul judelui sătesc sau că, în anumite condiţii, judele sătesc s-a transformat în cneaz. Asemenea situaţii se explică fie prin decalajele zonale ale ritmului dezvoltării, fie mai ales, prin involuţii şi regrese determinate de suprapunerea în Transilvania a unui feudalism statal străin peste feudalismul prestatal românesc. În asemenea situaţii de coexis-

tență a juzilor cu cnezii, primii trebuie priviți ca exprimând tendințele și necesitățile de administrare și de autoguvernare ale colectivităților sătești, iar ceilalți pe acelea de structurare feudală a societății românești: acest mod de interpretare a știrilor permite deslușirea căii principale de dezvoltare social-politică a societății românești. Același proces poate fi reconstituit și la nivelul structurilor teritoriale mai mari și mai complexe, de tipul uniunilor de obști sau "Românilor populare". Reconstituirea pe hartă, cu ajutorul documentelor, a sistemului de stăpâniri de sate românești, aparținând unor feudali români, unor cetăți domnești sau regale, precum și împărțirile administrative de felul ocoalelor sau al districtelor dovedesc conservarea până târziu, în plin ev mediu românesc, a unor structuri teritoriale arhaice care nu sunt altceva decât foste uniuni de obști sătești.

S-a precizat că în cele mai multe dintre cazurile care pot fi reconstituite în detaliu pe temeiul știrilor scrise cunoscute, structurile teritoriale de tipul uniunilor de obști sau a "Românilor populare" devenite ulterior cnezate de vale sau jupânate, nu corespunde așa-numitelor "țări" ci reprezintă doar o parte a acestora. Este firesc deci, ca pe scara ierarhică a feudalismului românesc din perioada prestatală, să se găsească și o instituție care, superioară fiind cnezatului de vale în sensul înglobării mai multor asemenea cnezate, să corespundă totodată organizării social-politice și militare din cuprinsul unei "țări". Această instituție a fost, prin excelență, voievodatul.

Se poate afirma că faza finală a etnogenezei românești și începuturile istorice ale poporului român, au reprezentat, pe planul organizării politice a teritoriilor sale, trecerea de la structurile arhaice de tipul uniunilor de obști sau al "Românilor" populare la structurile mai complexe ca alcătuire și superioare ca organizare de tipul cnezatelor de vale sau jupanatelor, al "țărilor" și al voievodatelor. Procesul nu a fost nici perfect identic și nici simultan pe întreg teritoriul României; cu toate acestea, pot fi surprinse multe trăsături ale sale care sunt valabile pentru întreg spațiul românesc. Împrejurările create de ultimele valuri ale migrației popoarelor nomade și intrarea unor regiuni ale țării noastre sub dominația anumitor autorități statale străine au făcut ca progresele realizate de societatea românească sub acest aspect în secolele VIII-IX să nu aibă ca rezultat cristalizarea rapidă în perioada imediat următoare a unei vieți statale românești pe deplin constituite. Unele structuri politice de la sfârșitul secolului al IX-lea au cunoscut ulterior involuții în ceea ce privește stadiul organizării lor, sau au suferit un proces de adaptare la interese politice venite din afara lor, iar în anumite zone mai retrase și apărate natural s-au menținut până târziu structuri politico-teritoriale românești de tip incipient sub aspectul organizării, deși de esență feudală.

5.4. Conjuncturi politice şi aspecte demografice

La sfârşitul secolului al IX-lea, dezlănţuirea unui mare val de populaţii migratoare, prin punerea în mişcare a maghiarilor şi continuat cu năvălirile pecenegilor, uzilor, cumanilor şi tătarilor, care au exercitat o dominaţie efectivă pe o parte însemnată a teritoriului României (estul Munteniei şi Moldova), a întârziat realizarea unor organizaţii politice puternice şi a frânat tendinţele de refacere a "României" nord-dunărene.

Ajuns, după o lungă perioadă de timp (secolele XI-XIII) să stăpânească Transilvania, regatul maghiar, în tendinţa-i de extindere a catolicismului ca şi de impunerea relaţiilor feudale cu obligaţiile lor, a căutat să limiteze libertăţile populaţiei româneşti. S-a născut de aici un conflict între el şi formaţiunile politice româneşti din cuprinsul Transilvaniei sprijinite religios de biserica ortodoxă. În funcţie de optica politică a celor ce conduceau regatul maghiar, conflictul a cunoscut în cursul timpului forme mai mult sau mai puţin violente, urmările lui fiind determinate de raportul de forţe dintre punerea centrală maghiară şi autonomiile româneşti transilvănene. Forţa organizaţiilor politice întâlnite în Transilvania, împotrivirea lor activă sau emigrările de populaţie în celelalte provincii româneşti au obligat regatul maghiar să respecte autonomia Transilvaniei, care, în grade diferite, s-a menţinut de-a lungul secolelor.

Curentul de trecere a populaţiei din ţinuturile româneşti intracarpatice în cele de la sud şi est de Carpaţi a început încă din secolul al XI-lea, odată cu procesul supunerii Transilvaniei de către coroana maghiară. El a căpătat amploare pe măsură ce relaţiile feudale câştigau teren şi populaţiei băştinaşe i se răpea dreptul asupra pământului şi odată cu el libertatea. A rămas totuşi în Transilvania marea masă a populaţiei, ceea ce a făcut ca în tot cursul secolelor românii să constituie majoritatea de aici. Pe aproape întreaga întindere a regiunii subcarpatice au luat fiinţă sate de "ungureni", nume ce evocă faptul că cea mai mare parte a locuitorilor lor erau români de origine transilvăneană, foşti supuşi ai regatului Ungariei. Adăugându-se populaţiei din Muntenia şi Moldova, de aceeaşi origine etnică şi limă cu ei, emigranţii din Transilvania au constituit un adaos de putere la întărirea organizaţiilor politice româneşti de aici, angajate în lupta împotriva dominaţiei nomade.

Creşterea numărului populaţiei la sud şi est de Carpaţi, atât în urma sporului natural, ce a dat naştere la o adevărată roire a satelor vechi, ca şi prin admigrări, în special din Transilvania, as contribuit, în conjunctura internaţională creată ca urmare a crizei politice ce a cuprins la începutul secolului al XIV-lea regatul maghiar şi ţaratul bulgar, ca şi a destrămării

Hoardei de Aur, la asigurarea condițiilor de constituire și afirmare a statelor românești independente, Țara Românească și Moldova.

Fenomenul de creștere a populației care s-a manifestat în cele două state românești și care, din lipsă de date documentare, nu poate fi evaluat exact cantitativ, dar ale cărui efecte s-au făcut simțite prin extinderea elementului românesc și a hotarelor celor două țări până la Marea Neagră (ele atingând astfel hotarele vechii Dacii) s-a produs și în Transilvania unde, în comparație cu secolul al XIII-lea sunt atestate documentar 2.780 de așezări noi, intrate în sfera relațiilor juridice feudale.

5.5. Lumea rurală pe drumul adâncirii stratificării sociale

Începând cu secolul al X-lea, schimbări adânci s-au produs în fizionomia vieții rurale românești; s-a conturat în linii generale peisajul rural așa cum se va întâlni în secolul XIV-XV. Încă din acea vreme s-a trecut la împărțirea țării în trupuri de moșii, s-au stabilit hotarele statelor, considerate încă din primele documente emise de cancelariile domnești ca "vechi și bătrâne".

Odată cu supunerea și colonizarea Transilvaniei de către regatul maghiar s-a accelerat aici ritmul de aservire a țărănimii. Obștile de țărani liberi au fost în parte cotropite de rege și de aristocrația din jurul lui, din clerul catolic, de elemente băștinașe aliate puterii regale. Paralel cu constituirea unor mari domenii s-a înregistrat și agravarea obligațiilor țărănimii față de stăpânii de pământ. Răspândirea pe scară largă a imunităților, mai ales în momentele de criză a puterii centrale, a accentuat procesul de fărâmițare feudală. Pentru a împiedica veleitățile de independență ale marii nobilimi, regalitatea a căutat să se sprijine pe nobilimea mică, în rândul căreia a ridicat elemente din pătura de jos. În cadrul clasei nobiliare devenea tot mai distinctă deosebirea social-juridică și de interese dintre cele două categorii: marea nobilime, desemnată prin termenul potentes sau iobagiones regis, și nobilimea mică cu numele de servientes sau familiares.

Cât privește țărănimea, în sânul ei se conturau în secolul al XIII-lea trei categorii: țărani liberi, țărani dependenți și robi. Țăranii liberi trăiau în obști sătești, ce s-au păstrat mai ales în regiunile mărginașe ale Transilvaniei, unde nu s-au putut constitui mari domenii și unde încercările nobilimii de a aservi țărănimea au întimpinat o puternică rezistență. În schimbul unor obligații militare, țăranii au continuat să-și păstreze libertatea. Tendința stăpânilor de pământ de a-și extinde domeniile, acaparând

pământul obştilor de ţărani liberi, agravarea regimului de obligaţii la care era supusă ţărănimea faţă de puterea centrală şi nobili, iar cei de confesiune catolică faţă de biserica romană, precum şi abuzurile slujbaşilor au terminat împotrivirea ţărănimii care a îmbrăcat forme diferite.

Lupta ţărănimii pentru păstrarea vechilor libertăţi, ca şi puternica tradiţie a organizaţiilor politice băştinaşe au imprimat evoluţiei raporturilor din Transilvania un caracter specific, au făcut să se manifeste aici tendinţa de alcătuire a unei organizaţii proprii, a unui "regnum Transilvaniae", separat de Ungaria. Unii conducători ai Transilvaniei, ca Ştefan, fiul regelui Bela al IV-lea, sau voievozii Roland şi Ladislau Borsa, şi-au atribuit prerogative regale şi au încercat să ducă o politică de independenţă.

Izvoarele atestă că în secolul al X-lea se construiseră pe teritoriul ţării noastre domenii feudale importante sub stăpânirea unor căpetenii laice sau bisericeşti.

Se disting trei regiuni în care asemenea căpetenii feudale au atins un nivel mai înalt de organizare: ţinutul Dunării de Jos – Dobrogea şi răsăritul Munteniei – teritoriul Banatului, cuprinzând şi nord-vestul Olteniei, şi teritoriul din nordul Transilvaniei şi Maramureş. Pe această bază obiectivă, de formare a raporturilor feudale şi a instituţiilor politice corespunzătoare s-a tins în jurul anului 1000 la alcătuirea primelor state feudale.

Năvălirile pecenegilor, uzilor şi cumanilor în secolele XI-XII, ca şi cumplita devastare pricinuită de tătari în secolul al XIII-lea au frânat procesul de constituire a statelor româneşti. Stabilirea, după şocul confruntărilor directe cu năvălitorii, a unui modus vivendi cu aceştia a permis în timp forţelor constructive ale societăţii de pe teritoriul României să depăşească dificultăţile generate de stăpâniri politice parazitare şi să câştige asupra forţelor de dezagregare.

Astfel sunt încercările formaţiunilor politice din Dobrogea de a se emancipa de sub autoritatea bizantină, care coincid cu momentul în care izvoarele încep să sublinieze rolul politic al populaţiei băştinaşe din spaţiul carpato-danubiano-pontic.

De asemenea şi în Moldova, începând cu secolul al XI-lea, un şir de date documentare ilustrează rolul însemnat pe care l-au jucat în anumite împrejurări formaţiunilor politice româneşti. Transilvania în urma supunerii ei de către regii maghiari, a fost organizată în cadrul regatului ungar într-un voievodat. Ţelul urmărit de coroana maghiară, de a-şi extinde stăpânirea şi la sud şi la est de Carpaţi, punea în primejdie existenţa formaţiunilor politice româneşti, constituite în umbra dominaţiei popoarelor nomade.

Legăturile economice, înlesnite de dezvoltarea târgurilor şi apariţia unor oraşe antrenate, prin drumurile comerciale de tranzit, în schimbul internaţional, veneau să asigure durabilitatea procesului de strângere la un loc a formaţiunilor politice de pe teritoriile româneşti de la sud şi est de Carpaţi.

O prima încercare de înlăturare a suzeranităţii maghiare întreprinsă la sud de Carpaţi de voievodul Litovoi, în 1279 s-a încheiat fără succes. Ridicarea lui Litovoi avea să slujească drept simbol al ideii de emancipare politică, idee care se va transforma la scurtă vreme după jertfa lui în manifestări energice. Victoriile repurtate de căpeteniile româneşti, cu efort propriu sau participând în cadrul unor coaliţii de state, împotriva tătarilor, ca şi criza politică, manifestată în marile state vecine, au determinat unificarea formaţiunilor politice de la sud de Carpaţi şi alegerea voievodului din părţile Argeşului, Basarab, ca mare voievod şi domn.

Statul de sine stătător, întrat în istorie prin Basarab şi care a fost primul stat românesc independent creat pe teritoriul vechii Dacii, şi-a luat numele de Ţara Românească, după denumirea etnică a populaţiei.

Opera lui Basarab a creat modelul pentru cea de "a doua libertate românească: Moldova". Cu Dragoş voievod a început şi a continuat prin Bogdan şi urmaşii lui, procesul de unificare a "ţărilor" de la est de Carpaţi într-o nouă Ţară Românească, care, după locul de pornire a procesului unificator – Valea Moldovei – se va numi Moldova. Locuitorii Moldovei, însă, n-au numit Ţara Românească cu acest nume şi pe locuitorii ei români; români se ştiau şi ei, iar ţara lor o considerau tot o ţară românească. Ambele state româneşti, de la sud şi est de Carpaţi, înseamnă ieşirea la suprafaţă într-o conjunctură internaţională favorabilă, a unor energii populare mult timp acoperite de revărsările şi dominaţia nomazilor. Această ieşire la suprafaţă a elementului românesc coincide cu evidenţierea capacităţii lui de a îndepărta sau de a absorbi elementul trecător barbar. Fondul etnic al celor două state româneşti, devenite independente în secolul al XIV-lea, era acelaşi, cum acelaşi era şi fondul etnic al Transilvaniei, care, neputând realiza, din cauza presiunii şi stăpânirii regatului maghiar, un stat polarizator, al întregii vieţi statale româneşti – aşa cum poziţia geografică şi tradiţia istorică o indicau; a pompat energii vitale la sud şi est de Carpaţi, grăbind realizarea aici a două state româneşti.

Aşadar, fragmentată sub loviturile "barbarilor", România transdanubiană, care-şi găsise expresia în vremea revărsării populaţiilor nomade în "Românniile populare", nu s-a putut reconstitui în secolul al XIV-lea complet, ci pe regiuni geografice. Împrejurările istorice n-au fost favorabile triumfului tendinţei de reconstituire a întregului politic de altă dată. Ideea

vechii unități politice, pe care o reprezentase Dacia preromană, a continuat să fie prezentă în sânul poporului român şi încercări de realizare a ei au pornit în cursul timpului când dintr-o provincie românească când dintr-alta.

Procesul de constituire a statelor medievale româneşti, deşi s-a prelungit până în plină epocă medievală şi până într-o vreme în care reconstituirile istorice din multe zone ale continentului beneficiază de informații consistente în izvoarele scrise este totuşi încă departe de a dispune de o documentație care să permită reconstituiri în detaliu.

Este, însă, un fapt îndeobşte şi de multă vreme acceptat că deplina constituire, în secolul al XIV-lea, în teritoriile româneşti extracarpatice a celor două state, Țara Românească şi Moldova, nu a fost un moment "exploziv" lipsit de rădăcini şi de antecedente, ci a fost punctul final şi consecința firească a unei îndelungate evoluții. Închegarea şi afirmarea celor două state româneşti de la sud şi de la est de Carpați, favorizate de noul echilibru politic creat în secolul al XIV-lea în Europa răsăriteană şi de sud-est, sau întemeiat totuşi pe realitățile economice, etnodemografice, teritoriale şi social-politice ale secolelor anterioare.

Urmărind ansamblul evenimentelor din secolele III-VIII, precum şi de-a lungul secolelor următoare şi făcând comparații între obştea din țara noastră şi obştile din Europa se pot desprinde următoarele concluzii foarte importante cu privire la formarea poporului român:

a) Viața socială şi economică din această perioada era întemeiată pe obşte. Obştea în forma existentă la români reprezintă o comunitate teritorială cu o aşezare permanentă şi stabilă, stăpânind în devălmăşie pământul şi având o economie mixtă a creşterii vitelor şi agriculturii. Stăpânirea în comun a pământului în forme stabile permite păstrarea veacuri de-a rândul a obştei cu unele trăsături din obştea gentilică şi cu modificările ulterioare.

b) Formarea poporului român este strâns legată de obştile teritoriale, care se întind pe toată aria lui de formație.

c) Vechimea obştilor teritoriale în Transilvania, Țara Românească şi Moldova arată că aria de formare a poporului român trebuie căutată pe acest teritoriu ca o continuitate străveche a elementelor băştinaşe.

d) Terminologia privitoare la obşte şi organizarea asemănătoare a obştei româneşti cu cele din Europa centrală şi răsăriteană este o dovadă că poporul nostru s-a aflat într-un permanent contact cu întregul continent.

e) Terminologia de origine latină şi tracică din limba română cu privire la viața obştei arată că ea are rădăcini adânci în antichitate.

Stăpânirea romană şi influența sistemului sclavagist, practic s-a suprapus obştilor peste o parte a triburilor geto-dace dar timpul scurt şi

condițiile deosebite ale stăpânitorilor romani într-o zonă de graniță nu au putut determina destrămarea obștilor.

În istoriografia românească s-a arătat foarte bine cum s-a transformat obștea gentilică în alte obști teritoriale chiar și acolo unde vechile obști au fost supuse temporar stăpânilor de sclavi. Când aceasta a căzut, sclavii au devenit țărani liberi, au intrat în comunitate. În acest fel înlăturarea sistemului sclavagist.

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

TITLUL II

FORMAREA STATELOR FEUDALE ROMÂNEŞTI

CAPITOLUL I

ASPECTE GENERALE

1.1. Premizele formării statelor feudale române

Formarea statelor feudale româneşti a fost rezultatul unui proces istoric îndelungat care poate fi urmărit încă din perioada primelor cristalizări ale cnezatelor şi voievodatelor.

Acest proces a fost favorizat atât de factori interni cât şi de condiţiile politice existente atunci în Europa, când adevărate conglomerate de popoare, evoluau spre statul feudal cu o baza etnica aşa cum l-au cunoscut şi Ţările Române.

O primă caracteristică a statului de tip feudal a fost înfăţişarea populaţiei după principiul teritorial dându-se posibilitatea să-şi exercite drepturile şi datoriile publice acolo unde se stabileau, fără a ţine seama de gintă sau trib.

Un alt element caracteristic al statului este forţa publică, o putere politică deosebită despărţită de totalitatea membrilor care o compun la un moment dat. Această putere publică, desprinsă de restul societăţii şi situată deasupra ei, a fost realizată de către o anumită categorie de oameni, care au avut o funcţie specială, de a conduce pe ceilalţi, aşa cum s-a întâmplat şi în societatea geto-dacă. Domeniul social, special al muncii în care erau ocupaţi aceşti oameni, conducători politici, dregători aflaţi în diferite organe şi instituţii de stat, în armată, biserică etc., se va lărgi tot mai mult, odată cu extinderea şi aplicarea forţei publice a statului feudal. Procesul are loc mai întâi prin transformarea juzilor şi cnezilor săteşti în cnezi de vale, apoi în jupani, voievozi şi mari voievozi.

Căpeteniile militare, sporindu-şi autoritatea prin luptele de apărare împotriva atacurilor diferitelor detaşamente ale populaţiilor migratoare, ajung să formeze "o nouă clasă a unor căpetenii de oaste" care adună în jurul lor oameni de arme cu scopul de a purta război pe socoteala proprie. Pe

aceşti războinici de profesie, şeful îi întreţinea, le făcea daruri şi stabilea o oarecare ierarhie între ei, iar pentru expediţii mai mici dispunea de o gardă personală şi o oaste oricând gata de luptă. Pentru expediţii mai mari exista un corp ofiţeresc gata format.

Instituţia acestor cete militare care a avut un rol important în consolidarea puterii în mâna căpeteniilor feudale era diferită, ca esenţă, de cea a drujinelor slave sau a anstrustionilor germanici ce corespundeau unei societăţi în care "jaful ajunsese un scop", ea stând la baza formaţiunilor de viteji, din prima perioadă a existenţei statelor feudale româneşti.

Terminologia bizantină, folosită pentru o seamă de dregători din Ţările Române, constituie de asemenea, o dovadă a formării puterii de stat şi a aparatului administrativ pe teritoriul ţării noastre, printr-un proces intern, anterior sau paralel cu cel al statelor vecine.

Începând cu secolul al IX-lea, în izvoarele istorice apar tot mai des informaţii despre organizarea socială feudală pe teritoriul ţării. Apariţia cnezatelor şi voievodatelor este o dovadă despre existenţa unei societăţi stratificate social şi politic. În secolul al XIII-lea, izvoarele, menţionează existenţa unor feudali locali, cunoscuţi sub denumirea de cnezi, care constituie o importantă forţă socială şi reprezintă feudalitatea românească unitară dovedind aceeaşi dezvoltare de o parte şi de alta a Carpaţilor.

Încă din secolul al IX-lea îşi fac apariţia formaţiunile politice româneşti cristalizate şi odată cu consolidarea clasei feudale are loc şi accentuarea procesului de feudalizare.

În Transilvania izvoarele narative ne indică în a doua jumătate a secolului al IX-lea, în Crişana voievodatul lui Menumorut, între Mureş şi Dunăre voievodatul lui Glad, în Podişul Transilvaniei de la poalele Mureşului şi izvoarele Someşurilor, voievodatul lui Gelu. Pentru aceeaşi epocă la est şi sud de Carpaţi izvoarele istorice atestă o evoluţie asemănătoare cu cea din nordul şi vestul acestora, adică organizarea societăţii în cnezate şi voievodate.

Organisme politice similare se constată în Dobrogea, în anul 943, unde stăpânea jupan Dimitrie. La sfârşitul secolului al X-lea, bizantinii revin la Dunărea de jos, organizând o unitate administrativă – Paristrion. Unele izvoare ne indică în secolul al XI-lea în Dobrogea, existenţa şi a altor formaţiuni politice locale.

În zonele est Carpatice pe teritoriul viitorului stat Moldova, izvoarele medievale străine îi pomenesc pe români dimpreună cu formaţiunile lor politice. Începând cu secolul al XII-lea şi mai cu seamă în secolul al XIII-lea ştirile despre români se înmulţesc, întrucât regatele feudale alături de bise-

rica catolică, sunt interesate, în extinderea stăpânirii asupra teritoriilor. Izvoarele istorice, pentru aceste motive se înmulțesc, devin mat bogate şi ne transmit mat exact faptele. Astfel constatăm pe de o parte o continuitate a formațiunilor politice întâlnite anterior şi pe de altă parte apariția altora noi.

Potrivit informațiilor desprinse din Diploma Ioaniților pe viitorul teritoriu al Țării Româneşti, încă dinainte de 1247 constatăm existența a cinci formațiuni prestatale cu o structură feudală. Acestea erau: Țara Severinului, unde s-a organizat în 1230 de către regalitatea maghiară Banatul Severinului, voievodatul lui Litovoi în depresiunea Târgu Jiu, între depresiunea Tismanei şi Olt care incorpora Țara Hațegului, voievodatul lui Seneslau, în Argeş, Muscel, Dâmbovița care se prelungeau în Țara Făgăraşului şi cnezatele lui Ioan şi Farcaş. Unele dintre aceste formațiuni dispuneau de o largă autonomie politică, putere militară şi economică. Începând cu a doua jumătate a secolului al XIII-lea ştirile despre românii de la est de Carpați se înmulțesc simțitor. Unele izvoare îi amintesc în legătură cu confruntările cu tătarii, iar altele vorbesc despre "Țara Vlahilor". De asemenea s-a remarcat legătura între comunitățile româneşti de pe cei doi versanți al Carpaților Orientali, în perioada care a precedat formarea statului moldovean de sine stătător.

Alătur de voievodate mai erau şi alte formațiuni româneşti, aşa zisele: Țara Făgăraşului, Amlaşul, Țara Maramureşului, Țara Loviştei, Vrancea, Câmpulung etc., în care se constată o feudalitate românească bine conturată, reprezentată de cnezi români.

Organizarea socială a voievodatelor, larga lor autonomie, recunoscută de regalitatea maghiară, întinderea lor teritorială, bogățiile de care dispuneau, sunt indicii despre evoluția formațiunilor prestatale spre întemeierea statului. Putem sublinia faptul că aceste formațiuni politice s-au dezvoltat continuu, au cuprins teritorii din ce în ce mai mari şi au existat în toate regiunile țării noastre, o dovadă elocventă a continuității şi permanenței noastre pe aceste teritorii.

Ca urmare a formării aparatului de stat, în cadrul sistemului feudal, marii proprietari vor avea într-o primă perioadă o serie de atribute ale puteri de stat în cuprinsul domeniului lor, pe baza imunităților lor primite de la domnie şi anume: dreptul de a strânge dări, de a ține ostaşii, de a împărți dreptatea şi de a exercita autoritatea judecătorească şi polițienească pe cuprinsul domeniului pe care îl stăpâneau, dregătorii domneşti neavând dreptul de a intra pe teritoriul posesiilor lor pentru a exercita vreuna din aceste atribuții.

Cu toate acestea nu avem de a face cu o fărâmițare feudală propriu-zisa, ca în statele vecine unde statul feudal a luat naştere din clanuri şi unde

legăturile gentilice s-au menținut încă o perioadă de vreme, ci s-a manifestat ca o fază pregătitoare cristalizării puterii. După constituirea statelor feudale, domnul va trece la vechiul sistem politic ce grupează pătura conducătoare a obștilor confederate în jurul "domniei" la o concentrare a puterii, prin reducerea funcțiilor militare și fiscale ale boierimii și prin crearea unui aparat de stat legat direct de domn.

Odată cu forța publică, se creează și se dezvoltă și o bază materială special constituită pentru întreținerea ei și bazată pe contribuția cetățenilor, pe impozite complet necunoscute societății gentilice.

O particularitate a dezvoltării feudalismului în țara noastră a constituit faptul că renta feudală, în prima ei perioadă, a luat aspectul de tribut datorită faptului că în cadrul vechilor comunități vicinale căpeteniile lor au preluat o parte din prestațiile datorate populațiilor migratoare.

În timp ce în orânduirile feudale născute direct din sclavagism, ordinea apariției rentei este cea de muncă, dijmă, bani, în orânduirile formate din comunitățile vicinale ordinea de apariție a rentei a fost cea a unui tribut inițial, din care s-a dezvoltat apoi renta în produse, în muncă și în bani. În felul acesta se pare că la început darea, prin care se înțelege atât birul cât și dijmele, la care erau obligați contribuabilii din Țările Române, constituie elementul de supunere a populației față de domnie, având formă de tribut.

Închegarea acestor elemente ale statului feudal s-a produs printr-un proces îndelungat, fiecare din ele cunoscând o serie de particularități regionale. Așa de pildă, procesul de desăvârșire a teritorialității obștilor sătești în regiunile ce au cunoscut stăpânirea română, a fost mai timpuriu, decât în restul țării, sistemul fiscalității și al administrației de stat sclavagiste aplicate pe timpul stăpânirii române și-a încetat existența odată cu puterea de stat, în locul lui apărând conducerea de obște și prestațiile benevole ale membrilor ei, în folosul acestei conduceri.

O problemă ce se ridică în legătura cu aceste formațiuni politice ale românilor, este aceea de a ști ce formă de stat au reprezentat ele.

Prin urmare din punctul de vedere al formei de stat, considerăm că ele au reprezentat monarhii, ale fărâmițării feudale. Este adevărat că n-au îmbrăcat exact această formă a statului feudal și nu s-a manifestat cu toată claritatea trăsăturile acestei forme de stat, așa cum a fost cunoscută în Europa de Apus. Explicația rezidă din condițiile specifice în care s-a dezvoltat poporul român și constituie o particularitate a acestei dezvoltări. Că aceste formațiuni prestatale au îmbrăcat formă monarhică, sigur nu în forma cea mai clară, considerăm că se confirmă și de faptul că începe să se facă prezent principiul eredității în desemnarea conducătorului suprem: Menumorut

a fost nepotul lui Morut, care a condus anterior teritoriile din Țara Crișurilor, se crede că Gyla-Jula a fost descendentul lui Gelu, în timp ce Litovoi a avut pe cel mai important colaborator al său pe fratele său Bărbat.

Monarhia fărâmițării feudale s-a caracterizat prin existența unui monarh nominal pentru toată țara, feudalii locali fiind adevărați monarhi pentru feudele lor. La noi în această etapă n-au fost cunoscuți asemenea monarhi și credem că în condițiile de atunci nici nu era posibilă existența unor monarhi nominali.

Cu toate acestea, asupra teritoriilor noastre au existat din afară anumite pretenții de dominație. În acest sens trebuie înțeleasă dominația statului feudal maghiar asupra teritoriilor dintre Carpați și Dunăre, deoarece în cadrul acestei suzeranități nominale a regatului feudal maghiar, formațiunile politice dintre Carpați și Dunăre, cnezatele și voievodatele, au reușit să-și păstreze o largă autonomie. În aceeași situație s-au găsit formațiunile politice din Dobrogea față de imperial Bizantin, cele din Moldova față de statul din Kiev și mai apoi față de cnezatul de Haliciu, precum și Glad în raporturile sale cu țaratul bulgar.

Aceste formațiuni politice au evoluat odată cu dezvoltarea și întărirea rândurilor feudale. Punctul culminant al acestei evoluții l-a constituit formarea statelor feudale românești: Transilvania, Țara Românească, Moldova și Dobrogea.

1.2. Conjunctura internațională favorabilă formării statelor feudale române

Unul dintre factorii care au influențat evoluția formațiunilor prestatale existente și formarea statelor feudale a constituit-o năvălirea tătarilor din 1241 și după aceea dominația lor care a avut consecințe importante și de lungă durată asupra întregului răsărit european, prin urmare și asupra teritoriilor patriei noastre.

Năvălirea din 1241 se poate asemăna unui uragan cumplit dar scurt. În 1242 armatele tătare încep să se scurgă din Ungaria luând cu ele o pradă uriașă și mulți robi. Ținuturile de la răsărit de Carpați, așadar Moldova și o bună parte a Munteniei, rămaseră mai departe sub dominația tătarilor, care a durat până la întemeierea voievodatelor.

Cel mai important fapt pe care l-au săvârșit tătarii în legătură cu istoria noastră este că au oprit înaintarea feudalilor unguri spre răsărit, prin lovitura puternică pe care au dat-o regalității maghiare și prin întinderea stăpânirii

lor până la Carpați. Prin urmare tătarii au exercitat la sud și est de Carpați o dominație variabilă ca intensitate care v-a dura până în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, care treptat v-a decădea.

Un moment favorabil formării statelor feudale române îl constituie și faptul că în statul vecin, Ungaria, după moartea ultimului rege din dinastia arpadiană, Andrei al III-lea și până la venirea dinastiei de Anjou, au avut loc lupte de ani de zile pentru tron, interval în care Basarab I și-a putut întinde stăpânirea fără teamă de reacțiunea maghiară. Întemeierea Moldovei a avut loc de asemenea, tot într-un moment extern favorabil, marcat de luptele dintre armata ungară și tătari, când puterea acestora din urmă era într-o continuă scădere, deci nu mai constituia o primejdie reală pentru noul stat.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL II

FORMAREA VOIEVODATULUI TRANSILVANIA

2.1. Evoluția spre statul unic a voievodatelor românești

Apariția și organizarea voievodatului Transilvania este rezultatul cristalizării relațiilor feudale pe teritoriul de astăzi al patriei noastre. Voievodatul ca organizare a puterii centrale este o instituție specifică statelor medievale românești, o creație care își are începuturile în secolul al IX-lea. Formarea voievodatului Transilvania reprezintă unificarea formațiunilor politice prestatale cunoscute în secolul al IX-lea, respectiv secolul al XI-lea sub autoritatea unui voievod. Acest proces de unificare a cunoscut două etape, una a voievodatelor românești și a doua care începe odată cu cucerirea Transilvaniei de către regalitatea maghiară.

Etapa voievodatelor românești. Cronica notarului anonim al regelui ungar Bela, care relatează evenimente legate de primul val al agresiunilor ungare asupra Transilvaniei, în secolele al IX-lea și al X-lea, evidențiază existența în această străveche provincie dacică a trei formațiuni politice românești. Astfel avem voievodatul din Crișana condus de Menumorut, care se întindea din Maramureș până la Mureș având central politic la cetatea Biharea, va primi întâiul șocul invaziei triburilor ungare. La cetatea Satu-Mare din cuprinsul acestui voievodat, avea să se desfășoare o primă luptă între români și maghiari, care va dura trei zile.

Voievodatul din podișul Transilvaniei condus de voievodul Gelu, ducele blachilor, a luptat împotriva triburilor ungare. De asemenea, este amintit și voievodatul din Banat, cuprins între Tisa, Mureș și Dunăre, având în frunte pe voievodul Glad, care a înfruntat pe invadatori "cu o mare armată de călăreți și pedestrași". Centrul politic al acestui stat românesc se află la Cuvin. Izvoarele narative pomenesc de existența a altor două voievodate, unul în mijlocul Transilvaniei cu centrul la Alba-Iulia, iar al doilea în Banat, având cetatea de scaun la Morisena. Aceste două voievodate înglobau teritoriile fostelor voievodate, fiind mai întinse decât cele precedente, mai bine organizate din punct de vedere administrativ, politic și miliar.

În afara acestor voievodate străvechi românești au mai existat cu siguranță în Transilvania epocii și altele, care însă n-au fost pomenite de Annonymus întrucât ele n-au intrat în contact cu unguri.

Constantin C. Giurescu arată că "invazia maghiară din Ardeal în primele veacuri nu conta sub raport numeric". Atât de mic era numărul lor încât s-au văzut siliți nu numai să îmbrățișeze credința religioasă a populației autohtone, dar să și păstreze peste tot cadrele organizației politico-juridică tradițională și să accepte chiar preponderența acestei populații. Cnezatele și voievodatele românești de prin Banat, Hațeg, Bihor, Făgăraș și Maramureș și-au continuat nestingherit viața lor, în conformitate cu vechile tradiții religioase, juridice și militare moștenite din străbuni. Firește o reacțiune a regalității maghiare era de așteptat, în scopul de a sparge blocul etnic românesc și a face să triumfe biserica occidentală.

Voievodatul după cucerirea Transilvaniei de către regalitatea maghiară a rămas totuși un adevărat rezervor etnic din care prisosul de populații al regiunilor muntoase, s-a revărsat peste maghiari în toate direcțiile, dar mai cu seamă înspre miazăzi și răsărit.

2.2. Cucerirea Transilvaniei de către regalitatea maghiară

Rezistența românilor față de tendința regalității de organizare a voievodatelor în forme ale feudalității apusene s-a manifestat prin menținerea cnezatelor, a Țărilor Românești în teritoriile mărginașe, prin menținerea instituțiilor legislative și politice, ilustrate în menținerea voievodatului care este dovada cea mai însemnată a caracterului străvechi românesc al Transilvaniei. Prin organizarea politică, voievodatul Transilvania s-a dezvoltat autonom în strânsă legătură cu celelalte două țări românești de aceeași structură politică și total despărțită de regatul feudal ungar.

Evoluția Transilvaniei trece într-o nouă etapă de dezvoltare odată cu cucerirea sa de către regatul feudal maghiar, dar mai cu seamă din a doua jumătate a secolului al XI-lea. Acum spre deosebire de perioada precedentă, penetrația maghiarilor se desfășoară sistematic în condițiile în care regalitatea organizează statul după modelul societății medievale apusene. Cucerirea Transilvaniei se face treptat prin anexarea cetăților de apărare și prin acțiunea de organizare a comitatelor, unități politico-administrative corespunzătoare județelor. Ele se organizează pe măsura înaintării din direcția nord-vest, începând cu Bihorul, continuând cu Crasna și Dabaca până târziu, în a doua jumătate a secolului al XIII-lea.

Faptele istorice atestă că începând din secolul al X-lea, după sedentarizarea lor în Câmpia Panonică cetele regilor maghiari au început să se infiltreze în Transilvania în pofida unei puternice rezistențe românești.

Ele au reuşit să penetreze în unele părţi din teritoriul din nord-vestul României de azi abia către secolul al XIII-lea şi începutul secolului al XIV-lea şi după această perioadă, în ciuda greutăţilor determinate de presiunile ungurilor, românii transilvăneni şi-au păstrat vechea organizare în "ţări" reuşind să-şi perpetueze cultura lor materială şi spirituală.

Politica maghiară de spargere a unităţii blocului românesc va cunoaşte un episod distinct între anii 1141-1162, când va fi colonizat un prim grup de populaţie germană – saşi. Un alt episod determinant, se derulează în anul 1211 şi este marcat de colonizarea cavalerilor teutoni. În sfârşit cel mai important dintre toate se referea la colonizarea secuilor. Un cronicar ungur de la sfârşitul secolului al XIII-lea, Simon de Keza, afirma că aceştia, "nu trăiau în Câmpia Panoniei, ci împreună cu românii în munţii de margine, unde fiind amestecaţi cu românii, secuii au învăţat scrierea acestora". În pofida faptului că originea lor a fost legată când de huni când de gepizi sau de avari, numele lor semnifică evident "oameni ai scaunelor", ceea ce corespunde vechii denumiri româneşti de scaune, împărţire administrativă pe care teritoriul locuit de secui a păstrat-o până de curând. Cavalerii teutoni le-au stabilit secuilor aşezările din colţul sud-estic al Transilvaniei şi li s-a permis o anumită organizare militară. Dar în această margine a Transilvaniei se aflau românii autohtoni şi de la un secol la altul populaţia românească neprivilegiată a găsit avantajos să treacă la aceşti secui, ţărani liberi, înarmaţi, însărcinaţi cu o importantă funcţie politică şi militară. În decursul vremurilor secuii şi-au păstrat modul de viaţă, instituţiile şi organizarea distinctă de cea maghiară şi au luptat în numeroase situaţii împreună cu românii împotriva agresiunii maghiare, apoi tătare şi otomane. Populaţiile alogene colonizate în vatra istorică a românilor s-au încadrat în dezvoltarea generală a poporului autohton.

Intre elementul majoritar românesc şi comunităţile de altă origine etnică s-au stabilit raporturi de convieţuire şi s-au manifestat interferenţe cultural-spirituale. Factorul principal al acestor relaţii de coabitare şi conlucrare interumană rezidă desigur în caracteristicile morale superioare ale românilor, popor civilizat cu un autentic simţ al măsurii, tolerant faţă de tradiţiile şi credinţele grupurilor colonizate. Se cuvine a reliefa şi cu acest prilej faptul că în istoria românilor nu există nici un război religios, exaltarea mistică şi exacerbarea patimilor confesionale fiind necunoscute poporului nostru.

Stabilirea de legături de întrajutorare, de colaborare în lupta împotriva asupririi sociale şi naţionale, un amplul efort de apărare împotriva expansiunii puterilor limitrofe au imprimat relaţiilor dintre poporul majoritar şi

comunitățile minoritare o trăsătura definitorie cu certe valențe pozitive, progresiste. Dezvoltarea de la o etapă la alta, această comuniune de interese a ajuns să joace un rol hotărâtor în depășirea unor momente grele, în edificarea unor structuri politico-administrative menite a salvgarda autonomia și individualitatea și a principatului Transilvaniei. Umăr la umăr s-au ridicat împotriva exploatării feudale, țăranii, orășenii, categoriile sociale mijlocii în anul 1437. De asemenea la chemarea lui Iancu de Hunedoara, a fiului său Matei Corvin, ori sub stindardul lui Ștefan cel Mare, zeci de mii de români, maghiari, germani, sârbi au înfruntat armatele invadatoare otomane.

Atunci când au ieșit la suprafață stările și manifestările de confruntare, ele au țintit în exclusivitate vârfurile nobilimii și ale privilegiaților străini, oferindu-se deci o distincție între aceștia și masa comunităților alogene de țărani, orășeni, meșteșugari. Repetatele provocări ale aristocrației minoritare au reprezentat de fapt factorul detonator al unor ciocniri violente, firesc de înțeles în condițiile în care țărănimea română refuza să mai poarte dublul jug al nedreptăților sociale și naționale. Îndeosebi tentativa nedisimulată de a modifica echilibrul etnic natural din Transilvania prin colonizări repetate a primit o replică dârză din partea autohtonilor și a celor mai înaintate personalități care luptau pentru drepturile social politice care li se cuveneau și care proveneau din rândurile maghiarilor, secuilor, sașilor, șvabilor, sârbilor, împărtășind aceleași idei democrate ca și românii.

La fel de infructuoasă s-a vădit încercarea regilor unguri, încă de la început, de a lichida entitatea politică a românilor și a instituțiilor acestora. Pentru a sublinia autonomia deplină a "țărilor" românești din Transilvania și existența unui sistem juridic viabil al românilor, inclusiv după colonizările efectuate de regii unguri în scopul arătat, trebuiesc amintite două documente emise de cancelarii acestora. Primul emis în anal 1222, este privilegiul dat de Andrei al II-lea cavalerilor teutoni, prin care beneficiau de privilegii economice, de plata vămilor, aceștia erau scutiți la trecerea prin "Țara Românilor". Al doilea a fost emis în anul 1291, amintind aceeași "Țară a Românilor". Românii au avut drepturi politice depline în Transilvania până în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, când ele se restrâng simțitor.

În secolele X-XI nu s-a făcut nici o deosebire politică și juridică între populația românească autohtonă și majoritară și elementele alogene instalate în Transilvania, Crișana, Maramureș. Până la Ștefan I, secolul al XI-lea, autoritatea regală nu se exercita nici măcar până la cursul inferior al Mureșului, în orice caz nu depășea "porțile Meseșului". În interiorul arcului Carpatic, în Maramureș și Banat voievodatele românești continuau să-și mențină independența. După companiile lui Ștefan I în Banat și Transilvania

statul politico-juridic al românilor nu se modifică. Dimpotrivă, Transilvania îşi menţine instituţia sa de stat fundamentală – voievodatul. Românii trăiesc în cnezate, voievodate şi districte autonome, plătesc dări specifice confesiunii ortodoxe au ierarhie bisericească proprie, servesc în armată, pot ocupa orice funcţie de conducere. Încercările de înlocuire a vechilor cnezate, voievodate şi districte prin comitate efectuate în secolele XII-XIII, eşuează. Mai mult, regii arpadieni se văd nevoiţi, să garanteze judecarea românilor după norme distincte şi anume după "dreptul românesc". Românii îşi exercită drepturile lor prin faptul că deţin, vând şi cumpără proprietăţi şi percep taxe la trecerea prin districtele sau "ţările" lor. Aceste drepturi se perpetuează până târziu în secolele al XIII-lea respectiv al XIV-lea, când ele se restrâng treptat. De exemplu, în 1366, regina Elisabeta a Ungariei interzice funcţionarilor din comitatul Bereg să-şi exercite atributele judecătoreşti asupra românilor din acest ţinut. În mai 1371 cnezii, nobilii din patru districte ale cetăţii Deva împiedicau pe judecătorii regali să aplice altă legislaţie în raporturile cu autohtonii decât "legea românească".

În dieta din Transilvania, ţinută în anul 1291, care s-a desfăşurat la Alba Iulia, au participat toţi nobilii saxoni, secui şi valahi. Faptul îl îndreptăţeşte pe Nicolae Iorga să considere că regele Ungariei "recunoscuse comunităţile naţionale deja consolidate", între care cea românească era singura care nu avusese nevoie de nici un privilegiu regal ca să existe. Este şi aceasta o dovadă solidă a faptului că românii erau cei mai vechi locuitori ai Transilvaniei şi că ei aveau organizarea politică cea mai rezistentă. Sub acest unghi se poate uşor vedea că cei mai consecvenţi apărători al statului juridic al Transilvaniei au fost în primul rând românii. Păstrarea unui voievodat de sine stătător era pentru poporul autohton şi majoritar garanţia superioară a perpetuării propriilor autonomii teritoriale şi juridice. Dreptul cutumiar românesc evoluează în Evul Mediu timpuriu pe coordonatele unitare în întreaga vatră dacică. Caracteristicile sale demonstrează vechimea şi nivelul înalt de maturizare atins de prevederile incluse în "Jus Valahicum". Astfel juristul Alexandru Herlea afirma că "în sistemul judiciar al românilor din cele trei ţări nu apar probe cu caracter primitiv, ca de pildă proba fierului roşu, ci se foloseau probe raţionale de tip român, dovadă în plus a unităţii spiritului juridic. Lipsa probelor cu caracter primitiv ne îndreptăţeşte să susţinem că probele fundamentale în sistemul nostru judiciar din toate epocile şi din toate teritoriile româneşti au fost cele jurători şi martori". De asemenea, în privinţa procedurii preliminare a instrucţiunii, nu se recurgea la ajutorul torturii, procedură cu caracter primitiv. Preexistenţa unui drept românesc şi supravieţuirea lui şi după elaborarea unor norme şi

proceduri juridice de către regalitate probează în egală măsură, vechimea, autohtonia şi continuitatea de viaţă a poporului român.

Într-o altă ordine de idei, este de remarcat importanţa, contribuţia şi semnificaţia românilor transilvăneni la formarea celorlalte ţări româneşti. Acest fenomen este foarte vechi, el se constată încă din vremea dacilor sau geţilor care au coborât din Carpaţi spre Dunăre. În Evul Mediu îl găsim atestat de primele documente referitoare la Transilvania şi el priveşte nu numai pe unguri sau români ci chiar şi pe secui şi saşi. O scrisoare papală din 1234, adresată prinţului de coroană al Ungariei, Bela, viitorul Bela al IV-lea, arată că în episcopatul Cumaniei, situat în sudul Moldovei şi în estul Ţării Româneşti, au trecut "unii din regatul Ungariei, atât unguri cât şi germani" care amestecându-se cu românii ce locuiesc în zisul episcopat, "trec la credinţa lor şi făcându-se una cu acei români", primesc tainele bisericeşti "de la oarecari pseudo-episcopi ce ţin de ritul grecilor", disprețuind pe episcopul catolic al cumanilor.

Scrisoarea e importantă nu numai pentru că arată trecerea de unguri şi saşi din Transilvania pe versantul de miazăzi şi răsărit al Carpaţilor, dar şi pentru că atestă procesul de asimilare al acestor elemente etnice de către români.

Curentul de trecere al ţăranilor transilvăneni spre miazăzi este menţionat şi în Diploma Ioaniţilor, din 1247, prin care regele Ungariei le concedă acestora, în anumite condiţii, Oltenia şi "Cumania Neagră", aceasta din urmă fiind situată la răsărit de Olt. Printre condiţii este şi aceea de a nu primi în ţinuturile concedate lor "rustici" din regatul Ungariei. Dintre aceştia cei care puteau trece în primul rând erau, evident, rustici din ţinutul limitrof al Transilvaniei. În ciuda interdicţiei, ţăranii români transilvăneni au continuat să treacă peste munţi, întemeind o serie întreagă de sate, începând din extremitatea vestică a teritoriului pe care se va constitui statul Ţării Româneşti până la extremitatea de nord a Carpaţilor moldoveni.

O deosebită intensitate a avut trecerea "ungurenilor şi secuienilor", deci a ţăranilor din secuime: români şi secui în partea de răsărit a Ţării Româneşti, în judeţul care, din pricina aceasta, a şi purtat numele de Săcuieni, amintit documentar, pentru întâia oară în 1431, într-un ordin circular dat de voievodul Dan al II-lea "tuturor târgurilor şi vămilor".

În epoca întemeierii statului moldovean, la mijlocul secolului al XIV-lea, trec munţii un număr însemnat de români din Maramureş. Mat întâi sub Dragoş, voievodul care pune bazele noului stat, apoi sub Bogdan, voievodul care reuşeşte cu armele, în 1359, să facă Moldova independentă. Adăugând şi pe cei veniţi sub Dragoş, din care o parte, probabil că s-au raliat lui

Bogdan, restul reîntorcându-se cu nepoții lui Dragoș înapoi, putem conchide că o bună parte din românii din Maramureș au trecut Carpații și s-au stabilit definitiv în noua țară de pe versantul răsăritean "Descălecătorii" au găsit de asemenea unele elemente ungurești așezate în câteva târguri: Trotuș, Bacău, Suceava, precum și elemente săsești stabilite în centre că Târgu Neamțului, Baia, Suceava, Roman, Siret.

2.3. Menținerea și afirmarea formelor autohtone de organizare

Voievodatul constituie în epoca medievală și de o parte și de alta a Carpaților, un produs specific românesc, care a caracterizat viața și organizarea politică a Transilvaniei și care a făcut ca ea să aibă după aprecierea geografului Jeno Kolnoky "o istorie aparte de cea a Ungariei". "Transilvania și Ungaria", considera cu deplin temei, istoricul A. Szilagy, "nu s-au confundat niciodată și totdeauna ele au format două țări diferite".

Ca instituție politică fundamentală a Transilvaniei, voievodatul incorporează caracteristici de largă autonomie, de decizie, juridică, administrativă și militară. El are un rang aproape egal cu al domeniilor Moldovei și Munteniei și nu o dată se manifestă ca structură supremă, inclusiv cu regalitatea maghiară. Prerogativele întinse ale voievozilor români din Transilvania decurg, în principal din faptul că instituția care o reprezentau avea o vechime mai mare decât a regatului Ungariei și din forța de care dispuneau acești conducători sprijiniți de toate clasele și categoriile sociale interesate în apărarea identității "țării românești de peste munți". Însăși regele Ștefan I a trebuit să se închine în fața evidenței, lăsând prin testament fiului său dispoziția de a respecta existența și cutumele fiecărui popor. În prima jumătate a secolului al XII-lea, însă, succesorii lui Ștefan I se abăteau de la testamentul fondatorului dinastiei. Temându-se de influența exercitată de români, constatată și de Papa Grigore al IX-lea, ei favorizează tot mai mult elementele alogene catolice. Realitățile istorice remarcă faptul că cei mai consecvenți apărători al statului juridic al Transilvaniei au fost românii. Păstrarea unui voievodat de sine stătător era pentru poporul autohton și majoritar garanția superioară a perpetuării propriilor autonomii teritoriale și juridice.

Regalitatea ungară, atât cea arpadiană cât și cea angevină, a căutat prin orice mijloc să limiteze autonomia voievodatului și să-l subordoneze integral. În secolele XI-XII arpadienii, moștenitorii unui sistem administrativ de tip asiatic tributal, impregnat de inovații adaptate din lumea germană, pre-

conizează impunerea forțată a unor forme de guvernământ străine. Destul de târziu, în a doua jumătate a secolului al XII-lea, ei înființează comitatele, în număr de șapte, dar acestea intră curând sub controlul voievozilor Transilvaniei. Ilustrative în direcția ilustrată se dovedesc a fi măsurile adoptate de regele Andrei al II-lea, la începutul secolului al XIII-lea. Acordând privilegii saşilor şi cavalerilor teutoni, monarhul respectiv încearcă să scoată aceste comunități de sub controlul voievodului Transilvaniei, tentativă repetată şi în cazul secuilor sau a locuitorilor din statele episcopiei catolice de la Alba-Iulia. În replică voievozii s-au străduit atunci când regalitatea se afla în criză să-şi extindă controlul şi asupra comunităților alogene. Voievozi energici, precum Vladislav, din familia Bors, conduceau Transilvania cu depline puteri. Ştefan Bathory, în a doua jumătate a secolului al XV-lea se intitula "rege şi voievod".

Voievodul Transilvaniei dispune, aşadar în Evul Mediu, de propria sa conducere, posedă puteri de multe ori cvasiregale. El îşi constituie o curte separată, are cancelaria sa şi aparatul său administrativ. Țara îşi trimite reprezentanții în adunările congregațiilor şi ale dietelor. Conducătorii Transilvaniei încheie tratate şi ridică armate, controlează cetăți, fac danii, deținând un drept de proprietate eminentă asupra teritoriului şi judecă în instanța superioară.

Distincția dintre Transilvania şi Ungaria în evul mediu capătă o subliniere deosebită şi prin organizarea administrativă a voievodatului. Pe lângă cele şapte comitate, funcționează nouă scaune săseşti şi cinci secuieşti. Românii reuşesc să-şi păstreze în unele zone propriile unități, districte autonome. Mai cunoscute între acestea sunt: districtul Făgăraşului, districtul Amlaşului, cele cinci districte din Țara Hațegului, districtele româneşti din Țara Zarandului, şaisprezece districte româneşti în Banat, districtele din Bihor, Crasna şi Satu-Mare, districtul Rodnei, districtele din părțile Clujului, districtul Maramureşului.

Puterea politică în voievodat aparținea nobilimii. Până în secolul al XV-lea, cu unele excepții, nu se făceau în exercitarea drepturilor politice deosebiri etnice. În anumite situații nobilimea catolică este preferată celei ortodoxe în funcții şi demnități. Totuşi şi marii familiei româneşti, Drăgoşesti din Maramureş la cumpăna secolelor XIV-XV, sau Hunaşii, în secolul al XV-lea ajung la poziții înalte în societate şi aparatul de stat. Concomitent cu accentuarea procesului de feudalizare, rândurile nobilimii române se răresc, tot mai mulți cnezi, voievozi, juzi trecând în rândurile țărănimii libere sau aservite.

Documentele probează însă, că în unele zone ca Banat, Maramureş, Făgăraş, se conservă o mică nobilime autohtonă ce va sprijini constant lupta

de emancipare a neamului. În acest efort istoric de eliberare şi unificare, forţa principatelor este reprezentată pe toată durata Evului Mediu şi ulterior de ţărănime, depozitarul celor mai autentice tradiţii şi aspiraţii naţionale. Viaţa politică şi economică a voievodatului Transilvania a gravitat în permanenţă spre celelalte două ţări româneşti la est şi sud de Carpaţi. În legătură cu aceasta istoricul A. Szilagy a constatat că "acul busolei transilvane pare fixat spre Orient, probabil din pricina populaţiei care aparţine în majoritate bisericii orientate".

Regii unguri şi-au arătat pe faţă intenţiile lor agresive în privinţa românilor transilvăneni şi împotriva statelor feudale româneşti extra carpatice. Astfel în 1330 Muntenia, sub voievodul Basarab I obţine neatârnarea prin biruinţa strălucită reputată la Posada asupra regelui Ungariei. La mai bine de trei decenii, Moldova lui Bogdan I repurta asupra regatului ungar o altă biruinţă, care îi consacra independenţa. În felul acesta regalitatea maghiară şi-a văzut planurile expansioniste compromise. La sud şi est de Carpaţi existau două state feudale româneşti independente, de confesiune ortodoxă, iar primii voievozi ai Moldovei şi Munteniei vor consacra rapid prin înfiinţarea de mitropolii, această situaţie religioasă. În Transilvania se afla un puternic şi compact bloc etnic românesc cu aceeaşi confesiune şi cu o organizare militară în plină desfăşurare. Gravitarea voievodatului Transilvania spre cele două ţări române, de care era legat prin tradiţie istorică, apartenenţă etnică, credinţă religioasă, era, în consecinţă, în buna logică a cancelariei regatului ungar un fapt natural care trebuia neapărat împiedicat.

Obstacolul pe care au încercat regii unguri să-l ridice în faţă mişcării politice de unire şi complementare a românilor din spaţiul dacic, a fost concretizat prin privarea lor de drepturi politice în Transilvania. Este deosebit de semnificativ faptul că această politică a dobândit ascuţişuri deosebite începând cu anul 1366, deci tocmai în momentul când Ţara Românească şi Moldova au spulberat pretenţiile de suzeranitate ale regilor unguri. Chiar în acelaşi an Ludovic de Anjou a poruncit ca toţi preoţii români, cu femeile şi copiii lor, să fie alungaţi din Transilvania şi a dispus să nu se recunoască calitatea de nobili a cnezilor români transilvăneni care nu aveau confirmări regale, precum şi excluderea din rândurile nobilimii a celor care nu erau catolici, adică a românilor.

Se încerca deci programat, decapitare a luptei românilor transilvăneni atât în plan ideologic, cât şi în cel al conducerii militare, urmărindu-se, în acelaşi timp maghiarizarea fruntaşilor acestora. Chiar în noile împrejurări, voievodatul Transilvaniei, îşi păstrează autonomia politică şi instituţiile juridice tradiţionale în cadrul regatului maghiar, orientându-se tot mai întins

spre Țara Românească şi Moldova. Treptat voievodatul ajunge sub conducerea nobilimii şi a păturilor bogate, privilegiate, ale saşilor şi secuilor. Deşi români sunt eliminați de la conducerea treburilor publice prin numărul lor, ei sunt principalii creatori al avuției voievodatului. Ei continuă să se manifeste ca o forță socială antifeudală, în vremea răscoalelor țărăneşti, iar prin cnezii români, constituie o forță în lupta antiotomană.

Caracteristica fundamentală a voievodatului român al Transilvaniei a fost marcată de personalitatea lui Iancu de Hunedoara, care a făcut să renască, după aprecierea lui Nicolae Iorga "politica dacă a unui Decebal". Şi istoricul român continuă: "Nimeni nu va scăpa influenței magice a acestei amintiri, stăruitoare de-a lungul secolelor". O amintire care, de la Burebista şi Decebal, prin Gelu, Glad şi Menumorut, primii voievozi români transilvăneni, consemnați în documentele cunoscute până acum, avea să-şi afle o realizare istorică logică. Comandată de o armonioasă alcătuire geografică, de o unitate etnică şi lingvistică izbitoare, de o tradiție istorică niciodată uitată.

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL III

FORMAREA ȚĂRII ROMÂNEȘTI

3.1. Afirmarea primelor formațiuni politice autohtone

Formarea statului feudal Țara Românească s-a desfășurat de-a lungul unei perioade istorice care-și are începuturile în primele cristalizări ale formațiunile politice prestatale. Ea nu s-a înfăptuit dintr-o dată, ci treptat pe măsură ce se dezvolta civilizația românească pe drumul feudalismului și se consolidau cnezatele și voievodatele în lupta cu puterile străine.

Multă vreme s-a crezut că Țara Românească s-a întemeiat printr-o descălecare din Făgăraș. De acolo ar fi venit Radu Negru Vodă, pe la sfârșitul secolului al XIII-lea și ar fi ocupat ținutul dintre Carpați și Dunăre, întemeind orașe, făcând curți domnești și ridicând biserici. Așa povestește tradiția literară păstrată în cronica cea mai veche a Țării Românești, așa au crezut mai înainte și istoricii, influențați cu siguranță, de întemeierea statului moldovean la care a contribuit într-adevăr o dublă descălecare și anume din Maramureș.

Tradiția istorică a păstrat un fapt real, contribuția populației de la nord de Carpați, la procesul de întemeiere a Țării Românești, adică de unificare a cnezatelor și voievodatelor din sudul Carpaților.

Această populație, s-a refugiat de pe viitorul stat Transilvania în zonele sud Carpatice pentru a scăpa de politica de deznaționalizare dusă de regalitatea maghiară, unde au găsit ospitalitatea locuitorilor din aceste ținuturi.

Astăzi știm că faptele s-au petrecut altfel. Întemeierea Munteniei sau a țării Românești nu se datorează unor descălecători veniți din Făgăraș, ci reuniunii sub o singură stăpânire românească a diferitelor formațiuni politice, cnezate și voievodate din dreapta și stânga Oltului. Ea nu s-a înfăptuit dintr-o dată, într-un singur an, ci a cerut mat multe decenii. A fost precedată de încercarea neizbutită a lui Litovoi și a fost încoronată de strălucita biruință din 1330 a lui Basarab cel Mare, Întemeietorul.

Întemeierea Țării Românești a pornit din dreapta Oltului, din nordul Olteniei, în forma unificării cnezatelor într-un voievodat.

Cel mat important document referitor la formațiunile politice de pe teritoriul de la sud de Carpații Meridionali este Diploma Ioaniților (1247), din

cuprinsul căruia constatăm, printre altele, existența a cinci formațiuni, politice: Țara Severinului, pe care regele Ungariei voia să o extindă și spre câmpia olteană, Țara lut Litovoi, în depresiunea Târgu Jiului, acest voievod cuprinzând teritorii de pe ambele versante ale Carpaților, iar spre sud a coborât către câmpie, Țara lui Seneslau, în stânga Oltului, cnezatul lui Farcaș în actualul județ Vâlcea și cnezatul lui Ioan, după unii cercetători, situat în sud-estul Olteniei, iar după alții, acesta se afla în una din depresiunile Carpatice, unde exista de asemenea, o localitate Celei, ca și în sud-estul Olteniei

Subliniem că aceste formațiuni politice s-au dezvoltat continuu, au cuprins teritorii din ce în ce mai mari și au existat în toate regiunile țării noastre, o dovadă elocventă a continuității și permanenței noastre pe aceste teritorii. De asemenea aceste cnezate și voievodate au fost independente, n-au depins de puteri din afară, iar atunci când independența le-a fost în pericol, și-au apărat-o cu arma în mână.

Dreptul acestei etape a fost un drept cutumiar, agrar-funciar, denumit jus valachicum. În primul rând, acest drept a trebuit să fi consfințit stăpânirea pământului, reflectând și procesul de acaparare a proprietății țăranilor liberi de către viitorii boieri, precum și diferențierea socială născută pe baza acestei stăpâniri, diferențiere menționată într-o serie de documente ale timpului, care amintesc de maiores terrae, mai marii pământului (Diploma Ioaniților) și de rustici țărani, încă unii liberi în obștile lor, alții într-un început de dependență. De fapt voievozii, jupanii, cnezii despre care pomenesc documentele nu au fost decât proprietarii de pământ cu terenuri mai mari sau mai mici, iar dacă de la un moment dat demnitatea de voievod a devenit ereditară și transmiterea ereditară a pământului a trebuit să fi permis ereditatea în funcțiile politice.

În procesul de trecere de la formațiunile gentilice la cele feudale, în care nici domnii și nici boierii nu pot fi socotiți inițial ca proprietari deplini, pământul aparținând de fapt, dacă nu și de drept, obștilor sătești devălmașe, clasa boierească neavând la început altă posibilitate decât de a exploata parazitar, prin luări de dijme și impuneri de corvezi, un proces de producție străin, pe care nu-l administrau.

Foarte importante pentru această etapa, a fost instituția cnezilor și așa numitul drept cnezial în care mulți cercetători au inclus și judecia. Acești cnezi au fost cetățeni ai obștilor sătești și al satelor și le-au reprezentat în raport cu stăpânii de moșii, mai ales în cazul satelor unde un început de dependență, precum și în raporturile cu statul, cu un statut juridic aparte, în care sigur au intrat și atribuțiile judecătorești. Astfel cnezii nu erau numai

fruntaşi ai satelor ci şi judecători. Despre organizarea judecătorească şi de judecată la valahi ştim că instanţele de judecată au fost, cneazul a cărui autoritate nu a fost limitată decât de faptul că cele mai grave fapte nu i-au fost decât în competenţă (crimele), ajutat de sfatul oamenilor buni şi bătrâni. În anumite cazuri participă la judecată, alături de el, adunarea generală a obştii. Proprietarul feudal, avea drept de judecată numai asupra cneazului. Voievodul era considerat ca ultima instanţă, care judecă în general delicte grave.

Documentul "Diploma Ioaniţilor" aminteşte despre "Ţara cneazului lui Litovoi voievodul" care şi-a întins stăpânirea şi asupra altor cnezate. La o distanţă de aproape trei decenii, probabil aceeaşi persoană, sau un urmaş a lui Litovoi voievodul, purtând acelaşi nume, în 1272, face un pas mai departe, refuzând suveranitatea maghiară şi opunându-se cu forţa regalităţii.

După moartea lui Ştefan al V-lea, rege al Ungariei şi pe timpul când urmaşul său Ladislau al IV-lea era încă minor, voievodul Litovoi, profită de situaţia favorabilă în care se află şi împreună cu fraţii săi, ocupă o parte din posesiunile pe care le avea coroana ungară dincoace de munţi şi refuză să mai plătească tribut. Văzând că somaţiile nu au nici un efect, ungurii întreprind o expediţie împotriva voievodului rebel. Soarta conflictului a fost defavorabilă pentru Litovoi, el îşi pierde viaţa pe câmpul de luptă, iar fratele sau Bărbat este prins, adus la curtea regelui ungar şi silit să se răscumpere pentru o sumă mare de bani. Datorită puterii pe care o reprezenta voievodul, acesta păstrează stăpânirea voievodatului. Războiul cu ungurii ne arată totuşi însă că voievodatul lui Litovoi ajunsese la o dezvoltare însemnată, de vreme ce dispunea de o forţă militară necesară unei lupte ca aceea care avusese loc şi de suma importantă de bani, reclamată pentru eliberarea lui Bărbat.

Un pas hotărâtor spre întemeierea Ţării Româneşti a avut loc la începutul secolului al XIV-lea. De această dată a fost pornit din stânga Oltului, de la formaţiunea prestatală a lui Seneslau.

3.2. Unirea cnezatelor şi voievodatelor într-un stat nou

După Seneslau, urmase în scaun fiul său Tihomir, iar după acesta fiul său Basarab. În regiunea Câmpulung-Argeş, existau din vechime aşezări comerciale, în care se desfăşura o intensă viaţă economică. La începutul secolului al XIV-lea, izvoarele menţionează ca stat organizat Valahia nord-dunăreană şi numele conducătorului "mare voievod" şi "domn".

La scurt timp, izvoarele semnalează pe Basarab în fruntea unei formaţiuni politice care participă la confruntările militare ale vremii.

Cum anume a avut loc unificarea formațiunilor politice, izvoarele nu ne menționează. Constatăm însă că în 1324 acest stat exista și avem ca domn stăpânitor pe Basarab. De asemenea în această perioadă se mai găsesc în documentele ungare menționați "banii de Severin", ceea ce înseamnă că această posesiune nu se mai află în stăpânirea coroanei maghiare. Voievodatul lui Litovoi, precum și cnezatele unde stăpâniseră în 1247 Ioan și Farcaș, se poate să fi fost și ele ocupate cu sabia. Se poate de asemenea ca relații de familie, o înrudire prin căsătorie de pildă, să fi permis reunirea unora dintre aceste formațiuni. Cert este că în 1324, voievodul de la Argeș și Câmpulung, Basarab Întemeietorul, stăpânea un ținut întins între Carpați și Dunăre, începând de la Porțile de Fier și mergând până la Brăila.

La realizarea acestui act fundamental al trecutului nostru, a contribuit în primul rând, nivelul economic ridicat al ținuturilor amintite, puterea și priceperea voievozilor de la Argeș, precum și împrejurările externe de la începutul secolului al XIV-lea.

Ungaria, vecinul cel mai puternic, trece printr-o lungă criză internă, printr-o perioadă de anarhie, provocată de lupta pentru tron. În anul 1301 moare regele Andrei al III-lea și cu el se stinge în linie bărbătească dinastia arpadiană. De războiul care începe acum între pretendenții la tron, război terminat prin biruința lui Carol Robert de Anjou, știe să se folosească voievodul român.

În acest răstimp voievodul de Argeș a putut foarte bine să-și rotunjească hotarele fără să se teamă de vreo intervenție din partea ungurilor, care erau ocupați la ei acasă de lupta pentru tron. Slăbirea puterii ungurești, anarhia de acolo, provocată de această luptă, a venit deci în folosul românilor din sud de Carpați. Pe de altă parte cealaltă putere, dinspre răsărit, anume imperiul tătăresc, era și el în scădere. De altfel, raporturile cu tătarii se constată a fi bune în acest timp, dovadă fiind faptul că Basarab v-a fi ajutat de aceasta în războiul din 1330. În sfârșit și bulgarii erau sfâșiați de luptele interne care duseseră la dezmembrarea statului, unii guvernatori de provincii declarându-se neatârnați față de țar. La acestea se adaugă istovirea produsă de necontenitele lupte cu tătarii.

Așadar toți vecinii care ar fi putut împiedica procesul de constituire al statului muntean, se găseau în imposibilitatea să o facă De această conjunctură favorabilă a știut să se folosească voievodul de Argeș, spre a-și individualiza stăpânirea sa și a întemeia astfel prima formațiune politică românească importantă.

La constituirea statului feudal Țara Românească au contribuit și evenimentele din Transilvania, petrecute la sfârșitul secolului al XIII-lea. Organizarea domniilor feudale și deposedarea cnezilor români din Țara

Făgăraşului, provoacă mari nemulţumiri. Se adaugă treptata excludere a românilor din adunările obşteşti, fapt care a sporit nemulţumirea acestora. La sfârşitul secolului, izvoarele istorice pomenesc despre frământările sociale în sudul Transilvaniei şi de continua extindere a stăpânirii regale în autonomiile româneşti. În aceste împrejurări, sub îndrumarea unor conducători s-au deplasat în sudul Carpaţilor.

Putem concluziona că unificarea politică la sud de Carpaţi s-a făcut de către voievozii locali pe măsura eliberării teritoriale de sub dominaţia străină, mai întâi tătară şi apoi ungară, cu ajutorul unor căpetenii ce nu mai erau simpli fruntaşi al confederaţiilor de obşti teritoriale, ci stăpâni feudali. Tradiţia descălecatului, reflectă condiţiile istorice în care a avut loc formarea statului centralizat, independent al Ţării Româneşti şi anume prin confederare şi lupte duse nu numai împotriva stăpânitorilor străini în scopul de cucerire, ci şi pentru supremaţia internă, între diferite formaţiuni cneziale şi voievodale, fapt ce a dus la constituirea unei confederaţii vaste cu caracter statal.

În urma întemeierii, Basarab a fost recunoscut ca mare voievod şi domn. Noul stat va primi numele de Ţara Românească, ceea ce înseamnă că statul este creaţia românilor.

3.3. Lupta pentru independenţă

În 1324, noul rege al Ungariei, Carol Robert, recunoscând situaţia creată este în raporturi bune cu domnul muntean. Dar odată cu consolidarea noului rege maghiar, acesta emite voievodului român pretenţii de suzeranitate asupra teritoriilor Ţării Româneşti, mai cu seamă dorea Banatul de Severin. În mod contrar voinţei regalităţii maghiare, acţiunile politice ale domnului român constituiau manifestări evidente spre independenţă. Acest conflict de interese şi la influenţa exercitată de către sfetnicii regelui asupra acestuia, care-şi doreau pentru sine ţara lui Basarab sau măcar Banatul de Severin, a dus la un conflict armat.

Somat de către unguri să restituie Banatul Severinului şi să plătească tribut, Basarab refuză. În aceste condiţii Carol Robert, strânge o armată însemnată şi în septembrie 1330, porneşte împotriva voievodului român. Cetatea Severinului cade. Văzând aceasta, domnul muntean, este dispus să încheie pace, oferind prin soli de toată încrederea să plătească tributul cerut, să plătească o despăgubire foarte mare şi să trimită chiar pe fiul său la curtea ungară drept gaj al credinţei sale.

Aceste propuneri avantajoase sunt însă respinse de încrezutul suveran angevin şi porni cu armata sa mai departe. Voievodul muntean făcuse însă

după obiceiul de totdeauna al ținuturilor noastre, pustiu în fața dușmanului. Carol Robert ajunsese în sfârșit în fața cetății de la Argeș, dar ostașii săi nu găseau nimic de mâncare, așa că în curând, începură a suferi de "foamea cea mare" după însăși expresia cronicii ungurești. În cele din urmă trebuia să se dea porunca de întoarcere.

La întoarcerea oștilor regale, pe când aceasta se angajase într-o vale lungă și strâmtă, numită Posada, ostașii lui Basarab, care ocupaseră înălțimile și închiseră cu șanțuri și valuri de pământ atât ieșirea cât și intrarea văii, începură să prăvălească bolovani și copaci și să tragă cu săgeți în grămadă, înfrângând oastea maghiară. Biruința românilor la Posada a însemnat câștigarea independenței și încheierea procesului de formare a statului. Victoria strălucită din 1330 a dovedit puterea noului stat românesc și în același timp i-a asigurat noi posibilități pentru o dezvoltare liberă.

Cât timp a trăit, până în 1342, Carol Robert, n-a mai îndrăznit să-l atace pe Basarab sau să-i ceară tribut. Reluarea relațiilor cu ungurii se va face târziu în 1355, în timpul domniei regelui Ludovic și a lui Nicolae Alexandru, fiul lui Basarab. Între anii 1330-1352 Basarab Întemeietorul a fost neatârnat "singur stăpânitor" după cum afirmă documentele vremii. Pe parcursul domniei sale, întemeietorul statului muntean și-a întins stăpânirea și asupra teritoriilor dinspre răsărit, în regiunea de la miazănoapte de la gurile Dunării.

După ce întemeiase o țară nouă, o făcuse neatârnată și îi dăduse o dinastie, Basarab închide ochii în 1352 și a fost îngropat în biserica ridicată de el la Câmpulung.

Consolidarea noului stat se continuă în timpul lui Nicolae Alexandru, care rezistă la presiunile politice și religioase ale regalității maghiare, întemeind în 1359 Mitropolia dependentă de Bizanț. Aceasta a însemnat un act de independență față de regalitatea maghiară. Prin titlul voievodului săpat pe piatra de mormânt de la Câmpulung "Marele și singur stăpânitor domn Io Nicolae Alexandru fiul marelui Basarab voievod", se consemnează o relație istorică și politică.

Țara se afirmă în raporturile politice ale Europei de sud-est, prin alianțele ce se încheie sau prin lupta pentru consolidarea independenței.

De asemenea în timpul lui Vladislav-Vlaicu, civilizația Țării Românești face noi progrese, se dezvoltă relațiile economice, se bate moneda proprie și se confirmă brașovenilor vechile privilegii comerciale. Domn autoritar, stăpânește Almașul și Făgărașul, se preocupa de întărirea instituțiilor țării și de înființarea altor noi. Statul parcurge de la Basarab întemeietorul la Mircea cel Bătrân o perioadă de consolidare, de stabilitate politică și de prosperitate economică.

CAPITOLUL IV

FORMAREA STATULUI FEUDAL MOLDOVA

4.1. Existența unor comunități autohtone și organizarea unei mărci de apărare

În mileniul I, mileniul etnogenezei popoarelor europene, populația românizată de la nordul Dunării, care a imprimat caracterele etnice specifice poporului român, a continuat să se considere ca parte integrantă a României, cum se numea de către barbari, imperial româno-bizantin, devenit apoi bizantin. Față de barbarii stabiliți în vecinătatea sau pe teritoriul lor, românii nord-dunăreni, considerau că ei înșiși alcătuiau o Românie, o țară de românitate. Invaziile repetate ale populațiilor de stepă au sfărâmat unitatea României nord-dunărene, care păstrau, însă conștiința unității etnice a întregului și a ordinii de care dispuseră în Imperial Roman.

Aceste Românii populare sunt numite în izvoare, cu un termen de origine celto-germană, apoi preluat de slavi cu termenul de Vlahii, adică ținuturi locuite de vlahi, înțelegând prin aceștia vorbitorii de limbă latină. Daco-românii ei înșiși nu s-au numit niciodată vlahi, ci și-au zis de la romani – români. Se cunoaște faptul că ținuturile de la est de Carpați n-au intrat în componența Daciei române. Ele n-au cunoscut stăpânirea efectivă romană, au continuat să fie locuite de dacii liberi. Influența română, a continuat să se manifeste, în lumea dacilor liberi și după ce Dacia romană a fost pierdută pentru Imperiu.

Legăturile intense cu Imperial Roman și apoi cu cel Bizantin, ale populației românizate, rămase în afara granițelor acestuia, procesul de creștinare în secolele IV-VII a daco-românilor, ca expresie a apartenenței lor la lumea romană, a sistemului politic, juridic, economic și cultural al acesteia, avea să ducă la încheierea procesului de formare a poporului român, după asimilarea primelor valuri de migratori slavi, așezați în secolul al VI-lea la nordul Dunării.

Numărul populației daco-române și vitalitatea organizării ei sociale, au făcut ca la nordul Dunării, spre deosebire de sudul Dunării, slavii să fie asimilați în urma unui proces lent, îndelungat.

La est de Carpați, sub pojghița stăpânirii pecenege sau cumane, românii au continuat să se organizeze, participând uneori la expediții alături de aceste

popoare de stepă sau, când criza se manifesta în rândul stăpânitorilor nomazi, ei apăreau ca forțe politice distincte, ale căror acțiuni marcau opțiuni ce serveau mai bine interesele lor. În cazul ținutului românesc de la est de Carpați, poziția lui în raporturile, mai întâi cu cnezatele de Kiev și de Halici, mai apoi cu regatul maghiar, marele ducat lituanian și regatul polon, a reținut în mod deosebit atenția cercetătorilor. Dintre izvoarele rusești, cel mai vechi este "Povestirea vremurilor trecute", care afirmă că eroul anonim al Kievului, a ridicat la Dunăre, o cetate numită Kiovita, el întorcându-se apoi la Kiev. În letopisețul "Cuvânt despre expediția lui Igor", est menționată zăvorârea porților Dunării împotriva ungurilor de către Iaroslav Osmomasli și instalarea unor judecători daliceni până la malurile marelui fluviu.

Posibilitatea unor relații politice între Moldova și cnezatele rusești înainte de "întemeierea" statului de sine stătător moldovenesc, a fost admisă și de unii reprezentanți de seamă ai istoriografiei românești. Cercetările recente au ajuns la concluzia că nu se poate vorbi de o stăpânire efectivă a cnezatelor de Kiev și de Halici în Moldova. Nu există în această privință nici o dovadă peremptorie. Rămâne însă în afară de orice îndoială, implicarea principilor ruși în anumite evenimente din regiunile dunărene, a căror prosperitate economică le stârnea. Încercările repetate ale cnezilor ruși, de a stăpâni durabil, prin ocuparea unor puncte fortificate, în ținuturile de la Dunărea inferioară, în conjuncturile politice date, au fost sortite eșecului.

Cu începutul secolului al XIII-lea, din izvoarele istorice, surprindem tendința stăruitoare a regilor maghiari de a-și extinde stăpânirea la est de Carpați. Înființarea episcopatului catolic al cumanilor, nu era altceva decât un avanpost al expansiunii maghiare spre răsărit. În diplomele enunțate de cancelaria regilor maghiari sau de cea papală pentru episcopia cumanilor, găsim uneori știri deosebit de prețioase privitoare la populația românească locală, care se afirmă prin rezistența opusă încercărilor de a i se impune religia catolică. În diploma cu data de 14 noiembrie 1234, prin care papa Grigore al IX-lea se adresa lui Bela, fiul și coregantul lui Andrei al II-lea, regele Ungariei, menționându-se prezența românilor în episcopatul catolic al cumanilor, se făceau referiri la organizarea lor religioasă, destul de avansată, cu episcopi, la refuzul lor de a primi religia catolică. Se atrăgea atenția asupra primejdiei pe care o constituia organizarea religioasă a românilor pentru credincioșii din regatul Ungariei, care începeau să îmbrățișeze ritul lor, o parte prin organizarea administrativă a acestora, precum și adaptarea unor instituții juridice specific românești. În astfel de condiții se cerea luarea de măsuri imediate pentru a sili pe români să treacă la catolicism și să se supună legilor dictate de către regalitatea maghiară.

Ştiut fiind că organizarea religioasă este de neconceput fără de o prealabilă organizare politică, ştirea din diploma amintită pledează pentru ideea existenţei unei formaţiuni statale româneşti pe teritoriul pe care fiinţa episcopia catolică a cumanilor.

Invazia tătarilor a frânat dezvoltarea economică şi politică a formaţiunilor statale pe teritoriul Moldovei. Aceasta, cu atât mai mult cu cât stăpânirea tătarilor la est de Carpaţi, s-a exercitat mult mai puternic decât în sudul Carpaţilor şi la sudul Dunării, unde tătarii s-au mulţumit de mult ori cu un tribut sporadic. În Moldova, tătarii au organizat multe centre de administraţie proprie, au exercitat o oarecare influenţă asupra vieţii politice şi economice locale. În organizarea vămilor, în perceperea tributurilor, spre exemplu, s-au păstrat până târziu unele obiceiuri care îşi găsesc originea în vremea stăpânirii tătare.

Stânjenite în dezvoltarea lor, formaţiunile statale locale au continuat să existe şi în vremea în care teritoriul de la est de Carpaţi era stăpânit de tătari. Mai mult chiar, pe lângă aceste cauze interne, că dezvoltarea unor centre economice, cu rol însemnat în creşterea legăturilor dintre aceste formaţiuni statale, lupta împotriva tătarilor a dus la grăbirea procesului de unificare statală, proces început încă înainte de năvălirea mongolă.

În izvoarele străine, formaţiunile statale de la răsărit de Carpaţi continuau să fie desemnate prin numele de Vlahi şi locuitori vlahi. Plana Carpini relata că în 1247 printre voievozii ruteni întâlniţi în drum spre curtea Hanului tătar, a văzut şi un voievod valah.

În primii ani al secolului al XIV-lea, pe teritoriul statului românesc de la est de Carpaţi, în curs de constituire, se aflau mai multe Vlahii, un rol însemnat avându-l cele din nord-vestul Moldovei "Ţara Sepenitului" între Ceremus, Prut şi Nistru, în triunghiul fortificat de cetăţile Tietina, Hotin, Himelov, ca şi cele din regiunea Bârladului şi din cea a Vrancei.

Lărgirea schimburilor comerciale, favorizată de apariţia târgurilor şi oraşelor, precum şi de un intens comerţ de tranzit, înlesnit de stăpânirea tătară, a contribuit la pregătirea premiselor economice, care să înlesnească efortul de unificare politică a teritoriului Moldovei. Odată cu apariţia unor târguri şi oraşe, au luat naştere pe teritoriul de la est de Carpaţi, fenomene economice constante, încă din secolul al XIII-lea, la sud de Carpaţi, în Oltenia. S-au născut schimburi comerciale care, deşi nu aveau o extensiune prea mare, erau în măsură să contribuie la consolidarea autonomiei ţinuturilor care căpătau, datorită existenţei iarmaroacelor, o bază economică, aptă să susţină iniţiative politice. În târgurile de la est de Carpaţi veneau periodic ţărani cu produsele muncii lor, pentru a cumpăra la schimb ce le lipsea din gospodărie.

popoare de stepă sau, când criza se manifesta în rândul stăpânitorilor nomazi, ei apăreau ca forțe politice distincte, ale căror acțiuni marcau opțiuni ce serveau mai bine interesele lor. În cazul ținutului românesc de la est de Carpați, poziția lui în raporturile, mai întâi cu cnezatele de Kiev şi de Halici, mai apoi cu regatul maghiar, marele ducat lituanian şi regatul polon, a reținut în mod deosebit atenția cercetătorilor. Dintre izvoarele ruseşti, cel mai vechi este "Povestirea vremurilor trecute", care afirmă că eroul anonim al Kievului, a ridicat la Dunăre, o cetate numită Kiovita, el întorcându-se apoi la Kiev. În letopisețul "Cuvânt despre expediția lui Igor", est menționată zăvorârea porților Dunării împotriva ungurilor de către Iaroslav Osmomasli şi instalarea unor judecători daliceni până la malurile marelui fluviu.

Posibilitatea unor relații politice între Moldova şi cnezatele ruseşti înainte de "întemeierea" statului de sine stătător moldovenesc, a fost admisă şi de unii reprezentanți de seamă ai istoriografiei românești. Cercetările recente au ajuns la concluzia că nu se poate vorbi de o stăpânire efectivă a cnezatelor de Kiev şi de Halici în Moldova. Nu există în această privință nici o dovadă peremptorie. Rămâne însă în afară de orice îndoială, implicarea principilor ruşi în anumite evenimente din regiunile dunărene, a căror prosperitate economică le stârnea. Încercările repetate ale cnezilor ruşi, de a stăpâni durabil, prin ocuparea unor puncte fortificate, în ținuturile de la Dunărea inferioară, în conjuncturile politice date, au fost sortite eşecului.

Cu începutul secolului al XIII-lea, din izvoarele istorice, surprindem tendința stăruitoare a regilor maghiari de a-şi extinde stăpânirea la est de Carpați. Înființarea episcopatului catolic al cumanilor, nu era altceva decât un avanpost al expansiunii maghiare spre răsărit. În diplomele enunțate de cancelaria regilor maghiari sau de cea papală pentru episcopia cumanilor, găsim uneori ştiri deosebit de prețioase privitoare la populația românească locală, care se afirmă prin rezistența opusă încercărilor de a i se impune religia catolică. În diploma cu data de 14 noiembrie 1234, prin care papa Grigore al IX-lea se adresa lui Bela, fiul şi coregantul lui Andrei al II-lea, regele Ungariei, menționându-se prezența românilor în episcopatul catolic al cumanilor, se făceau referiri la organizarea lor religioasă, destul de avansată, cu episcopi, la refuzul lor de a primi religia catolică. Se atrăgea atenția asupra primejdiei pe care o constituia organizarea religioasă a românilor pentru credincioşii din regatul Ungariei, care începeau să îmbrățişeze ritul lor, o parte prin organizarea administrativă a acestora, precum şi adaptarea unor instituții juridice specific românești. În astfel de condiții se cerea luarea de măsuri imediate pentru a sili pe români să treacă la catolicism şi să se supună legilor dictate de către regalitatea maghiară.

Ştiut fiind că organizarea religioasă este de neconceput fără de o prealabilă organizare politică, ştirea din diploma amintită pledează pentru ideea existenţei unei formaţiuni statale româneşti pe teritoriul pe care fiinţa episcopia catolică a cumanilor.

Invazia tătarilor a frânat dezvoltarea economică şi politică a formaţiunilor statale pe teritoriul Moldovei. Aceasta, cu atât mai mult cu cât stăpânirea tătarilor la est de Carpaţi, s-a exercitat mult mai puternic decât în sudul Carpaţilor şi la sudul Dunării, unde tătarii s-au mulţumit de mult ori cu un tribut sporadic. În Moldova, tătarii au organizat multe centre de administraţie proprie, au exercitat o oarecare influenţă asupra vieţii politice şi economice locale. În organizarea vămilor, în perceperea tributurilor, spre exemplu, s-au păstrat până târziu unele obiceiuri care îşi găsesc originea în vremea stăpânirii tătare.

Stânjenite în dezvoltarea lor, formaţiunile statale locale au continuat să existe şi în vremea în care teritoriul de la est de Carpaţi era stăpânit de tătari. Mai mult chiar, pe lângă aceste cauze interne, că dezvoltarea unor centre economice, cu rol însemnat în creşterea legăturilor dintre aceste formaţiuni statale, lupta împotriva tătarilor a dus la grăbirea procesului de unificare statală, proces început încă înainte de năvălirea mongolă.

În izvoarele străine, formaţiunile statale de la răsărit de Carpaţi continuau să fie desemnate prin numele de Vlahi şi locuitori vlahi. Plana Carpini relata că în 1247 printre voievozii ruteni întâlniţi în drum spre curtea Hanului tătar, a văzut şi un voievod valah.

În primii ani al secolului al XIV-lea, pe teritoriul statului românesc de la est de Carpaţi, în curs de constituire, se aflau mai multe Vlahii, un rol însemnat avându-l cele din nord-vestul Moldovei "Ţara Sepenitului" între Ceremus, Prut şi Nistru, în triunghiul fortificat de cetăţile Tietina, Hotin, Himelov, ca şi cele din regiunea Bârladului şi din cea a Vrancei.

Lărgirea schimburilor comerciale, favorizată de apariţia târgurilor şi oraşelor, precum şi de un intens comerţ de tranzit, înlesnit de stăpânirea tătară, a contribuit la pregătirea premiselor economice, care să înlesnească efortul de unificare politică a teritoriului Moldovei. Odată cu apariţia unor târguri şi oraşe, au luat naştere pe teritoriul de la est de Carpaţi, fenomene economice constante, încă din secolul al XIII-lea, la sud de Carpaţi, în Oltenia. S-au născut schimburi comerciale care, deşi nu aveau o extensiune prea mare, erau în măsură să contribuie la consolidarea autonomiei ţinuturilor care căpătau, datorită existenţei iarmaroacelor, o bază economică, aptă să susţină iniţiative politice. În târgurile de la est de Carpaţi veneau periodic ţărani cu produsele muncii lor, pentru a cumpăra la schimb ce le lipsea din gospodărie.

Solidaritatea între locuitorii aceluiaşi teritoriu, întemeiată şi pe legăturile economice, a constituit baza acţiunilor duse de către căpeteniile locale împotriva încercărilor regalităţii maghiare de a-şi extinde stăpânirea la răsărit de Carpaţi, ca şi împotriva tătarilor. Dezvoltarea schimburilor economice, ca şi pericolul extern, lupta împotriva tătarilor şi a regatului maghiar, au determinat concentrarea formaţiunilor statale de pe teritoriul de la est de Carpaţi în jurul unora dintre cele mai puternice.

Formarea statului românesc de la sud de Carpaţi a exercitat o influenţă puternică în pregătirea procesului de închegare a unui stat asemănător şi la est de Carpaţi. Ştirile privitoare la mişcările "schismaticilor" din vecinătatea regatului maghiar, se referă şi la realităţi istorice din Moldova.

În anul 1325, o oaste românească, recrutată pe teritoriul Moldovei, probabil din voievodatul de nord, participă alături de oştile polone, rutene şi lituaniene împotriva marcgrafului de Brandenburg. Faptul în sine este edificator pentru forţa pe care o reprezentau căpeteniile lor de la est de Carpaţi, de organizarea militară existentă şi de conducerea politică pe care o exercitau aceste căpetenii. Prilejul pentru unificarea formaţiunilor politice existente pe teritoriul Moldovei a fost dat, ca şi în cazul Ţării Româneşti, de lupta pe care ele au trebuit să o ducă împotriva primejdiei externe, în special împotriva tătarilor, luptă ce se va încadra în efortul mai larg al popoarelor est-europene, ce aveau să slăbească şi să îndepărteze primejdia mongolă.

Dezvoltarea forţelor interne şi slăbirea forţelor externe au dat posibilitatea acestor formaţiuni să se consolideze şi să-şi lărgească teritoriile în ultima treime a veacului al XIII-lea, când voievodatele dintre Carpaţi şi Dunăre luptă pentru autonomie, iar la răsărit de Carpaţi apare o "ţară a românilor".

Procesul de constituire a acestor formaţiuni în state feudale a urmat apoi un drum mereu ascendent, înlesnit şi de împrejurările externe: slăbirea dominaţiei tătare la răsărit de Carpaţi şi anarhia feudală din regatul Ungariei. Astfel, la începutul secolului al XIV-lea, statul feudal Ţara Românească, se găsea pe o treaptă evoluată, iar în nordul Moldovei "ţara românilor" juca un rol însemnat în viaţa politică din aceste părţi răsăritene.

Recunoaşterea lui Basarab, în primii ani ai deceniului al treilea, al secolului al XIV-lea ca mare voievod al Ţării Româneşti, a constituit un moment de mare însemnătate care a influenţat şi procesul de constituire a statului feudal moldovean, ale cărui oşti au luat parte în acelaşi timp, la războaiele feudale din nordul şi estul Europei. Cucerirea independenţei Ţării Româneşti, că urmare a victoriei armate de la 1330, a dat un nou imbold desfăşurării procesului de formare a statului feudal Moldova. Feudalii mol-

doveni apar în 1332 destul de puternici, manifestând tendința de a lua în stăpânire noi teritorii.

Lupta alături de armatele maghiare, împotriva tătarilor, în deceniul al cincilea al secolului al XIV-lea, a constituit o etapă superioară în procesul de extindere a statului feudal Țara Românească înspre răsărit și de închegare într-o formațiune statală mai puternică și mai cuprinzătoare a teritoriului Moldovei.

Victoriile din anii 1325-1328, dobândite de Basarab împotriva tătarilor în urma cărora el și-a întins stăpânirea până la Chilia, au stimulat, de asemenea, tendința de emancipare a căpeteniilor românești din Moldova. Curând însă, pe la 1355, tătarii reușesc să pună stăpânire pe unele teritorii din sudul Moldovei. Aici, ca și în regiunea Dobrogea de nord, în cursul luptelor care au lichidat autoritatea Hoardei de Aur, a apărut guvernarea unui principe local, Dimitrie, de origine tătară, dar, care se asimilase în mediul stăpânilor locali care și-au impus propriul sistem politic, administrativ și propriile reglementări juridice. Totuși el a continuat să mențină câtva timp legăturile cu unele căpetenii ale Hoardei. Loviturile primite de tătari din partea lui Olgierd, cneazul Lituaniei au slăbit aceste legături. Teritoriul stăpânit de Dimitrie și-a păstrat până târziu, în secolul al XV-lea, tradiția autonomiei sale politice, născută înainte de stăpânirea tătară.

Regele Ungariei Ludovic de Anjou, succesorul la tron a lui Carol Robert, a inițiat și a condus acțiuni militare de mari proporții împotriva tătarilor. El a știut să antreneze în campaniile pe care le-a organizat și forțe politice de la marginea regatului maghiar.

Pe măsură ce teritoriul Moldovei era eliberat de sub dominația tătară, regatul maghiar căuta să-și extindă stăpânirea la est de Carpați. Pentru consolidarea stăpânirii maghiare în Moldova, Ludovic de Anjou a încercat în 1347 să reînființeze episcopia catolică a Milcoviei. În 1351 el cerea și obținea consimțământul papei Clement al VI-lea pentru a ridica biserici și să scutească de dijme pe "schismaticii", pe "păgânii", ca și pe alți locuitori din Ungaria sau din vecinătatea ei, care vor trece la catolicism.

În 1352-1353, în urma victoriilor obținute de obștile regelui Ungariei cu sprijinul populației locale, s-a constituit pe versantul răsăritean al Carpaților, pe valea râului Moldova, o marcă militară de graniță cu centrul probabil la Baia, ce împingea marginea orientală a Transilvaniei dincolo de Carpați și din a cărui dezvoltare se va naște statul de sine stătător Moldova. Ca mod de organizare, această marcă nu e la început decât un ținut de graniță și de strajă "Moldova nu era decât un fel de feudă militară regală". Această acțiune se înscrie în cadrul general al politicei regilor unguri și al

tendinței lor de a înlătura tot mai mult autoritățile și instituțiile tradiției indigene pentru a le substitui organizarea feudală și jurisdicțiunile ei. Același proces îl întâlnim și în Maramureș, fapt care dovedește că această instituție n-a fost o creație regală, fiindcă în acest caz nu mai era nevoie de așezarea unui comite special în Maramureș.

Ca o recunoaștere a aportului românilor maramureșeni la îndepărtarea pericolului tătar și cu asentimentul căpeteniilor locale, în fruntea acestei mărci, menite să stăvilească atacurile tătare, a ajuns Dragoș din Bedeu, voievod român din Maramureș, care se distinse în luptele împotriva tătarilor. Se întăreau astfel, prin el, legăturile dintre Maramureș și nord-vestul Moldovei. Țara Maramureșului a avut în crearea statului românesc de la est de Carpați un rol similar celui jucat de Țara Făgărașului în întemeierea statului românesc la sud de Carpați.

La acceptarea lui Dragoș ca voievod al Moldovei de către căpeteniile locale, a condus pe lângă apartenența la același neam cu băștinașii de la est de Carpați, interesul ce se manifesta aici de a continua lupta împotriva tătarilor în condițiile unui organism politic mai cuprinzător decât formațiunile statale de la sfârșitul secolului al XIII-lea și începutul secolului al XIV-lea. Noua formațiune politică era și ea încă departe de a acoperi întreg teritoriul Moldovei.

4.2. Descălecarea lui Bogdan voievod și unificarea teritorială deplină

Dependența lui Dragoș, văzut ca un simplu căpitan regal și a urmașilor săi, Sas și Bale, de coroana maghiară, contravenind aspirațiilor locale de viața politică proprie, a provocat nemulțumiri în sânul stăpânitorilor locali și a determinat hotărârea lor de a-i îndepărta pe urmașii lui Dragoș și de a înlătura suzeranitatea regelui Ungariei. Că și în cazul luptelor împotriva tătarilor, la eforturile populației românești din Moldova s-a adăugat sprijinul unor căpetenii politice maramureșene, nemulțumite de politica regilor maghiari, care urmăreau să desființeze autonomiile provinciale și să le înlocuiască cu instituția comitatului, menită să dea mai multă unitate regatului. Exponentul rezistenței maramureșene a fost voievodul Bogdan, calificat de izvoarele maghiare ca "Infidel", încă din 1343.

Folosindu-se de contradicțiile din sânul căpeteniilor românilor din Maramureș, regele Ungariei a reușit să-l înlocuiască pe Bogdan din calitatea de voievod al Maramureșului, el nu a putut însă desființa instituția voievodatului, care cu mici întreruperi a continuat să existe aici.

Se poate urmări în preajma anului 1343, că progresele pătrunderii dreptului şi instituţiilor feudale în Maramureş, determină tot mai mulţi fruntaşi ai românilor, fiind ademeniţi să treacă printre "servientes regii", investiţi cu proprietăţi, desfăcându-se deci din comoditatea românească ce îşi alegea altădată voievodul. Se poate constata că din împrejurările ce ne sunt cunoscute din Maramureş, unde încă din 1343 Bogdan se afla răsculat împotriva autorităţii regale, începutul domniei lui Ludovic I, la 1342 a însemnat o vădită tendinţă de a încălca vechile privilegii ale românilor. Mai mult decât tatăl său, noul rege al Ungariei se sprijinea pe ordinea feudală de tip apusean, concepţie de guvernare a casei de Anjou. Instituţia voievodatului a fost totuşi reînfiinţată şi însuşi Bogdan a deţinut această demnitate dar el se afla sub controlul comitelui regesc de Satmar, care îşi întinsese atribuţiile administrative şi juridice până în Maramureş. Dar voievodatul se vedea lipsit de sprijinul acelora dintre fruntaşii români care treceau în rândurile nobilimii obţinând demnităţi în ierarhia feudală maghiară.

Înfrânt în încercarea de a pune capăt dependenţei Maramureşului de regatul maghiar, Bogdan s-a alăturat mişcării din Moldova îndreptată împotriva politicii de expansiune maghiară la est de Carpaţi şi a ajuns conducătorul forţelor locale de rezistenţă. Folosindu-se de faptul că regele Ungariei, Ludovic de Anjou, era angajat în războiul cu Veneţia şi manifesta o preocupare specială pentru problemele balcanice, ivite după moartea ţarului sârb Ştefan Dusan, Bogdan a îndepărtat din scaunul Moldovei pe urmaşul lui Dragoş, Balc şi Sas, marcând în 1359, un moment important în procesul emancipării statului românesc de la est de Carpaţi de sub suveranitatea maghiară.

Regele Ludovic a căutat totuşi până târziu, o împăcare cu acest "infidelis notorius" care îi sfida încercările de reorganizare a spiritului instituţiilor feudale apusene ale casei sale. Până în 1364, regina Elisabeta reaşează pe românii din Bereg în dreptul lor de a-şi alege liber voievodul şi confirmă că acest drept este şi al acelor din Maramureş şi din alte părţi ale regatului. Atribuţiile voievodului, care fuseseră mărginite şi încălcate de comite, au fost din nou extinse asupra delictelor şi crimelor ce obişnuiau să le judece, iar până în 1365 regele n-a numit în locul răsculatului alt voievod român în Maramureş, nici n-a dispus măcar de moşiile lui, părăsite în urma trecerii sale în Moldova.

Aceste fapte dovedesc că regele nici după exodul lui Bogdan din Maramureş, cu toate dovezile de trădare oferite de voievodul rebel, n-a pierdut nădejdea de a-l putea determina să renunţe la acţiunea împotriva autorităţii regale pentru a se întoarce în Maramureş ca voievod cu depline

puteri şi atribuţii ale acestei instituţii, aşa cum le indică documentul din 30 septembrie 1364 dat românilor din Bereg şi sfera de jurisdicţie a tribunalului cnezilor din Haţeg. Faptul că această nădejde regală nu s-a îndeplinit, ne determină să credem îndreptăţită presupunere că Bogdan, în acţiunea lui revoluţionară din Maramureş nu a urmărit numai reaşezarea puterii voievodale în deplinătatea atribuţiilor ei administrative şi judecătoreşti, ci gândul lui a mers până la consecinţa logică finală a acestei autonomii voievodale, independenţa pe care neputând-o realiza pe teritoriul Maramureşului, a dus-o la totală biruinţă în voievodatul Moldovei.

Este semnificativ pentru sincronismul mişcării generale de afirmare politică românească, deoarece la sud de Carpaţi, voievodul Nicolae Alexandru întărea caracterul de suveranitate al statului înfiinţând la Curtea de Argeş prima Mitropolie a Ţării Româneşti. El punea prin aceasta bazele organizării bisericii, care a devenit un puternic sprijin al domniei, atât în politica internă cât şi în afirmarea poziţiei de independenţă a ţării. Coincidenţa de date în procesul de emancipare politică românească de la sud şi est de Carpaţi e deosebit de importantă pentru a sublinia paralelismul de dezvoltare istorică a celor doua ţări româneşti. Situate în vecinătatea regatului maghiar, ce caută să le înglobeze în hotarele sale, statele româneşti s-au desprins treptat de sub suzeranitatea acesteia, pe măsură ce se consolidau din punct de vedere economic şi creştea puterea căpeteniilor politice locale. La mijlocul secolului al XIV-lea stadiul de dezvoltare al celor două state româneşti de la sud şi est de Carpaţi era destul de avansat ca să permită desprinderea lor definitivă de regatul Ungariei şi crearea unei ierarhii politice proprii.

În cazul Moldovei încercările lui Ludovic de Anjou de a readuce la ascultare pe valahii rebeli ce s-au abătut de la calea "fidelităţii" s-a frânt de rezistenţa acestora. Cronicul maghiar Ion de Târnave arată că "regele Ludovic mai în fiecare an pornea război împotriva rivalilor şi rebelilor şi mai adeseori în contra moldovenilor".

Neputând să-l aducă la ascultare pe Bogdan, care "spre paguba majestăţii" sale continua să domnească în Moldova, regele Ungariei s-a văzut nevoit să renunţe la planul de a supune Moldova, Coroanei Sfântului Ştefan, mulţumindu-se cu confiscarea averii lui Bogdan care se afla pe teritoriul Moldovei, căruia i-a confiscat averea, dăruind-o voievodului Bale, cel alungat de Bogdan.

În vremea domniei lui Bogdan, care a durat până în 1365 sau după unele supoziţii, până în 1367, noul stat românesc şi-a întins hotarele prin înglobarea în cadrul lui şi a altor formaţiuni statale, existente pe teritoriul de la est de Carpaţi.

De pe valea Moldovei, având capitala la Baia, statul s-a întins înglobând treptat şi alte formaţiuni, alte ţări sau "vlahii", cum a fost probabil în vremea lui Latcu, voievodatul de nord, Vlahia de nord cu centrul la Siret, acesta din urmă oraş întărindu-şi funcţia de nouă capitală a ţării. Unirea între voievodatul din nord şi cel de pe valea Moldovei pare să se fi realizat în urma unei alianţe matrimoniale.

Pe măsura consolidării statului, al cărui însemn heraldic s-a impus capul de bour, simbol al puterii, al forţei noului organism politic şi în urma instaurării ordinii statale, a sporirii gradului de siguranţă a locuitorilor a crescut tendinţa populaţiei, concentrată în deosebi în preajma Carpaţilor, de a coborî spre locurile mai slab populate, angajând împreună cu elementele locale, lupte de îndepărtare a infiltraţiilor de stăpânire maghiară în partea de sud-vest a ţării şi a pericolului tătar, concentrat odată cu secolul al XIV-lea în partea de sud-est a ţării, la nordul gurilor Dunării.

Spre sfârşitul secolului al XIV-lea, în urma înglobării în hotarele sale şi a "Ţării de Jos", statul românesc de la est de Carpaţi aţintesc în întinderea lui ţărmul Mării Negre, incluzând şi Cetatea Albă. Român voievod se intitula în 1392 "Marele singur stăpânitor, din mila lui Dumnezeu, domn, Io, Român voievod, stăpânind Ţara Moldovei de la munte până la mare".

Creşterea în întinderea şi întărirea statului şi-a găsit suportul material în dezvoltarea economică a ţării, ilustrată de înmulţirea şi de creşterea importanţei centrelor orăşeneşti. Incorporarea zonei prin care trecea drumul comercial, ce venea din Polonia şi lega prin afaceri de negoţ oraşele hanscati cu cele cerealiere de la Marea Neagra, cu Moncastro-Akkerman (Cetatea Albă) şi Caffa, contribuind prin veniturile pe care le aducea, la prosperitatea teritoriului de la est de Carpaţi, a grăbit, la rându-i efortul de stabilire a unei ordini politice, mai întâi pe valea Siretului şi Nistrului, în stare să asigure libera circulaţie a negustorilor, fie ei indigeni sau străini.

La sfârşitul secolului al XIV-lea, izvoarele documentare consemnează la est de Carpaţi o adevărată reţea de oraşe sunt amintite ca aglomeraţii urbane Chilia, Cetatea Albă, Iaşi, Roman, Piatra-Neamţ, Suceava, Siret, Baia, Hotin.

După Bogdan urmează la tronul Moldovei fiul sau Latcu, care având să facă faţă presiunii polono-maghiare, stabileşte raporturi cu papalitatea. A fost un sprijinitor al catolicismului, a înfiinţat un episcopat catolic în oraşul Siret şi a trecut el însuşi la catolicism. Se pare că această trecere a fost determinată de un calcul politic, de necesitatea de a face, în această epocă de ofensivă a catolicismului, concesiuni celor două puteri vecine, Ungaria şi Polonia, reunite sub aceeaşi conducere, a regelui Ludovic. Fapt este, că soţia

să a rămas ortodoxă şi că el însuşi a fost îngropat în biserica ortodoxă de la Rădăuţi, alături de tatăl său.

În timpul său cel de-al doilea stat românesc câştigă o legitimare pe plan internaţional, fiind recunoscut ca de sine stătător, prin eliminarea pretenţiilor de dominaţie ale statului ungar. Astfel, Ţara Românească şi Moldova sincronizându-şi eforturile se opun ofensivei regalităţii maghiare, politice şi religioase consolidându-şi independenţa.

În vremea lui Petru Muşat, urmaşul lui Latcu, statul moldovean îşi consolidează poziţia politică în raport cu Ungaria şi Polonia.

În anul 1388 el împrumuta chiar pe Vladislav cu 3000 de ruble de argint, o sumă însemnata pentru vremea aceea. Drept garanţie primeşte Pocuţia, o provincie de aproximativ opt mii de kilometri pătraţi, situată la hotarul de miazănoapte al Moldovei, pe care Petru avea dreptul să o ocupe dacă banii nu vor fi înapoiaţi la termen. De fapt, suma împrumutată lui Vladislav Iagello n-a fost restituită niciodată în întregime. Împrumutul acordat regelui Poloniei este o dovadă concludentă de bunăstare economică a Moldovei, de veniturile substanţiale ale vistieriei ei.

În această perioadă se manifestă preocupări pentru organizarea economică şi administrativă, creşte prosperitatea ţării, se bat primii bani moldoveneşti, se înfiinţează Mitropolia-instituţie ce va contribui la întărirea puterii centrale. Întemeierea Mitropoliei a însemnat şi recunoaşterea de către Polonia autonomiei politice şi bisericeşti.

În timpul lui Roman Voievod 1391-1394, dispărând ultimele rămăşite ale stăpânirii tătare în Moldova, este incorporată Ţara de Jos, partea de sud a Moldovei. Astfel, Roman se intitulează "voievod moldovean şi moştenitor a toată Ţara Românească de la munţi până la ţărmul mării".

Prin urmare, Moldova devine o nouă Ţara Românească, prin unificarea teritorială şi consolidarea ei politică internă şi externă.

BCU IAŞI

CAPITOLUL V

FORMAREA DOBROGEI

5.1. Afirmarea existenței unor formațiuni prestatale încă din secolul al IX-lea

Cucerirea Bulgariei răsăritene în a doua jumătate a secolului al X-lea a uşurat din nou bizantinilor stăpânirea ținuturilor de la Dunărea de Jos şi din Dobrogea, cu capete de pod pe malul stâng al fluviului.

Puterea bizantină era departe de cea de odinioară, totuşi eforturile făcute de împărații din dinastia Comnenilor pentru organizarea imperiului pe noi baze au dat roade prin promovarea noilor relații de producție de tip feudal în special prin extinderea sistemului de beneficii şi prin distribuirea domeniilor statului către marii feudali. În acelaşi timp, ia proporții scutirea de dări, iar dreptul stăpânilor feudali asupra pământului începe să devină ereditar şi, într-o anumită măsură, imunitar.

Teritoriul intrat în stăpânirea Bizanțului a fost împărțit în provincii conduse de un strateg reprezentant al puterii centrale, ajutat de comandanții oraşelor şi cetăților. Odată cu Thema Bulgariei, la Dunărea de Jos este înființata Thema Paradunavon (Paristrion) cuprinzând teritoriul Dobrogei locuită de românii autohtoni şi o parte a Bulgariei răsăritene. Stăpânirea bizantină a adus cu ea o amplificare a organizării statale. Împăratul era şeful puterii administrative şi şeful armatei, iar în acelaşi timp era şi şef religios. Sistemul asocierii la domnie era folosit pentru a evita luptele dinastice, cel astfel desemnat fiind fiul împăratului sau o altă persoană.

Dreptul bizantin a fost extins asupra teritoriilor de la Dunărea de Jos şi Dobrogea, locuite de români. În primul rând a fost impus dreptul public şi, într-o mică măsură, cel privat, obiceiurile juridice locale continuându-şi existența.

În perioada stăpânirii bizantine, opera de integrare a dreptului feudal efectuată cu un deosebit zel de împărații dinastiei macedonene s-a concretizat, în principal, în sinopsisul Bazilicalelor, precum şi în Epanogoga mărită, la care s-au adăugat lucrările teoretice ale lui Mihail Psellas destinate mai mult fixării cunoştințelor juridice decât lărgirii lor.

Principalul izvor de drept continuă să fie Bazilicalele, alături de care îşi găseau aplicarea, în domeniul respectiv legiuirile agrare isauriene, legile

maritime şi militare edictate de aceeaşi dinastie, precum şi celebra novela a lui Leon al II-lea Lecapenul privitoare la dreptul de preemţiune. Deşi efectele acestui act normativ au fost atenuate de Nicefor Focas, totuşi noi măsuri împotriva potentaţilor funciari au fost luate la sfârşitul secolului al X-lea de către Vasile al II-lea prin înlăturarea prescripţiei achizitive de patruzeci de ani şi introducerea "ului", măsura prin care cei bogaţi răspundeau de plata impozitelor şi pentru cei săraci, constituind la un loc o singura unitate fiscală.

Dominaţia bizantină în secolele X-XIII în spaţiul danubiano-pontic nu a rămas fără urmări sub aspect politico juridic. Pe lângă stimularea relaţiilor de producţie feudale şi consolidarea păturilor autohtone suprapuse, avem prezent aici un drept de tip feudal, constituit pe un fundament român, a permis localnicilor să vină în contact nemijlocit cu dreptul bizantin, cu un sistem juridic pozitiv pe care l-au păstrat apoi şi după încetarea stăpânirii respective, vehiculându-l şi la nord de Dunăre, fapt ce va face că fenomenul "receptării" să capete pe teritoriul ţării noastre aspecte specifice, indisolubil legate de persistenţa tradiţiilor juridice româno-bizantină.

Crearea celui de al doilea ţarat bulgar în Balcani, la sfârşitul secolului al XIII-lea, a pus capăt dominaţiei bizantine în spaţiul ponto-danubian. Spre deosebire de primul ţarat bulgar care fusese o mare confederaţie tribală proto-bulgară-slavă, bazată pe un dualism al puterii aristocraţiilor gentilice respective, cel de al doilea ţarat creat de elementele românice din Balcani, conduse de Asanesti, împreună cu populaţia slavo-bulgară şi cu ajutorul militar primit din nordul Dunării, a urmat, în linii mari, modelul bizantin. În cadrul acestor tendinţe centrifuge, agravate şi de politica ţarului Ian Aleksandru, sudul Dobrogei se constituie ca o unitate politică de sine stătătoare, începutul făcându-l căpetenia autohtonă română Balita întinzându-şi stăpânirea, la mijlocul aceluiaşi secol, sub urmaşul său Dobrotita, până la Stara Planina, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, partea de nord a Bulgariei se divide în două, ţarul Ivan Sisman rămânând stăpân la Târnava, iar Ivan Sracimin la Vidin.

În condiţiile unor contacte cu ţările vecine, vechea organizare politică a locuitorilor autohtoni din nordul Dunării şi-a păstrat flinta, urmându-şi cursul ei firesc. Aceste state vecine, bazate pe organisme politice în formare, corespunzând perioadei de trecere de la organizarea gentilico-tribală la cea statală, de la clan la popor, spre deosebire de Bizanţ, n-au exercitat o putere politică efectivă asupra teritoriului românesc, relaţiile dintre ele şi populaţia autohtonă reducându-se la perceperea unor dări şi tributuri, de aceea înrâuririle etnice au fost minime.

Sistemul juridic promovat de aceste stăpâniri era, la rândul lui, în cea mai mare parte, împrumutat şi adaptat după cel bizantin, fapt ce a făcut ca el să nu prezinte un ascendent, cu efect de aculturaţie în raport cu normele juridice ale locuitorilor autohtoni, norme constituite deja pe un fundament româno-bizantin corespunzător nevoilor proprii.

Prin urmare, este atestată existenţa unor formaţiuni politice proprii în Dobrogea încă din secolele al IX-lea şi al X-lea. Ele dispuneau de o situaţie economică înfloritoare, cu o însemnată producţie meşteşugărească şi cu negoţ, iar căpeteniile lor politice aveau aşezări întărite, dintre care unele au fost ocupate de bizantini, iar altele, care s-au împotrivit, au fost distruse.

Dominaţia politică a Bizanţului nu s-a putut consolida îndeajuns, deoarece înţelegerea dintre noii stăpânitori şi feudalii locali nu a dăinuit mult. Când împrejurările externe îi favorizează, ca atacurile pecenegilor, bulgarilor, feudalii locali, căutând să-şi redobândească autonomia pierdută, se răscoală, primejduind stăpânirea bizantină în aceste părţi, iar reprezentanţii împăratului se văd nevoiţi să treacă la tratative şi să caute să restabilească înţelegerea cu ei.

Căpeteniile locale se întăresc şi mai mult în timpul atacurilor pecenege, şi, ca urmare a colaborării lor cu căpeteniile noilor veniţi, se vor constitui la Dunăre formaţiuni politice puternice, dintre care sunt amintite cele conduse de Tatos, Sestlav şi Satsa. Împotriva lor se organizează o expediţie militară condusă de Alexias Comnenul în şi anii 1081-1082. Dar asediul Darstorului eşuează şi lângă "Preslavul Mare" bizantinii sunt zdrobiţi într-o mare bătălie. Forţele dobrogene, dintre care o parte se aflau sub conducerea lui Tatos, pătrund adânc în Balcani şi numai după un oarecare timp armata bizantină izbuteşte să le învingă în lupta de la Lecunion – 1081.

Autonomia locală s-a menţinut în tot timpul stăpânirii bizantine, fiind mai accentuată în secolul al XII-lea, când, în cadrul sistemului inaugurat de Camneni, pentru întreg teritoriul statului bizantin, se constată şi la Dunărea de Jos, dezvoltarea autonomiei orăşeneşti, a imunităţii cu caracter feudal acordate căpeteniilor şi o lărgire a autorităţii bisericeşti.

5.2. Centralizarea formaţiunilor prestatale existente sub domniile lui Dobrotici şi Ivanco

Slăbirea Imperiului Bizantin insistent asaltat de turci în Asia Mică, face să se resimtă şi în Dobrogea lipsa unui echilibru politic, din pricina vecinătăţii cu tătarii şi bulgarii.

Pe terenul slăbit de crizele interne din imperiu, se infiltrează negustorii italieni, venețieni şi genovezi care-şi stabilesc comptoare comerciale în jurul Mării Negre. Italienii se vor bucura şi de toleranță din partea mongolilor. În scurtă vreme ajung să instituie un adevărat monopol al comerțului din Marea Neagră şi să pătrundă pe firul apelor din țara noastră, Dunăre, Siret, Prut, până în centrele cele mai îndepărtate.

Contactele italienilor cu românii din nordul Dunării şi din ținutul dunăreano-pontic sunt permanente şi fructuoase. Dar bizantinii au reuşit să mențină ortodoxismul, încurajându-l prin organismul ecleziastic de la Viena. Aici a funcționat la sfârşitul secolului al XIII-lea o arhiepiscopie şi apoi mitropolie, de unde iradia în nordul Dunării cultura bisericească de rit ortodox.

Dezvoltarea rapidă a Dobrogei în zona litoralului atât că urmare a progreselor înregistrate pe plan intern în contextul forțelor şi relațiilor de producție, cât şi din pricina contactelor mai intense cu lumea pontică şi mediteraniană, determină constituirea unor formațiuni autohtone cu caracter statal. Factorii interni coroborați cu cei extern, permit în jurul anului 1320, apariția în părțile Cavernei a unui stat independent.

În urma fărâmițării stăpânirii lui Sviatoslav imediat după 1320-1322, fosta "țara a Cavernei" se constituie într-o formațiune juridică proprie care sub raport bisericesc apare la 1325, legată de autoritatea ecleziastică a Bizanțului. În anii următori slăbirea celui de-al doilea țarat bulgar şi fărâmițările din Bizanț prilejuiesc legitimarea existenței noului stat autohton la Dunărea de Jos sub conducerea căpeteniei locale Dobrotici.

Lui Dobrotici îi urmează în 1386, fiul său Ivanco, care poartă şi el titlul de "despot". Acesta deşi strâns între presiunea a două forțe dușmane superioare, hotărâte să distrugă statul dobrogean, la nord genovezii, la sud turcii, reuşeşte să păstreze stăpânirile înaintaşului său. Ivanco bate monedă proprie de aramă cu legenda în limba greacă şi încheie un tratat de comerț cu genovezii.

BCU IAŞI

ÎNSEMNĂTATEA ÎNTEMEIERII STATELOR FEUDALE ROMÂNEŞTI

Formarea statelor feudale româneşti a avut o însemnătate majoră, fundamentală pentru dezvoltarea civilizaţiei româneşti şi păstrarea fiinţei naţionale statul la români a oglindit evoluţia civilizaţiei româneşti care se îndrepta spre un continuu proces de cristalizare şi unificare politică. El vine în prelungirea procesului de afirmare a cnezatelor şi voievodatelor care, în condiţiile istorice interne şi externe dintre secolele al IX-lea şi al XIV-lea, evoluează spre voievodatul unic.

Fenomenul a fost general caracteristic întregului spaţiu locuit de români. Statul exprima interesele clasei feudale ale cnezilor şi voievozilor români care aveau nevoie de o instituţie politică puternică pentru a-şi asigura dominaţia internă asupra ţărănimii şi funcţia de apărare în exterior. Statul român a fost un instrument de apărare a poporului român împotriva tendinţelor de dominaţie a unor puteri străine.

Poporul român adunându-şi elementele răzleţite în jurul cetăţii muntoase, de care l-a legat, de la obârşie, destinul său se revărsase de mult peste plaiuri până în câmpiile dinspre Dunăre şi mare, topind în noua lui comunitate toate frânturile de neamuri slave sau turceşti, pe care năvălirile le-au lăsat pe pământul său. Din ctitorii de state, întemeietorii unei existenţe politice proprii, au trebuit să descalece din regiunea în care se păstrase fiinţa, când împrejurările istorice le-au deschis drumul.

Datorită statelor feudale, civilizaţia românească s-a dezvoltat într-un cadru favorabil. Statul feudal a fost învelişul protector al civilizaţiei româneşti, care şi-a afirmat astfel originalitatea prin instituţiile politice şi culturale. Statele feudale au avut şi o însemnătate europeană, prin rolul îndeplinit în lupta pentru stăvilirea expansiunii otomane. Atunci când alte state din centrul şi sud-estul Europei au căzut sub dominaţia otomană, Ţările Române păstrându-şi autonomia statală au devenit puncte de sprijin ale luptei pentru independenţă a popoarelor asuprite.

BCU CLUJ

TITLUL III

REGIMUL TURCO-FANARIOT ÎN ȚĂRILE ROMÂNE

Introducere

Începutul secolului al XVIII-lea a găsit Țările Române într-o situație delicată. Datorită poziției lor geo-strategice, ele au fost ținta celor trei mari puteri, care căutau să-și impună dominația în această zonă a Balcanilor: Turcia, Imperiul habsburgic și Rusia.

În 1683 armata turcă asediază Viena. Acest asediu se soldează cu un eșec cu consecințe păgubitoare pentru Turcia, care, este nevoită să părăsească unele teritorii. În consecință, Turcia întețește exploatarea Moldovei și a Țării Românești.

Politica domnilor Dimitrie Cantemir aliat cu Rusia, a lui Constantin Brîncoveanu înclinat spre o asemenea alianță și a lui Șerban Cantacuzino aflat în tratative de alianță cu Austria, a nemulțumit Turcia care a trecut la sistemul numirii directe a domnilor dintre persoane credincioase ei și alese cu predilecție din rândul grecilor fanarioți, cu excepția câtorva români.

Instaurarea regimului turco-fanariot în Moldova (1711) și în Țara Românească (1716) a marcat începutul unei perioade de decădere politică a țărilor române, de pierdere a independenței și de incorporare a lor în sistemul politic și economic al celor două mari imperii feudale: Turcia și Rusia.

În prima fază a regimului turco-fanariot, ca urmare a îngrădirii autonomiei țărilor române, nu s-au mai elaborat codificări cu caracter oficial. Normele juridice adoptate în această perioadă au îmbrăcat forma hrisoavelor domnești și a anaforalelor adoptate de către Divanul domnesc. Abia spre sfârșitul primei faze a perioadei fanariote, vor începe să apară lucrări private, netipărite, de elaborare a unor coduri generale asemănătoare pravilelor anterioare.

Dezvoltarea producției de mărfuri și întărirea puterii centrale de stat necesitau o uniformizare a normelor de drept, sub forma legilor scrise, așa cum se începuse încă din secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Decăderea politică a țărilor române, în urma instaurării jugului turco-fanariot produsese o stagnare în activitatea legislativă a domnilor statelor românești. Dacă în prima jumătate a secolului al XVIII-lea încă se mai putea recurge la legiuirile scrise anterior și la dreptul bizantin, în a doua jumătate, când încep să

apară relații noi, germeni ai capitalismului, se simțea necesitatea unor norme noi, care nu puteau fi găsite în legiuirile anterioare.

Turcia se opunea cerințelor de legiferare ale țărilor române, întrucât întocmirea unor noi coduri de legi ar fi însemnat în mod sistematic și din ce în ce mai mult ieșirea țărilor române de sub influența acesteia. Opoziția ei nu a putut fi înlăturată decât după înfrângerea suferită din partea Rusiei în războiul încheiat prin pacea de la Kuciuk-Kainardji, când aceasta a început să redea țărilor române vechea lor autonomie.

În ceea ce privește dreptul de liberă legiferare, el nu a fost recunoscut imediat. Astfel legiuirea lui Ipsilante era întocmită încă din 1775 și se aștepta din an în an ca ea să devină oficială cu condiția, după cum menționează un contemporan "le despotism ingrat et odioux de la Sublime Porte n'y met aucun obstacle.".

Legiuirile care se întocmesc în această perioadă sunt în esența lor feudale, ca și cele din perioada premergătoare. Ele prezintă încă particularități importante în conținut, ca și în formă. În ele sunt exprimate nu numai norme din dreptul bizantin, dar și din obiceiurile poporului român și din alte coduri burgheze europene, corespunzătoare noilor instituții în curs de dezvoltare.

În pravilele anterioare, obiceiul juridic era recunoscut ca având forță legală, în starea în care se găsea, necodificat, pe când în noile legiuiri regulile obiceiului sunt cuprinse în texte tot mai numeroase. De asemenea, în forma lor, noile legiuiri se disting printr-o sistematizare care se apropie din ce în ce mai mult de aceea a codurilor burgheze, tinzându-se spre întocmirea unor coduri speciale fiecărei ramuri de drept. Totodată, legiuirile din cea de-a doua fază a regimului turco-fanariot sunt scrise nu numai în limba română, dar în același timp și în limba neogreacă sau numai în aceasta din urmă, ca urmare a existenței domnilor fanarioți și a întăririi influenței grecești în rândurile boierimii conducătoare.

Legiuirile elaborate între 1774 și 1821 se pot grupa în:

- nomocanoane și legiuni laice bizantine, cunoscute de mai înainte în țările române, reeditate acum în limba neogreacă sau română;
- legiuiri noi, în conținutul cărora, pe lângă dreptul bizantin, au fost introduse dispoziții din dreptul cutumiar roman sau din dreptul burghez al altor țări europene.

CAPITOLUL I

REGIMUL FANARIOT ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA

1.1. Caracteristicile regimului turco-fanariot

Modificarea situației politice în Europa răsăriteană și sud-estică, unde dominația, până atunci necontestată, a Porții era amenințată de succesele Austriei și ale Rusiei, a dat un puternic imbold luptei de eliberare în Moldova și Țara Românească. Avertizată în 1711, în timpul războiului ruso-turc, asupra gravității primejdiei de trecerea lui Dimitrie Cantemir de partea rușilor și de politică de expectativa a lui Constantin Brîncoveanu, Poarta reacționează înăsprindu-și dominația asupra celor două țări.

Pentru a evita urmările grave ale eventualei lor desprinderi de sub stăpânirea lui, conducerea imperiului a decis să-și asigure controlul efectiv asupra vieții lor politice. Domnii pământeni se arătaseră prea înclinați să adere la lupta antiotomană pentru a mai inspira încredere turcilor și, în imposibilitatea de a transforma Moldova și Țara Românească în paşalâcuri, formulă care se dovedise și în trecut inaplicabilă țărilor române, turcii au găsit în fanarioți instrumentul cel mai potrivit pentru a le ține în ascultare.

În această perioadă domnii sunt numiți de Poartă în cea mai mare parte din pătura conducătoare a societății greceşti constantinopolitane care își avea reşedința în cartierul Fanarului, și nu dintre boierii țării care pierd dreptul de a-l alege pe domn.

Cultura apuseană și cunoașterea limbilor străine, dar mai ales avuția dobândită în veacurile anterioare din comerț și din exploatarea veniturilor imperiale a fost fundamentul afirmării politice a fanarioților.

Instaurat pentru a ține în ascultare Moldova și Țara Românească, regimul fanariot le-a îngrădit simțitor autonomia. Numiți direct de Poartă, domnii sunt strict încadrați în ierarhia administrativă otomană. Amestecul Porții în viața internă a celor două țări se face tot mai puternic simțit, conducerea imperiului asumându-și, în repetate rânduri, prin porunci, inițiativa unor măsuri interne de organizare social politică, care mai înainte erau exclusiv de competența autorităților locale.

Cele doua țări încetează acum de a mai avea o politică externă proprie, activitatea diplomatică a domnilor fanarioți desfășurându-se în interesul

Porții otomane. În aceste condiții, declinul puterii militare a Moldovei și Țării Românești, evident și în perioada anterioară, se agravează, armata celor două țări tinzând să se reducă la garda domnească și la unități modeste, strict necesare menținerii ordinii interne și supravegherii hotarelor.

În timpul domnilor fanarioți, exploatarea celor două țări de către Poartă a luat formele cele mai apăsătoare. Imense sume de bani luau calea Constantinopolului sub titlul haraciului, al peșcheșului de Bairam, al reînnoirii anuale și trienale a domniilor, al dării instituite în favoarea sultanului (geaigea), iar luptele între pretendenți pentru dobândirea domniei și succesiunea rapidă a domnilor au oferit prilejul unui mezat care a devenit una din principalele modalități de stoarcere a resurselor țărilor române.

Domnii fanarioți, fiind numiți de Poartă și nedepinzând de alegerea boierilor și nici întru totul de sprijinul lor politic, puteau întări puterea domniei, limitând astfel amestecul direct ai marii boierimi în conducerea statului. Sfatul domnesc continua să fie alcătuit și sub fanarioți din membrii vechilor familii de latifundiari din țară (Cantacuzino, Costache, Sturdza, Donici, Greceanu, Dudescu, Văcărescu, Năsturel etc.), dar ei sunt siliți să împartă marile dregătorii ale statului cu clientela care însoțea pe domni. Raportul dintre numărul dregătorilor greci și români variază după domnii.

Dacă boierii greci constantinopolitani, lipsiți de o bază internă proprie nu puteau juca decât un rol politic trecător și de cele mai multe se retrăgeau o dată cu mazilirea patronului lor, boierii pământeni, prin poziția social-economică pe care o dețineau, reprezentau un factor politic permanent. Conflictele iscate din nemulțumirea boierilor față de favoriții greci ai domnilor, care ocupau înalte demnități, nu sunt nici ele un lucru nou și ca atare nu pot constitui nota caracteristică a relațiilor dintre boieri și domnie în epoca fanariotă. Dimpotrivă, în ciuda opoziției care continuă între cele două categorii de boierime, se poate vorbi de o colaborare pentru exploatarea țării și a poporului între boierii pământului și domnii veniți din afară.

Colaborarea dintre domnii fanarioți și boierimea pământeană explică de ce majoritatea reformelor fiscale și administrative din această vreme nu au lovit în boierii țării. După ce Nicolae Mavrocordat acordase unele scutiri boierilor dregători și mazililor (foști dregători), Constantin Mavrocordat a scutit de dări întreaga boierime, privilegiu important de care aceștia nu se bucurase până atunci. Când domnii fanarioți au fost siliți să acorde țăranilor ușurări ale sarcinilor fiscale și feudale, când le-au recunoscut o parțială libertate, aceasta nu se datora slăbirii legăturilor dintre domnie și boierime,

ci luptei maselor pentru libertate, în fața căreia atât domnul cât şi boierii s-au văzut siliți să cedeze.

Eliberarea țăranilor aserviți, obținută de aceştia prin luptă şi smulsă clasei stăpânitoare, nu este, cum s-a afirmat de către unii istorici, o dovadă că domnii fanarioți, şi în special Constantin Mavrocordat, au ocrotit pe țărani împotriva boierilor şi a exploatării exercitate de aceştia.

În realitate, reforma a fost necesară pentru a face față fugii în masa şi nesupunerii țăranilor, precum şi ruinei finanțelor. Nu se poate vorbi deci de o politică antiboierească a domnilor fanarioți.

Produs al crizei societății otomane în sec. XVII şi XVIII, regimul fanariot a suferit toate vicisitudinile declinului imperiului şi ale luptei marilor puteri pentru succesiunea lui.

La originea crizei se află incapacitatea imperiului de a se adapta progresului economic şi tehnic al societății europene. Condamnată de decalajul tehnic continuu agravat, armata otomană susținea din ce în ce mai greu confruntarea cu oştile marilor puteri europene, încetând de a-şi îndeplini funcția ofensivă, vitală pentru un stat născut din cuceriri şi întreținut de ele.

În vreme ce celelalte mari puteri europene făceau din dezvoltarea producției şi a schimbului, temeiul afirmării lor politice şi militare, conducerea Imperiului otoman era redusă, pentru a face față obligațiilor sale, să intensifice exploatarea fiscală a supuşilor ei. Paralel cu opresiunea a sporit însă şi rezistența popoarelor asuprite, aspect însemnat al crizei Imperiului otoman în veacurile XVIII-XIX.

Condamnat la defensivă şi incapabil să reziste prin forțe proprii expansiunii austriece şi, mai ales, celei ruse, Imperiul otoman supraviețuieşte datorită concurenței şi opoziției de interese dintre marile puteri europene.

Războaiele Austriei şi Rusiei împotriva imperiului otoman au contribuit în mare măsură la slăbirea acestuia şi au creat condiții noi luptei de eliberare a poporului român. Prin participarea voluntarilor români la lupta antiotomană, prin memoriile înaintate de boieri cabinetelor imperiale de la Petersburg şi Viena – care toate preconizau menținerea autonomiei celor două țări şi a instituțiilor lor fundamentale – poporul român şi-a afirmat răspicat voința de a se elibera de sub dominația, otomană. În acelaşi timp însă, războaiele ruso-austro-turce au transformat teritoriul celor două țări în teatru de operații militare şi au fost un izvor de distrugeri şi, fapt şi mai grav, au afectat chiar integritatea teritorială a țărilor române.

1.2. Instaurarea regimului fanariot şi începutul reformelor (1711-1774)

Omul ales de la Poartă pentru a asigura restabilirea dominaţiei otomane în Moldova, după victoria de la Stălineşti, şi pentru a preîntâmpina defecţiunea Ţării Româneşti în ajunul unui nou război cu Austria, a fost Nicolae Mavrocordat. Membru al uneia din cele mai de seamă familii fanariote, care personifica politica de colaborare turco-greacă, Nicolae Mavrocordat a inaugurat regimul fanariot atât în Moldova (1711) cât şi în Ţara Românească (1716).

Sarcinile fără limită impuse Ţării Româneşti după izbucnirea războiului austro-turc (1716-1718) şi victoriile decisive câştigate de trupele austriece sub comanda lui Eugeniu de Savoia la Petrovaradin în 1716 şi la Belgrad în 1717 au dat un puternic impuls rezistenţei faţă de regimul fanariot proaspăt instaurat. Ameninţată de politica internă a domnului şi mai ales de o exploatare fiscală care nu o mai cruţa, boierimea Ţării Româneşti îşi îndreaptă nădejdile spre austrieci, cu care intră în negocieri. Memoriile înaintate în timpul războiului, de boieri şi clerul superior, Curţii din Viena, preconizau recunoaşterea autonomiei ţării în cadrul Imperiului habsburgic şi respectarea instituţiilor ei, inclusiv, a celor care consfinţeau dominaţia socială şi politică a marii boierimi.

Reprimată de reacţia violentă a lui N. Mavrocordat, căreia i-au căzut victime mitropolitul Antim Ivireanu şi câţiva mari boieri, opoziţia boierimii triumfă în cele din urmă. Chemaţi de boieri, austriecii – care ocupaseră înainte Oltenia, cu ajutorul unităţilor de cătane (voluntari recrutaţi din rândurile ţărănimii române) – intră în Bucureşti şi îl capturează prin surprindere pe domnul fanariot. Încercarea paralelă a austriecilor de a-l prinde pe domnul Moldovei, Mihai Racoviţă, cu concursul unui grup de boieri moldoveni a eşuat (1717).

Pacea încheiata la Passarovitz în 1718 a consfinţit cuceririle teritoriale ale austriecilor; Serbia cu Belgradul, Banatul Timişoarei şi Oltenia au trecut sub stăpânire habsburgică. Reinstaurat în domnia Ţării Româneşti după încheierea păcii, Nicolae Mavrocordat (1719-1730) încearcă să creeze condiţii pentru stabilizarea ţărănimii a cărei deplasare permanentă stânjenea sistemul de exploatare fiscală. Suprimând dările multiple care, sub diferite denumiri, se succedau în tot timpul anului – urmare a cererilor turceşti –, domnul a instituit o dare unică şi fixă (rupta sau ruptoare), încasată la patru termene; pe acelaşi principiu s-a întemeiat şi reforma fiscală înfăptuită de Grigore Ghica în Moldova (1726-1733). Ambele măsuri au împărtăşit însă

soarta celor mai multe din reformele fanariote, care, abia aplicate, erau încălcate pentru satisface cererile Porții, iar în împrejurările create de războiul (1736-1739), care a transformat din nou teritoriul celor două țări în teatru de operații militare, aplicarea lor a fost abandonată.

Rusia a folosit prilejul pe care i-l oferea războiul. După cucerirea Azovului şi a Crimeei, trupele ruse ajung în 1739 la Nistru, ocupa Hotinul şi intră în Moldova. Convenția încheiata de boierii moldoveni cu comandantul trupelor ruse recunoaşte autonomia țării şi garantează menținerea instituțiilor ei. Austriecii, după câteva succese inițiate, eşuează la asediul Vidinului şi suferă un şir de înfrângeri.

În 1737, ei au trebuit să părăsească județele muntene cucerite scurt timp înainte şi, o data cu ele, nădejdea unificării Țării Româneşti sub stăpânirea lor. Pacea încheiată la Belgrad (septembrie 1739) a consfințit pierderea Serbiei şi Olteniei de către austrieci.

Reintegrarea Olteniei în Țara Românească în urma păcii de la Belgrad şi necesitatea uniformizării regimului celor două provincii a precipitat politica de reformă. Evenimentele i-au surprins la cârma țării pe Constantin Mavrocordat (1735-1741), cea mai remarcabilă personalitate din galeria domnilor fanarioți, care în timpul celor aproape patru decenii de guvernare alternativă în Țara Românească şi Moldova (1730-1769), a reorganizat în acelaşi spirit instituțiile fiscale, sociale, administrative şi judiciare ale celor două țări.

Pustiită de anii de război, țara avea nevoie, pentru a se repopula, de condiții prielnice pe care, ca şi în trecut, doar măsurile de stabilizare fiscală le puteau crea. Aşezământul din 1740 care, doi ani mai târziu, a fost adus la cunoştința publicului francez de revista "Mercure de France", a venit în primul rând în întâmpinarea acestei necesități.

Prevederile fiscale ale aşezământului suprimă dările multiple şi restabilesc birul fix, încasat la patru termene (sferturi); în acelaşi timp, reforma a încercat să suprime răspunderea solidară a comunității săteşti față de vistierie, trăsătura dominantă a sistemului fiscal medieval. Reorganizarea administrativă înfăptuită prin aşezământul din 1740 tindea să creeze organul de execuție şi control necesar statului pentru a asigura succesul reformelor, în primul rând a celor fiscale. Controlul permanent al vieții satelor, pe care înțelegea să-l exercite de acum înainte domnia, cerea un aparat administrativ corespunzător; instituirea ispravnicilor de județ (în Moldova – de ținut) care cumulau atribuțiile administrative, fiscale şi judecătoreşti, a fost cea mai însemnată şi durabilă dintre reformele administrative ale domnului fanariot.

Introducând cel dintâi pe ansamblul Țării Românești, salarizarea dregătorilor, C. Mavrocordat a încercat, fără succes de altminteri, să curme practica tradițională în virtutea căreia slujbașii se remunerau singuri din prestațiile locuitorilor supuși autorității lor.

Largul efort de reorganizare a instituțiilor de stat nu putea ocoli nici justiția; întărirea justiției de stat prin îngrădirea juristicțiilor bisericești și senioriale, prin provocarea procedurii scrise în detrimentul celei orale și prin instituirea unei ierarhii de instanțe a fost caracterul principal al reformei sistemului judiciar.

Reformele din Țara Românească au fost extinse și asupra Moldovei odată cu transferarea lui C. Mavrocordat în domnia acestei țări (1141-1743).

Noul domn al Țării Românești, Mihai Racoviță (1741-1744), a încălcat reforma fiscală a predecesorului său și a instaurat una din cele mai cumplite exploatări fiscale din întreaga perioadă fanariotă, înmulțind sfertu-rile. Răspunsul țărănimii nu s-a lăsat așteptat; peste 15000 de țărani au emigrat în sudul Dunării în vreme ce numeroși alții se ascundeau în țară, periclitând grav veniturile vistieriei și ale Porții.

Îngrijorată, conducerea imperiului îl numește din nou pe C. Mavrocordat (1744-1748), cu sarcina de a-i readuce la locurile lor pe fugari și îl investește cu autoritatea necesară pentru a frânge rezistența boierilor care s-ar fi opus aplicării reformelor.

Încă din timpul domniei precedente, C. Mavrocordat. începuse să reglementeze prin așezăminte raporturile dintre stăpânii de moșie și țărani; în 1744 el a fixat la 12 zile clacă pe care aceștia erau îndatorați s-o presteze boierilor și mănăstirilor. Cum așezământul nu se aplica decât țăranilor așezați cu învoială pe moșiile boierești și mănăstirești nu și rumânilor, supuși regimului bunului plac al stăpânilor, aceștia au refuzat să răspundă chemării domnului (26 oct. 1745) de a se înapoia în satele de unde fugiseră. Sub presiunea acestui refuz, C. Mavrocordat impune boierilor un nou așezământ (1 martie 1746) care acordă libertate personală rumânilor ce aveau să se înapoieze în satele lor. În loc să pună capăt fugii, măsura i-a dat proporții și mai mari: rumânii rămași până atunci la vetrele lor le părăsesc acum în dorința de a beneficia, întorcându-se de prevederile așezământului și de a se emancipa de șerbie. Pentru a pune capăt acestei stări de lucruri, C. Mavrocordat desființează, prin hrisovul din 5 august 1746, rumânia; țăranii rumâni ai căror stăpâni nu acceptau să-i elibereze gratuit, puteau să-și răscumpere libertatea în schimbul sumei de 10 taleri. Trei ani mai târziu (6 aprilie 1749) C. Mavrocordat a desființat și în Moldova vecinia.

Stabilitatea pe care s-a străduit s-o introducă C. Mavrocordat în viața celor două țări nu se putea însă împăca cu regimul exploatării otomane. Nu trecuse mult timp de când domnul restaurase reforma fiscală, şi avalanşa cererilor otomane l-a silit s-o încalce el însuşi din nou; cele patru "sferturi" inițiale au fost sporite, pentru a ajunge, sub domnii următori, până la douăzeci. Urmarea nu putea fi decât, din nou, fuga în masă a țărănimii care dezorganiza exploatarea şi-i reducea mult eficiența, şi apoi, din nou, domnii erau siliți să revină la reformă.

Epoca fanarioților a fost o neîntreruptă alternare între o apăsare fiscală fără precedent în istoria țării şi scurte intervale de răgaz create de reforme.

1.3. Sfârşitul domniilor fanariote (1744-1821)

În urma păcii de la Kuciuk-Kainardgi (1774) – urmare a războiului ruso-turc din 1768-1774 – stăpânirea turcească în Țara Românească şi Moldova îşi menține caracterul opresiv şi exploatator, dar ea se impune tot mai greu în condițiile procesului de dezagregare internă şi ale noilor înfrângeri suferite în războaiele cu puterile creştine.

Înfrângerile suferite pe câmpul de lupta şi presiunea politică a Rusiei au silit Imperiul otoman să-şi revizuiască raporturile cu Moldova şi Țara Românească şi să le dea un nou statut juridic. Un şir de acte emise de cancelaria otomană - hatiseriful din 1774, senedul din 1783, hatihusmaivimurile din. 1791 şi 1798, hatiseriful din 1802 şi altele – au făcut concesii cererilor celor două țări. Prin aceste acte, Poarta s-a angajat să fixeze cuantumul obligațiilor în bani ale principatelor şi să achiziționeze, în timp de pace, la prețul pieței, unele din produsele anterior cumpărate la prețuri fixate la Istambul. Odată cu limitarea exploatării economice a Porții, a început să fie îngrădită şi dominația ei politică; stabilitatea mai mare acordată domniei – domnii nu mai puteau fi maziliți decât în anumite cazuri, iar în 1802, durata domniei a fost fixată la 7 ani – limita posibilitățile de imixtiune a Porții în viața internă a principatelor. Deşi prevederile lor erau departe de a corespunde cererilor formulate de reprezentanții principatelor şi eficiența lor redusă de încălcările turceşti, actele care fixau noul statut juridic al Moldovei şi Țării Româneşti au marcat o fisură în sistemul dominației otomane. Un mare efort de reorganizare a fost înfăptuit în Țara Românească de Alexandru Ipsilanti (1774-1782), care a reintrodus termenele fixe de plată a birului şi a asigurat țării câțiva ani de prosperitate. Al. Ipsilanti a încercat, cel dintâi, să separe, justiția de administrație, a creat noi instanțe judecăto-

reşti şi a dat ţării un cod de legi, Pravilniceasca Condică (1780), etapă însemnată în lentul proces de înlocuire a dreptului consuetudinar prin dreptul scris.

O politică similara, dar de proporţii mai reduse, a caracterizat domnia lui Grigore Ghica în Moldova (1774-1777); în timpul lui a fost întocmit regulamentul care fixa o retribuţie dregătorilor, nou efort de a suprima viciile administraţiei, venalitatea slujbelor şi exploatarea populaţiei de către dregători. Victimă a conflictului său cu boierii şi a relaţiilor pe care le întreţinea cu ruşii, Grigore Ghica a fost ucis de turci. Şi de data aceasta, răgazul de linişte oferit celor două ţări a fost scurt. Încălcându-şi angajamentele, Poarta le-a supus din nou, la numai câţiva ani după încheierea păcii, la prestaţii excesive, care au subminat la temelie reformele iar noul război ruso-austro-turc (1767-1792) a ruinat restul.

Revoluţia franceză şi războaiele napoleoniene care au răsturnat aşezămintele feudale ale Europei apusene şi centrale şi-au prelungit acţiunea şi în răsăritul şi sud-estul Europei. Expusă loviturilor armatelor franceze, Austria a fost silită să-şi suspende programul de expansiune în sud-estul Europei, lăsând teren liber politicii ruse. Pe măsură ce influenţa Franţei în Imperiul otoman s-a consolidat, acţiunea ei politică se resimte şi în principate. Moldova şi Ţara Românească intră acum în sfera de interese a politicii franceze, care, în scopul supravegherii mişcărilor ruse şi austriece, smulge asentimentul Porţii pentru numirea unui consul la Bucureşti şi a unui viceconsul la Iaşi.

Orientându-şi o clipă nădejdile de eliberare de sub dominaţia otomană spre Franţa, boierii înaintează lui Napoleon memorii prin care cer restabilirea autonomiei şi înlăturarea regimului fanariot. Napoleon însă nu vedea în cele două principate decât un obiect de compensaţie. În 1806, pentru a crea dificultăţi Rusiei la Dunăre, el a îndemnat Poarta să revoce pe Constantin Ipsilanti, domnul Ţării Româneşti, şi pe domnul Moldovei, Alexandru Moruzi, ambii favorabili Rusiei. Câştigat pentru lupta de emancipare de sub dominaţia Porţii şi de restaurare a libertăţii Greciei, C. Ipsilanti a organizat o armată, recrutată din români şi elemente balcanice, a stabilit contacte cu conducătorii răscoalei antiotomane izbucnite în Serbia în 1804 şi a menţinut strânse legături cu Rusia.

Destituirea celor doi domni de către Poartă încalcă prevederile hatiserifului din 1802 şi Rusia a folosit prilejul care i se oferea pentru a ocupa principatele (1806). Napoleon a încheiat însă, în anul următor, pacea cu ruşii, la Tilsit şi Poarta a trebuit să facă faţă singură războiului cu Rusia (1802-1812).

Trupele ruse s-au menținut în Moldova și Țara Românească până în 1812, când iminența războiului cu Franța l-a determinat pe țarul Alexandru I să încheie pacea cu Poarta. În urma păcii de la București (28 mai 1812, Principatele române au fost evacuate de Rusia, cu excepția teritoriului dintre Prut și Nistru, care a intrat în componența Rusiei țariste.

Regimul fanariot a supraviețuit și crizei declanșate de războiul ruso-turc din 1806-1812; incapabili să elaboreze altă soluție de guvernare pentru țările române, turcii i-au reînscăunat în domnie pe fanarioți, deși defecțiunile acestora se înmulțiseră în ultima vreme.

În timpul domniilor lui Ioan Caragea (1812-1818) și Alexandru Șuțu (1818-1821), Țara Românească a îndurat din nou formele cele mai crunte de exploatare fiscale. Covârșite de sarcina insuportabilă a dărilor care nu se mai sfârșeau și a unui aparat fiscal care înțelegea să tragă repede foloase cât mai mari din slujbele cumpărate de la domnie, sate și, uneori plasi întregi se sparg lăsând așezările pustii.

Proporțiile fugii au zădărnicit eforturile organelor de execuție de a o stăvili; cete de gonaci trimise de ispravnici pe urmele fugarilor reușeau uneori să-i readucă cu sila în satele lor, dar ele se dovedeau incapabile să pună capăt unei mișcări care cuprinsese întreaga țară. Paralel cu fuga, rapoartele ispravnicilor semnalează și apariția centrelor de rezistență activă, semn prevestitor al evenimentelor din 1821.

Încercând, ca și numeroși alți predecesori ai săi, să reducă numărul locuitorilor scutiți în favoarea stăpânilor de moșii, Caragea și-a atras ostilitatea boierimii, pe care a încercat s-o atenueze prin sporirea obligațiilor clăcașilor, înscrisă în noua legiuire promulgată la sfârșitul domniei, Legiuirea Caragea (1818).

Cu toate că înainte de plecare, Caragea întocmise un nou regulament al finanțelor care ușura mult situația birurilor, urmașul, Alecu Șuțu (1818-1821), a continuat să aplice vechile metode de stoarcere a contribuabililor.

În Moldova, după pacea de la București, a fost numit domn Scarlat Calimach (1812-1819). Sarcina lui principală a fost să adapteze sistemul administrativ și fiscal al țării la noile condiții teritoriale și demografice. În comparație cu predecesorii săi, Calimach s-a dovedit un cârmuitor abil, care a știut să evite Porții neplăcerea unor complicații politice. Așa se face că, ajuns la sfârșitul septenarului său, în iunie 1819, și-a manifestat pentru serviciile lui printr-un hatiserif și l-a invitat la Constantinopol, pentru a primi noi dovezi ale favoarei imperiale.

Sub domnul Scarlat Calimache (1812-1819), Moldova a fost și ea înzestrată cu o nouă legiuire Condica civilă a principatului Moldova (1817).

Ultimul domn fanariot al Moldovei, Mihai Şuţu (1819-1821), îndată după sosirea sa la Iaşi, în septembrie 1819, a intrat în legătura cu Alexandru Ipsilanti şi a aderat la Eterie. În timpul scurtei sale domnii n-a făcut decât să strângă adepţi, fonduri, recruţi şi provizii pentru Eterie. Când Al. Ipsilanti a intrat în Iaşi, Mihai Şuţu s-a declarat pe faţă eterist şi a pus la dispoziţia acestuia toate resursele vistieriei şi cămării domneşti. După dezaprobarea mişcării eteriste de către împăraţii Rusiei şi Austriei, Mihai Şuţu încredinţează cârmuirea unei caimacanii şi se retrage în Basarabia (30 martie 1821). Aşa a luat sfârşit regimul fanariot în Moldova.

În concluzie, regimul fanariot s-a identificat cu etapa cea mai apăsătoare a dominaţiei otomane asupra Moldovei şi Ţării Româneşti, un regim de jefuire a ţăranilor birnici în folosul Porţii, domnilor şi boierilor.

În răstimpul de peste o sută de ani, cât a ţinut ea, au fost nu mai puţin de 40 de domnii în Ţara Românească şi 35 în Moldova, în afară de diversele ocupaţii ruse şi austriece.

Dar relele care apăsau asupra ţării nu veneau, după cum se susţinea până nu demult, din faptul că ţara era guvernată de fanarioţi şi nu de domni pământeni. Racoviţă şi Calimach erau de origine română şi domniile lor nu s-au deosebit prin nimic de-ale fanarioţilor.

Originile relelor se află în structura economică şi socială înapoiată, în dominaţia otomană care secătuia resursele ţării şi în regimul capitulaţiilor care constituiau o piedică în dezvoltarea Ţărilor Române.

Cu toate acestea, regimul politic identic impus Moldovei şi Ţării Româneşti a dus la o identitate a legilor, instituţiilor şi practicilor administrative. Viaţa politică a celor două ţări s-a unificat prin alternarea aceloraşi domni şi prin aplicarea aceloraşi măsuri, creându-se astfel, treptat, o adevărată unitate administrativă.

BCU IAŞI / CENTRUL DE RESURSE

CAPITOLUL II

ACTIVITATEA LEGISLATIVĂ ÎN PRIMA FAZA A REGIMULUI TURCO-FANARIOT (1711-1774)

2.1. Caracterizarea activității legislative în prima faza a regimului turco-fanariot

În prima fază a regimului turco-fanariot, ca urmare a îngrădirii autonomiei țărilor române, nu s-au mai elaborat codificări cu caracter oficial. Normele juridice adoptate în această perioadă au îmbrăcat forma hrisoavelor domneşti şi a anaforalelor adoptate de către Divanul Domnesc.

Cele mai importante contribuții la evoluția dreptului românesc în prima fază a regimului turco-fanariot au fost aduse de către reformele lui Constantin Mavrocordat, precum şi de existența unor culegeri de drept fără caracter oficial dată de Nomocanonul lui Gheorghe din Trapezunt şi de Manualul de legi al lui Mihail Fotino.

2.2. Reformele lui Constantin Mavrocordat

Reformele lui Constantin Mavrocordat, adoptate succesiv în Țara Românească şi Moldova, au vizat consolidarea statului centralizat, întărirea pozițiilor boierimii introducerea unor noi forme de exploatare a țărănimii. Toate aceste măsuri au fost luate sub pretextul promovării ideilor raționaliste şi a despotismului luminat.

Reformele înfăptuite până în 1740 cu privire la statutul social al clerului şi al boierilor, precum şi cu privire la organizarea administrativă şi financiară, au fost sistematizate într-o formă concentrată în aşezământul din 7 februarie 1740, publicat în revista "Mercure de France" din iulie 1742.

În 13 articole se reglementa situația clerului, boierilor şi mănăstirilor, precum, şi organizarea administrativă şi financiară.

Potrivit aşezământului, clerul a fost scutit de plata dărilor, însă dreptul său de judecată a fost limitat şi s-au creat epitropiile mănăstireşti (art. 1-4).

Calitatea de boier decurgea din slujba îndeplinită în cadrul statului şi nu din exercitarea dreptului de proprietate asupra pământului (art. 5). În funcţie de slujbele deţinute, boierii erau clasificaţi în două categorii:

- categoria I, cuprinzând boierii veliţi sau mari (dregătorii – de la ban până la clucerul de arie), împreună cu urmaşii lor, numiţi neamuri, toţi scutiţi de orice dări;

- categoria a II-a, cuprinzând ceilalţi boieri mai mici, numiţi mazili, împreună cu urmaşii lor, scutiţi numai de o parte din dări (vinărie şi dijmărit).

În domeniul organizării administrative, principalele măsuri au contat în numirea a doi ispravnici la judeţe şi (ulterior) la ţinuturi, precum şi introducerea sistemului remunerării dregătorilor pentru slujbele lor (art. 7 şi 8).

Reforma financiară a constat în suprimarea unor dări şi în unificarea celorlalte într-una singură, plătibilă în sferturi şi repartizată prin sistemul cislei pe sate şi unităţi impozabile (art. 9, 10, 12, 13)

Articolul 11, referitor la ţăranii aserviţi, înăsprea rumânia prin interzicerea strămutării de pe moşii şi prin obligaţia de a lucra pentru boieri, fără precizarea numărului zilelor de clacă.

După cum se vede, aşezământul lui C. Mavrocordat din 1740 nu avea nimic "filantropic" cu privire la masele exploatate. Discriminarea în favoarea elementelor clasei feudale, cler şi boierime era făţişă ca şi agravarea situaţiei ţărănimii.

Numai accentuarea luptei de împotrivire a maselor ţărăneşti, în special sub forma bejaniei, a determinat luarea unor măsuri, având aparenţa unor concesii, dar care în realitate au creat noi posibilităţi de amăgire şi exploatare a lor.

Ele au fost concretizate în hrisoavele date de C. Mavrocordat la 1 martie 1746 şi 5 august 1746 în Ţara Românească, şi la 1 iunie 1749 în Moldova, privitoare la desfiinţarea rumânie şi viciniei, precum şi în urbariul său, privitor la obligaţiile clăcaşilor faţă de boieri.

Condiţiile care au determinat emiterea acestor legiuiri se întrevăd şi în anaforalele care le însoţesc, elaborate de sfaturile de obşte, întrunite spre a le dezbate.

Abuzurile se agravau, deoarece căile legale folosite – petiţiile către administraţia feudală şi procesele intentate la instanţele încadrate cu judecători numiţi dintre boieri – nu aveau practic nici un efect în sensul stăvilirii lor. Iată de ce ţărănimea, nemulţumită, a ales calea bejaniei, trecând peste graniţă în ţările vecine, într-o proporţie fără precedent: Catagrafia anului 1741 înregistra un număr de 147000 de familii biruice în Ţara Românească, iar în 1746, numai 70000.

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI

Moşierii urmăreau, pe de o parte, a-şi mări rezerva prin desfiinţarea dreptului de folosinţă pe care iobagii îl aveau pe moşii, iar pe de altă parte, a acapara o cât mai mare suprafaţă din pământul ţăranilor liberi.

Pentru a-i readuce în ţară pe ţăranii fugiţi, hrisovul de la 1 martie 1746 le făgăduia:

- scutirea de orice dări în primele 6 luni de la întoarcere, iar după cele 6 luni urmau să plătească 5 taleri în 4 sferturi;
- posibilitatea de a se aşeza pe orice moşie;
- obligaţia de a lucra 6 zile pe an pentru stăpânul moşiei şi de a da dijmă din toate semănăturile;
- eliberarea de către Divan a unor certificate de iertare de rumânie, fără că foştii stăpâni să-i mai poată urmări sub vreun pretext.

Hrisovul de la 1 martie 1746 nu preciza însă nici un termen până la care să aibă loc întoarcerea în ţară a fugarilor. Pe de altă, parte, nu se prevedea nici o dispoziţie cu privire la iobagii rămaşi în ţară. Aceştia au căutat să profite de lipsa termenului şi au început şi ei să emigreze, spre a beneficia de înlesnirile legii în momentul când reveneau.

Iată de ce C. Mavrocordat şi sfatul de obşte au dat un nou hrisov la 5 august 1746, privitor la eliberarea rumânilor rămaşi în ţara. Măsurile luate de C. Mavrocordat prevăd că rumânii ce lucrau pe moşiile boierilor şi mănăstirilor puteau fi iertaţi de rumânie prin bunăvoinţa stăpânilor, iar dacă aceştia nu vroiau să o facă în mod gratuit, li se plătea de către rumâni o răscumpărare de 10 taleri, după care stăpânii feudali nu mai puteau să-i mai reţină în rumânie.

Hrisovul dat la 1 iunie 1749 în Moldova arata că a fost determinat de aceleaşi frământări ale ţărănimii "vecinite", care protesta împotriva faptului că "acest nume de vecinie n-are osebire de robie". Aşezământul fixează claca la 24 de zile pe an "ori la ce lucru se va pune", interzicând abuzurile practicate până atunci, prin care rumânii erau trataţi ca nişte robi; în schimb nu se mai pune condiţia plăţii unei despăgubiri către boieri.

Actele de mai sus, privitoare la dezrobirea ţăranilor aserviţi, au avut ca efect juridic desfiinţarea rumâniei şi veciniei, adică a stării de şerbi în care ajunsese ţărănimea aservită. Desfiinţarea şerbiei a fost însă mai mult formală, deoarece pentru mulţi ţărani era condiţionată de plata preţului de răscumpărare pe care unii nu-l puteau plăti, iar de fapt, adpă cum arată Divanul Moldovei în anaforaua din 1775, privitoare la adăugirea zilelor de lucru, deşi îndatoririle fuseseră precizate, "cu toate acestea slujba lor era necontenit ca şi înainte la toate trebuinţele ce aveau stăpânii moşiilor".

Pe cale legislativă, îndatoririle țăranilor care munceau pe moşiile boiereşti şi mănăstireşti au mai fost precizate, după desființarea rumâniei şi printr-un urbariu al lui C. Mavrocordat, în care se prevedeau vechile "monopoluri" feudale, dar şi unele dispoziții noi, şi anume:

- la punctul 1 se arăta că numărul zilelor de clacă se va stabili prin învoială între stăpânul moşiei şi țăran;

- la punctele 9 şi 10 se prevede că țăranul este "legat" de sat, pe care-l poate părăsi numai 'cu voia stăpânirii, altminterea stăpânul îl va întoarce la urma sa".

Aşezămintele şi urbariul lui C. Mavrocordat stabilesc aşadar un regim nou pentru relațiile dintre moşieri şi țărani, înlocuind legarea de pământ şi dependența personală a țăranului iobag față de moşier; cele două elemente principale ale iobăgiei, prin legarea de sat şi stabilirea de raporturi de drepturi şi obligații între boieri şi țărani pe cale contractuală (învoială).

Foştii țărani şerbi sunt asimilați acum țăranilor liberi aşezați pe moşiile boiereşti pe bază de învoială. Lipsiți de pământ, foştii iobagi deveniți acum "liberi", dacă nu puteau să treacă la oraş ca meseriaşi, negustori sau lucrători în ateliere, sau în slujba negustorilor, erau siliți să accepte condițiile dictate de moşier, prin învoiala ce se încheia între ei.

Țăranii nu mai sunt numiți rumâni sau vecini; termenii de rumânie sau vecinie nu mai sunt folosiți, în locul lor apărând termenul de clăcăşie, țăranii fiind numiți clăcaşi sau "locuitori pe moşii". Desființarea iobăgiei a marcat începutul procesului de dispariție a proprietății divizate şi de consolidare a proprietății absolute. Într-adevăr, până la reformele lui C. Mavrocordat, relațiile dintre țărani şi boieri erau stabilite pe baze legale, iar dreptul de folosință al țăranilor aserviți izvora chiar din lege. Potrivit noilor reglementări însă, marea proprietate feudală s-a degajat de dreptul de folosință al țăranilor, câtă vreme acest drept izvora din contractul încheiat între părți.

Desigur, nivelul de dezvoltare şi structurile sociale existente nu permiteau încă valorificarea dreptului de proprietate absolută sub toate aspectele, dar primul pas în această direcție fusese făcut.

Însă, oricât de grea a devenit mai târziu clăcăşia, nu a ajuns niciodată la nivelul înrobirii din preajma reformelor lui C. Mavrocordat. În schimb, ea a întrecut vechea iobăgie în extensiune, prin faptul că a instaurat un regim de exploatare şi pentru țăranii săraci şi liberi mai înainte, dar care erau şi siliți să se aşeze pe moşiile boiereşti.

Cu alte cuvinte, s-a produs o nivelare între toți țăranii aflați pe moşiile marilor proprietari feudali, țărani care formaseră categorii deosebite, acum contopiți sub acelaşi regim al clăcii.

În fine, desființarea iobăgiei nu a însemnat nici măcar desființarea tuturor formelor de dependența personală. La scurtă vreme după reformele lui Constantin Mavrocordat s-au extins tot mai mult categoriile sociale ale scutelnicilor şi poslusnicilor ca formă de supraviețuire a rumâniei.

Scutelnicii şi poslusnicii nu făceau parte dintre contribuabili. Ei aveau datorii numai față de boieri. Astfel, scutelnicii plăteau o dare boierilor în contul scutirii către stat şi îndeplineau diferite munci, de obicei speciale, cu oarecare calificare. Numărul lor varia de la 2 la 20, după rangul boierului respectiv.

Poslusnicii erau atribuiți în număr de 4-10 pentru diferite servicii mai simple pe moşie, ca: paza vitelor, îngrijirea stupilor, îngrijirea moşiilor etc.

Sistemul atribuirii de scutelnici şi poslusnici dădea naştere la mari abuzuri din partea slujbaşilor, care, în schimbul anumitor daruri scoteau de la bir țărani înstăriți şi îi treceau în aceste categorii, mai avantajoase pentru ei.

În perioada următoare, până la răscoala din 1821, numărul scutelnicilor şi poslusnicilor a crescut în mod permanent, fiind un mijloc de venituri însemnate pentru boieri.

Măsurile luate de C. Mavrocordat nu au produs efectul aşteptat, întrucât nici cei înstrăinați nu s-au întors în proporția dorită, nici emigrarea nu a încetat. Catagrafia anului 1757 arata existența doar a 35000 de familii birnice față de 70000 câte erau în 1745.

2.3. Culegeri de drept fără caracter oficial

Activitatea de elaborare a unor legiuiri atotcuprinzătoare nu s-a putut realiza în prima fază a perioadei turco-fanariote, decât într-o foarte slabă măsură, datorită decăderii politice a țărilor române. În acest sens este semnificativ faptul că nu găsim nici o pravilă întărită oficial de către domn.

Cu toate acestea au existat totuşi unele culegeri de drept fără caracter oficial.

2.3.1. Nomocanonul lui Gheorghe din Trapezunt

Un nomocanon a fost întocmit în 1730 în Țara Românească sub domnia şi din porunca lui Nicolae Mavrocordat de către Gheorghe din Trapezunt, rămas însă sub formă de manuscris. Acesta cuprinde poruncile apostolilor şi canoanele bisericeşti.

Nomocanonul lui Gheorghe din Trapezunt este o traducere în limba greacă simplă, în care încep să fie redactate colecțiile de legi și codurile din timpul fanarioților. Întocmirea Nomocanonului lui Gheorghe din Trapezunt, la începutul epocii fanariote, este o continuare a literaturii religioase, datând în țările noastre încă din secolul al XV-lea, care se explică prin autonomia pe care biserica o păstrează chiar și în această epocă de decădere politică.

2.3.2. Manualul de legi al lui Mihail Fotino

Nu mai puțin importante au fost în Țara Românească și proiectele de coduri generale sau speciale, deși au rămas simple manuale de legi.

Proiectele de cod general redactate de Mihail Fotino reprezintă inaugurarea unui important program legislativ sub Ștefan Racoviță în 1764, pe linia unificării sistemelor de drept din țară, cu transformarea lor în drept domnesc și deci în pravilă a țării, deși n-a dus imediat, decât la alcătuirea unui proiect neogrec de cod general în 1765.

Proiectul cuprinde, în trei volume, instituțiile dreptului laic și bisericesc, la care se adaugă ca anexe și două mici coduri, unul grupând o serie de hrisoave ale lui Ștefan Racoviță și altul, un grupaj de "dezlegări", chiar ale lui Mihail Fotino în probleme de drept controversate.

Nefiind întărit de domnie, proiectul a fost folosit până în perioada regulamentară ca Manual juridic sau de legi.

Manualul de legi al lui Mihail Fotino a avut că izvor Basilicalele, Legea agrară bizantină, lucrările lui Matei Vlatares și Constantin Armenopol și obiceiul pământului

Dispozițiile lui sunt sistematizate pe ramuri de drept: procedura de judecată, dreptul familiei, succesiuni, donații, contracte (împrumut, comodat, depozit, vânzare, emfiteoză, schimb) și drept penal. Sistematizarea dispozițiilor în titluri nenumărate și în paragrafe numerotate este mai aproape de tradiția bizantină decât de cea devenită uzuală în occident.

Titlurile corespunzând aceluiași domeniu sau aceleiași viitoare ramuri de drept sunt grupate împreună.

Pe lângă dispozițiile de drept bizantin aflate și în legiuirile românești anterioare, Manualul lui Mihail Fotino cuprinde și unele texte referitoare la comerț, ca o noutate impusă de începuturile economiei de schimb.

Deși nu a fost tipărit, Manualul de legi al lui Mihail Fotino a circulat în numeroase copii și manuscrise și a fost folosit de către instanțele de judecată.

Proiectul de cod general din 1766 în trei cărți a fost alcătuit de același legist, al cărui nume apare în câteva copii sub forma de Mihail Fotinopol

(Photeinopoulos) şi cu denumirea de Manual de legi şi închinat lui Scarlat Ghica, succesorul lui Racoviţă, având şi un proiect de hrisov de întărire al noului domn. Nici întărirea acestui proiect n-a avut loc însă.

Structura de nomocanon modernizat este acelaşi cu a proiectului din 1765, lărgindu-se numărul titlurilor şi al paragrafelor în unele titluri. Apar inovaţii în ordinea titlurilor din cărţile I şi a II-a care conţin dreptul laic, cel bisericesc figurând tot în cartea III. Lipsesc însă cele doua mici coduri anexe din 1765, legate de persoana domnului răsturnat în vara anului 1765.

Numărul copiilor păstrate după acest proiect este foarte mare şi dovedeşte o largă circulaţie în ambele ţări.

Proiectul de cod general din, 1777 pentru Alexandru Ipsilanti, alcătuit tot de Mihail Fotino, în cadrul vastului program legislativ al acestui domn, conţine şapte coduri speciale (de ramură), şi anume: drept de stat, dreptul vistieriei, drept orăşenesc, culegere de obiceiuri, din cele aprobate de divan, comparate cu unele legi bizantine, drept agrar, drept penal, drept cetăţenesc.

Neîntărit de domnie, şi acest proiect, cu o prefaţă din 11 noiembrie 1777, a rămas un Manual de legi, sub forma unei mari sistematizări de texte din anumite cărţi ale Basilicalelor, din Novelele lui Iustinian şi mai puţin din alte culegeri, toate în greaca bizantină, după ediţiile tipărite în occident. Numai cartea a IV-a a Manualului de legi din 1577, având un caracter cutumiar, este redactată în neogreacă.

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL III

ACTIVITATEA LEGISLATIVĂ ÎN CEA DE-A DOUA FAZĂ A REGIMULUI TURCO-FANARIOT

3.1. Caracterizarea activității legislative în cea de-a doua fază a regimului turco-fanariot

Cu toate că legiuirile adoptate în aceasta epocă rămân feudale în esența lor, prezintă totuși o serie de trăsături specifice atât în privința conținutului, cât și a formei. Astfel, izvoarele bizantine, depășite de noile relații, nu mai au ponderea de odinioară în elaborarea noii legislații scrise, în schimb, sunt preluate și adaptate o serie de principii și instituții proprii codurilor burgheze. Totodată, că o expresie a continuității dreptului nostru, în noile izvoare se realizează și codificarea obiceiului pământului.

Dacă în legiuirile anterioare obiceiul pământului era recunoscut ca izvor de drept în starea în care se afla, de data aceasta obiceiurile sunt menționate expres și sistematizate pe instituții juridice.

Sub aspectul formei, asistăm la un progres real în direcția sistematizării și a tehnicii de reglementare juridică.

Codificările realizate până în 1821 privesc în mod special organizarea instanțelor, procedura de judecată și dreptul civil.

Atenția specială acordată procedurii de judecată se explica prin unele implicații ale tratatului de la Kuciuk-Kainardji. Conform acestuia, țările române puteau stabili o serie de relații cu cele europene, dar exista temerea că cetățenii altor state vor pretinde să fie judecați după legile lor pe motiv că procedura de judecată este înapoiată, așa cum procedau și în Turcia. Efortul de a se crea o procedura de judecată moderă avea o dublă semnificație: pe de o parte se evită aplicarea regimului capitulațiilor în țările române, pe de altă parte, prin această particularitate a regimului străinilor se sublinia încă o dată ideea că țările române nu fac parte integrantă din Imperiul otoman.

Noile legiuiri au fost desemnate prim termenul de condică, codică sau cod, potrivit tradiției române și practicii din Europa acelei vremi.

3.2 Codurile adoptate în cea de-a doua faza a regimului turco-fanariot

3.2.1. Pravilniceasca condică – 1780 Al. Ipsilanti

Secolul al XVIII-lea, în special cea de-a doua jumătate, a fost străbătut, între altele, de tendința de a se întocmi legi scrise şi de codificarea lor. Dintre domnii fanarioți, Alexandru Ipsilante a arătat o deosebită grijă în această privință. La puțin timp după instalarea sa că domn, a dat câteva scrisoave, dintre acestea, unul foarte important fiind cel din 1775, cu titlul "Pentru rânduiala departamenturilor de judecați", care cuprinde o nouă organizare a instanțelor de judecată şi reguli de procedură. Pentru a fi cunoscute rânduielile acestui hrisov, a dat la 23 octombrie 1775 o circulară cu titlul "17 ponturi către ispravnici pentru judecați, în ce chip să urmeze", ceea ce dovedeşte că hrisovul a apărut mai înainte, poate prin septembrie sau chiar anterior. În noiembrie 1775 a dat un alt hrisov în care hotărăşte în ce chip să se urmeze judecățile de protimisis.

Prin asemenea hrisoave Alexandru Ipsilante a reglementat unele materii juridice, aşa cum mai făcuseră şi înaintaşii săi.

Dorința lui însă era să dea țării pe care o cârmuia o pravilă, o lege scrisă şi despre alcătuirea căreia vorbeşte chiar în menționatele hrisoave.

În primul, din 1775, spune: "Am făcut o pravilă, carea şi după ce vom arăta-o la toți, tălmăcind-o so pe limba românească, vom şi tipări-o". De aici rezultă că Ipsilante alcătuise pravila încă din primul an al domniei.

Ceea ce a determinat întocmirea acestei pravili au fost însemnatele prefaceri economice şi politice din Țara Românească în cea de-a doua jumătate a sec. al XVIII-lea. Feudalismul intrase în descompunere, iar noile relații de producție capitaliste îşi imprimau, încetul cu încetul, pecetea asupra mersului societății.

De aici, pe de o parte, nevoia pentru clasa dominantă de a-şi consolida prin texte de legi poziția şi privilegiile, iar pe de altă parte, transformările care au avut loc în baza economică a societății impuneau anumite reglementări juridice noi, necesare în special pentru acea parte a boierimii care începuse să fie atrasă în relațiile de producție capitaliste. Trebuia apoi o organizare mai temeinică a aparatului de stat, în special a organelor judecătoreşti, prin care clasa dominantă să-şi poată apăra mai bine privilegiile şi să exploateze clasele de jos.

Erau astfel necesare norme mai dezvoltate şi mai precise, care, chiar atunci când prin ele se făceau mici concesiuni maselor, să apere mai temeinic interesele exploatatorilor.

Afara de aceste cauze şi de curentul de legiferare şi codificare al vremii, ceea ce a îndemnat pe Ipsilante să întocmească pravila au fost şi neajunsurile obiceiurilor juridice ale pământului şi greutăţile ivite în administrarea justiţiei din pricina lipsei unor legi lămurite şi a conflictului ce se ivea între diferitele izvoare folosite.

Pentru înlăturarea acestor neajunsuri, se făcuseră de către alţi domni câteva hrisoave pentru reglementarea unor materii, dar acestea nu erau îndestulătoare; se simţea nevoia de ceva cu caracter mai cuprinzător. Era încă în vigoare "Îndreptarea legii" a lui Matei Basarab, dar se pare că se găsea destul de greu şi nu sunt dovezi că a fost prea mult aplicată.

În hrisovul de întărire, în care ne reţin atenţia formulele de gândire iusnaturalistă şi iluministă, domnul se înfăţişează ca autor direct al pravilei. Această afirmare nu este însă o dovadă suficientă. Se ştie că diferiţii cârmuitori de ţări, mai ales din trecut, când aveau singuri dreptul de a legifera, promulgau legea prezentând-o ca făcuta de ei, deşi aceasta fusese întocmită de alte persoane, cu pregătire în domeniul dreptului.

La fel sau aproape la fel s-a petrecut şi cu pravila lui Alexandru Ipsilante. Acest domn avea o bogată cultură, dar nu avem motive să credem că era înzestrat cu multă ştiinţă juridică şi că el ar fi întocmit pravila; e posibil să fi colaborat şi el, dar nu se poate spune că acesta a întocmit-o.

Deşi autorii nu sunt indicaţi, din conţinutul legiuirii rezultă că aceştia cunoşteau vechiul drept românesc, dreptul bizantin, practica judiciară, limba greacă şi limba română. Se pare că cel mai important rol în redactarea acestui cod l-a avut Enăchiţă Văcărescu, deoarece el poseda în mod cert toate cunoştinţele necesare în materie, fiind totodată şi un sfetnic credincios şi devotat al domnului.

Lucrarea acestora a fost supusă domnului, care, desigur făcând observaţiile sale, colabora astfel la alcătuirea ei. După ce a fost întocmită, pravila a fost supusa potrivit dreptului ţării în materie de legiferare, Sfatului de Obşte, care era compus din mitropolit, episcopi şi veliţii boieri. Ulterior, aceasta a fost revăzută de domn, care a promulgat-o în 1780.

Tipărirea a avut loc în limba greacă, limba natală a domnului, şi în cea românească, în tipografia Mitropoliei din Bucureşti, în septembrie 1780, având titlul numai în greceşte – Sintagmation nomicon.

Am văzut că Ipsilante ne spune chiar din 1775 că a făcut o pravilă; ea însă a fost întărită şi promulgată abia în 1780. Întârzierea a fost datorată

faptului că Poarta nu îngăduia ca domnul să facă o lege. Turcia ne socotea "parte integrantă a imperiului otoman" şi ca atare nu aveam dreptul să facem legi fără aprobarea ei.

Aşa s-ar explica de ce, după Matei Basarab şi Vasile Lupu nu mai apar legi ca ale acestora, ci numai hrisoave pentru unele materii sau încercări de pravile, care au circulat numai în manuscrise, deşi au fost domni care intenţionau să dea o bună organizare statului şi justiţiei.

Pravila lui Ipsilante era făcută din primii ani ai domniei, modificată poate în primii ani, dar n-a fost promulgată pentru că Poarta se opunea. Încet, încet, efectul tratatului de la Kuciuk-Kainardgi a început să se simtă. Rusia şi-a exercitat dreptul de intervenţie în favoarea noastră. Turcia, peste câţiva ani a trebuit să cedeze, iar Ipsilante a putut să publice pravila. Altă explicaţie pentru promulgarea şi tipărirea de abia în 1780 este greu de găsit.

În acest timp, pravila fiind gata, a circulat şi a fost chiar folosită în formă de manuscris, ceea ce nu era ceva neobişnuit. Existenţa şi circulaţia pravilei în formă de manuscris ar explica şi afirmaţia domnului că a făcut şi pravilă penală şi una rurală, despre care nu avem vreo dovadă că s-au tipărit. Este greu de crezut ca domnul să fi făcut această afirmaţie, dacă ar fi inexactă. Mai probabil este că acele pravile au existat în manuscrise care s-au pierdut însă.

Deşi nu există deosebiri importante între cele două versiuni, cea în limba română este mai clară, terminologia juridică fiind astfel elaborată încât să fie înţeleasă de popor. Faptul că autorii au pornit, de regulă, de la instituţiile juridice existente la acea epocă în Ţara Românească este confirmat prin aceea că versiunea în limba greacă abundă în termeni româneşti.

Se pare că pravila a fot întocmită mai întâi în româneşte, fiindcă era destinată poporului român. Astfel s-ar explica şi faptul că hrisovul din 1775 "pentru rânduiala departamenturilor de judecăţi" este scris numai în româneşte; altul similar în greceşte nu s-a putut găsi.

Între izvoarele acestei legiuiri menţionăm: obiceiul pământului, unele dispoziţii din Bazilicale, jurisprundeţa (unele rânduieli stabilite de domn asupra chestiunilor aduse înaintea sa) şi doctrina juridică modernă (Montesquieu, Beccaria).

Pe lângă Basilicale, numite în hrisov, "Împărăteştile pravile" au mai fost folosite şi alte izvoare. Totodată, cu câtva timp înainte, se întocmise un manual de legi de către Mihail Fotinopol, care a circulat în diverse manuscrise şi a fost întocmit din porunca domnului Ştefan Mihail Racoviţă, care l-a promulgat în 1765. În acest manual sunt cuprinse părţi din Basilicale şi alte legiuiri bizantine, cu arătarea lor şi chiar cu trimiteri la ediţia Basilicalelor a lui C. A. Fabrotus.

În pravila lui Ipsilante sunt unele texte asemănătoare cu acelea din lucrările lui Fotinopol. De aici s-a tras concluzia că Ipsilante ar fi avut ca model lucrarea lui Fotinopol. Această părere nu este întemeiată, pentru că arătatele lucrări diferă mult de Pravilnicească condică, ca întindere, conținut, așezarea materiei ș.a.m.d. Ipsilante și întocmitorii pravilei trebuie să fi cunoscut lucrările lui Fotinopol și poate să le fi folosit mai cu samăcentru Basilicale.

Obiceiurile pământului au fost întrebuințate pentru alcătuirea pravilei, și mai ales cele vechi care erau socotite cu aceiași putere juridică ca și basilicalele. Aceste obiceiuri erau ale poporului român iar părerea că multe din aceste obiceiuri sunt din dreptul vechi elenic este cu totul nejustificată. Este drept că sunt unele obiceiuri care se aseamănă cu cele ale popoarelor din sud-estul Europei, dar această asemănare se explică prin fondul comun străvechi pe care-l au aceste regiuni.

Afară de Împărățeștile pravile și obiceiuri, după cum spune și Ipsilante, au fost introduse în pravilă și ceea ce s-a găsit necesar, în urma, jalbelor și proceselor ajunse la auzul domnului și pe care acesta le numește povețe. Aceasta se petrecea mai ales în Divan, unde se discutau diverse chestiuni și se luau hotărâri, deci ceva ce practica judecătorească arată că este necesar, am putea spune un fel de jurisprudență.

Pe lângă acestea, din analiza textelor reiese că autorii codului aveau întinse cunoștințe juridice; cunoșteau lucrările lui Montesguieu (L'Esprit des lois), a lui Beccaria (Dei delitti e delle pene), Instrucțiunile Ecaterinei a II-a, cunoșteau ideile de reforme din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea și au consacrat unele principii fundamentale progresiste cu mult înaintea altor legislații.

După încetarea domniei lui Ipsilante s-a pus întrebarea dacă se va mai aplica pravila și rânduiala stabilită de el. Sfatul marilor boieri din Divanul domnesc a întrebat pe noul domn Nicolae Caragea, dacă găsește cu cale să se urmeze și în domnia sa pravila lui Ipsilante. Domnul arăta printr-un pitac din 25 octombrie 1782, că este de acord de vreme ce respectiva pravilă s-a alcătuit cu sfat de obște, și întărește, prin porunca sa, orânduirea lui Ipsilante.

Previlnicească Condică s-a aplicat până la 1 septembrie 1818, când a fost pusă în vigoare Legiuirea Caragea. Ea n-a fost abrogată expres prin acea legiuire, ci tacit prin dispozițiile contrare înscrise în noua lege. După ce Legiuirea Caragea a intrat în vigoare, a rămas totuși să mai fie aplicată unele chestiuni care au avut loc în timpul când ea era în vigoare, de exemplu în materie de succesiuni, hotarnicii, zestre, ș.a.m.d.

De la 1 decembrie 1665 ea a fost abrogată prin Codul civil, care prin art. 1912 abroga, pe lângă codurile Calimach şi Caragea şi orice legi civile anterioare.

Pravilnicească condica, având XL titluri cu 220 de "puncte" sau articole şi un adaos, scris într-o limbă clară, uşor de înţeles, cuprinzând dispoziţii diverse de organizare judecătorească, procedură, drept civil, penal etc. era un fel de îndrumar, o călăuză în diferitele materii ale dreptului şi anume în acelea de care se simţea mai multă trebuinţă.

Titlurile 1-19 şi 39-40 conţin esenţa normelor de organizare judecătorească şi de procedura edictate de Alexandru Ipsilante pe linia reformei lui Constantin Mavrocordat. Nu lipsesc din ele obiceiul pământului şi ecouri ale dreptului bizantin. Dispoziţiile din titlurile intermediare lămuresc sau îndreaptă aspecte importante ale căror instituţii de dreptul familiei şi de drept civil. Ordinea tratării nu este nici ea bizantină, nici una modernă împrumutată din occident.

Pravila lui Ipsilante, făurită de clasa dominată pentru apărarea poziţiilor ei, reprezintă o suprastructură juridică în care abundă concepţiile feudale, privilegiile clasei stăpânitoare, rânduieli pentru exploatarea celor de jos, dar, printre care încep să-şi facă loc, timide, principii care vor intra apoi legiuirile burgheze.

La introducerea acestei pravili, editata de Academia din Grecia, profesorul Zepos o socoteşte ca produs al culturii greceşti şi o caracterizează că fiind "cel dintâi cod însemnat grecesc din timpurile mai noi". Această părere nu este justă deoarece pravila n-a fost făcută de greci; ea cuprinde obiceiuri juridice existente la noi şi este un produs al culturii ţării noastre.

Textul românesc este destul de bun, dacă se ţine seamă de starea limbii de atunci; textul grecesc este în parte mai bun, pentru că limbă greacă era mai formată pentru a exprima naţiunile juridice. Cu toate acestea textul românesc este deseori mai clar şi în orice caz mai uşor de înţeles.

Din punct de vedere al fondului, ea cuprinde o seamă de rânduieli noi, atât ca organizare judecătorească, procedura de judecată, încercări de a se respecta dreptul, cât şi pentru rânduieli mai favorabile clăcaşilor precum şi pentru multe reguli privitoare la drepturi şi datorii. Afară de acestea, o însuşire importantă este că pravila cuprinde multe din obiceiurile. juridice ale ţării.

Menţionăm apoi că ea este o manifestare a dreptului nostru de a ne întocmi condici de legi, ceea ce reprezenta foarte mult pentru acele timpuri, deoarece acest drept nu mai fusese exercitat de mai bine de un secol. Totodată ea constituia şi o încercare de a împiedica introducerea regimului capitulaţiilor, regim care ar fi însemnat o mare nedreptate.

Această pravilă are însă şi multe lipsuri şi imperfecţiuni, mai ales dacă e comparată cu alte legiuiri. Cercetându-i tot cuprinsul şi luând în considerare împrejurările în care a fost alcătuită, ea reprezintă totuşi un progres.

Dacă Academia grecească, prin prefaţa profesorului Zepos, îl socoteşte cel mai însemnat cod grecesc mai nou, adevărul este că, deşi îmbrăcată în parte în haina grecească, Pravila lui Ipsilante este o legiuire românească şi noi suntem îndreptăţiţi să o socotim cel dintâi între codurile noastre mai noi.

3.2.2. Codul Calimach

Prefacerile economice, destrămarea feudalismului şi dezvoltarea capitalismului au schimbat şi în Moldova nu numai baza economică, dar au impus şi aici o nouă suprastructură, în care au fost cuprinse şi noi rânduieli juridice. Ceea ce a contribuit la stabilirea acestor rânduieli au fost şi neajunsurile obiceiurilor juridice, care erau felurite, nu totdeauna precise şi deseori necunoscute pentru cei chemaţi să le aplice, mai ales când aceştia erau străini. O influenţă în această privinţă a avut şi curentul de codificare, care era tot mai răspândit în Europa, precum şi apariţia noilor coduri.

În Moldova, încă din sec. al XVIII-lea, se constată năzuinţa de legiferare. Dintre aceste hrisoave domneşti trebuie menţionat "Sobornicescul hrisov" din 1785, dat de Alexandru Mavrocordat; anterior Alexandru Calimach a vrut şi el să lucreze în această direcţie, iar Alexandru Moruzi a însărcinat pe Toma Carra să traducă pe Armenopol şi apoi să facă un cod civil, pe care n-a izbutit să-l termine din cauza morţii.

Scarlat Calimach, având o vie dorinţă de a îmbunătăţi organizarea statului şi în special de a da ţării legi scrise, imediat după urcarea sa pe tron (17 septembrie 1812), cunoscând că legile contribuie mai mult decât orice la fericirea omului, a hotărât să se îndeletnicească serios cu întocmirea unui cod de legi. Pentru aceasta mai întâi a împărtăşit hotărârea sa mitropolitului, episcopilor şi boierilor, care nu numai că au fost de părerea lui, ci prin anaforă l-au rugat să-şi pună hotărârea în practică.

Pentru a-şi înfăptui hotărârea a socotit că este necesar să adune materialul de care să se folosească. Mai întâi a căutat să fie traduse în româneşte Împărăteştile pravile care se aplicau în ţară. În acest scop a numit o comisie compusă din Anania Cuzanos, profesor la Academia Domnească din Iaşi şi Christian Flechtenmacher, doctor în drept şi filosofie de la Viena, pe care-l adusese în Moldova în 1813.

Afară de această traducere, domnul a hotărât să se adune toate legile şi obiceiurile Moldovei în materie civilă şi criminală, câte erau de patru secole,

cu arătarea ramurii şi izvorului lor. Pentru aceasta a format un comitet, parese încă din 1815, comitet compus din boieri care cunoşteau legile şi obiceiurile ţării: Andromache Donici, Costache Conache, ş.a.m.d.

După ce a adunat materialul necesar, domnul Scarlat Calimach, împreună cu traducătorii Împărăteştilor Pravile şi cu cei mai sus amintiţi cărora li s-au adăugat mitropolitul Veniamin, vornicul P. Negri, tatăl lui Costache Negri, logofătul Grogoraş Sturza tatăl viitorului domn Mihail Sturza, logofătul Iordache Ghica şi vornicul Mihail Sturza, domnul de mai târziu, pe baza unui proiect, al cărui autor pare să fi fost Christian Flechtenmacher, care era cel mai pregătit din punct de vedere juridic dintre colaboratori, s-a trecut la alcătuirea Codului Civil.

Lucrarea comisiei de colaborare, pe măsură ce era gata, fost supusă Adunării Obşteşti, compusă din mitropolit, episcopi şi veliţii boieri, căci aşa cerea dreptul ţării. Acolo se pare că au mai avut loc discuţii până să se adopte forma definitivă pe care domnul a aprobat-o şi a poruncit să se tipărească.

Codul a fost tipărit în trei părţi; mai întâi în greceşte, cu titlul "Codul civil al principatului Moldovei". Prima parte cuprinde o introducere despre legile politice îndeobşte şi despre dreptul persoanelor. Ea a fost tipărită la Iaşi în 1816, în noua înfiinţată tipografie grecească dinăuntrul mănăstirii Trei Ierarhi.

Partea a doua, având acelaşi titlu şi care este referitoare la dritul lucrurilor, a fost tipărită tot în 1816, iar partea a treia despre înmărginirile ce privesc către dritul persoanelor dimpreună şi a lucrurilor, a fost tipărită în 1817.

După tipărirea acestor trei părţi, domnul l-a întărit şi l-a promulgat printr-un hrisov din 1 iulie 1817, în care arată însemnătatea legii pentru conducerea statului şi binele poporului, un scurt istoric al dreptului românesc, izvoarele codului şi porunceşte ca peste trei luni să înceapă a fi aplicat şi după el să fie judecate în ţară "întâmplătoarele pricini civile".

Tot la 1 iulie 1817, printr-un alt hrisov adresat veliţilor boieri din Divanul Domnesc, le-a trimis cele trei părţi ale codului, cu înştiinţarea că peste puţină vreme vor primi altă condică, în care se va adăuga lexiconul cuvintelor şi al materiei cuprinse în ea. Totodată le porunceşte expres ca de la 1 octombrie 1817 să aplice noua condică, " având-o de-a pururea la locul unde se vor căuta judecăţile" şi să nu îndrăznească a se abate "cât de puţin din cuprinsul legiuirilor ei".

După ce a fost tipărit şi lexiconul, au fost reunite toate patru părţile într-un volum, care avea la început o închinare către tatăl domnului şi hrisovul de întărire şi promulgare.

Trebuie menționat, după o știre, că înainte de promulgare, domnul ar fi trimis codul unor învățați străini spre a-și da părerea asupra lui. Este însă sigur că un exemplar legat luxos a fost trimis Universității din Oxford, care și-a dat părerea asupra valorii codului.

Deși a alcătuit separat codul mai întâi în greceşte, fiindcă limba noua elinească era obişnuită aici în țară, pentru judecători, înalți dregători și pătura de sus, dar și pentru că în această limba putea fi cunoscut și peste hotare, ceea ce el urmarea, Calimach era de părere, cum reiese și din hrisovul de promulgare, că legile trebuie scrise în limba poporului, căruia îi sunt destinate să i se aplice.

Cu toate acestea, traducerea Codului Calimach a apărut abia în anul 1833, duna punerea în aplicare a Regulamentului Organic, la întocmirea versiunii în limba română o deosebită contribuție, având caminarul Petrache Asachi, președintele tribunalului Botoșani, Christian Flechtenmacher și Damaschin Bojinca, jurisconsulți ai statului.

O privire generală asupra acestei ediții arată cu prisosință că nu este o simplă traducere a ediției grecești, ci o lucrare în care s-au adus îndreptări și îndeosebi s-a ținut seamă de anumite schimbări introduse prin Regulamentul Organic. Dar nu numai deosebirile provenite din noile prevederi ale Regulamentului Organic pot fi descoperite între textul grecesc și cel românesc, ci și altele, izvorâte din năzuința traducătorilor de a da un text mai lămurit și mai bun.

După o părere foarte răspândită, Codul Calimach este codul austriac; după unii, el este o simplă traducere, o copie; după alții, o traducere cu oarecare modificări. Cercetând însă izvoarele Codului Calimach, care sunt cele arătate în hrisovul de promulgare, adică în primul rând dreptul roman și greco-roman, în special Basilicalele se poate observa că acesta nu este o copie și încă fidelă a codului austriac.

Cele două coduri se deosebesc de multe ori ca formă: cel moldovenesc are unele părți mi bine redactate decât cel austriac. Ele au însă și părți de asemănare, atât ca formă, ceea ce impresionează la prima vedere, cât și ca fond. Ceea ce le apropie este planul de întocmire, împărțirea materiei și metoda de lucru. Explicația acestei asemănări este simplă: textele care se aseamănă au drept izvor în amândouă codurile, dreptul roman și cel greco-roman.

Pe de altă parte, când Calimach s-a hotărât să dea Moldovei o lege civilă, nu s-a gândit să-i aducă o lege străină, ci să facă una pe baza dreptului care era în țară, dovadă cercetarea legilor și obiceiurilor de patru secole, care, după părerea generală, era dreptul țării.

Afară de Basilicale, cum se arată şi în hrisov, au fost folosite şi Digestele, Institutele, Hexabiblul lui Armenopol, iar din codurile europene, pe lângă cel austriac s-a întrebuinţat şi codul civil francez, care era unul din codurile noi şi a cărui influenţă se resimte în redactarea unor texte.

În afara acestora au mai fost folosite şi hrisoavele şi dezlegările domnilor anteriori, între care Sobornicescul hrisov al lui Alexandru Mavrocordat din 1785 şi aproape sigur şi Adunarea de legi a lui Andronache Donici.

Un loc important între izvoare îl ocupă obiceiurile juridice ale poporului român, ceea ce nu s-a pus în evidenţă în măsura cuvenită. Chiar în lexiconul de la sfârşitul ediţiei greceşti, sunt notate un însemnat număr de astfel de obiceiuri, care sunt înscrise în cod şi care, în urma cercetării din porunca domnească au fost cinstite cu vrednicia de a rămâne legi.

Codul Calimach s-a aplicat de la 1 octombrie 1817 până la 1 decembrie 1865, când a fost pus în vigoare Codul civil.

Este mai probabil ca între 1817 şi sfârşitul arului 1833, când era tipărit numai textul grecesc, acesta a folosit la Divanul Domnesc şi în general de către cei ce ştiau greceşte. Masele populare şi chiar instanţele, unde nu era cunoscută limba greacă, vor fi folosit mai ales Manualul lui Donici şi obiceiul pământului.

O revizuire reală şi firească s-a iniţiat în 1837, a fost reluată în 1851 cu participarea lui M. Kogălniceanu, dar codul a rămas neschimbat până la 1 ianuarie 1865.

Prin conţinutul şi forma sa, această legiuire s-a apropiat foarte mult de codurile civile burgheze; sub aspectul sistematizării materiei, în special, prezintă multe puncte comune cu Codul civil austriac. Cele 2032 articole ale Codului Calimach sunt structurate în trei părţi precedate de o introducere.

În partea introductivă (24 articole) sunt cuprinse unele dispoziţii generale referitoare la lege, precizându-se că acele materii în care codul este lacunar vor fi reglementate potrivit obiceiului pământului. Partea întâia este consacrată "dritului persoanelor", cea de-a doua "dritului lucrurilor", iar cea de-a treia "înmărginirilor ce privesc dritul persoanelor dimpreună şi al lucrurilor". În partea finală sunt cuprinse două anexe care înfăţişează regulile aplicabile concursului creditorilor şi licitaţiei.

Codul Calimach prezintă, fără îndoială, un deosebit interes, atât din punct de vedere al formei cât şi al fondului. Limba ediţiei greceşti a fot mult lăudată de savantul grec Triandaphylopoulos. Fie că supravegherea redactării definitive se datoreşte domnului sau lui Cuzanos, ea se înfăţişează în condiţii foarte reuşite şi cu termeni juridici foarte adecvaţi.

Limba ediției românești din 1833 prezintă în special mult interes. Ea destul de formată pentru a exprima atâtea noțiuni noi, cuprinse în acest cod; și totuși traducătorii s-au străduit să caute ori să formeze cuvintele potrivite. Limba, în unele cazuri era pentru popor mai greu de înțeles decât limba Legiuirii Caragea, din cauză că acest cod avea mai multă învățătură juridică, totuși nu era străina de cea a maselor populare. Codul Calimach reprezintă în orice caz o etapă foarte importantă pentru formarea și dezvoltarea limbii noastre juridice.

Din punct de vedere al fondului, Codul Calimach are, ca și Legiuirea Caragea, destule părți criticabile. Dintre acestea sunt de criticat: robia, privilegiile de clasă, situația femeii măritate, clăcășia, deosebirea dintre creștini și necreștini etc. De altminteri, ca și Legiuirea Caragea are multe aspecte feudale, fiind întocmit când feudalismul era în descompunere, iar capitalismul începuse să se formeze și să devină puternic.

Acest cod are însă multă originalitate și valoare din punct de vedere științific și practic. El are însușiri care nu se găsesc în legile din acea vreme ale multor țări și care merită să fie puse în evidență prin cercetări amănunțite. Este superior, în anumite privințe, Codului austriac, pe care se spune că l-ar fi copiat, iar în unele părți chiar codului francez; cuprinde multe din obiceiurile juridice ale țării, unde era destinat să se aplice, și în general reprezenta un însemnat progres față de ceea ce fusese mai înainte.

În special, în afară de obiceiuri, trebuie relevată însușirea de a cuprinde dreptul roman și greco-roman, care era socotit dreptul țării, de a fi forma cea mai înaintată, ultima îndreptare a acelui drept.

Pe bună dreptate, Codului Calimach trebuie să i se atribuie calificarea dată Codului austriac, de către cei care nu cunoșteau codul moldovenesc ca fiind cel mai român dintre toate codurile

3.2.3. Hrisovul pentru iothesie

Hrisovul pentru iothesie, din 30 octombrie 1800 al lui Alexandru C. Moruzi este un mic cod al înfierii și al unor probleme patrimoniale anexe, iothesia fiind vechea "luare de suflet", cum se spune și în introducerea hrisovului, care conține interesante enunțări în spirit iluminist sau de ordin istoric. Se distinge printr-o tehnică legislativă de trecere. Titlurile publicate au forma unor întrebări, iar răspunsurile, numerotate, constituie articolele titlului respectiv.

Stilul este mai mult de tradiție bizantină, cu considerații discursive de ordin etic, nu de codificare modernă axată pe structura juridică a textului.

Hrisovul este tot un text de sinteză între o veche instituție românească și reglementarea dezvoltată a aceleiași instituții în dreptul bizantin.

3.2.4. Legiuirea Caragea

Începând din a doua jumătate a secolului al VIII-lea orânduirea feudală în țările române intră în faza ei de descompunere. Relațiile de producție capitaliste apărute în sânul vechiului mod de producție feudal, provoacă transformări în baza economică a societății, fenomen care se accentuează în prima jumătate a sec. al XIX-lea. Existența relațiilor de producție capitaliste, alături de cele feudale, duce la apariția pe plan suprastructural a unor elemente corespunzătoare.

Pe tărâm juridic, la începutul sec. al XI-lea existau în Țara Românească trei feluri de norme juridice și anume: obiceiurile juridice, vechiul drept bizantin și Condica lui Al. Ipsilante din 1780. Aceste norme care reprezentau relații de producție diferite, duceau în practica judiciară la arbitrar și abuzuri, judecătorii aplicând de multe ori dispoziții de-a dreptul contradictorii, care se "surpau una pe alta".

Deși se aplicau o sumedenie de dispoziții, caracterul lor dispersat le făceau să fie "nedesăvârșite și nedestoinice a cumpăni și îndrepta dreptatea fiște căruia și țara "urma a nu mai avea nici o pravilă". Dreptățile "a pururea erau în primejdie", ca și "cum ar înota în noianuri de ape tulbure ce se tălăzuiesc de multe vânturi împotrivitoare". Ele nu îndreptau, "ci se abăteau după voința celor mai tari sau celor mai meșteșugăreți în vicleșuguri, carii tăt la o pricină puneau înainte când obiceiul, când condica țării, când pravile împărătești, după plăcerea lor".

Acestea au fost motivele care l-au determinat pe domnul Ion Gh. Caragea să ia măsuri pentru alcătuirea unei condice de legi. Pentru înfăptuirea acestei legiuiri, domnul a ales două persoane pricepute în materie de drept, "doi boieri cu știință și praxis la ale pravilelor" și i-a însărcinat să facă în scris, fiecare câte o întocmire de pravilă. Aceștia au fost Atanasie Hristopol, vel logofăt al strinilor pricini și Nestor, biv vel clucer. Proiectele lor, care erau gata la sfârșitul lui septembrie 1816, au fost revăzute de domn.

Pentru ca lucrarea să fie cât mai bună, "pentru că să se face cu desăvârșită întregime și cu bună deslușire", Caragea le-a poruncit la 2 octombrie 1816 să ia cu ei pe stolnicul Constantin Bălăceanu și pe stolnicul Ioniță Bălăceanu și să revadă proiectele lor, găsind "prin adunare și din alte pravili" și chibzuind oricâte vor socoti "că sunt trebuincioase și destoinice

spre a aduce această întocmire pentru întregime şi buna fiinţă, adăogind adică câte vor lipsi şi scoţând câte vor fi de prisos".

Lucrarea lor trebuia prezentată domnului treptat că să o "teorisească şi să o chibzuiască şi el toată până la sfârşit".

Aceştia au lucrat câteva luni, iar pe la începutul lui februarie 1817 textul era terminat. Pentru a-i da forma şi puterea definitivă, domnul, urmând şi regulile din dreptul ţării şi căutând să fie întocmită o lege cât mai bună, a supus-o chibzuirii Sfatului de obşte, care era compus din mitropolit, episcopi şi veliţi boieri, halea şi mazili.

Astfel, la 9 iunie 1818, Sfatul de obşte semnează anaforaua în care arată că a citit cu luare aminte pravila, care este o deslușire a pravilelor împărăteşti ce se obişnuiesc aici şi a vechilor şi canonisitelor obiceiuri ale pământului, "nefiind împotrivitoare celor vechi urmate până acum", de aceea roagă pe domn să binevoiască a porunci să se tipărească.

La 9 august 1818, Ion Caragea, printr-un hrisov în care arată motivele pentru care s-a hotărât să întocmească pravila, de unde este adunată şi cum s-a alcătuit, hotărăşte că începând cu 1 septembrie viitor, aceasta să intre în vigoare şi să înceapă a se judeca după ea la toate judecătoriile ţării.

De la 1 septembrie 1818, Legiuirea Caragea a rămas în cea mai mare parte, ca "pravilă a pământului" până la 1 decembrie 1865, când a fost pus în vigoare Codul civil. Unele texte din legiuire au fost modificate sau abrogate prin alte rânduieli, mai înainte de 1865, astfel: Regulamentul organic i-a înlocuit partea comercială a reglementării de drept civil printr-o codificare modernă, iar partea de drept penal şi paragrafele de procedură penală au fost abrogate la 1841 şi 1851, prin coduri speciale, restul, cu mici modificări, rămânând în vigoare până la 1 decembrie 1865, adică 47 ani şi 3 luni.

În legătură cu întocmirea Legiuirii Caragea trebuie menţionat că în anul 1923 a fost găsit în biblioteca profesorului Mihail Săulescu un manuscris grecesc în care se afla un proiect al acesteia.

Acest text diferă de textul oficial, în special în privinţa fondului. În el sunt unele dispoziţii care întăreau drepturile domnului, dar mai cu seamă erau unele mai favorabile poporului. Între altele, acesta recunoştea ţăranilor dreptul de a fi preferaţi la luarea în arendă a moşiilor pe care locuiau, deci un drept de protimisis la arendare; clăcaşii erau scutiţi de şase zile de muncă, dacă proprietarul nu le dădea lemne de foc şi pământ pentru cosit; nu se mai prevedea îndatorirea să are pământul proprietarului toamna sau primăvara o zi şi să-i transporte la Crăciun un car de lemne; datornicilor li se acordă, pentru plata datoriilor, o nouă păsuire; fetelor li se recunoştea dreptul de moştenire, în cazul în care nu fuseseră înzestrate.

Anteproiectul descoperit în biblioteca Săulescu, probabil că este proiectul care fusese făcut de către Atanasie Hristopol, Nestor şi Constantin şi Ioniță Bălăceanu şi după ce a fost revăzut de către domn, a fost depus la Sfatul de obşte, iar acolo în urma lungilor discuții, ceea ce explică întârzierea lucrării şi nemulțumirea domnului, boierii, apărându-şi situația privilegiată, au modificat textele şi le-au dat forma definitivă cuprinsă în manuscrise.

Legiuirea Caragea este un cod general, conținând un număr de 630 de paragrafe, în care juxtapun patru coduri specializate: civil (părțile 1-4: obraze, lucruri, tocmeli, daruri), penal (partea 5: vini) şi procedura civilă şi procedura penală (partea 6: ale judecăților).

Structura era un semn de modernizare, cu o tehnică superioară celei de la 1760; înfățişată într-o formă simplă, ea cuprinde deseori dispoziții scurte, principii generale, pe care trebuie să se sprijine interpretul pentru rezolvarea chestiunilor.

Ea prezintă un deosebit interes şi ca redactare. Limba textului grecesc este elogios apreciată de cunoscători. Profesorul grec Triandaphilopulos spunea: "grație preocupărilor juridice ale lui Atanasie Hristopol, literatura juridică grecească posedă un text plin de farmec şi de frumusețe, neatinsă de textele noastre contemporane, care din cauza ființei deosebite de astăzi a dreptului legată în chip nedespărțit de formă, nu ar mai fi cu putință să fie scrisă în felul plăcut al codului românesc".

Limba română, din punct de vedere juridic, era mult mai puțin formată decât cea grecească. Întocmitorii legiuirii s-au străduit totuşi să exprime exact noțiunile juridice; preocuparea principală însă a fost să fie cât mai uşor înțeleasă de popor. Textele reprezintă o însemnată etapă în formarea şi dezvoltarea limbii noastre în materie juridică.

În ceea ce priveşte conținutul, Codul Caragea este o legiuire feudală, reprezentând voința clasei dominante feudale ridicată la rangul de lege. Caracterul reacționar pentru perioada când a fost introdus se vede, în special, din menținerea inegalității de clasă şi de condiție socială (slobozi, robi şi dezrobiți), situația inferioară a femeii, deosebirea dintre creştini şi necreştini, diferențieri în aplicarea pedepselor după cum cineva era bogat sau sărac etc. Față de Condica lui Ipsilante, îndatoririle clăcaşilor erau sporite.

În unele domenii, codul prezintă aspecte avansate, sub influența legiuirilor burgheze din afară – Codul lui Napoleon – ca de pildă, în privința autorizării maritale la împrumuturi, recunoaşterea testamentului olograf, nulitatea convențiilor, contrarea legilor şi bunelor moravuri etc.

În materie de drept penal, Legiuirea Caragea nu prevede mutilarea (ca în legislațiile anterioare), ci doar pedeapsa cu moartea pentru cazuri bine stabilite. Se păstrează însă tortura ca mijloc de investigație.

Legiuirea Caragea, atât textul românesc, cât şi cel grecesc, s-a păstrat. chiar în manuscrisele originale oficiale. Acestea, după ce au fost colaționate cu "izvoadele ce prin Sfat de obşte s-au alcătuit" şi au fost găsite "întocmai aşezate din cuvânt în cuvânt şi fără câtuşi de puțină schimbare" au fost întărite şi iscălite de domn şi din poruncă domnească, au fost date să stea "în păstrare la sfânta Mitropolie". Mai târziu au ajuns în Biblioteca Academiei Române. În timpul primului război mondial, spre a fi puse la adăpost, au fost evacuate în Rusia. În 1934 au fost aduse înapoi şi astăzi se găsesc în Biblioteca Academiei Române.

Amândouă manuscrisele s-au păstrat foarte bine în cutiile lor de carton originale; ele sunt scrise caligrafic pe o hârtie albă frumoasă şi foarte bună; hârtia e filigramată cu linii dese orizontale şi cu linii rare; câte 5-6 pe fiecare pagină, verticale. Fiecare coală mai are în filigram un semn, reprezentând un R mare de tipar şi un clopot în nemişcare.

3.3. Legile cu caracter special

În afara legiuirilor cu caracter de cod, cum au fost cele mai sus expuse, au fost întocmite în aceasta perioadă şi legiuiri privind reglementarea unor situații speciale, ivite în noile condiții în ceea ce priveşte relațiile dintre boieri şi țăranii de pe moşii. În această categorie se găsesc Sobornicescul hrisov şi Ponturile sau Urbariile.

3.3.1. Sobornicescul Hrisov

Sobornicescul hrisov apare la 1765, într-o vreme când feudalismul, deşi încă puternic începuse a se descompune, ivindu-se şi unele forme ale relațiilor capitaliste. Acesta, se pare a fost un element hotărâtor care a provocat apariția hrisovului. Aceia care începuseră să beneficieze de schimbările capitaliste căutau să-şi plaseze cât mai bine bogăția şi cea mai prețuită plasare era pământul şi, în general, imobilele.

Pe de altă parte, boierii pământeni ştiau că mijlocul de apărare a proprietății era dreptul de protimisis, care nu trebuie ocolit. La rândul lor, răzeşii înțelegeau că, prin nesocotirea acestui drept, le este primejduită averea prin pătrunderea străinilor.

În virtutea dreptului de protomisis, proprietarii de imobile, pentru a le vinde, erau datori să înştiinţeze rudele, într-o anumită ordine, uneori chiar vecinii şi numai dacă aceştia nu voiau să cumpere puteau vinde legal altora.

Cu timpul, acest drept a început să fie ocolit; în loc de a se face o vânzare, se făcea o danie, cu act scris sau fără. Deseori, cel bogat şi puternic ademenea sau silea pe cel sărac să-i vândă, dar în loc de vânzare, acesta îi făcea o danie pentru care nu exista protomisis. Pe această cale, donatarul pătrundea în moşie şi prin cumpărări, căci acum avea drept de protomisis.

Alexandru Mavrocordat, domnul Moldovei, dorind să nu se mai îngăduie prin asemenea mijloace înlăturarea scopului urmărit prin protomisis, a poruncit, prin ţidulă domnească, că să se adune, pentru a cerceta aceste chestiuni, Sfatul de Obşte, care era compus din mitropolit, alţi arhierei, arhimandriţi, egumeni şi toţi marii boieri pământeni. Acest Sfat, întrunindu-se la Mitropolie, a făcut la 14 august 1785 o anaforă în care a propus între altele să fie oprite asemenea danii ce ascundeau vânzări.

Domnul întăreşte în octombrie 1785 acea anaforă şi dispune să se facă şi "osebit hrisov de întăritură".

La 12 septembrie 1785 Sfatul de Obşte, întrunit tot în urma unei porunci domneşti, face o altă anafora cu privire la ţigani, pentru a nu mai fi împărţit sălaşul, şi cu privire la căsătoriile lor cu parte moldovenească.

Domnul aprobă şi această anafora la 10 noiembrie 1785, hotărând că ambele să fie păstrate ca o pravilă, statornic şi nestrămutat în veci, întărindu-se cu iscălitură domnească şi pecete. Iniţial, domnul a avut de gând să facă două hrisoave, câte unul pentru fiecare anaforă, însă, în cele din urmă, s-a hotărât să facă numai unul în care să fie cuprinse materiile din cele două anaforale. Acesta a fost Soborniceseul hrisov, întărit în forma definitivă la 28 decembrie 1785 şi tipărit în tipografia mitropoliei

Partea I cuprinde dispoziţii referitoare îndeosebi la danii de moşii, case, locuri de casă, livezi şi altele, pentru care urma să se aplice dreptul de protomisis şi să fie astfel apăraţi, în special răzeşii, de cei care voiau să intre în proprietăţile lor. De asemenea, aceasta cuprinde şi dispoziţii referitoare la schimburi, vânzări şi zălogituri.

În partea a II-a, se află rânduieli privitoare la ţigani şi anume împărţirea lor, rânduieli menite să le îmbunătăţească în oarecare măsură situaţia, precum şi rânduieli pentru partea moldovenească care s-a căsătorit cu ţigani.

Drept izvoare, domnul arată la începutul hrisovului că s-a folosit de "vechile şi bunele obiceiuri", pe care a căutat să le întărească şi la mai bună stare, cât va fi cu putinţă, să le aducă, iar pe cele pricinuitoare de strâmbătate să le lipsească cu total.

În al doilea rând, arată că a luat seamă din mai multe jalbe ce i s-au dat şi "din necontenitele pricini de judecată ce sunt pe toată ziua la Divan".

Fie aceste temeiuri adăuga "ca un obicei rău obicinuit şi ca o faptă pricinuitoare de strâmbătate şi de necontenite supărări Divanului gospod, cu Sfat de Obşte, s-au găsit cu cale să oprească cu hotărâre de istov şi să nu mai fie slobod a se mai face danii ca aceasta de către cei săraci şi de starea de jos la cei mai bogaţi şi puternici, fiind oprită aceasta şi cu hotărârea pravilelor". Desigur, domnul s-a referit la pravilele împărăteşti prin care se înţelegeau în special Basilicalele, care se ştie că erau aplicate şi la noi.

Sobornicescul hrisov n-avea însă efect retroactiv şi aceasta se spune expres de la început. "Toate daniile de moşii, de vii, de locuri de casă, de ţigani sau de alte averi, fiind drepte şi cu cale, fără a se da pricini de gâlceavă sau de jalbe, au rămas statornice şi întemeiate".

Aceeaşi dispoziţie este prevăzută şi pentru împărţirile de ţigani "şi pentru însoţirea părţii moldoveneşti cu parte ţigănească, care au avut loc până la acest hrisov. Întrucât au fost făcute după obiceiul ce s-a urmat din vechi, s-a găsit cu cale să rămâie.

Nu aflăm nici o indicaţie în privinţa persoanelor care ar fi avut un rol mai însemnat la întocmirea anaforalelor şi a hrisovului, cum s-a făcut cu alte pravile. Probabil că în Sfatul de Obşte-au fost câţiva care aveau o oarecare pregătire în materie de drept şi care cunoşteau obiceiurile juridice ale poporului şi practica judecătorească din Divan.

Titlul de sobornicesc s-ar putea explica prin aceea că a fost făcut în soborul Sfatului de Obşte. Deşi titlul ar fi putut fi folosit şi pentru alte hrisoave, el a rămas întrebuinţat numai pentru acesta al lui Alexandru Mavrocordat.

Acest hrisov, cu unele adaosuri, a fost respectat de către următorii domni şi a fost aplicat de instanţele judecătoreşti. Astfel, la 25 martie 1793 Mihai Şuţu, printr-un hrisov, a mers mai departe şi a oprit şi cununiile între ţiganii domneşti şi cei particulari. Dispoziţiile din acel hrisov se află şi în hrisoavele din 20 iunie 1802 al lui Alexandru Şuţu şi din 2 februarie 1804, al lui Alexandru C. Moruzi.

Într-o obştească anaforă a veliţilor boieri din 31 octombrie 1819 se arată că în anul 1800 s-a adăugat prin cărţi domneşti către ispravnici, ca, la facerea publicaţiilor de şase luni, să se ia mărturie în scris, iscălită de neamurile vânzătorului, de răzeşii acelei moşii şi de împrejuraşi că au luat cunoştinţă de facerea publicaţiilor şi n-au voit să răscumpere. Acea mărturie trebuia adeverită şi de dregătorul ţinutului şi numai după aceea se făcea întăritura domnească a vânzării.

S-a admis o excepţie pentru vânzările unor părţi mici de moşie sau de vii, pentru care cumpărătorul nu "cuteză" să vină să ia cărţi de publicaţie de la Divan – din cauza depărtării şi a cheltuielilor.

Pentru aceea, Constantin Alexandru Ipsilante a îngăduit locuitorilor din ținutul Putnei ca, în asemenea vânzări făcute între ei, pentru bucăți mici de moșii și de vii, până la prețul de 60 lei, să facă publicațiile de 6 luni numai în ținutul lor, însă tot după rânduiala Sobornicescului hrisov, iar renunțarea celor în drept de protimisis să fie adeverită de starostele de Putna.

Hrisovul a fost folosit și de Andronache Donici în Manualul său. Codul Calimach nu l-a abrogat, Sobornicescul hrisov rămânând în vigoare chiar și după instituirea Regulamentelor Organice.

Sobornicescul hrisov are părți care pot fi socotite originale, atât cât se poate înțelege prin originalitate în materie de drept.

În primul rând este de menționat că aceasta se întemeiază pe obiceiurile juridice ale țării și anume pe "cele bune", căutându-se a fi înlăturate "cele rele". Totodată s-a urmărit apărarea intereselor și drepturilor asupra bunurilor imobile.

S-au folosit și cele constatate prin practica judecătorească de Divan.

Despre Sobornicescul hrisov nu se mai poate spune că a fost copiat sau imitat după legi străine; el este fără discuție un produs românesc.

În al doilea rând, hrisovul conține un progres față de trecut: în el se vorbește de drepturile fiecăruia de apărare a proprietății, în special a celor în devălmășie de neretroactivitatea legilor, de fireștile dreptăți.

În edițiile acestui hrisov găsim, apoi, idei destul de înaintate, preocupări pentru cei sărăci și de jos, precum și pentru țigani, așa de greu tratați altădată. S-au prevăzut măsuri pentru apărarea familiilor lor, a sălașului, ca și pentru prețuirea lor, pentru permiterea căsătoriei între țiganii iertați de robie și partea moldovenească și pentru copiii lor.

Desigur că în hrisov sunt și părți care pot fi criticate; dar, pentru o mai bună înțelegere se impune să se ia în considerare timpul și împrejurările în care a fost întocmit.

Sobornicescul hrisov a adus servicii, în special, pentru apărarea proprietății răzeșilor și ocupă un loc de seamă printre izvoarele vechiului drept românesc.

3.3.2. Ponturile sau Urbariile

Ponturile sau Urbariile erau legiuirile prin care se reglementau relațiile dintre boieri și țăranii clăcași de pe moșiile lor, în special numărul zilelor de clacă: nartul (adică stabilirea cantității de muncă necesară a fi efectuată într-o zi de clacă) și alte prestații.

Încă din 1766, domnitorul Ion Ghica al Moldovei fixase nartul, dar în a doua sa domnie, față de insistențele boierilor de a li se legifera dreptul la

zeciuială din zilele anului (deci 36 de zile anual), el dă "Al doilea aşezământ pentru îndatoririle locuitorilor către stăpânii moşiilor" în anul 1777, prin care adaugă încă 2 zile de clacă peste cele fixate prin aşezământul lui C. Mavrocordat, precum şi îndatorirea de a efectua o podvadă şi de a repara acareturile, morile şi de a întreţine iazurile.

În anaforaua lor către domn din 1775, boierii arătau că, deşi C. Mavrocordat hotărâse 24, de zile, ţăranii erau puşi să slujească fără limită, motivând aceasta prin faptul că erau "obicinuiţi de mai înainte a fi supuşi stăpânilor moşiei la toate slujbile".

Invocând că după pacea de la Kuciuk-Kainardji "ne-au învrednicit a câştiga statornicia acea dorită a stării şi a stăpânirii", ţăranilor clăcaşi "nu le va cădea greu să lucreze la stăpânii moşiilor pe care se hotărăsc şi chivernisesc din zece zile una", fără a ţine seamă de faptul că ţăranii, în timpul războiului din 1768-1774 preferaseră să lupte ca voluntari, sperând că sfârşitul războiului le va aduce o uşurare a stării lor, pe care acum stăpânirea fanariotă o împovăra şi mai mult.

În 1805, Urbariul sau "Pontul boierescului", făcut de Alexandru Morunzi, măreşte sarcinile clăcaşilor, reglementând amănunţit nartul la arătură, prăşit, secerat, cosit. Acesta adaugă încă două zile şi prevede, pe lângă celelalte dijme şi o dijmă din legume pentru ţăranii care fac negoţ de legume, iar celor ce se ocupă de negoţ şi nu pot să-şi facă claca în zilele cerute li se dă posibilitatea să plătească alt om în locul lor.

Dreptul ţăranilor de folosinţă asupra pământului este precizat la 2/3 din întinderea moşiei, fără păşune (pentru care trebuie să plătească 4 parale de oaie) şi pădure, care devine proprietatea absolută a boierilor.

Jefuirea ţăranilor de păduri, ca şi lipsirea lor de păşuni le-au îngreunat situaţia şi i-au pus şi mai mult, sub dependenţa boierilor. Codurile apărute în această perioadă prevăd şi ele îndatoriri ale clăcaşilor, într-o proporţie mereu crescândă până la Regulamentele Organice.

3.4. Categorii de drept fără caracter oficial

Tot în această perioadă, o intensă activitate legislativă s-a oprit la nivelul de proiecte de cod oficial sau privat, precum şi la o importantă serie de culegeri oficiale sau private de acte normative.

Nomocanoanele mai importante, care continuă să fie folosite pentru nevoile bisericii, sunt cele ale lui Matei Vlastares şi Manoil Malaxos. Ele sunt scrise în limba greacă.

În 1785 se retipăreşte în limba română nomocanonul "Capete de porunci", apărută prima dată în 1714 în tiparniţa de la Târgovişte, într-un număr restrâns de exemplare. Acest nomocanon avea dispoziţii amănunţite asupra testamentelor şi îndatoririlor preoţilor, în ceea ce priveşte întocmirea lor. Ei trebuiau să ţină seama dacă testatorul se găseşte în deplinătatea facultăţilor mintale să scrie şi să iscălească personal diata, având grijă ca testatorul să lase din averea sa cele de cuviinţă rudelor şi să refuze redactarea, dacă testamentul ar înfrânge regulile pravilei.

Dintre legiuirile laice bizantine este de remarcat traducerea paralelă în limba neogreacă şi în limba română a Hexabiblului lui C. Armenopol, în 1804, în Moldova, din porunca domnului Alexandru Moruzi, sub titlul "Îndemnoasa adunare a pravilelor ce se numeşte Exavivles", în persoana autorului Toma Verea.

3.4.1. Hexabiblul lui Armenopol

După insuccesul politicii sale de codificare în Ţara Românească, Alexandru C. Moruzi (1802-1806) concepe pentru Moldova un destul de orgolios program legislativ, din care ne-au rămas două importante proiecte. Acestea sunt opera legistului cu bună ştiinţă a pravilelor, cu practică de judecător şi cunoscător al ideilor apusene, Toma Carra.

În 1804, cu ajutorul stilistic a trei buni jurişti moldoveni Ioan Luca, Toma Luca şi Constantin Negre, – Toma Carra încheie traducerea în româneşte, îmbogăţind-o cu o interesantă prefaţă proprie, a Hexabiblului lui Harmenopoulos, manual juridic în şase cărţi din 1345, care nu mai corespundea condiţiilor existente la începutul sec. al XI-lea.

Textul netipărit s-a păstrat în două copii cu neînsemnate diferenţe între ele. Traducerea nu era un simplu act de răspândire a dreptului romano-bizantin în Moldova.

Dreptul iustiniane din Hexabiblu era mai susceptibil de o prelucrare modernizatoare decât dreptul bizantin nomocanonic. În Grecia, care îşi cucerea independenţa ca stat modern, Hexabiblul a fost propus la 1827/1828 şi declarat la 1835 cod general al ţării. Pe o linie asemănătoare s-au găsit, ca pionieri ai unei astfel de formule, la 1804, în Moldova, cei care au socotit necesară traducerea Hexabiblului în cadrul unui evident program de codificare modernizatoare.

3.4.2. Pandectele lui Toma Carra

În 1806, acelaşi Toma Carra îşi încheie prima parte despre persoane, din porunca domnului Alexandru C. Moruzi, dintr-un mare proiect de cod general în trei volume, intitulat Pandecte, în limba neogreacă. Titlul indică destul rolul tradiției bizantine, dar Codul civil francez şi ca plan şi ca izvor, era pus la contribuție, iar impactul noilor tendințe în știința dreptului fac din proiectul moldovenesc al lui Toma Carra cea mai curajoasă şi mai avansată reînnoire a acestei tradiții şi o semnificativă încercare de sinteză pentru realitățile româneşti. Indicarea surselor bizantine şi notele savante de subsol persistă ca un vestigiu de structură, depăşit de codurile ce se vor impune în al doilea deceniu.

Începerea războiului ruso-turc a oprit desfăşurarea planului legislativ, iar proiectul lui Toma Carra nu a circulat ca acela al lui M. Fotino.

3.4.3. Manualul juridic al lui Andronachi Donici

Necesitatea de a se întocmi legi scrise, spre a se evita neajunsurile dreptului nescris, se făcuse simțită şi în țările noastre.

Paharnicul Toma Carra a tradus la 1804, în limba neogreacă Manualul lui Constantin Armenopol. Anterior, Alexandru Morunzi, îl însărcinase să întocmească din Basilicale un cod civil şi penal, dar în 1806, Carra a încetat din viață, după ce întocmise numai materia persoanelor.

Andronachi Donici s-a gândit să întocmească un manual de drept în româneşte, probabil îndemnat – şi în orice caz ajutat de mitropolitul Veniamin Costache. Tipărirea a început în 1814, în tipografia Mitropoliei. Lucrarea avea titlul "Adunare din pravilele împărăteşti sau aleagire cuprinzătoare foarte în scurt de cele mai trebuincioase pravile alcătuite cu mare înlesnire, spre înțelegerea şi știința tuturor. Alcătuită de dumnealui boier, Andronachi Donici, s-au scris la anul de la Hristos 1813".

După ce s-au tipărit o parte din file, Scarlat Calimach a înştiințat pe mitropolit – care sprijinise Tipărirea – că titlul nu este potrivit cu cuprinsul cărții şi că a hotărât ca toate filele tipărite până atunci să se dea lui Mihalache Sturdza, aga, şi să se înlocuiască titlul astfel: "Adunare cuprinzătoare în scurt de pravilele cărților împărăteşti spre înlesnirea celor ce se îndeletnicesc întru învățătura lor, cu trimiterea către cartea, titlul, capul şi paragraful împărăteştilor pravile".

Autorul a trebuit să se supună şi a pus pe copertă numele său întreg, ținând seamă şi de dispozițiile ce i s-au dat. Drept mulțumire pentru sprijinul

şi ajutorul dat, a închinat-o mitropolitului Costache Veniamin printr-o dedicaţie scrisă într-o frumoasă limbă a vremii.

Lucrarea lui Donici are o mare însemnătate pentru dreptul românesc. deşi nu era o lege în adevăratul sens al cuvântului, ea a fost întrebuinţată aproape ca atare în Moldova, până la 1 octombrie 1817, când a fost pus în vigoare Codul Calimach. Dar şi după această dată a fost mult folosită pentru că acel cod era scris în greceşte, fiind tradus şi publicat în româneşte abia în 1833. Manualul, lui Donici a fost utilizat până târziu, spre jumătatea veacului al XIX-lea. C. Negruzzi spunea în prefaţa din 1858 că "nu mai puţin e trebuitoare şi ar ocupa un foarte onorabil loc pe masa oricărui tribunal".

Manualul lui Donici cuprinde o predoslovie în care se arată multe din principiile după care s-a călăuzit autorul, cunoştinţele lui, izvoarele de care s-a servit, precum şi scopul urmărit.

Partea I a acestei prefeţe, în care se arată bazele unei adevărate pravile, cuprinde referinţe la dreptul natural, concepţie foarte răspândită atunci.

Donici dă lămuriri despre ceea ce este "firească dreptate", care trebuie să stea ca temei al oricărei pravile. Pravila, spune el, trebuie să se alcătuiască pe înţelesul tuturor, astfel încât să numai fie nevoie de vreo tălmăcire.

El adaugă că adunarea sa de legi a fost făcută cu scopul de a se asigura o mai bună "împărţire a dreptăţii în ţară şi de a se înlesni învăţarea ştiinţei pravilelor, adăogind şi obiceiurile cele aprobăluite a pământului Moldovei". Autorul socotea că lucrarea lui va folosi tinerilor ca să înţeleagă împărăteştile pravile şi va ajuta pe judecători să găsească cartea, titlul, capitolul şi paragraful din acele pravile. Lucrarea mai era însă destinată să servească şi împricinaţilor la judecată, precum şi, în genere, celor care voiesc a se apăra de strâmbătăţi şi vicleşuguri.

Manualul lui Donici are 43 de capitole, care cuprind 509 paragrafe. Aproape toate privesc materii de drept civil, afară de capitolul "despre vinovăţii" care are dispoziţii penale.

În primele 5 capitole s-au înscris principii asupra pravilelor, în general, şi interpretarea lor, asupra judecătorilor şi datoriilor lor, precum şi scurte norme despre organizarea judecătorească şi despre judecată, jăluitor şi pârât, despre forma jalbelor şi reprezentarea prin vechili.

Trimiterile indicate pe marginea textului arată izvoarele: Dreptul, roman şi greco-roman, în special Institutele lui Iustinian, Basilicalele, Novelele, Manualul lui Armenopal, Manualul lui Mihail Ataliatis, Cartea lui Leunclavius, Cârja arhierească. A folosit apoi Sobornicescul Hrisov al lui Alexandru Mavrocordat, precum şi obiceiurile pământului.

În ceea ce priveşte redactarea, Donici a urmat cele expuse în precuvântare şi a întrebuinţat o formă clară, precisă – dar nu prea succintă, care să aibă nevoie de interpretare – ci mai dezvoltată, însă mai uşor de înţeles şi de cei fără multă pregătire juridică.

Donici a întocmit planul lucrării sale într-un mod deosebit de acela întrebuinţat de codurile cunoscute pe atunci. Opera sa nu cuprinde sistematizarea clasică: persoane, bunuri, obligaţii şi contracte, la care se mai adaugă ceva despre acţiuni. Urmărindu-şi scopul de a face un manual care să ajute pe justiţiabili şi pe judecători, autorul a început cu o introducere în materia dreptului, cu indicaţiuni privitoare la organizarea judecătorească, cu norme despre valorificarea dreptului în justiţie şi apoi a intrat în materia dreptului civil propriu-zis. S-a ocupat de drepturile reale şi accesoriile lor, de obligaţii şi mai pe larg de contracte; apoi de materia persoanelor, a legăturilor de familie, de contractul de zestre, testamente şi succesiuni; iar în câteva capitole s-a ocupat şi de probe.

El a orânduit materiile într-un mod logic şi întrucâtva mai apropiat de tendinţele moderne. Deşi asupra realizării planului pot fi făcute oarecare obiecţiuni, atât în general, cât şi ca mod de întocmire a capitolelor, trebuie să recunoaştem, totuşi, că acest plan are o notă originală faţă de legiuirile apărute la noi în acea vreme şi chiar faţă de multe din cele străine.

Donici a înscris idei foarte înaintate, cum a fost aceea cu privire la interpretarea legilor, recomandând ca judecătorul să tălmăcească, în caz de îndoială, cu bunătate şi iubire de oameni; să nu caute cum au hotărât alţii asemenea pricină, ci însuşi să socotească cum să dea hotărârea. În pricini penale – de vinovăţii – cere judecătorilor să nu se grăbească a da hotărârea, dar nici să nu prelungească pricina.

Vorbind despre avocaţi, Donici cere ca judecătorii să aibă grijă ca nu cumva o parte împricinată să aibă avocaţi pricepuţi şi cu experienţă, iar cealaltă parte numai nepricepuţi; de asemenea să nu se întâmple înţelegere între avocaţi pentru "Împilarea dreptăţii".

Manual – cod privat este o sinteză a celor trei sisteme de drept aplicate în Moldova, fără aport direct de drept apusean, cu un larg recurs la pravila bizantină, interpretată în spiritul iusnaturalist şi iluminist, clar exprimat în prefaţă şi în ceea ce priveşte natura şi cât priveşte scopul dreptului. Apelul larg făcut la sursele bizantine nu-l împiedică pe Donici să dea un cod adaptat secolului al XIX-lea sud-est european, în acelaşi timp naţional şi popular, fără viziune revoluţionară asupra dezvoltării societăţii, el nu formulează reguli de drept noi, nefiind legiuitor, ci consolidează dreptul existent.

Lucrarea are o deosebită valoare ştiinţifică, atât prin felul cum sunt aşezate materiile despre care se tratează, cât şi prin ideile cuprinse în text.

CAPITOLUL IV

FIZIONOMIA PRINCIPALELOR INSTITUȚII JURIDICE

Fiind adoptate în condițiile dezvoltării relațiilor marfă-bani şi sub, influența unor reglementări juridice europene moderne, codurile din a doua fază a regimului turco-fanariot se deosebesc de cele anterioare, atât în conținut, cât şi în formă.

Ele consacră instituții noi, cu un nou mod de formare, cu noi elemente şi efecte.

În mod firesc şi structura acestor coduri tinde să se adapteze noului conținut, astfel încât asistăm la un început de delimitare a ramurilor de drept, fapt de natură să indice o tendință clara spre formarea sistemului de drept burghez.

a) Dreptul de proprietate

Dreptul de proprietate evoluează în direcția degajării proprietății feudale de dreptul străvechi de folosință al țăranilor. Procesul acesta îşi are originea în reforma lui C. Mavrocordat, potrivit căreia țăranii dobândesc accesul la folosirea pământului în baza unui contract şi nu în baza unui drept recunoscut de obiceiul pământului.

Ulterior codurile care s-au adoptat au preluat din Basilicale şi au consacrat şi noțiunea dreptului absolut de proprietate. (1)

Marcând trecerea de la concepția proprietății divizate la cea a proprietății absolute, aceste legiuiri precizează că atributele proprietății pot fi împărțite între două persoane (dritul ființei lucrului şi dritul folosului) potrivit vechiului sistem, dar ele se pot întruni şi asupra unei singure persoane şi atunci dreptul de proprietate este desăvârşit sau absolut. (2)

Aceeaşi tendință se degajă şi din textele care prevăd ca raporturile dintre boieri şi țărani se stabilesc pe baza contractului de emfiteoză (3): dacă în epoca feudalismului dezvoltat dreptul de folosință avea o bază legală, în faza de descompunere a feudalismului el dobândeşte o bază contractuală, aşa încât, pe această cale se recunoaşte indirect dreptul absolut de proprietate al boierilor asupra moşiilor.

Într-adevăr, transmiterea prin contract a dreptului de folosință nu aduce vreo atingere proprietății absolute.

Dreptul de proprietate absolută a boierilor s-a extins în această perioadă şi asupra pădurilor. Dacă, în vechime, ţăranii aveau acces la exploatarea pădurilor pentru satisfacerea unor trebuinţe proprii, în noua situaţie, ei trebuie să plătească taxe sau zeciuială, ceea ce echivalează cu recunoaşterea dreptului absolut de proprietate al boierilor asupra pădurilor. (4)

Prin interpretarea tendenţioasă a unor instituţii juridice, domnii fanarioţi şi-au propus să desfiinţeze drepturile străvechi de proprietate, nu numai ale ţăranilor, ci şi pe ale boierilor. Astfel, Scarlat Calimach pretindea că la origine toate pământurile au aparţinut domnului şi, ca atare, nu poate exista proprietate privată asupra pământului fără hrisov de danie; urmarea era că pământurile stăpânite fără asemenea hrisov urmau să treacă în stăpânirea domnului, ca titular al lui domenium eminens. Sfatul de obşte a respins, însă, o asemenea interpretare, arătând că, potrivit obiceiului pământului, îndelungata stăpânire putea fi strămutata şi că, potrivit Basilicalelor, operează o prescripţie achizitivă (uzucapiune) de 40 de ani care se aplică şi la imobilele domneşti; aşadar, admiţând că iniţial toate pământurile au fost domneşti şi că ele au ajuns în stăpânirea ţăranilor sau a boierilor fără hrisov, totuşi nu puteau fi preluate de către domn, întrucât au fost dobândite în proprietate prin uzucapiune. (5)

Acest episod este deosebit de evocator, deoarece ne arată cum sensul conceptelor juridice a fost exploatat sub toate, aspectele sale în lupta politică şi economică ce s-a dat între fanarioţi şi ţară.

b) Fiscalitatea

Caracterul jefuitor al fiscalităţii a fost amplificat în această etapă şi de abuzurile şi fărădelegile comise de aparatul de stat însărcinat cu strângerea dărilor, precum şi de pretenţiile mereu crescânde ale Porţii.

Alexandru Ipsilati a încercat o reformă fiscală în 1775, stabilind o dare fixă – birul, plătit în patru rate (denumite sami). În Moldova au rămas pe mai departe cele patru sferturi. N-au trecut însă nici zece ani şi deja se încasau şase rate de bir – cele şase diminii.

Din 1783 în Ţara Românească repartiţia pe cap de familie a fost înlocuită cu o unitate fiscală denumită "lude", compusă dintr-un număr variabil de birnici. În Moldova s-a menţinut sistemul cislei.

În 1802 a fost dat un hatişerif conform, căruia "birurile, havaieturilor şi cererile noi" izvodite după senedul din 1783, s-au suprimat şi s-a stabilit că birul anului şi cererile în bani de la locuitorii birnici vor fi rânduite de

domn, împreună cu boierii țării. În 1804, pe baza hatișerifului din 1802, s-a dat un așezământ nou pentru reglementarea finanțelor, pe baza căruia ludele din Țara Românească plăteau la fiecare dimie, câte 12 taleri, la care s-au mai adăugat obligațiile către turci, care urcau contribuția unei familii la 78 de taleri și 30 de bani pe an.

După Condica pentru îndepărtarea samilor (1819) s-au făcut distincții între plasele de la câmpie și cele de la munte, primele fiind mai încărcate la dare. De asemenea, la stabilirea ludelor s-a ținut seamă de posibilitatea satului de a intra în circuitul comercial, mai ales prin apropierea de orașe, de porturi etc. Pe aceste criterii s-au constituit zone fiscale, birnicii fiind împărțiți în: fruntași, mijlocași și codași, iar ludele s-au compus dintr-un număr mic de fruntași, unul mai mare de mijlocași și altul și mai mare de codași.

Alături de dările directe, un loc important l-au ocupat dările indirecte: huzmeturi în Țara Românească și rusumaturi în Moldova, vămile, veniturile de hotar și veniturile ocnelor de sare avându-și de asemenea însemnătatea lor.

c) Persoane

Și în materia persoanelor s-au afirmat unele elemente noi cu toate că principiile de bază ale dreptului feudal cu privire la stările sociale au rămas și pe mai departe valabile.

Principala clasificare a persoanelor este aceea care se face "după noroc" în slobozi, robi și sloboziți" (6). Un element nou este dat de faptul că țăranii care munceau pe moșii nu mai erau numiți vecini sau rumâni, ci locuitori sau clăcași. (7)

Legislația adoptată în această perioadă dă expresie interesului boierilor de a spori numărul zilelor de clacă; dacă în Pravilnicească condică numărul minim al zilelor de clacă era fixat la șase, iar maximul la douăsprezece, în Legiuirea Caragea numărul minim de zile a fost fixat la douăsprezece. Pe de altă parte, urbariile fixau un nart sporit sau adăugau pe căi ocolite noi prestații. (8)

Un fenomen deosebit de semnificativ pe planul structurilor sociale este creșterea impresionantă a numărului poslușnicilor și scutelnicilor care se aflau în dependență personală față a de boieri, dar nu aveau obligații față de stat. În 1614 s-a hotărât ca în fiecare județ din Țara Românească numărul scutelnicilor și al poslușnicilor să nu fie mai mare decât cel al birnicilor, ceea ce este foarte evocator. Fapt este că aproximativ jumătate din țărani se

găseau în dependență indirectă, față de boieri, în calitate de scutelnici sau poslușnici, iar ceilalți depindeau de boieri, indirect ca locuitori sau clăcași.

Robii erau asimilați formal cu lucrurile, dar aveau totuși, o anumită capacitate juridică, în măsura în care aceasta era în interesul proprietarilor. Așa se face că robii puteau apare ca reprezentanți ai stăpânilor în relațiile cu terțe persoane. Vechile reguli cu privire la condiția juridică a robilor au trecut în legislația scrisă, iar unele dintre ele au fost reformulate.

Persoanele juridice sunt reglementate prin dispoziții cuprinse în capitole distincte, fapt ce se explică prin apariția primelor societăți comerciale. În Pravilnicească Condică și în Legiuirea Caragea, ele sunt desemnate prin termenul de tovărășie (9), în timp ce în Codul Calimach ele sunt numite persoane moralicești.

Codul Calimach și Legiuirea Caragea reglementează amănunțit regimul juridic al tovărășiilor negustorești, în special cu privire la formarea capitalului, administrare, răspundere, împărțirea câștigurilor și stingerea tovărășiei (10). În linii generale, aceste dispoziții sunt similare cu cele cuprinse în Codul civil francez.

d) Familia, rudenia și căsătoria

Familia, rudenia și căsătoria sunt reglementate, în mare, conform vechilor dispoziții ale dreptului bizantin. Elemente noi apar în materia răspunderii civile și penale, la baza căreia se așează principiul răspunderii personale. În acest sens se arată că soția nu răspunde pentru faptele soțului, nici părinții pentru faptele copiilor care sunt majori.

Rudenia putea fi duhovnicească (prin botez) sau de sânge: suitoare dreaptă linie, pogorâtoare dreaptă linie și lăturalnică linie sau de sus, de jos și de alături. (11)

Logodna și căsătoria sunt reglementate conform dreptului bizantin. În privința vârstei, Codul Calimach a stabilit că logodna desăvârșită nu se putea face înainte de 14 ani la băieți și 12 ani la fete, iar cea nedesăvârșită înainte de al 7-lea an.

Căsătoria, considerată de dreptul scris ca tocmeala "prin care două persoane, partea bărbătească și partea femeiască, arată cu un chip legiuit a lor voință și hotărâre, de a vieți într-o legiuită însoțire, cu dragoste... și cu cinste întru o tovărășie nedespărțită, de a naște prunci, a-i crește, a se agiuta între ei după putință la toate întâmplările", (12) a fost supusă la o serie de condiții: nu se puteau căsători slobozii cu robii, creștinii cu necreștinii, nevârstnicii fără consimțământul părinților sau al acelora sub tutela cărora se

aflau; cu cei care aveau sub tutela lor minori nu se puteau căsători cu ei ş.a.m.d.

Conform tradiţiei, Pravilniceasca Condică şi Codul Caragea prevăd obligaţia de înzestrare a fetelor şi în sarcina fraţilor, pe când Codul Calimach numai în sarcina părinţilor. (13)

În privinţa desfacerii căsătoriei, legislaţia acestei etape a stabilit motive atât în sarcina femeii, cât şi a bărbatului. Alături de zestre, în această etapă, legislaţia a mai reglementat paraferna, darurile de nuntă, contrazestrea etc. Zestrea se pierdea în cazul adulterului soţiei, iar aceasta putea fi închisă şi la mănăstire. După Codul Calimach, în lipsa copiilor, toată zestrea rămânea bărbatului. Legiuirea Caragea nu dădea bărbatului decât jumătate din zestrea femeii şi nu admitea închiderea ei la mănăstire în cazul în care era vinovată de adulter.

În plus, şi bărbatul era sancţionat atunci când se făcea vinovat de "întreţinerea altor femei" sau îşi acuza pe nedrept soţia.

În privinţa raporturilor dintre părinţi şi copii, unele legi ale timpului le-au stabilit destul de clar. Codul Calimach a fixat pentru părinţi obligaţia creşterii, educării şi pregătirii profesionale a copiilor, "potrivită cu rangul, starea şi chipul vieţii, ce va socoti de cuviinţă" (15). Bunurile dobândite de copii au constituit proprietatea lor, dar cât priveşte "cârmuirea" acelor lucruri, atât timp cât copilul s-a aflat sub puterea părintească, s-a cuvenit tatălui. (16)

Au fost reglementate tutela şi curatea în spiritul ocrotirii intereselor minorului. În Moldova, Codul Calimach a creat judecătoriile epitropiceşti, pe lângă episcopiile din Roman şi Huşi care şi-au desfăşurat activitatea sub supravegherea Comisiei epitropiceşti, de la mitropolia Iaşi.

În privinţa înfierii, s-au stabilit condiţiile în care se putea realiza şi putea exista, precizându-se ca raporturile dintre înfietor şi cel înfiat erau aceleaşi ca cele dintre părinţi şi copii legitimi. (17)

e) Obligaţiile

Spre deosebire de legiuirile anterioare care se mărgineau la o reglementare cazuistică, în Codurile Calimach şi Caragea se dezvoltă o adevărată teorie a obligaţiilor prin receptarea celor mai noi reglementări în materie. (ex. Codul Calimach partea a II-a, secţia a II-a, cap. al XX-lea "pentru tocmele îndeobşte").

În paragraful 1150, Codul Calimach a definit obligaţia şi i-a stabilit astfel izvoarele: "Personalhicile drituri asupra lucrurilor, prin care se îndato-

reşte o persoană către alta, ca să facă un lucru sau să dee, să sufere sau să nu facă ceva, se întemeieze ori fără mijlocire asupra unei legi sau asupra unei tocmele, sau asupra unei vătămări pricinuite cuiva".

Deci, izvoarele obligațiilor au fost: legea, contractul (tocmeala) şi delictul (vătămarea adusă cuiva).

Contractele se clasifică după formă în scrise şi nescrise, iar după efecte în unilaterale şi bilaterale. Cu privire la condițiile de existență şi validitate a contractelor, Legiuirea Caragea introduce principiul cauzei licite, astfel încât un contract nu se putea încheia în mod valabil împotriva dispozițiilor legii şi bunelor moravuri (18). Consimțământul pentru a fi valabil trebuie să fie lipsit de silă (teamă) sau vicleşug (dolul) iar obiectul contractului trebuia să fie în comerț (patrimonial) (19). Pentru prima oară în legislația noastră, referindu-se la capacitate ca element esențial al contractului, Codul Calimach afirmă că "tot omul se socoteşte vrednic de a-şi câştiga drituri" (20), dar în condițiile legii; aceasta înseamnă că, pe de o parte, se recunoaşte principiul egalității în fața legilor, dar pe de altă parte, legislația în ansamblul său restrânge capacitatea persoanelor.

Materia contractelor este amplu reglementată atât în Codul Calimach, cât şi în Legiuirea Caragea, accentuându-se în mod deosebit asupra vânzării, închirierii, arendei, schimbului, depozitului, comodatului, emfiteozei, mandatului, sechestrului, chezăşiei, zălogului, anticrezei.

În legătură cu contractul de vânzare-cumpărare s-a stabilit că se putea face în scris sau verbal. Bunurile ce urmau a forma obiectul acestui contract au avut regimuri diferite. De exemplu: imobilele şi robii, datorită importanței care li s-a acordat, se puteau vinde numai prin contract scris (21), iar străinii nu aveau dreptul să cumpere moşii, în timp ce egumenii mănăstirilor nu aveau dreptul să vândă moşiile acestor lăcaşuri (22). În cazul vânzării de moşii şi robi s-a aplicat dreptul de protimisis (23).

Momentul încheierii contractului de vânzare-cumpărare a fost stabilit la momentul predării lucrului, prevăzând că până la "vremea trădării are vânzătoriul proprietaoa lucrului vândut de dânsul, iar cumpărătoriul are proprietaoa banilor tocmiți pentru prețul lucrului". (24)

În legătura cu vânzarea-cumpărarea s-a introdus o procedură obligatorie de urmat, bazată pe publicitatea controlată de stat. Sobornicescul hrisov, din 1785 a stabilit că publicitatea era obligatorie în caz de vânzare între rude sau între răzeşi. Pentru orice altă vânzare de imobile era. obligatorie prezentarea în fața divanului care, dacă găsea economicos, trimitea actele la dregătoria ținutului de care aparținea bunul, pentru a se face publicitatea vânzării, timp de 6 luni la toate zilele de târg. Cei interesați erau invitați să-

şi manifeste preferinţa sau să renunţe formal. De acum se aminteşte numai forma laică a publicităţii (la târguri şi iarmaroace) şi nu în biserică, cum era mai înainte. Şi Legiuirea Caragea a prevăzut o procedură oficială pentru vânzător, care trebuia să întrebe pe cei îndreptăţiţi la protimisis sau pe epitropi şi obligaţia acestora de a iscăli zapisul dacă nu-şi vor exercita preferinţa. Procedura se instrumenta în Bucureşti de marea logofeţie, iar în judeţe de isprăvnicie.

Contractul de împrumut s-a dezvoltat mult în această perioadă a apariţiei şi dezvoltării relaţiilor capitaliste şi a fost reglementat în consecinţă. Pravilnicească condică a cerut pentru valabilitatea lui: forma scrisă, înscrierea numelui părţilor şi prezenţa a trei martori, care "însuşi să vază cu ochii împrumutarea ce se va face". (25)

În Legiuirea Caragea, pe lângă alte prevederi referitoare la încheierea contractului de împrumut, şi-a făcut loc şi una din dispoziţiile burgheze, consecinţă a puterii maritale şi a incapacităţii femeii măritate, şi anume: femeia măritată nu putea contracta un împrumut fără autorizaţia soţului ei, iar nerespectarea acestei dispoziţii ducea la nulitatea contractului. (26)

Dobânda legală era fixată la 10% cu interzicerea anatocismului (dobândă la dobândă) şi a cametei.

Au fost reglementate şi garanţiile în materie de contracte, sub forma zălogirii, care în materie de împrumut nu au mai trecut automat în proprietatea creditorului în caz de neplata datoriei la termenul scadent, ci numai în urma obţinerii de către creditor a unei hotărâri judecătoreşti. Pe aceasta bază zălogul era scos la licitaţie publică şi din suma obţinută se puteau satisface creditorii. Pravilnicească condică a stabilit că zălogul se putea răscumpăra de rude. Paralel cu zălogul s-a aplicat şi chezăşia (garanţie personală).

A fost cunoscută şi răspunderea civilă, (27) atât pentru fapta proprie cât şi pentru fapta celor în grijă sau pentru animale şi lucruri.

Trebuie amintit că şi dezvoltarea comerţului, intensificată în această etapă, a determinat elaborarea unor norme proprii.

Legiuirea Caragea, deşi săracă în asemenea dispoziţii, are totuşi câteva referiri la polite (28), la tovărăşii, care în privinţa organizării lor corespundeau cu ceea ce în dreptul modern este societatea în nume colectiv, iar prin dispoziţiile ei îi pedepsea pe "mofluzii mincinoşi", adică faliţii frauduloşi.

Codul Calimach are dispoziţii mai vaste în materie comercială. S-a dat o reglementare amplă vânzării (29), depăşindu-se caracteristicile vânzării civile şi referindu-se la aspectele comerciale ale vânzării. Codul Calimach s-a ocupat pe larg şi de societăţile comerciale – "tovărăşie negustorească" (30), care corespund cu societatea în nume colectiv. În acelaşi timp au fot

reglementate şi asociaţiile care corespund societăţii în comandită din dreptul modern.

De fapt, acest cod are o anexă referitoare la "rânduiala concursului creditorilor", în care sunt cuprinse multe dispoziţii de drept comercial.

f) Succesiunea

Legislaţia etapei s-a ocupat de cele două forme ale succesiunii: legală şi testamentară şi, în afară de Codul Calimach, unde influenţa noului este evidentă, cu puţin se depăşesc concepţia şi reglementările vechi în materie.

Cu privire la deschiderea moştenirii, Codul Calimach a prevăzut că avea loc "după moartea cea firească sau politicească a celui de la care rămânea moştenirea" (3); deci şi moartea civilă a dus la deschiderea succesiunii.

Referitor la moştenirea legală, s-au menţinut cele trei clase de moştenitori: descendenţi, ascendenţi şi colaterali, până la a opta spiţă. În Ţara Românească s-a aplicat principiul masculinităţii. În Moldova "când mortul va lăsa fii, adică pogorâtori din spiţa întâi, născuţi din legiuita însoţire, atunce li se cuvine lor întreaga averea lui, fără deosebire de partea bărbătească şi femeiască" (32).

În legătura cu înzestrarea fetelor, legislaţia timpului nu a mai admis sinisforaua (collatio dotis) şi nici nu a obligat la aceasta. În privinţa moştenirii ascendenţilor şi colateralilor, cele mai apropiate rude au avut întâietate faţă de celelalte, şi Codul Calimach, în cazul moştenirii ascendenţilor a stabilit că părinţii moşteneau deopotrivă, iar dacă trăia numai unul din ei, acesta-l moştenea pe defunct "depărtându-se cei mai departe suitori" (33).

Legislaţia etapei pe care o parcurgem s-a ocupat atent de moştenirea căminurilor ("cămin se zice moşia după care se numeşte neamul"). (34)

Stabilind prin Pravilnicească Condică că ruda parte bărbătească trecea înaintea celei femeieşti, în linie coborâtoare până la nepoţi de feciori şi în linie colaterală până la nepoţi de frate în caz de înstrăinare din partea moştenitorilor bărbaţi a căminului pe care l-au moştenit preferenţial, femeile puteau invoca protimisisul de rudenie. În lipsa bărbaţilor căminul se moştenea de femei.

Legiuirea Caragea a stabilit că şi în partea bărbătească se protimisa faţă de moştenitoarele femei la moştenirea căminurilor, plătind în bani "analogul" ce se cuvenea părţii femeieşti. (35)

Înfiaţii au fost asimilaţi copiilor legitimi şi au moştenit "pre părinţii lor cei sufleteşti, după cum şi copiii cei adevăraţi" (36). Codul Calimach a stabilit că dacă soţia înfietorului tată sau soţul înfietoarei mame n-au acceptat înfierea, atunci înfiatul nu-i putea moşteni. (37)

În privința copilului natural, Codul Calimach, influențat de ideile progresiste ale timpului, a rupt-o cu concepția dominantă după care copilul acesta nu moștenea decât pe mamă și a statuat că el participă la moștenirea părinților, chiar în concurs cu copiii legitimi. Deci, se făcea o discriminare, copilul natural primind mai puțin decât cel legitim.

În fine legislația timpului s-a ocupat mai mult de situația soțului supraviețuitor, aducând unele inovații. În primul rând, noțiunea de soț supraviețuitor nu s-a redus numai la soția văduvă, ci ambii soți erau în această stare în cazul decesului celuilalt și aveau dreptul la o parte de uzufruct, egală cu a unui copil; după Codul Calimach (38), numai până la recăsătorire și cu condiția să fi avut copii împreună, iar după Legiuirea Caragea, "când bărbatul cu murea trăind 10 ani și nefăcând copii, va muri unul din abraze și nu va avea copii dintru altă căsătorie mai dinainte, atunci obrazul cel viu moștenește far diiata a șasea parte din avutul lui, iar cealaltă avere rudele lui. Când bărbatul cel mort n-are rude nici de sus, nici de jos, nici de alăturea, îi moștenește far de diiata soția sa, și pe soție, de nu va avea rude de sus, de, jos și de alăturea, o moștenește far de diiata soțul ei". (39)

O altă instituție reglementată în această etapă a fost trimiria (40). Averea celui ce a murit fără să aibă copii, după Pravilnicească Condică, avea trei beneficiari: soțul supraviețuitor lua 1/3, ascendenții luau 1/3, iar restul de 1/3 l-a constituit "partea sufletului".

Moștenirea vacantă revenea statului, prin diferite instituții și organe cutia milelor (41) sau se cuvenea "caselor publice, precum sunt școli, spitaluri, casa saraimanilor, orfanotrofii, cutia milelor și celelalte lucruri folositoare obștii, afară de a treia parte, care prin știrea arhiereului să se cheltuiască spre pomenirea mortului" (42).

În legătură cu moștenirea testamentară, legislația timpului a reglementat atât forma scrisa cât și cea verbală a testamentului (43), prezența martorilor fiind necesară, și s-a stabilit că nu puteau fi martori, în afară de minori, după concepția feudală: femeile, fețele monahale și alți incapabili, precum și cel "foarte sărac și robul", cerșetorii, fățarnicii ș.a.m.d. (44).

Prin testament se puteau institui moștenitori si dezmoșteniri, legislația timpului dând o atenție aparte cazurilor când se puteau dezmoșteni. După Legiuirea Caragea, cei ce făceau testament puteau să "depărteze de moștenire pre copii și pre celelalte rude din jos pentru următoarele pricini: a) când copii și rudele din jos îi vor necinsti, ocărându-i sau bătându-i sau pornind jalbă asupra-le cu pâri nedrepte; b) când, bolnăvindu-se sau sărăcind nu vor îngriji de dânșii și nu-i vor căuta după putere; c) când vor cădea robi și ei, având putere, nu-i vor răscumpăra; d) când vor umbla să-i omoare." (45)

Iată deci cum în complexitatea vieții economice şi sociale s-au amplificat şi normele chemate să reglementeze diferitele raporturi sociale, cu mențiunea că noul s-a zbătut serios pentru a câştiga teren şi în acest domeniu.

g) Dreptul penal

Dreptul penal păstrează în cea mai mare parte trăsăturile pe care le prezenta şi în epocile feudale anterioare.

Vinile sunt clasificate tot în mari şi mici, cuprinzând fiecare grupă aceleaşi infracțiuni. Noțiunea de infracțiune încă nu este desprinsă de persoana infractorului, în sensul că, numai în unele cazuri începe să se reglementeze infracțiunile, de obicei, reglementarea se face cu referire la categorii de infractori, tâlhari, furi, plastografi, haini, necinstitori etc.

Dacă în pravilele anterioare găsim numai dispoziții de pedepsire a celor care nu se supun dregătorilor şi slujbaşilor țării, în noile legiuiri găsim numeroase dispoziții prin care se încearcă a se pune capăt abuzurilor slujbaşilor, față de săteni, mai ales în tendința de a se întări noua organizare administrativă bazată pe delimitarea precisă a atribuțiilor, pe specializarea funcțiilor şi salarizarea tuturor slujbaşilor, pe curmarea practicilor de stoarcere de venituri suplimentare de la populație, de corupție, mită şi întovărăşiri de afaceri între slujbaşi şi particulari.

În mod special, pravilnicească condică incriminează abuzurile de putere ale judecătorilor față de împuterniciți şi ale ispravnicilor față de locuitorii județelor (ex. violarea de domiciliu fără poruncă, silirea la servicii ilegale). Ispravnicii se pedepsesc pentru delapidarea banilor cuveniți vistieriei; judecătorii care iau mită sunt pedepsiți, ei trebuie să aibă "mâini curate", iar mituitorul pierde judecata; aprozii, armăşeii şi toți agenții executori, sunt pedepsiți pentru nedreptele luări peste taxele de procedură fixate de lege etc.

O grupă de infracțiuni mai amănunțit reglementată este aceea în legătură cu noul sistem de dovezi în justiție, bazat mai ales pe acte sau mărturii. Pentru a apăra şi întări credința acestor dovezi se pedepsesc falsificatorii de acte (plastografii), în ordine crescândă, după cum este vorba de înscrisuri particulare sau scrisori şi iscălituri domneşti.

Pentru martorii mincinoşi, în afară de pedeapsă (bătaie) se prevede şi înscrierea lor în condicile judecătorilor spre a nu mai putea servi ca martori. De asemenea, traficul de influență la judecați se pedepseşte, iar partea din proces care uzează de trafic pierde judecata.

Intensificarea operațiilor de marfă-bani a făcut să fie incriminată și fapta acelora "mofluzi mincinoși" care în mod fraudulos pretextează că sunt în stare de încetare de plăți față de creditori (bancruta frauduloasă), spre a se sustrage de ia achitarea creanțelor acestora. În acest caz, cei care au tăinuit averea mofluzilor sau au pretins în mod fals că sunt și ei creditori sunt condamnați împreună cu ei la despăgubirea integrală a creditorilor adevărați. (46)

Asemănător cu infracțiunile se prezintă și situația în ceea ce privește pedepsele. Se mențin pedepsele fizice, ca: tăierea mâinii pentru plastografie, bătaia, cele care expun aprobiului public, cum era: "darea prin târg" pentru furturile de bunuri bisericești sau domnești, precum și talionul pentru martorii mincinoși și pârâtorii mincinoși (pedepsiți cu pedeapsa ce s-ar fi dat celui pe care ei îl acuzau, dacă judecata ar fi dat crezare susținerilor lor. (47)

Judecătorii păstrează încă o larga posibilitate de apreciere în stabilirea pedepselor, legea neprevăzând decât mențiunea "să se pedepsească", uneori cu adăugirea ca să se pedepsească "greu". Totodată se menține discriminarea cu privire la fixarea pedepsei în funcție de starea socială a infractorului sau a victimei, pedepsindu-se mai ușor boierul infractor și mai greu particularul, sluga sau robul care injuriază pe boier – Legiuirea Caragea –.

În schimb, oarecare progres s-a făcut în privința dozării pedepselor. În Legiuirea Caragea, omorul este pedepsit diferit, după cum este "cugetat sau necugetat", comis în circumstanțe, ca: legitimă apărare, starea de minoritate sau nebunie, imprudență (când se permite răscumpărarea pedepsei de la rude), beția (când bogatul poate, de asemenea, să se răscumpere, iar săracul este pedepsit fizicește), mânie etc.

h) Organizarea judecătorească

Am arătat mai sus necesitatea reorganizării judecătorești în scopul de a evita extinderea regimului capituleților în materie judecătorească asupra țărilor române. Unele începuturi de modernizare se făcuseră și mai înainte. Constantin Mavrocordat introdusese judecata veliților boieri, după aceea a ispravnicilor de județ înainte, de aceea a Divanului domnesc, ca un fel de instanță de apel. Împreună cu cealaltă măsura a sa din 1739, de numire a unor ispravnici judecători sau comisari-boieri, salarizați de visterie pentru a judeca, aceste noi instanțe, deși nu au avut un caracter permanent, au însemnat începutul de specializare a slujbașilor cu atribuții judecătorești, separate de cele administrative și constituirea unor instanțe cu caracter colectiv. Ocupația rusească din timpul războiului din 1768-1774 a favorizat reorgani-

zarea judecătorească, prin introducerea de către comandantul rus, în ambele țări românești, a unor măsuri după modelul instanțelor rusești, care au fost apoi menținute și legiferate în Țara Românească de Al. Ipsilante în hrisovul din 1775 "Hrisov cu posturi în ce chip să urmeze dumnealor. boierii judecători de pe la rânduitele mese" și în Pravilnicească Condică, iar în Moldova de Al. Moruzi în 1792 (departamenturile de judecată).

Pravilnicească condică prevedea următoarele instanțe

1. **Judecătoriile după la județe** – compuse dintr-un judecător, ajutat pentru ținerea condicilor de un logofățel și de alți 2 slujitori pentru diverse treburi. Ispravnicul județului își păstrează însă dreptul de a judeca, fie singur, fie împreună cu judecătorul. Ei au competență deplină în procesele civile dintre țărani, având a aplica regulile din obiceiul pământului și legile scrise privitoare la plugari. Ei vor putea face cercetări și în penal, dar nu var putea judeca infracțiunile grave.

După cum se vede, deși s-au înființat judecători speciali, totuși se mai continuă sistemul cumulării atribuțiilor administrative și judecătorești de către ispravnic.

2. **Departamenturile** – sunt instanțele compuse din mai mulți judecători, cu competență specială, civilă sau penală. La București existau două, unul încadrat cu opt, altul cu șapte judecători. La Craiova era o judecătorie cu competență civilă, compusă din 4 boieri, înființată la 1785 de către M. Șuțu. Hotărârile civile erau duse la îndeplinire în Țara Românească de către marele hatman, dregătorie înființată în 1793 de Al. Moruzi. La Iași, tot Al. Moruzi înființează în 1793 departamentul al doilea pentru pricinile civile mai mici și divanul judecătoresc pentru cele mai mari. Hotărârile lor erau aduse la îndeplinire de către vornicul de aprozi, slujbă înființată în locul vechiului vătaf de aprozi, de către Al. Mavrocordat, între 1782-1785.

În materie penală s-a înființat la București cel de-al doilea departament, numit "departamentul vinovățiilor". O instanță similară s-a înființat și la Craiova de către N. Caragea, în 1782, compusă din 3 boieri și cel de-al doilea armaș.

Un "departament al afacerilor criminale" a început să funcționeze și la Iași, din 1793. El a fost reorganizat în 1820 de M. Șuțu.

Un departament special, deosebit de important a fost "Departamentul străinelor pricini" din Țara Românească, înființat de N. Caragea în 1812, iar la Iași "Departamentul treburilor străine", destinat a judeca procesele dintre supușii străini și localnici. Pentru infracțiunile mai mici, cu caracter polițienesc, la București s-a înființat, prin Pravilnicească Condică, spătăria și agia,

prima pentru cele petrecute în mahalale, iar cealaltă pentru cele din centrul oraşului.

3. **Departamentul veliților boieri** de la Bucureşti, compus din boieri de rangul I în funcţii (halea) şi trei mazili veliţi şi Divanul Olteniei de la Craiova, compus din 5 mari boieri, erau prima instanţă pentru pricinile dintre boieri şi instanţa de apel pentru hotărârile celorlalte departamenturi. Apelul se putea declara în termen de 60 zile.

4. **Divanul domnesc**, instanţa supremă, compus din boieri veliţi sub preşedinţia domnului, judeca în unele zile procesele penale, în altele pe cele civile.

Înmulţirea proceselor în urma dezvoltării economiei şi necesitatea de a se sfârşi în grabă judecăţile celor ce se judecă au determinat reorganizarea şi înmulţirea instanţelor judecătoreşti, cu un început de competenţă specializată.

Totuşi, boierii au monopolizat funcţiile judecătoreşti în toate instanţele. Progresul înfăptuit a constat în începuturile de separare a atribuţiilor judecătoreşti de cele administrative, apariţia completelor de judecată în locul judecătorilor unici şi specializarea competenţei.

Înnoiri s-au făcut şi în reglementarea desfăşurării procesului. Introducerea condicilor de judecată la toate instanţele, obligativitatea redactării hotărârilor şi a motivării lor cu arătarea "capului de pravilă" pe care se întemeiază, au marcat o îngrădire a arbitrariului judecătorilor, semn al unei politici de început de impunere a supremaţiei legii, deşi aceştia mai păstrează o largă apreciere asupra fixării pedepselor penale.

Tot pentru înlesnirea tranzacţiilor din ce în ce mai numeroase, începe a se permite reprezentarea în justiţie, în procesele civile prin vechili, adică mandatari, sau prin avocaţi, numiţi şi "vechili de judecăţi".

În noile condiţii de dezvoltare a tranzacţiilor se schimbă sistemul de probe. În local vechi lor "probe" cu caracter mistic trec pe primul plan dovezile cu acte, mărturiile martorilor oculari, cercetările instanţei, cu oprirea folosirii torturii şi a jurătorilor, dar cu menţinerea jurământului pentru cazurile când dovada nu se poate face prin nici unul dintre celelalte mijloace – Legiuirea Caragea.

Un alt aspect nou îl constituie obligativitatea judecătorilor de la judeţe de a ţine condici pentru vânzările de moşii, transcriind zapisele şi seneturile de moşii, dieţile şi foile de zestre, toate acestea constituind începuturi de organizare a publicităţii imobiliare şi ale notariatului. De asemenea şi "Condica şireţilor", introdusă de N. Caragea în Ţara Românească poate fi socotită ca un început de evidenţă în sensul cazierului judiciar, deoarece în ea se treceau nu numai martorii mincinoşi, dar şi toţi cei condamnaţi pentru hoţie.

Elemente noi în organizarea procesului sunt concretizate în unele reguli şi proceduri speciale. Supunerea judecătorului faţă de lege, obligaţia de a motiva hotărârile şi de a se adresa domnului pentru interpretarea dispoziţiilor neclare ale legii, interzicerea de a face comerţ sau de a avea altă slujbă, introducerea recuzării judecătorului când are interese comune cu unul din împricinaţi, salarizarea lor şi pedepsirea pentru luare de mită, toate aceste reguli au creat judecătorului o poziţie schimbată caracterizată prin îngrădirea arbitrarului sau şi încadrarea strictă în aparatul statului centralizat, astfel ca prin scoaterea lui de sub influenţa altor interese particulare să poată fi mai deplin în slujba intereselor clasei dominante.

Pe de alte parte, recunoaşterea cu precădere a forţei probante a înscrisurilor, introducerea termenelor de prescripţie a acţiunilor, pe lângă cele ale proprietăţii şi opţiunii de moştenire, precum şi începutul de reglementare a lucrului judecat urmăresc să asigure o mai mare facilitate a circulaţiei bunurilor în condiţiile dezvoltării producţiei de mărfuri.

Aceiaşi cauză a determinat şi legiferarea unor proceduri speciale, ca vânzarea la mezat (licitaţie publică), falimentul, judecarea comercianţilor de către arbitri aleşi de ei şi a unor înscrisuri speciale, ca poliţele (cambiile). Aceste instituţii au creat un regim procedural deosebit pentru comercianţi, dovadă a creşterii rolului primelor elemente ale burgheziei, care au reuşit să se sustragă regulilor dreptului procedural comun.

În corelaţie cu noile proceduri, dispar unele instituţii procedurale vechi, ca: ordaliile, zaveasca, jurătorii.

Jurământul se păstrează, inclusiv sub forma jurământului litisdecizeriu. În ceea ce priveşte jurătorii, îi mai întâlnim în cazurile de hotarnicii, când – spre deosebire de vechii jurători – au îndatorirea de a cerceta efectiv situaţia de fapt şi de a stabili, pe baza tuturor informaţiilor şi a examinării actelor de proprietate, adevăratele hotare.

Instituţia jurătorilor, atât cât se mai păstrează este schimbată şi ca formă, datorită transformărilor care au avut loc în rândurile boierimii, numărul lor se fixează la 6, 18 şi max. 24 (se desfiinţează cercetarea cu 48), dar se prevede că un boier cu caftan sau egumen trebuie socotit cât trei boieri obişnuiţi, iar un boier mare (începând de la clucer mare) cât şase, în timp ce un boier velit poate înlocui 12 boieri.

IMPORTANȚĂ ȘI SEMNIFICAȚIE

Deşi în drept s-au reflectat într-o oarecare măsură schimbările care au avut loc în baza economică, în această etapă a dezvoltării țărilor noastre trăsătură fundamentală a normelor juridice a constat în caracterul lor feudal, contribuind la consolidarea şi apărarea relațiilor de producție feudale şi a edificiului politic şi juridic creat pe baza acestor relații.

Dezvoltarea obiectivă, apariția germenilor noii societăți şi manifestarea lor, cu toată încetineala şi întârzierea, nu au rămas fără urmări şi asupra dreptului. În unele note normative elaborate în această etapă şi-au făcut apariția idei noi şi chiar instituții reglementate pe baza concepțiilor noi – burgheze (de exemplu: ideea condamnării robiei, aceasta fiind împotriva "dritului firii omeneşti" – Cod Calimach); dealtfel, înşişi feudalii au făcut apel la unele idei şi instituții burgheze, pentru a-şi consolida dominația.

În al doilea rând, în ultimele decenii ale sec. al XIX-lea, dar mai ales în sec. al XIX-lea, a avut loc laicizarea dreptului.

În al treilea rând, pe lângă culegerile de drept fără caracter oficial, dar cu largă aplicabilitate în cele două țări româneşti, apar în această perioadă primele monumente legislative, respectiv Pravilnicească Condică, Codul Calimach, Legiuirea Caragea – adevărate coduri generale de legi, dar şi legi cu caracter special, respectiv Sobornicescul hrisov dat în 1785 de către Alexandru Mavrocordat sau Ponturile sau Urbariile.

În al patrulea rând, dar nu în cele din urmă, ceea ce caracterizează activitatea legislativă în această perioadă este tendința de modernizare a dreptului.

Modernizarea dreptului începe, practic, în Principate prin chiar "Constituția" lui Constantin Mavrocordat, reformistă, înnoitoare, egalizatoare ca tehnică a dreptului şi relativ unificatoare pentru ambele țări, şi care îşi afirmă legătura cu valorile modernizării europene, prin însăşi denumirea de "Constitution" şi prin publicarea ei în limba de cultură a Europei, franceza (în revista "Mercure de France" – 1742). Cu o viguroasă lărgire şi adâncire, impulsul astfel dat durează până la 1821, având o cotitură la 1774, ilustrate îndeosebi de programul şi de opera legislativă efectiv realizată şi de reforma judiciară a lui Alexandru Ipsilanti.

Ceea ce a dominat în această fază a fost problema codificării dreptului. Era un salt esențial, care urmărea, între altele, să arate marilor puteri netemeinicia pretențiilor lor de a-şi apăra supuşii printr-o extindere asupra Principatelor a regimului de capitulații judiciare, pe motivul tendențios că n-au aici garanția unei legislații de tip european.

Tradițiile juridice bizantine sunt puternic modernizate, în comparație cu evoluția lor în teritoriile grecești propriu-zise, dar fără a putea duce la structuri victorioase pentru dreptul național românesc. Codul Calimach, cel mai occidental până la 1821, era departe de a fi o "imitație servilă".

Obiceiul pământului rămânea, cum am văzut din analiza izvoarelor formale ale dreptului în epoca, o problemă importantă și nevralgică, modernizarea afirmându-se prin noul principiu că valoarea obiceiului este hotărâtă de pravilă (legea scrisă de stat), derivă din autoritatea acesteia, chiar dacă la început receptarea pravilei a avut un caracter cutumiar.

Înnoirea constă și în suprimarea pluralismului feudal de sisteme de drept, paralele, concurente, fără o certă rezolvare a conflictelor între sistemele juridice cu vechi tradiții de autonomie locală sau funcțională, între 1800 și 1821, dreptul fiind simțit și înfățișat ca drept al statului pe cale de a deveni național, mutație care nu se va desăvârși decât între 1831-1859.

Modernizarea s-a oglindit și în încetățenirea codurilor specializate pe ramura modernă de drept, cu un rol capital, binecunoscut, în organizarea economiei capitaliste și a societății burgheze. Legiuirea Caragea este ultimul cod general (trei, patru ramuri), iar codurile specializate, sub forme încă neeliberate total de tradiții bizantine, se găseau ca simple proiecte în Manualul din 1777 al lui Mihai Fotino, în Țara Românească; este vorba deci de un proces îndelung, organic, cu adaptări succesive la creșterea noilor realități românești (la 1819 se vorbea de o condică agronomicească, ce nu se impune, iar denumirea de condica poliției, ca în dreptul austriac, nu se încetățenește).

Dar ceea ce domină această fază, mai vădit în practica legislativă și mai declarativ în programele de reașezare a pravilelor țării, adică a noilor coduri, este caracterul de sinteză – drept bizantin receptat, obiceiul pământului, drept domnesc – al codurilor și proiectelor de cod ale anilor 1765-1826.

Procesul de formare a unei limbi a dreptului și a unei terminologii juridice bogate, fără impreciziune și compatibilă cu geniul și structura latină a limbii comune, a fost și ea în centrul modernizării. Fiecare cod a fost un pas înainte față de cel precedent. La 1815, în Moldova se recurge la o modestă anchetă socială pentru testarea unor inovații de terminologie.

Lectura, în prezent, a Codului Calimach surprinde prin numărul considerabil de inovații modernizatoare de factură occidentală pe care le conține (latină prin canal francez. Când sufixele sau derivațiile ("realnic", "personalnic") au rămas de epoca, fondul orientării și al opțiunii apare just, deși se traducea un text german, iar Flechtenmacher avea o formație vieneză.

Importanța data învățământului juridic înalt – în întregime creat – de către Alexandru Ipsilanti în Țara Românească, urmat de Alexandru C. Moruzi, de Grigore Ghica și mitropolitul Iacob Stamate în Moldova, sub Caragea când apar propriu-zis cursurile înalte de legi și profesorii români Ștefan Nestor Craiovescu, Gheorghe Lazăr, era de asemenea un gaj puternic de modernizare.

Contactele juridice cu apusul și centrul Europei se lărgesc, un prim jurist român – Bogdan – și-ar fi pregătit doctoratul în drept la Paris (1802). În contactele cu apusul, un rol important îl avea circulația cărților de drept în diverse limbi cunoscute în țară, precum și începuturile științei în limba română sau cu ocazia tezelor de licență și de doctorat susținute în străinătate, mai frecvent după 1851.

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

TITLUL IV

REGIMUL REGULAMENTELOR ORGANICE ÎN ȚĂRILE ROMÂNE

CAPITOLUL I

INTRODUCERE ÎN STUDIUL REGULAMENTELOR ORGANICE

1.1. Principatele române în relațiile internaționale în perioada regulamentelor organice (1830-1853)

Situat într-o arie geografică în care se întâlnesc importante căi de comunicație, maritime, fluviale și terestre, unde s-au interferat culturi și civilizații și, totodată, multiple și importante interese economice, politice sau strategice, pământul românesc a fost o veritabilă are de convergență. Acest fapt a influențat, și-a pus pecetea, asupra civilizației și asupra istorice acestor locuri, a înlesnit oamenilor care au trăit aici deschiderea continuă spre lumea de afară și constituirea acelei sinteze care distinge pe români în universalitate. Totodată, însă, așezarea la această "răscruce în cale Răoților", după expresia cronicarului, a cristalizat – într-o lungă confruntare cu violența și neumanul – unele trăsături care definesc și particularizează poporul român.

Tendințele expansioniste ale marilor state feudale sau imperii (Ungaria, Polonia, Austria, Imperiul Otoman), orientate spre ținuturile de importantă valoare economică sau strategică situate pe cursul inferior al Dunării, în apropierea Mării Negre, au avut multiple consecințe politice asupra istoriei românești, au împiedicat crearea timpurie a unui stat unitar, au impus stăpânirea străină asupra unor ținuturi românești (asupra Transilvaniei în secolul al XIII-lea, asupra Dobrogei în secolul al XIV-lea), au determinat ca lupta pentru independență să devină o constantă a istoriei românilor. Crearea statelor de sine stătătoare – Țara Românească (1330) și Moldova (1359) – se înscrie în cuprinsul acestei lupte. Cele două țări românești, aflate în relații de vasalitate cu țările și imperiile care le înconjurau –

în cuprinsul complicat al echilibrului de forțe al Evului Mediul (secolele al XIV-lea – al XVII-lea) – au izbutit să-şi păstreze autonomia şi fiinţa de stat.

În condiţiile în care Anglia, lezată în interesele sale politice de avansul continuu al Rusiei a înţeles că "India se apără pe Bosfor", Principatele devin "principala piatră de încercare a sistemului de relaţii între marile puteri interesate", un fel de placă turnantă a proiectelor care vizau sud-estul Europei, "posturi de observaţie şi obiecte de schimb". Importanţa lor strategică este limpede marcată de constatarea lui Talleyrand, în conformitate cu care "le centre de gravite du monde" se află pe Dunăre, fluviu care reprezentă "la base strategique de l'equitibre politique en Orient". O problemă românească se desprinde şi se diferenţiază în cuprinsul larg al Problemei orientale.

În cuprinsul acestui larg proces, cele două provincii româneşti se integrează, tot mai deplin, în viaţa economică, în cea politică şi în spiritualitatea europeană, devenind părţi componente ale lumii timpului. Forţele naţionale, în acord cu realităţile, îşi alcătuiesc o strategie politică, posibilă de aplicat şi de înfăptuit în contextul existent. Obiectul principal al acesteia îl reprezenta formarea unui stat tampon, neutru, situat sub garanţia europeană, ceea ce înseamnă deplasarea Problemei româneşti din cadrul restrâns al interesului zonal, în cel cuprinzător al relaţiilor internaţionale.

Dezvoltarea societăţii româneşti, eforturile îndelungate ale cercurilor politice naţionale, puternicele mişcări sociale şi naţionale, cum sunt răscoala din 1784, mişcarea Supplex-ului, revoluţia de la 1821, frământările spirituale ale lumii româneşti, toate, în felul lor, au contribuit la înscrierea Problemei româneşti, cu începere din deceniul al treilea la secolul al XIX-lea, pe lina dreaptă, spre recunoaşterea sa ca problemă internaţională.

Revoluţia din 1821 reliefează strânsa interdependenţă dintre relaţiile româneşti şi relaţiile internaţionale. Mişcarea românească pentru dreptate şi slobozenie, încă de la început, a trebuit să situeze pe linia legalităţii anterioare, a capitulaţiilor şi a privilegiilor înscrise în tratate Rusiei cu Poarta şi recunoscute de cele două puteri. Revoluţia nu a contestat regimul juridic impus Principatelor, a afirmat că se ridică împotriva spoliator al fanarioţilor, păstrând normele internaţionale existente şi respectând drepturile celorlalte puteri, inclusiv cele decurgând din regimul de suveranitate. Dezacordul între obiectivele reale ale revoluţiei şi limitele restrânse în care aceasta era silită să se afirme şi să se manifeste este o consecinţă, tocmai, a acestei situaţii particulare a Principatelor în cadrul complex al relaţiilor internaţionale, fiind generat de dificultatea de a împăca interesul naţional al românilor cu legitimitatea care decurgea din interesele marilor puteri vecine.

Desființarea regimului fanariot şi instituirea domniilor pământene în Principate şi internaționalizarea – deşi neoficială, încă – a Problemei românești, au reprezentat urmări directe ale revoluției din 1821.

Războiul din 1821-1829, desfăşurat, practic, sub mandat european, cu angajamentul formal al Rusiei că nu va fi urmat de anexiuni, s-a încheiat cu tratatul de la Adrianopol din septembrie 1829. Consacrând şi oficializând protectoratul Rusiei țariste asupra Principatelor, tratatul dă expresie noii politici a cercurilor conducătoare de la Petersburg, care optase în favoarea menținerii unui Imperiu Otoman slab, în locul unor state noi, naționale, viabile, care s-ar fi ridicat pe ruinele acestuia. Lărgirea autonomiei şi întărirea influenței Rusiei în statele aflate sub regimul suveranității, că şi dreptul de intervenție în favoarea populațiilor creştine din Imperiu, au înlesnit atingerea acestui obiectiv, favorizând amestecul continuu al Rusiei în treburile interne ale Turciei. Regulamentul organic a reprezentat legiuirea potrivit dispozițiilor căreia a fost realizat procesul de modernizare a structurilor celor două principate, în limitele compatibile cu obiectivele politice ale protectoratului Rusiei țariste.

Am considerat necesară o introducere atât de întinsă deoarece epoca Regulamentului organic nu poate fi apreciată prin ea însăşi. Se dezvoltă, acum, procese şi fenomene mai vechi, intrate într-o etapă istorică nouă, limpede dominată de spiritul veacului, de forța renaşterii naționale. Politica europeană şi relațiile internaționale sunt influențate, sensibil, de această nouă mare putere, Rusia țaristă.

Mişcarea națională a românilor, circumscrisă în acest cadru neprielnic, ostil chiar, se va adapta realităților, le va folosi, pentru promovarea opțiunilor esențiale românești. În procesul de transformare a Problemei româneşti în problemă internațională – proces desăvârşit în epoca Regulamentului organic – constituția românilor a avut o pondere deosebită, influențând deciziile politice şi opinia publică internațională, care exercita o eficientă presiune asupra relațiilor internaționale.

Nu este locul să stăruim aici asupra măsurii în care Regulamentul organic a favorizat progresul, îngăduind în limitele amintite, procesul de modernizare a celor două Principate. Prin intermediul instrucțiunilor de la Petersburg, pe baza cărora a fost alcătuit, Rusia a transformat legiuirea într-o veritabilă "chartă a protectoratului proconsular", cele două provincii româneşti au devenit adevărate gubernii ale Imperiului, conduse în numele țarului de agenții de la Iaşi şi de la București, care controlau cu strictețe administrația celor doi domni. Suveranitatea Porții devine pur nominală.

Criza revoluționară din 1830-1831, cu urmări atât de importante asupra echilibrului european, a influențat negativ asupra situației Principatelor. Acționând în cuprinsul legalității regulamentare, forțele naționale au pus bazele culturii naționale, instituționalizând-o, cultivând și definind spiritul etnic. Națiunea română se afirmă ca o entitate pe întreg spațiul românesc, dincolo de granițele politice. Legăturile dintre provinciile românești se multiplică, integrarea în circuitul economic și în spiritualitatea europeană se desăvârșește; modernizarea societății își accelerează ritmul.

Fără să depășească limitele impuse de politica apărării integrității Imperiului Otoman, cu prudența solicitată de situația în care se afla, Franța a desfășurat o politică mai activă în Principate. Spre deosebire de reprezentanții Angliei, investiți doar cu atribuții consulare, celor ai Franței li s-au acordat și anumite prerogative politice. Problema românească este considerată de ei în cuprinsul mai larg al mișcării generale europene.

Tânăra generație, care după 1838 preluase conducerea luptei politice în Principate, a văzut în țarism principalul dușman al unității și al independenței românești. A înțeles, însă, la fel de bine, că obiectivele naționale nu pot fi realizate cu sprijinul Porții. Puțin sensibili la realitățile lumii în care trăiau, oamenii politici otomani nu voiau să admită nici o soluție care ar fi desprins Principatele de legăturile lor față de Poartă. Românii nu-și puteau înfăptui obiectivele naționale respingând protectoratul și acceptând suveranitatea; nu se puteau sprijini pe unul împotriva celuilalt.

În preajma revoluției de la 1848, Problema românească făcuse progrese importante pe calea oficializării, a transformării sale în problemă internațională. Cadrul existent nu putea fi modificat, însă. Eforturile românești l-au putut doar influența. Interesul puterilor în menținerea echilibrului european s-a dovedit mai puternic decât opțiunile naționale românești.

Deși a fost limpede dimensionată, Problema românească nu a fost nici oficializată, nici desprinsă din contextul problematicii generale, naționale, care agita Europa anului 1848. Îngrijorarea puterilor cu privire la consecințele care ar fi putut decurge pentru echilibrul european din prăbușirea celor două imperii (habsburgic și otoman), față de consecințele revoluției din Germania, Polonia etc., a dat câștig de cauză conservatorismului și reacțiunii. Din nou, Rusia a primit mandatul tacit al Puterilor pentru a restabili ordinea legală în Europa de Est. Ocuparea celor două Principate urma să pregătească intervenția în Austria.

1.2. Istoricul Regulamentelor Organice

În ceea ce priveşte organizarea politică şi administrativă a Ţărilor Româneşti, în veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea nu sunt fixate cu precizie atribuţiile diverşilor demnitari. În afară de Domnitor, singurul izvor al puterii, celelalte dregătorii aveau atribuţii insuficient precizate; existenţa lor era de multe ori efemeră, titularii fiind numiţi de Domnitor după buna lui voie, fără să îndeplinească anumite condiţii pentru numire, iar atribuţiile lor schimbându-se după chibzuirea momentană a Domnitorului.

Tratatul de la Kuciuc-Kainardgi din 1774 recunoştea Rusiei un drept de a se amesteca în afacerile Ţărilor Româneşti. Astfel, ea avea protecţia asupra creştinilor ortodocşi din întreaga împărăţie; ambasadorii ţarului puteau vorbi în numele Principatelor.

Această stare haotică, lipsită de orice sentiment de securitate, făcea ca nici o aşezare temeinică, nici o organizare economică să nu se poată realiza în ţările noastre.

Încă de la 1826, prin Convenţia de la Akerman pentru completarea şi interpretarea Tratatului de la Bucureşti din 1812, se stabilea prin actul adiţional pentru Principate: "spre a se îndrepta gravele atingeri aduse ordinei şi feluritele ramuri ale ocârmuirii interne prin tulburările întâmplate în Muntenia şi Moldova, Hospodarii (Domnitorii) vor fi ţinuţi a se ocupa, fără cea mai mică întârziere, împreună cu Divanurile respective, de măsurile trebuitoare pentru a îmbunătăţi starea Principatelor, şi acele măsuri vor forma obiectul unui regulament obştesc pentru fiecare provincie, fiind pus de îndată în lucrare".

Domnitorul Grigore Ghica al Munteniei, conform Convenţiei de la Akerman, numeşte comisia de reforme (1827), compusă din boieri, dar ea nici nu apucă să înceapă lucrările, căci ruşii intră în Principate (1828).

Când ruşii ocupă Principatele în 1828, generalul Joltuhin instituie comisiei de boieri munteni şi moldoveni care să redacteze regulile pentru organizarea Ţărilor Româneşti.

Comitele Paul Kisselef, în darea de seamă a administrării Moldovei şi Munteniei, adresată împăratului Nicolae, arată scopul urmărit de ruşi prin facerea Regulamentelor, când zice: "organizarea ţărilor este o chestiune necesară pentru buna stare a unor regiuni vecine cu împărăţia noastră şi ca o măsură care va întâlni temelia influenţei noastre politice asupra Orientului".

Comisia sau comitetul muntenesc era alcătuit din banul Grigore Bălăceanu, vornicul Gheorghe Filipescu, numiţi de ruşi, din logofătul Ştefan Bălăceanu şi hatmanul Alexandru Vilara, aleşi de Adunarea boierilor, având ca secretar pe aga George Asachi.

Comisiile au lucrat la Bucureşti; ele erau prezidate de Consilierul rus Minciaky şi sub supravegherea lui Kisselef. Comisiile încep lucrările la 4 iulie 1829 şi le termină la 30 martie 1830, când se scrie textul definitiv al proiectului, în sala Adunărilor Comitetului, în Bucureşti, unde ambele comisii lucrau.

Regulamentele, fiind altfel alcătuite, au fost trimise la Petersburg împreună cu o delegaţie formată din vornicul Mihail Sturza, logofătul Alexandru Vilara şi aga George Asachi. La Petersburg se adaugă doi funcţionari ruşi, Catacazi şi Mincinsky, sub preşedinţia secretarului de stat Daschkoff, care fusese în ţară şi alcătuise normele după care au lucrat comisiile. Comisia, după ce face câteva mici modificări şi obţine aprobarea guvernului rus, trimite ambele Regulamente lui Kisselef spre a le aduce în dezbaterile Adunărilor extraordinare din fiecare Principat. Aceste adunări erau alcătuite de administraţia rusă după anumite criterii, dintre boieri. Astfel, Extraordinara Obştească Adunare de revizie a Munteniei avea 56 de membri, iar cea a Moldovei avea 41 de membri.

Dezbateri, ce urmează sub prezidenţia lui Mincinsky, au un ritm accelerat, căci ruşii, voind să dovedească atotputernicia lor, căutau să pună în lucrare Regulamentele cât mai curând, prin propria lor autoritate, mai înainte de a fi întărite de Poartă. Aceasta se vede dintr-un act al generalului Kisseleff, citit în şedinţa Obşteştei Extraordinare Adunări din 13 aprilie 1831, în care se spune: "este de neapărată trebuinţă ca lucrările Obşteştei Extraordinare Adunări să ia sfârşit până la zi întâi a viitorului mai, când Regulamentul trebuie să intre în lucrare conform Tratatului de la Adrianopol, după care Curtea Rusiei are drept a pune în lucrare întocmitele Regulamente, mai înainte chiar şi până a nu se întări de Înalta Poartă".

Cele nouă capitole ale Regulamentului organic al Munteniei au fost votate astfel: la 14 martie 1831 capitolul al II-lea pentru Obicinuita Obştească Adunare, fără nici un amendament; la 20 martie 1831 capitolul al VII-lea pentru cătarea judecăţilor; la 1 aprilie 1831 se votează capitolul al VI-lea pentru cran tine; la 4 aprilie 1831 se votează capitolul al IV-lea despre sfatul administrativ; la 10 aprilie 1831 capitolul al V-lea asupra comerciului, iar la 11 aprilie capitolul al IX-lea cu privire la Regulamentul obştesc. La 27 aprilie 1831 se votează capitolul al III-lea – Despre finanţe; la 29 aprilie 1831 se votează capitolul al VIII-lea Dispoziţii generale şi capitolul I – Pentru alegerea Domnului.

În Moldova, Obştească Extraordinară Adunare şi-a deschis şedinţele de la 8 mai 1831, a început lucrările de revizuire la 8 mai 1831 şi a încheiat lucrările la 20 octombrie 1831.

Membrii Adunării moldovene au dat autenticitate textului Regulamentului prin semnăturile lor pe 3 exemplare: unul pentru Curtea suverană, altul pentru Curtea protectoare şi al treilea pentru arhivă.

Exemplarul original al Regulamentului muntean păstrat la arhivă, semnat de membrii Adunării Obşteşti Extraordinare a fost distrus. Arhivele Statului din Bucureşti păstrează o notiță care ne arată că "s-au fost ars de fostul guvern rebel la 6 septembrie 1848".

În Moldova, exemplarul original depus la Arhivele Statului din Iaşi a dispărut fără urme în noaptea de 23-24 februarie 1872, după cum se constată dintr-o notă a directorului arhivelor din acea epocă.

Textul Regulamentului organic al Valahiei a fost imprimat la tipografia Heliade în 1832; cel al Moldovei, însă, nu a fost tipărit, aşa încât publicarea acestei legiuiri fundamentale nu se poate face decât utilizându-se copiile manuscrise ce se mai găsesc.

Regulamentele organice, trebuiau să fie confirmate de Poartă. Am arătat că ele fuseseră puse în lucrare, în mod provizoriu, conform unei deciziuni din 13 aprilie 1831 a lui Kisseleff, în care se arată că "Regulamentele se vor aplica mai înainte ca ele să fie confirmate de Poartă", conform unei dispoziţiuni din Tratatul de la Adrianopol, care dădea acest drept Rusiei.

Tocmai în 1833 încep la Constantinopol negocieri între ambasada rusă şi Poartă în vederea confirmării Regulamentului, deşi Regulamentele erau deja aplicate de la jumătatea anului 1831 în Muntenia, şi de la începutul anului 1832 în Moldova.

După cererea lui Kisseleff, Rusia susținea ca Poarta să confirme nu numai Regulamentele organice propriu-zise, ci şi toate legile votate în timpul ocupației, care trebuiau să formeze un singur corp cu Regulamentul. Se instituie încă din ianuarie 1834 o comisie de coordonare, care să strângă într-un singur corp dispozițiile votate de Obştească Adunare Ordinară, coordonându-le.

Poarta confirmă, în principiu, atât Regulamentele, cât şi legile din 1832 şi 1833, conform cererii Rusiei, prin Convenția de la Petersburg din 17-29 ianuarie 1834; ea confirmă, în mod special, şi prin hatişerifuri publicat în Bucureşti, în Buletinul 34 din anul 1834.

1.3. Scopul urmărit de Rusia prin elaborarea regulamentelor organice

Ruşii au elaborat Regulamentele organice din considerații politice, pe care de altfel Kisseleff le spune în raportul asupra administrației sale: "La

1828 guvernul imperial, folosindu-se de ocupațiunea Principatelor cu armatele noastre, a depuse toate silințele ca, în timpul guvernării provizorii, să se desăvârșească propusa reorganizare, ca o afacere neapărată pentru buna stare a unei țări megieșită cu noi și ca o măsură care întărea temelia influenței noastre politice asupra Orientului.

Îndemnat de vederi atât de înalte spre folosul și gloria Rusiei, vicecancelarul, contele Nesselrode, a mijlocit înalta autorizație, după care secretarul de stat Daşcoff a fost trimis în Principate ca, conformându-se cu starea lucrurilor din țară, să achiziționeze un proiect de instrucțiuni pentru alcătuirea Regulamentelor".

"Acest proiect, bazat pe adevărata stare a împrejurărilor locale, cuprinzând toate părțile reorganizării dinlăuntru, s-a învrednicit de înalta întărire și, în iunie 1829, a fost dat fostului Președinte – Plenipotent, general Joltuhin, care a alcătuit, dintre boierii locali, Comisii și printr-însele, lucrări pregătitore pentru Regulamentele organice, ca în urmă să le supuie în cercetarea obșteștilor Adunări."

Generalul Paul Kisseleff urmărea anexarea Principatelor astfel încât granița Imperiului să fie Dunărea, și acesta el o spune formal, criticând pe aceia care, deși de aceeași părere în ce privește anexarea, voiau totuși, pentru considerațiuni politice momentane, executarea Tratatului de la Adrianopol, adică restituirea Principatelor Turciei.

1.4. Caracterul aristocratic al regulamentelor organice

Dacă examinăm Regulamentele organice, constatăm că ele au o factură aristocratică. Se creează, după ideile timpului, în fiecare țară un Parlament, dar cu un vădit caracter aristocratic.

Nici burghezia, nici țărănimea nu aveau reprezentanți în Obștească Obicinuită Adunare, cum se numea acest Parlament unicameral.

Judecătorii erau recrutați din clasa boierească, numai la tribunalele comerciale judecătorii negustori erau aleși dintre negustori.

Alegerea Domnului se făcea de o Adunare care, în Valahia avea 191 de membri, și anume: 4 reprezentanți ai Înaltului Cler (mitropolitul și 3 episcopi), 50 de boieri de rangul întâi, 73 de boieri de rangul al doilea, 36 de deputați aleși dintre boierii județelor, câte doi de județ, de la ver serdar în jos. În fine, se admitea și o reprezentație de 27 deputați pentru corporațiunile (breslele) de meseriași de prin orașe.

Puterea Domnului este adevărat că se îngrădeşte prin crearea Parlamentului. Dar şi Domnitorul, că şi membrii Parlamentului, sunt reprezentanți ai unei singure clase, care căuta numai satisfacerea intereselor proprii. Dacă la noi feudalitatea nu se aseamănă cu cei din occidentul Europei, întrucât ea nu era legată de pământ, ca în Occident; se aseamănă însă cu feudalitatea bizantină, o feudalitate administrativă, legată de funcțiuni, conferind titularilor privilegii considerabile. Astfel, dacă examinăm hrisovul, dat sub influența rusească, Domnitorului Ioniță Sandu Sturza asupra pronomiilor Moldovei, din 1827, vedem că se recunoaştea boierilor: a) scutirea de orice dări către stat; b) scutirea de armată; c) dreptul de a avea scutelnici, adică oameni care nu plăteau bir către stat, dar plăteau boierilor, fie în bani, fie în produse.

Aceste privilegii exorbitante, în favoarea unei clase, au fost întrucâtva atinse şi reduse prin Regulamente. Astfel, scutelnicii au fost desființați, dar aproape numai formal.

Rusia vroia să-şi atragă de partea sa clasa boierească, de aceea îi recunoştea atâtea privilegii, intenționând să se folosească de dânşii pentru a obține dominația în Principate.

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL II

PRINCIPIUL SEPARAȚIEI PUTERILOR ÎN CADRUL REGULAMENTELOR ORGANICE

2.1. Puterea executivă. instituțiile politice stabilite prin regulamente. Domnia

Organizarea instituției supreme a Domniei a fost, la noi, întemeiată pe obiceiul pământului.

Modul de determinare a Şefului Suprem al Statului, atât în Muntenia, cât şi în Moldova, a Voievodatului, Domnului, a fost, din cele mai vechi timpuri, alegerea.

Acest mod de desemnare a fost luat, probabil, de la vechile triburi slave, care au sălăşluit în regiunile noastre, precum şi de la statele vecine, Ungaria, Polonia şi Imperiul german.

Alegerea Şefului Statului, în timpul evului mediu dădea naştere la competiții, la lupte interne, din care cauză, neputându-se întări puterea Şefului Statului, statul însuşi avea de suferit, neputând să ajungă la înflorirea şi prosperitatea statelor în care monarhia era ereditară.

Domnii, la început, erau aleşi pe viață, dar, după ce Țările Româneşti s-au pus sub protectoratul Turciei, alegerea trebuia să fie confirmată de Poartă.

Firmamentul împărătesc de confirmare, numit muharel, se citea în Divan în față boierilor, de către funcționarul turc mahomedan, numit Divan effendi, ataşat pe lângă Domn pentru citirea firmanelor turceşti.

După moartea lui Ioan Vodă cel Cumplit, turcii i-au obligat pe domnii români să-şi ceară confirmarea în domnie la fiecare 3 ani. Mai târziu, confirmarea a ajuns să se dea în fiecare an. După decapitarea lui Miron Barnowski, alegerea nu s-a mai făcut de boieri, Domnul fiind numit de Poartă, cu condiția ca noul ales să fie de religie ortodoxă.

Prin hatişeriful din 1802 se stabileşte prin art. 1 că timpul de gestiune al domnitorilor este de 7 ani, socotiți din ziua numirii.

Prin Regulamentele organice, alegerea domnitorilor se făcea, în fiecare Principat, de Obştească Adunare Extraordinară având în Muntenia 190 de membri (art. 2) iar în Moldova numai 132 (art. 2 şi 3 Regulamentul organic al Moldovei).

După cum se poate vedea, imensa majoritate a acestei Adunări era compusă din boieri; se afla însă şi un număr redus de deputaţi, reprezentanţi ai corporaţiunilor de meseriaşi şi negustori (27 pentru Muntenia şi 21 pentru Moldova). Regulamentul Moldovei admitea şi un reprezentant al culturii, un deputat al Academiei Naţionale de învăţătură, ne spune art. 2, lit. e.

După ce Adunarea alegea pe Domn, Regulamentul organic stabilea că se făcea în aceeaşi şedinţă adresa către Poartă, cerându-se confirmarea Domnului ales, cât şi o notă oficială de informare către Curtea protectoare. Ambele adrese erau semnate de toţi membrii Adunării (art. 42 Regulamentul organic al Valahiei), care se dizolva imediat.

Domnul era ales pe viaţă, el putea însă să fie destituit de Curţile suverane şi protectoare, în urma unei anchete. El putea abdica, însă abdicarea trebuia acceptată de către cele două Curţi.

La orice vacanţă de domnie, puterea domnească era imediat exercitată de Vremelnica Ocârmuire a Caimacamilor, conform art. 18 din Regulamentele Valahiei şi Moldovei. Ambele Regulamente stabilesc că legiuiţii Caimacami erau: Preşedintele Înaltului Divan, Ministrul Treburilor din Lăuntru şi Marele Logofăt sau ministru Dreptăţii ce erau în funcţie când se ivea vacanţa. Caimacamii ocârmuiau treburile Principatului până la suirea în scaun a noului Domn. Caimacamii întocmeau lista candidaţilor la domnie, trecând în ea pe toţi boierii care îndeplineau condiţiile art. 26 (Regulamentul organic al Valahiei) şi art. 27 (Regulamentul organic al Moldovei). Candidaţii la Domnie trebuiau să aibă vârsta de cel puţin 40 de ani împliniţi, să fie de familie boierească a cărei nobilitate să se suie cel puţin până la moşul său. Caimacamii prezidau alegerile; votarea candidaţilor se făcea cu bile. După urcarea în scaun a Domnului, caimacamii urmau să dea socoteală şi Domnului, şi Obicinuitei Obştească Adunare.

După confirmare, Domnul depunea jurământul cerut de art. 44 din Regulamentul organic al Valahiei şi art. 47 Regulamentul organic al Moldovei.

Domnul, înainte de Regulament, era stăpânul ţării. Viaţa, cinstea şi averea oamenilor erau în puterea lui. Nici o lege şi nici un obicei nu ţărmureau puterea Domnului.

Ca şi Împăratul Bizantin, el se intitula Domn, Dominus, considerându-şi puterea de drept divin. Nu se găsea în ţară nici o instituţie care să limiteze puterile Domnului.

Veniturile ţării erau de două feluri: unele ale Vistieriei sau Casa Statului, şi altele ale Cămarei, sau Caseta Privată a Domnului, care constituiau salarizarea lui, lista sa civilă. Din veniturile Vistieriei se plăteau: a) tributul

către Poartă; b) cheltuielile trebuincioase pentru plocoanele date la funcționarii turci sau alte cheltuieli pentru interesul țării; c) lefile funcționarilor, plata slujitorilor, care în general se făcea dintr-o dare adițională (zecimi adiționale) numită Răsură, 14 parale la fiecare leu de impozit.

Dările care constituiau veniturile țării erau: sferturile, pecetluirile sau hârtiile, darea mazililor, a neguțătorilor, a ruptașilor, răsura, un impozit complementar, adițional, pe lângă celelalte dări adăugându-se cota răsurei la fiecare leu de impozit direct.

Dările care alcătuiau veniturile Cămarei Domnului, numite și "Rusumaturi", impozite indirecte, erau plătite de toți, și de țărani, și de boieri, și de mănăstiri. Aceste dări erau: a) desetina, impozit pe stupi și pe porci; b) văsăritul sau vinăriciul, impozit pe vin; c) goștină sau oierit, dare de oi; d) vămile; e) ocnele etc.

Cheltuielile, în afară de cele obligatorii, cum erau tributul către Poartă, se făceau după chibzuința Domnului. Mai întotdeauna tezaurul public era secătuit, după cum arată Dimitrie Cantemir și după cum ne spun cronicarii.

Regulamentul organic stabilește norme prin care limitează puterea Domnului. Potrivit Regulamentului, domnitorul nu mai avea un drept absolut de legiferare, căci el exercita acest drept împreună cu Obștească Obicinuită Adunare. Domnitorul avea drept de inițiativă a legilor. El trimitea proiectele de legi cu pitacuri domnești (art. 48 Regulamentul organic al Valahiei), în terminologia modernă cu mesagerii. Adunarea avea dreptul de a aproba proiectul, a-l modifica sau a-l respinge. După ce proiectul era votat, se spunea Domnului spre întărire (art. 49 Regulamentul organic al Valahiei). Domnul, refuzând întărirea, putea să trimită proiectul Adunării spre o nouă reexaminare. Dacă îl sancționa, dădea ordin de executare, care echivala cu promulgarea.

Domnul conducea țara potrivit legilor și vechilor obiceiuri și tradiții, modificate însă în privința administrației interne de dispozițiile Regulamentelor organice.

Domnul este ajutat în administrația țării și în guvernarea acesteia de miniștrii. Domnul are dreptul să numească și să revoce miniștrii; avea dreptul să-i numească și să-i revoce pe funcționari; avea dreptul să acorde și să ridice, pe baza procedurii juridice, titlurile nobiliare; avea dreptul să confirme deciziile Divanului Suprem, să le defere Curții de Revizuire.

Așadar, Domnul avea dreptul de inițiativă și conducere în Administrația țării, deținând atribuțiuni din sectoarele tuturor funcțiilor statului și având o poziție de prioritate politică și juridică în ordinea constituțională.

2.2. Puterea legislativă. Obicinuita obştească adunare

Regulamentele organice creează un Parlament unicameral, cu atribuţiuni de legiferare, numai Obicinuita Obştească Adunare, compus numai din delegaţi ai clasei nobiliare, ai boierimii, care, singura, era chemată să se pronunţe asupra chestiunilor de interes obştesc.

Obicinuita Obştească Adunare a Valahiei se compunea din 42 de membrii, iar cea a Moldovei din 35 de membrii.

În Adunări erau membrii de drept, din cauza funcţiei pe care o deţineau, mitropoliţii şi episcopii. Ceilalţi deputaţi erau aleşi dintre boieri, iar corpul electoral era alcătuit numai de către boieri, după cum arată art. 45 şi 46 din Regulamentul organic al Valahiei, că şi art. 48 şi 49 din Regulamentul organic al Moldovei.

Prezident era de drept Mitropolitul ţării. Adunarea îşi constituia biroul alegând dintre membrii săi 2 secretari şi doi secretari supleanţi.

Aceste Obşteşti Obicinuite Adunări se asemănau cu Divanurile domneşti de mai înainte, în sensul că şi unele şi altele erau compuse numai din boieri, dar pe când în Divanurile domneşti membrii erau numiţi de Domn, aici ei erau aleşi; în materie de legiferare, divanul dădea numai un aviz consultativ, urmând ca Domnul să hotărască putea, este adevărat, să nu sancţioneze hotărârea Adunării, dar nu putea s-o modifice. Divanul avea şi atribuţii judecătoreşti; Adunarea nu avea asemenea atribuţii şi nu se putea amesteca în materii contencioase (art. 59 Regulamentul organic al Valahiei, art. 62 Regulamentul organic al Moldovei).

Adunarea era organ legislativ care statua prin votul său. Durata Adunărilor era de 5 ani. În fiecare an, sesiunea ordinară începea la 1 decembrie şi ţinea 2 luni. Adunarea putea să-şi prelungească sesiunea în scopul rezolvării lucrărilor. Miniştrii iau parte la şedinţa Adunării pentru explicaţii, cu rol consultativ, dar n-au drept la vot şi nu pot fi membrii ai Adunărilor. Regulamentele organice reglementează procedura de lucru a Adunărilor.

Domnul avea iniţiativa legilor, el trimitea Adunării proiecte de legi prin pitac domnesc (art. 48, lit. c Regulamentul organic al Valahiei) sau ţidulă domnească (art. 51 Regulamentul organic al Moldovei). Proiectele de legi se votau în întregime sau cu modificări, Adunarea putând să respingă proiectul. Hotărârile Obicinuitei Obşteşti Adunări nu aveau însă putere de lege decât prin întărirea Domnului (sancţionare), care rămâne liber de a nu le întări, fără arătarea de motive (art. 49 Regulamentul organic al Valahiei, art. 51 Regulamentul organic al Moldovei).

Adunările sunt obligate, în legile pe care le fac, să respecte vechile privilegii, în caz contrar aceste legi nu pot fi aplicate, fiind inexistente. Amendamentele la diverse articole trebuiau să fie sprijinite de cel puțin șase membrii ai Adunării.

Adunările, prin anaforale, exercită controlul asupra administrației, aducând la cunoștința Domnului observațiile sale. Tot prin anaforale putea să atragă atenția Domnului asupra problemelor de interes obștesc, asupra nedreptăților și plângerilor locuitorilor și, dacă era necesar, putea să le aducă la cunoștință celor două Curți.

2.3. Puterea judecătorească. Organizarea justiției sub regulament

Regulamentul organic al Valahiei prin art. 212, precum și Regulamentul organic al Moldovei prin art. 279, proclamă principiul separației puterilor, iar prin art. 59 din Regulamentul organic al Valahiei și art. 62 din Regulamentul organic al Moldovei, se arată că Adunarea Obștească Ordinară nu avea nici o atribuție judecătorească.

Regulamentele organice stabilesc următoarele organe de judecată, cu competență generală:

1) Tribunalele de întâia instanță de la ținuturi (art. 280 Regulamentul organic al Moldovei), numite și judecătorii de județ în art. 213 și 242 din Regulamentul organic al Valahiei; era compus dintr-un președinte și din judecători. În Valahia, judecătoria de județ avea competență generală de drept comun. Când judecau pricini comerciale, judecătoriile de județ sau tribunalele de ținut se completau cu doi judecători aleși dintre comercianți.
2) Contra hotărârilor tribunalelor de județ se putea face apel la divanurile judecătorești, în număr de două în Valahia: unul la București și altul la Craiova. Divanul din București avea 12 judecători și se compunea din două părți: una politică cu 7 judecători și una criminalistică cu 5 judecători. Curtea de la Craiova avea, de asemenea, două părți: cea politică, cu 5 judecători, și cea criminalistică, cu 3 judecători. Fiecare partea avea un președinte.

Contra hotărârilor comerciale, date de judecătoriile de județ în Valahia, sau de tribunalele de ținut în Moldova, se făcea apel la judecătoria de comerț, în Valahia, sau la tribunalul de comerț, în Moldova.

Regulamentul organic al Moldovei face din tribunalele de ținut (județ) instanțe cu atribuții limitate, având drept de a judeca procesul de o valoare

până la 500 lei. Ca instanță, de apel, era un singur Divan judecătoresc la Iași, numit în textul publicat la 1835, Divan de Apelație.

3) Înaltul Divan, suprema instanță. Acesta era instanță de fond, se compunea dintr-un președinte și șase membrii numiți de Domn. El judeca apelurile făcute contra hotărârilor divanurilor judecătorești și judecătorilor de comerț. Adunarea Obștească Obicinuită în Moldova alege și ea 7 persoane, cu titlu de supleanți, care-i înlocuiau pe membrii Înaltului Divan în caz de absență a acestora (art. 362 din Regulamentul organic al Moldovei).

Pe lângă fiecare tribunal sau pe lângă fiecare Divan figura un funcționar, asemănător portărelului, numit Zabet sau Zapciul judecătoriei de județ sau al divanului, cu aprozii necesari, care înmâna citațiile și făcea comunicările de acte. În Moldova, pentru acest scop, avem vornicul de aprozi, vătaful, ceaușul de aprozi cu aprozii necesari, iar în județe, ispravnicul, având câte trei aprozi de fiecare ocol (art. 376 Regulamentul organic al Moldovei).

Pe lângă fiecare instanță sau despărțire (secție), se află câte un logofăt (grefier) și un condicar (arhivar) (art. 220 și 221 Regulamentul organic al Valahiei).

Ca instanțe speciale avem:

a) Judecătoriile de prin sate sau de împăciuire compuse din preotul satului și trei jurați aleși pe patru ani de către săteni, cu menirea de a împăca părțile în neînțelegerile de mică importanță, pentru stricăciunile făcute de vite. Ele judecau după ieșirea de la biserică, în casa preotului. Aceste judecătorii aveau și competență contencioasă, în ultimă instanță, în pricini în valoare de 10-15 taleri în Moldova și 15 taleri în Țara Românească. Tot în Țara Românească, o lege din 5 ianuarie 1832, "pentru osebirea căderilor și datoriilor între partea judecătorească și cârmuitoare a județelor", dădea cârmuitorilor județelor și subcârmuitorilor plăților dreptul de a judeca cu desăvârșire pricinile de vini polițienești mici și sarcinile de datorii până, la 15 taleri.

b) Judecătoria poliției, compusă dintr-un președinte și doi membri, care va judeca "gâlceviri, bătăi și alte vini mici, ce se chiamă polițienești", întâmplate în capitală și care nu se pedepsesc cu mai mult "decât o închisoare de trei zile și până la toiege 50", vinovații de fapte mai grave erau trimiși cu "raport pe scurt" și cu corpurile delicte la judecătoria județului Ilfov. Judecătoria de poliție era competentă să judece și pricini civile în legătură cu faptele penale ce cad în competența ei, dacă nu au o valoare mai mare de 50 de

taleri. Printr-un ofis domnesc din 8 august 1855, s-au reorganizat "atribuțiile şi competența judecătoriei de poliție", dându-i-se şi numele de "tribunal polițienesc".

Se organizează avocații (art. 224-226 din Regulamentul organic al Valahiei), oameni care au oarecare ştiință de pravilă şi care sunt cunoscuți că oameni cinstiți.

"Pentru a putea practica avocatura, acei care îndeplineau condițiunile art. 225, alin. 1 trebuiau să-şi înscrie numele lor în condica cancelariei ministerului dreptății, dar nu puteau să practice până ce nu primeau de la stăpânire care în scris de sobozanie (art. 225, alin. 2); părțile puteau, însă, să-şi pună procurori (vechili), chiar dacă nu erau avocați, în care aveau încredere".

Pe lângă Înaltul Divan şi pe lângă părțile criminaliceşti ale Divanurilor de Apel, funcționau avocați publici care, în cazul că inculpatul era lipsit de avocat, instanța îi putea da unul care să-l apere.

Avocatul trebuia să arate tot respectul față de instanță înaintea căreia se înfățişa. El. nu se putea înfățişa în locul mandantului sau mai înainte de a arăta împuternicirea.

Regulamentele organice creează precursorii sau procuratorii, cum îi numeşte art. 217 şi 218 din Regulamentul organic al Valahiei, le determină atribuțiile ca apărători ai pravilei şi a liniştii publice. Ei erau reprezentanți ai societății, ai Guvernului, trebuiau să fie prezenți la şedințe şi, dacă constatau că s-a făcut o încălcare a legii, înştiințau pe Ministrul Dreptății, cerând chiar urmărirea judecătorului.

Regulamentele organice arată că în Valahia se aplica Condica Caragea (art. 241), iar în Moldova Condica Calimach (art. 375). Această din urmă pravilă fiind publicată în greceşte, s-au luat măsuri pentru traducerea ei în româneşte. Pentru acest motiv a fost nevoie, încă de la punerea ei în aplicare, de un pravilist al Statului pentru a da explicații tribunalelor pentru înțelegerea şi aplicarea legilor. Regulamentul organic al Moldovei, prin art. 300, stabileşte doi pravilişti sau legişti cu aceste atribuții.

Regulamentul organic al Moldovei, prin art. 304, stabileşte că orice pricină hotărâtă de Înaltul Divan şi întărită de Domn "este în veci curmată", adică hotărârea capătă autoritatea de lucru judecat. Regulamentul organic al Valahiei, în art. 324, admite numai un singur caz în care hotărârea Înaltului Divan, dată însă de un complet de judecată special, în urma unui apel către Domn, producea autoritate de lucru judecat. Pentru aceasta se-cerea: a) ca primă hotărâre a Înaltului Divan să fie dată cu majoritate, fiind cel puțin doi membri cu păreri diferite; b) la instanțele inferioare să fi fost hotărâri deose-

bite. În acest caz, partea care a pierdut, avea drept de apel către Domn pentru a o se judeca pricina din nou. Domnul trimitea pricina Înaltului Divan pentru a se judeca noul apel. În acest caz, Divanul se completa cu ministrul justiției, ca președinte, și cu toți președinții instanțelor judecătorești din București, afară de cei care au judecat pricina. Hotărârea Înaltului Divan capătă autoritatea de lucru judecat, nemaiputând fi atacată din nou, iar afacerea nu mai putea fi pusă în discuție.

În celelalte cazuri, aplicându-se la noi vechile pravile Caragea și Calimach, acela care pierduse sub un Domnitor, putea să se adreseze din nou justiției la venirea altui Divan. Numai hotărârile întărite de doi Domni căpătau autoritate de lucru judecat.

Regulamentele nu au stabilit inamovibilitatea magistraților, dar au arătat-o ca un deziderat ce s-ar putea realiza după zece ani de la punerea în aplicare a Regulamentului (art. 215 Regulamentul organic al Valahiei și art. 285 Regulamentul organic al Moldovei); ele admit deocamdată, însă, numirea judecătorilor pe o perioadă de trei ani, cei dovediți capabili putând fi lăsați mai departe în funcție pe o perioadă de trei ani (art. 214 Regulamentul organic al Valahiei și art. 284 Regulamentul organic al Moldovei).

Această numire pe termen, cu drept de a nu fi înlocuiți în acest interval, este socotită de filosoful german Oswald Spengler ca răspunzând mult mai bine interesului general decât inamovabilitatea, care e stabilită mai mult, în folosul personal al funcționarului.

BCUIASI / CENTRA

CAPITOLUL III

ORGANIZAREA ADMINISTRATIVĂ A PRINCIPATELOR ÎN TIMPUL REGULAMENTELOR ORGANICE

3.1. Domnitorul – şeful puterii executive. Colaboratorii domnului

Domnitorul este şeful puterii executive, ne arată art. 58 din Regulamentul organic al Valahiei şi art. 61 din Regulamentul organic al Moldovei. Obicinuia Obştească Adunare nu va putea în nici un chip să împiedice stăpânitoarea putere dată Domnului după vechile întocmiri şi obiceiuri ale Ţării, şi care putere priveşte păzirea bunei orânduieli şi liniştea publică.

Textul moldovean numeşte puterea executivă: "putere suverană de administraţie şi de paza bunei rânduieli şi a liniştii publice", putere care este încredinţată Domnului, pe temeiul vechilor obiceiuri ale ţării.

Ca şef al puterii executive, Domnitorul numeşte şi revocă în funcţiile administrative şi judecătoreşti. Judecătorii erau numiţi dintre boierii pământeni. El dă ordin de executare a legilor (promulgarea); dă ordin pentru executarea hotărârilor judecătoreşti; în numele lui se pronunţau hotărârile (art. 281 din Regulamentul organic al Valahiei şi art. 214 din Regulamentul organic al Moldovei).

El numeşte şi revocă miniştrii, care sunt colaboratorii lui la opera de guvernare.

Domnul este înaltul şef al miliţiei (art. 276 din Regulamentul organic al Valahiei şi art. 432 din Regulamentul organic al Moldovei). Comandantul miliţiei este Spătarul în Muntenia şi Hatmanul în Moldova (art. 383 din Regulamentul organic al Valahiei şi art. 213 din Regulamentul organic al Moldovei).

Miniştrii. Puterea executivă are un rol considerabil, precum şi atribuţii numeroase şi variate. Domnitorului, ca şef al puterii executive, i s-au dat mai mulţi colaboratori, cum de altfel existau şi înainte de Regulament. Prin noua organizare, aceşti mari dregători iau pentru prima dată numele de miniştri (art. 46, 147-150 din Regulamentul organic al Valahiei). În sistemul regulamentar, Domnitorul numeşte şi revocă pe colaboratorii săi, fără să ţină seama de alte consideraţii decât acelea ce îl interesau pe el. Miniştrii nu puteau face parte din Obicinuita Obştească Adunare (art. 46, lit. b din Re-

gulamentul organic al Valahiei, art. 49, lit. b din Regulamentul organic al Moldovei); ei nu puteau urmări o altă politică decât aceea a Domnitorului, iar inițiativa măsurilor nu se putea lua decât cu aprobarea Domnitorului, care dădea directive şi impulsul necesar. Din această cauză, Domnitorul era răspunzător pentru actele miniştrilor pe care îi acoperea.

Miniştrii, nefăcând parte din Adunare, aceasta nu le putea da vot de blam, putea, însă, prin anaforale adresate către Domn, să arate reaua administrare, marile nedreptăți înfăptuite de anumiți miniştri, şi Adunarea avea posibilitatea legală de a comunica aceste lucruri şi celor două Curți, care puteau ordona o anchetă, al cărei rezultat putea fi destituirea Domnului, cum s-a întâmplat în 1841 cu domnitorul Alexandru Ghica.

Conform Regulamentului organic din 1831, în Țara Românească miniştrii erau în număr de şase şi anume: Ministrul Trebilor din Lăuntru, Ministrul Finanțelor sau Vistierul, Marele Postelnic sau Secretarul de Stat, Logofătul sau Ministrul Dreptății, Logofătul (sau ministrul) Treburilor Bisericeşti, Spătarul sau Ministrul Oştirei (art. 149 din Regulamentul organic al Valahiei).

Trei dintre aceşti miniştri, şi anume: Marele Vornic sau Ministrul Trebilor din Lăuntru, Ministrul Finanțelor şi Secretarul de Stat, formau Sfatul Administrativ, sub preşedinția Marelui Vornic, care, întrunindu-se de două ori pe săptămână, examina toate afacerile curente privitoare la ordinea publică, la finanțe şi comerț (art. 148 din Regulamentul organic al Valahiei).

Hotărârile luate, după aprobarea Domnului, se puneau în aplicare imediat. Toți miniştrii întruniți, sub preşedinția Domnului, formau Sfatul miniştrilor, care se convoca pentru examinarea afacerilor importante (art. 149 din Regulamentul organic al Valahiei).

Regulamentele organice, continuând să organizeze societatea, stabilesc mai întâi organe de conducere, apoi pentru a asigura liniştea şi ordinea publică, organizează forța publică. Dar aceasta nu era suficient. Organizarea de Sfat avea o mulțime de alte îndatoriri care trebuiau satisfăcute.

3.2. Serviciile publice sub regulament - noțiuni generale. Permanentizarea funcțiilor publice

Regulamentele organice caută să asigure o stabilitate creând servicii publice specializate şi cu caracter permanent, conferindu-le atribuții bine determinate. Toate marile servicii publice, cum sunt cele trei departamente ministeriale, adică Ministerul Treburilor din Lăuntru, Ministerul Finanțelor şi Marea Postelnicie sau Departamentul de Stat, precum şi celelalte ministere: al

Dreptății, al Treburilor Bisericești, Spătăria sau Ministerul Oștirei, au competențe determinate, arătate precis în Regulament (art. 147 din Regulamentul organic al Valahiei). Această competență este generală, adică se întinde pe întregul teritoriu. Nu mai existau marii dregători cu competență mărginită la un anumit teritoriu, cum erau în regimul anterior, unde găsim un mare vornic de țara de sus, și un altul de țara de jos, un mare logofăt de țara de sus, și un altul de țara de jos, unde marele Ban, și mai apoi Caimacanul, avea atribuții de administrator și judecători numai în județele de dincolo de Olt.

Fiecare minister avea câte un director, afară de Secretariatul de Stat. Directorul îl ajuta pe ministru în conducerea ministerului, iar în lipsa acestuia, îi ținea locul.

Cele trei departamente ministeriale, adică internele, finanțele și Secretariatul de Stat, erau împărțite în secțiuni, și anume: primul și cel de-al doilea aveau trei secțiuni, iar al treilea numai două (art. 147-153 din Regulamentul organic al Valahiei).

Exista o deosebire între miniștrii. Astfel, Marele Vornic sau Ministrul de Interne, care era și președintele Sfatului Administrativ (art. 148 din Regulamentul organic al Valahiei), avea un rang superior și primea un salariu mai mare decât ceilalți miniștrii. Vistierul, Marele Postelnic și Logofătul Dreptății avea un tratament egal, iar Logofătul Pricinilor Bisericești primea un salariu mai mic.

Este interesant de notat că justiția era mult apreciată prin Regulament. Astfel, președintele Înaltului Divan avea titlu de Mare Ban, cea mai mare boierie a Valahiei, și un tratament egal cu acela al Marelui Vornic, adică câte 2800 lei lunar, iar membrii acestei Înalte Curți primeau în Valahia numai cu 100 lei mai puțin decât ministrul justiției, adică câte 2700 lei.

În dorința de a se asigura o stabilitate mai mare și a face că funcționarii să fie îndemnați a-și îndeplini îndatoririle ce li se cuvin, Regulamentul declara (art. 356 din Regulamentul organic al Valahiei și art. 496 din Regulamentul organic al Moldovei) că schimbarea slujbașilor în fiecare an, cum se obișnuia înainte, se desființează, fiind dăunătoare slujbei.

Regulamentul admite numirea funcționarilor pe trei ani (art. 405 din Regulamentul Moldovei) și, dacă dădeau dovezi de vrednică purtare, ei puteau să-și continue slujba încă o perioadă.

Această numire pe termen, și reînnoibilă, a rămas valabilă și astăzi, ea fiind mult mai avantajoasă interesului general, inamovibilitatea sau stabilitatea căutând mai mult interesul personal al funcționarului.

Funcția publică, astfel cum este organizată de Regulament, este o grupare de atribuții, de puteri, de competențe, cu scopul de a da satisfacție unui interes general.

Funcțiile publice erau permanente, în sensul că erau create prin lege, puterea executivă neputând crea funcții publice, ele aveau o sferă de competență cu anumite atribuții și puteri, date de lege, având astfel o specializare.

Regulamentele organice au urmărit să asigure stabilitatea în Administrația Statului, organizând servicii publice specializate și cu caracter permanent, conferindu-le atribuții bine determinate. Astfel, toate marile servicii publice au competențe determinate, stabilite precis în Regulamente (art. 147 și următoarele din Regulamentul organic al Valahiei). Această competență este generală și se întinde pe întregul teritoriu al Statului, nemaiexistând mari dregători cu competență determinată la un anumit teritoriu.

Serviciile ministerelor se împărțeau în servicii centrale și servicii exterioare. Țara era împărțită în circumscripții teritoriale numite în Valahia – județe, iar în Moldova – ținuturi. Aceste subdiviziuni teritoriale nu aveau personalitate juridică. Ele erau conduse de funcționari numiți, în Valahia, ocârmuitori de județ (art. 352 din Regulamentul organic al Valahiei), iar în Moldova, ispravnici. Județele se împărțeau în plăși, conduse de un subocârmuitor. Acești funcționari depindeau de Ministerul Trebilor din Lăuntru, iar sameșii sau casierii de județ depindeau de Ministerul de Finanțe.

Pentru a opri crearea de funcții nejustificate, producătoare de cheltuieli și de dezorganizare a serviciilor, Regulamentul stabilea cu aproximație veniturile și cheltuielile Statului. Bugetul anual (art. 117 din Regulamentul organic al Moldovei), care se alcătuia din Guvern și se supunea aprobării Adunării Obștești, trebuia să cuprindă cheltuielile și veniturile presupuse ale Statului, urmând prevederile Regulamentului și făcând mici adăugiri sau reduceri, după cum veniturile tezaurului ar încuviința.

Trebuie menționat că Regulamentele se ocupau de situația funcționarilor și după cum veniturile tezaurului ar încuviința.

Trebuie menționat că Regulamentele se ocupau de situația funcționarilor și după ce părăseau funcția, prin crearea de pensiuni, devenite pensii răsplătitoare care se dădeau ca o răsplată din partea Statului pentru cei ce și-au îndeplinit slujba cu osârdie, cinste și fără prihănire. Acest pensii erau reversibile pe jumătate asupra văduvelor pe tot timpul vieții, și copiilor până la majorat (Regulamentul organic al Moldovei, anexă, lit. c, p. 220).

3.3. Unitățile teritoriale. Organizarea locală a oraşelor târgurilor, şi satelor

3.3.1. Unitățile teritoriale

În perioada în care procesul de destrămare a feudalismului în Țările Române se accentua, administrația s-a transformat şi ea treptat, sub presiunea noilor nevoi economice şi sociale; eforturile de modernizare priveau în primul rând lărgirea obiectivelor administrative care, l-a făcut Alexandru Ipsilanti în 1775 prin crearea Obşteştii Epitropii, iar cel următor l-au realizat Regulamentele organice.

Separarea administrației de justiție prin crearea de judecători şi de instanțe judecătoreşti, şi interzicerea organelor administrative de a judeca, postulat al administrației moderne, formulat ca deziderat de Alexandru Ipsilanti, n-a fost realizat nici de el, şi nici de alți domni; abia Regulamentele organice îl vor realiza implicit, păstrând o urmă din vechea concepție prin dispoziția (art. 205 din Regulamentul organic al Valahiei şi art. 287 din Regulamentul organic al Moldovei) că judecătorii judecă în numele domnului (nu în numele legii că în dreptul modern).

Cu toată însemnătatea lor, județele şi ținuturile erau, şi au rămas în toată această perioadă lipsite de personalitate juridică.

Până la Regulamentele organice, județele (ținuturile) erau conduse, după regulile stabilite prin reforma lui Constantin în Mavrocordat (1740-1741), de ispravnici, dregători numiți de Domn dintre foştii mari dregători.

Regulamentele organice au modificat denumirea, modul de numire şi atribuțiile ispravnicilor. În Țara Românească, i au fost denumiți "ocârmuitori de județe", iar în Moldova, "ispravnici-administratori". Ei erau numiți pe termen de trei ani de către Domn, dintre candidații propuşi de Sfatul Administrativ (compus din miniştrii de interne, de finanțe şi de externe). Atribuțiile lor au rămas numai administrative, fiindu-le retrase cele judecătoreşti (art. 212 din Regulamentul organic al Valahiei şi art. 279 din Regulamentul organic al Moldovei); ei n-au mai depins de marele vistier, ci direct de Ministerul Trebilor din Lăuntru.

În această perioadă, aflăm o nouă subdiviziune a județului, creată prin reforma lui Constantin Mavrocordat, atât în Țara Românească (1740), cât şi în Moldova (1741): plasa. În Țara Românească denumirea de "plasă" a fost păstrată numai pentru zonele de şes; în zonele de munte, plăşile s-au numit "plaiuri" şi au avut un specific al lor.

Plaiul îşi are originea mai veche, vătăşiile de plăieşi sub domnia lui Matei Basarab grupând sate plăieşeşti de la munte sub conducerea unui "vătaf de plăieşi", mai târziu numit "vătaf de plai", folosit larg de Constantin Brîncoveanu, aceasta avea sarcina de a păzi marginea ţării, oprind să iasă din ţară pe răufăcători şi pe birnicii fugari.

Plasa în Ţara Românească era condusă de zapciul de plasă; în Moldova, ocolul era condus de ocola, ambii fiind numiţi de ispravnici.

Regulamentele organice au modificat structura plăşii. Funcţia de "vătaf de plai" (Vătăşia de plai) a fost desfiinţată, iar plăieşii ce slujeau la paza marginilor ţării au intrat în rândul dajnicilor, fiind înlocuiţi cu jandarmeria (art. 61 din Regulamentul organic al Valahiei şi art. 69 din Regulamentul organic al Moldovei). Denumirile s-au schimbat: în Ţara Românească, şi plaiul, şi plasa erau conduse de un subocârmuitor, iar în Moldova, ocolul – de un privighetor de ocol. Subocârmuitorii şi privighetorii erau aleşi pentru trei ani de către locuitorii plăşii respective, reprezentaţi în Ţara Românească de şase deputaţi ai fiecărei plăşi, iar în Moldova de vornicii satelor din ocolul respectiv. Candidaţii la această funcţie trebuiau să fie boieri, boiernaşi sau mazili şi să aibe o proprietate nemişcătoare în plasă. Aleşii trebuiau să fie întăriţi de Domn. Conducătorii plăşilor erau plătiţi lunar cu leafa şi aveau atribuţii privind ordinea, stăpânirea abuzurilor, sănătatea publică, drumurile mari, furtişagurile, inundaţiile, seceta etc., înştiinţând pe ispravnic şi luând măsurile necesare, cu dreptul de a-i aresta pe infractori, fără a-i tine închişi, neavând dreptul a ţine un gros la locuinţă (art. 404 din Regulamentul organic al Moldovei).

3.3.2. Organizarea locală a oraşelor şi târgurilor.

Încă de la începutul secolului al XVIII-lea, oraşele şi târgurile începuseră să-şi piardă autonomia, situaţie care în această perioadă se accentuează. Pierderea autonomiei consta în substituirea unor dregători numiţi de Domn în locul organelor orăşeneşti alese (judeţ sau şoltuz şi pârgări) şi în pierderea privilegiilor vechi acordate de domnie oraşelor, prin înlocuirea lor cu raporturi feudale între orăşeni şi stăpânii domeniilor pe care se aflau târgurile sau oraşele dăruite sau vândute de Domn.

Autonomia oraşelor n-a fost desfiinţată printr-un act unic, printr-o măsură generală, ci treptat. Începutul s-a făcut cu oraşul Bucureşti, sub domnia lui Constantin Brîncoveanu. Documentele arată că, de la 1698, titlul de judeţ, la Bucureşti, a dispărut, ca şi acela de pârgar. Atribuţiile lor au fost trecute asupra unor dregători domneşti marele agă etc.

Începând din ultimul pătrar al secolului al XVIII-lea, se introduce o formă nouă de administraţie orăşenească în Principate: Epitropia obştii,

termen împrumutat de la organizarea bisericească; episcopia (colectivul de epitropi), deşi dependentă de puterea centrală, reprezenta obştea locuitorilor oraşului. Atribuţiile epitropiei priveau gospodăria, edilitatea şi asistenţa socială a oraşului.

Epitropiile se creau din iniţiativa obştilor locale, cu încuviinţare domnească, cu scopul principal de a răscumpăra moşiile târgurilor sau târgurile. Regulamentul organic al Moldovei a prevăzut expres că Ministerul Treburilor din Lăuntru este organul ce face legătură între Domn şi aceste Epitropii (art. 140). Epitropiile au continuat deci să existe şi să funcţioneze şi după Regulamentul organic, însă sub noua denumire de "eforii".

Prin Regulamentele organice, oraşele libere (care nu erau proprietatea unui stăpân feudal) au dobândit personalitate juridică şi dreptul de a se administra de către un stat orăşenesc ales de locuitorii oraşului. Alegerea trebuia întărită de Domn, care numea dintre membrii sfatului un preşedinte (primar). Eforiile, ce reprezentau şi administrau mai ales oraşe, sub tutela şi supravegherea statului, erau alese de către locuitori, indirect în Ţara Românească şi direct în Moldova.

Din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, s-a organizat sistemul de pază în oraşe. În Moldova, şefii acestor servicii au fost numiţi căpitani, aflaţi sub comanda unui vechi căpitan, subordonaţi cu toţii Marelui Hatman care, în afară de comandant al forţelor armate, o îndeplinea şi pe aceea de şef al poliţiei din toate oraşele ţării.

Administraţia fiecărui oraş avea o cancelarie şi o arhivă proprie. Astfel, în Moldova, în cancelaria oraşului Roman, se redactau actele solicitate de către membrii comunităţii şi de către locuitorii satelor din ocol, şi uneori din ţinut. Comunităţile urbane aveau sigilii ce serveau la întărirea şi garantarea autenticităţii actelor emise de administraţie. Sigiliul a aparţinut continuu comunităţii urbane, ca unitate administrativă distinctă şi era încredinţat periodic dregătorilor aleşi, la data preluării funcţiei, în cadrul unei solemnităţi. Prin conducerea lor aleasă liber, breslele au continuat să participe la actele de administraţie ce interesau întreaga comunitate, dar în special cele ce reprezentau şi apărau interesele producătorilor şi ale distribuitorilor bunurilor.

Autorizarea de a înfiinţa o breaslă se dădea de către Domn, de comun acord cu Mare Vistier, fiindcă membrii breslelor aveau un regim fiscal deosebit de al celorlalţi locuitori din oraş. Numai după confirmare starostele putea prelua conducerea breslei. Orice hotărâre a starostelui era apelabilă la fruntaşii breslei, întruniţi în mod special, sau la întreaga breaslă, la care puteau participa reprezentanţii puterii administrative.

3.3.3. Satele

Instituția de bază a satului a rămas și în această perioadă tot obștea sătească, deși aservirea obștilor a fost în creștere în secolului al XVIII-lea. Obștea și-a menținut organele vechi: adunarea obștească, oamenii buni și bătrâni și alți slujitori cu sarcini speciale.

Regulamentul organic a păstrat pe pârcălab în Țara Românească și pe vornicel în Moldova, hotărând că ei vor fi aleși pe termen de un an, putând fi realeși. Totodată, dintre cei mai cinstiți și cei mai bătrâni ai obștii se alegeau șase locuitori care, împreună cu preotul și cu proprietarul, alcătuiau conducerea colectivă a satului, căreia i se încredința "cârmuirea banilor obștești". Pârcălabul și vornicelul erau datori să împlinească banii birului și să ducă sumele încasate la subocârmuitor (în Țara Românească) sau la isprăvnicie, prin oameni aleși de sat (în Moldova).

În fiecare sat se înființează câte o "cutie a obștii" în care se strângeau și se păstrau următoarele venituri: zeciuiala ce se plătea peste bir de fiecare dajnic, banii recuperați de la birnicul fugar sau de la satul care-l va fi primit etc.; din veniturile cutiei se plăteau: simbria pârcălabului sau vornicului, plata în locul birnicilor ce mureau de la o catagrafie la alta, plata către un alt sat pentru un birnic fugar, plata dorobanților, era obligatorie și întocmirea unui catastih (Regulamentul organic al Valahiei, art. 97, 98, 104, 105, 106; Regulamentul organic al Moldovei, art. 101, 102, 106, 404.).

Regulamentul organic a realizat un oarecare progres prin legiferarea alegerii conducerii colective a satului, procedeu, împrumutat de la vechea formă de organizare a obștii sătești. Dar, păstrând pe proprietarul feudal că un membru de drept al conducerii, forma de organizare rezultată a avut un caracter hibrid. În plus, gospodăria satului era lipsită de mijloace materiale suficiente pentru a progresa, și chiar de o formă legală corespunzătoare, satul, ca și județul, fiind lipsit de personalitate juridică. Comună rurală, independentă de proprietarul feudal și înzestrată cu personalitate juridică, nu apăruse încă, ci va fi creată și organizată abia prin legea din 31 martie 1864, promulgată de Al. I. Cuza.

3.3.4. Serviciul sanitar

Stare sanitară a preocupat, de asemenea, pe redactorii Regulamentelor. Se creează posturi de medici în toate orașele. Medicii erau obligați să meargă și pe la țară pentru a se îngriji de sănătatea țăranilor. Astfel, în Regulamentul organic al Moldovei, sub art. 74, la pct. XVI, sunt trecute lefile

doctorilor, chirurgilor, care erau obligați să se îngrijească de sănătatea oamenilor, a-i vaccina pe săteni etc., precum și a moașelor din capitală și alte orașe, iar la pct. XX se vorbește de Spitalul Sfântul Spiridon.

În ambele Regulamente se vorbește la capitolul VI despre carantine, măsurile sanitare ce s-au luat pentru a păzi țările de ciumă. Se stabilește un cordon sanitar pe marginea Dunării, păzit de miliție și de vase pe Dunăre, și se înființează carantine prevăzute cu medici.

Regulamentele organice prevăd reglementări cu privire la Casa Doftorilor, reglementări ce vizează organizarea și atribuțiile ei.

3.3.5. Serviciul învățământului public

Starea culturală a preocupat, de asemenea, pe redactorii Regulamentelor organice.

În art. 364-370 din Regulamentul organic al Valahiei se stabilește că învățătura publică, trebuie, de asemenea, să facă obiectul îngrijirii și privegherii Statului.

Se creează o epitropie sau euforie a învățăturii publice sub autoritatea Ministerului de Interne.

Școlile particulare erau supuse controlului Euforiei Școlilor.

Se hotărăște înființarea de școli elementare pentru băieți, și alta pentru fete, copii ai funcționarilor publici. Regulamentul organic al Moldovei, în art. 418 și următoarele, cuprindea dispoziții identice, însă mai bine redactate. Și în Moldova, Epitropia învățăturii publice depindea de Ministerul Trebilor din Lăuntru. Printr-o lege din 1831, în Valahia, Eutropia sau Euforia școlilor a trecut de la Ministerul de Interne la Logofeția treburilor bisericești.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL IV

VIAȚA ECONOMICĂ ȘI SOCIALĂ, ORGANIZAREA FINANCIARĂ ȘI ORDINEA PUBLICĂ

VIAȚA ECONOMICĂ ȘI SOCIALĂ

4.1.1. Viața economică

Lipsa de securitate, în care se dezvolta viața socială și economică a Principatelor, făcea ca nici o așezare economică durabilă să nu poată lua ființă. Într-adevăr, dispozițiile domnești, așa de des schimbătoare, lipsa de libertate a comerțului, dările directe și indirecte înmulțite peste măsură, făceau imposibilă investirea unor capitaluri mai însemnate în anumite întreprinderi. Regulamentele, atât al Valahiei (preambul de la capitolul III Finanțe și art. 154), cât și al Moldovei (art. 64 și 148) arată cât se poate de clar aceste constatări.

Dezvoltarea vieții economice este posibilă numai acolo unde există o stabilitate legislativă, unde regimul fiscal nu se schimbă prea des, unde cei care să investească capitaluri să poată ști mai dinainte care ar putea fi posibilitățile de dezvoltare a întreprinderii proiectate. Acolo unde instabilitatea legislativă este regula, unde oricând impozite noi pot, fără nici o justificare, să intervină și să lovească noua întreprindere fără a ține seama de stările de lucruri existente în momentul creării acelei întreprinderi, de utilitatea ei pentru interesul general, ci numai de dorința de a realiza venituri cât mai mari pentru fisc, unde libertatea comerțului este stânjenită prin numeroase autorizări, unde cei însărcinați cu executarea legilor caută, prin vexațiuni, să obțină avantaje ilicite, este ușor de înțeles că orice spirit de întreprindere serioasă încetează, capitalurile dispar, țara cea mai plină de materii prime sărăcește, căci întreprinderile serioase nu îndrăznesc să investească capitalurile necesare că să pună în valoare acele bogății naturale, numai aventurierii își încearcă reușita într-un asemenea mediu.

Pentru dezvoltarea vieții economice, statul trebuie să asigure transportul persoanelor și mărfurilor, stabilind căi de comunicație. Pentru ridicarea nivelului poporului, organizarea de stat trebuie să se ocupe cu răspândirea culturii, a ideilor morale și cu întărirea Bisericii. Regulamentele

căutau să stabilească certitudinea în materie de proprietate imobiliară şi, de aceea, prin art. 343 şi următoarele din Regulamentul organic al Valahiei, şi art. 391 şi următoarele din Regulamentul organic al Moldovei, se stabileşte hotărnicia tuturor moşiilor. În fiecare judeţ urmau să se numească ingineri hotarnici care să ridice planurile moşiilor, iar proprietarii, care s-ar fi pretins vătămaţi, puteau face contestaţie, care se judeca de comisia judeţeană, dându-se fiecărui proprietar, după ce hotărârea definitivă, planul moşiei, cu hotarele moşiilor învecinate. După terminarea lucrărilor, hărţile cu lămurirea hotarelor trebuiau să se păstreze în arhiva Înaltului Divan. Posterior, în Muntenia, intervine legea din 1835 pentru măsurătoarea cadastrală în tot Principatul. Legea crea un organism central, Comisia Cadastrală Centrală, care dispunea să se numească inginerii triunghiulatori, care să înceapă triunghiulaţia, pentru a pregăti puncte trigonometrice în vederea măsurătorii topografice.

Topografii urmau să ridice planuri pentru fiecare moşie. Comisia trebuia să facă o hartă generală a Principatului (Analele parlamentare, V, I, 333 şi următoarele).

Regulamentele căutau să asigure hrana locuitorilor pentru anii secetoşi şi organizau, în acest scop, magaziile de rezervă (art. 166-174 din Regulamentul organic al Valahiei), unde se depozitau cereale în anii buni, cel puţin trei ani de-a rândul.

Magaziile se aflau sub paza judecătoriei săteşti. Pentru a asigura hrana oraşelor în anii de foamete, Regulamentul arăta diferite măsuri ce se pot lua, mergând până la oprirea exportului.

Regulamentele proclamau libertatea comerţului (art. 154 din Regulamentul organic al Valahiei), conform art. 5 Tratatul de la Adrianopole, din 14 septembrie 1829, desfiinţând orice împiedicare pentru import sau export, precum şi vămile ce se luau în interior la târguri sau bâlciuri. Exportul cerealelor şi vitelor ia avânt şi, drept consecinţă, valoarea pământurilor se ridică în mod sensibil. Comerţul exterior se dezvoltă foarte repede. Taxele vamale se percepeau numai la trecerea graniţei, atât pentru mărfurile ce se importau, cât şi pentru cele ce se exportau (art. 161 din Regulamentul organic al Valahiei).

Se caută să se încurajeze dezvoltarea industriei prin aducerea de meşteri pricepuţi şi lucrătorii.

Art. 161 din Regulamentul organic al Valahiei ne vorbeşte despre tarife vamale făcute prin legi, iar art. 176, despre protecţia industriei naţionale, care mergea până la prohibirea importurilor de mărfuri similare. Regulamentul organic al Valahiei, în Anexa A, pagina 53, hotărăşte înfiinţa-

rea pe lângă Ministerul Trebilor din Lăuntru, a unei tipografii unde urmau să se imprime un Buletin Oficial în care să se publice legile, numite în funcțiuni publice, actele ministerelor, hotărârile judecătorești, pentru ca să se vadă de toți că stăpânirea are o neîncetată îngrijire spre împlinirea datoriilor sale.

Regulamentul organic stabilește, în ce privește minele, că proprietarul putea să le exploateze, dând statului 10% din profitul net, însă, dacă proprietarul nu putea să exploateze mina în termen de 18 luni ce i se acorda de către Domn, și nici nu voia s-o închirieze, Domnul cu Obicinuita Obștească Adunare vor chibzui mijloace pentru a lucra acele mine, dând stăpânului moșiei a 10-a parte din câștigul net și despăgubindu-l după valoarea stricăciunilor pricinuite moșiei (art. 178 și 170 din Regulamentul organic al Valahiei).

Pentru dezvoltarea vieții economice, Regulamentul organic al Munteniei, în art. 65, prevedea înființarea unei Bănci Naționale din fondurile Casei de Rezervă care, în Muntenia, era prevăzută în bugetul anual cu 1.666.552 lei. Casa de rezervă din Moldova era trecută în bugetul anual cu 259.975 lei(art. 74 din Regulamentul organic al Moldovei).

Orice lipsă din veniturile statului se acoperea din fondurile acestei Case. Casa rezervei era, deci, un fel de fond pentru deschiderea de credite complementare și extraordinare. Toate economice ce s-ar fi făcut la diferite niveluri ale bugetului, treceau tot la Casa Rezervei.

Din fondurile acestei Case, Statul putea cumpăra moșii.

4.1.2. Viața socială

Poporul român, așezat la poarta de trecere a barbarilor, a suferit încă din cele mai vechi timpuri felurite și numeroase influențe.

Popor cu mari calități, păstrând cu sfințenie limba și tradițiile sale, românii se îndeletniceau îndeosebi cu agricultura și păstoritul, dar știau de minune să-și apere ogorul strămoșesc; ei nu aveau o elită socială cultivată, cnezii și voievozii, aleși de popor, de țărănime dintre cei mai viteji, constituiau, la începutul formării statelor românești, clasa dominantă. Odată cu consolidarea voievodatului, constatăm cum domnitorii noștri hărăzeau vitejilor lor tovarăși mari moșii spre răsplătirea măreților lor fapte.

Tot ei copiază fastul Curții Bizanțului și se înconjoară de dregători, care nu mai sunt nobili de spadă și de sacrificiu de mai înainte, ci doar simpli funcționari meniți să-l ajute pe Domn cu sfaturile lor sau să-i execute ordinele, contribuind, în același timp, la fastul Curții.

Se face o deosebire fundamentală între dregătorii domniei, boieri şi restul populaţiei. Cei dintâi formează o clasă privilegiată, pe când ceilalţi trebuiau să ducă greul sarcinilor Statului.

Românii erau credincioşi. Mulţi dintre boieri îşi dădeau parte din avere pentru a clădi biserici şi mănăstiri şi pentru a le înzestra; ţăranii dădeau şi trudnica lor agoniseală, tot ce era necesar, pentru nevoile preotului. În asemenea condiţii, este normal că şi clerul să dobândească un mare prestigiu, să devină clasă privilegiată, scutită de birurile, sarcinile şi anganalele ce apăsau pe ceilalţi locuitori.

Încetul cu încetul, boierimea, căutând să-şi pună în valoare imensele domenii, găseşte în ţărănime elementul care ar putea să valorifice aceste bunuri. Cu forţa ei oprea pe ţăran să părăsească moşia pe care lucra. În timpul domniei lui Mihai Viteazul boierii reuşesc să obţină, de la mare Domnitor legea care să consfinţească această stare de lucruri. Aşezământul lui Mihai Vodă opreşte pe ţăran să plece de pe moşie şi dă drept proprietarului că să-l revendice. Ţăranii devin astfel servi ai pământului, adscripti glebae.

Numai puţini ţărani liberi, moşneni sau răzeşi, reuşesc să se menţină, dar şi aceştia de multe ori, ca să-şi plătească dările, se văd nevoiţi să-şi vândă pământurile ţarului, că să-l revendice. Ţăranii devin astfel servi ai pământului.

Abia în veacul al XVIII-lea, sub Constantin Mavrocordat, se desfiinţează rumânia, din cauze fiscale, şi anume, că ţăranii, ca să-şi câştige libertatea şi să scape de asupririle proprietarilor şi ale fiscului, îşi părăseau agoniseala şi plecau peste Dunăre, unde aveau mult mai puţine greutăţi. Ţara rămânând pustie în multe locuri, Mavrocordat a socotit că este timpul să se desfiinţeze situaţia de rumânie sau vecinătate şi să se dea libertate ţăranului să părăsească moşia pe care nu mai putea să trăiască, sub anumite condiţii.

Dacă examinăm societatea românească în secolul al XVIII-lea şi primele două decenii ale secolului al XI-lea, am putea-o înfăţişa ca lipsită de un ideal, mânată numai de interese egoiste; clasele privilegiate, boierimea şi înaltul cler urmăreau numai satisfacerea şi mărirea intereselor proprii, iar ţărănimea suferea prin faptul că produsul muncii sale era veşnic luat, când de oamenii domneşti pentru plata birurilor, când de proprietar, când de turci sau tătari. Ţăranul ajunge să nu mai aibă încredere în justiţia omenească, care i-a dat dovada de parţialitate, ci numai în judecata lui Dumnezeu.

Trebuie să recunoaştem că, clasa stăpânitoare, obişnuită să trăiască din slujba Statului şi din exploatarea clasei ţărăneşti, nu a ştiut să dea o îndrumare serioasă vieţii sociale.

Influența fanarioților a fost nefastă pentru societatea românească, și în special asupra boierimii, dezvoltând intriga, pasiunea pentru lucru, dorința de câștiguri ușoare.

Clasele sociale din Țările Românești erau în număr de șase: a) clasa boierească; b) clerul; c) mazilii; d) negustorii; e) țăranii; f) țiganii.

Boierimea era împărțită în trei trepte sau stări. Din starea întâia, a veliților boieri, numită grecește protipenda, de unde la noi s-a făcut protipendadă, făceau parte în Valahia toți acei care erau sau fuseseră mari bani, mari logofeți, vornici, vistieri, spătari, postelnici sau mari agă. Din această treaptă se recrutau marii demnitari ai domnitorului, care făceau parte din Divanul Domnesc.

Din treapta a II-a, mult mai numeroasă, făceau parte toți acei care ocupau sau ocupaseră anumite funcții: precum Marele Clucer, Marele Paharnic, Marele Serdar, Slugarul, Pitarul, Armașul etc.; mai toate aceste dregătorii s-au desființat în veacul al XIX-lea, rămânând numai titlul. Ei erau chemați să ocupe servicii mai mici.

Boieriile de clasa a III-a cuprindeau pe logofătul de divan, ajutorul marelui logofăt care, când erau judecați la Divan, era grefier, veneau apoi șătrarii, medelnicerii etc. Și din rândurile lor se recrutau scriitorii de la cancelariile marilor dregătorii, ca și pe la județe. Ei erau cunoscuți și sub numele de boiernași.

La început, boierimea era chemată ca, alături de Domn, să apere țara. Era o adevărată nobilime. Mai târziu însă, sub influența Bizanțului, boierimea a devenit o clasă de dregători. În timpul fanarioților observăm că foarte mulți căpătau de la domnitor numai titlu, fără dregătorie, sunt extrem de numeroase.

Regulamentele organice admiteau boieria numai că titlu, însă numai dacă Domnul constata că anumite persoane au făcut servicii importante Statului și Obicinuita Obștească Adunare împărtășea această părere (art. 399 din Regulamentul organic al Moldovei).

Boierii, sub Regulament, formau încă o clasă privilegiată, scutită de orice impozit, și numai dintre ei se recrutau dregătorii Statului.

Clerul. Autoritatea spirituală era reprezentată prin mitropoliți și epitropi. În Țara Românească erau un mitropolit și trei episcopi, iar în Moldova un mitropolit și numai doi episcopi, după răpirea Bucovinei (episcopia Rădăuților). După Regulament, mitropolitul și episcopi se alegeau de către Obicinuita Obștească Adunare împreună cu boierii din treapta întâi, Alegerea se întărea de către Domn, după care căpăta recunoașterea patriarhului de la Constantinopol (art. 359-363 din Regulamentul organic al Valahiei).

Mănăstirile neînchinate depindeau de mitropolii sau de episcopii. Membrii clerului beneficiau de anumite privilegii, neplătind dări directe; mănăstirile aveau privilegii foarte maxi.

Mazilii erau descendenți din vechii boieri care, cu arma în mână, apăraseră hotarele patriei. Mai târziu, când boierimea a ajuns legată doar de dregătorie, când boierii deveniseră curteni, mazilii au continuat încă a avea o legătură cu boierii în timpul domniilor pământene. Când, însă, sub domniile fanariote, multe dregătorii și din cele mai importante erau încredințate levanților care veneau odată cu domnul străin, legătura dintre mazili și boieri încetează, ei devenind aproape țărani, rămânând numai deosebirea că nu plăteau biroul ca țăranii, prin cislă, ci îl plăteau personal și direct către vistierie, ei neocupând funcții publice. Regulamentul organic al Moldovei admite că ei puteau deveni privighetori de ocol.

Negustorimea constituia o clasă specială, fără prea mare importantă politică, căci mulți negustori, și dintre cei mai bogați, erau străini. Ei nu plăteau capitația, dar plăteau în schimb patenta. Negustorii erau organizați în bresle. Acestea reprezentau adevărate monopoluri, căci nimeni nu putea să practice o negutătorie sau o meserie dacă nu făcea parte din breasla respectivă. Organele de conducere erau un staroste și patru epitropi, care exercitau un fel de jurisdicție față de breslași; ei administrau cutia sau casa socială. Breasla avea personalitate juridică.

Meseriașii din orașe erau organizați, ca și negustorii, în bresle numite și isnafuri.

Țărănimea suporta singură tot greul dărilor directe, ei plăteau birul de 30 de lei anual. În afară de răzeși sau moșneni, care erau proprietari pe pământul lor, țăranii clăcași erau exploatați de proprietarii pe pământul cărora munceau, fiind legați de pământ – adserpti glebae, situații juridice cunoscute sub numele de rumânie sau vecinătate, clăcășie consfințită prin așezământul lui Mihai Vodă. Constantin Mavrocordat, prin reformele sale, atât în Moldova, cât și în Muntenia, desființează în secolul al XVIII-lea acest servaj al țăranilor. Regulamentul organic reglementează drepturile și datoriile reciproce dintre proprietar și sătean prin art. 138-146 din Regulamentul organic al Valahiei și art. 118-132 din Regulamentul organic al Moldovei.

Țiganii erau robi; unii al Statului, iar alții ai particularilor.

4.1.3. Organizarea financiară

Acest interesant edificiu administrativ clădit de Regulament avea nevoie de fonduri. Ele sunt stabilite în capitolul III al ambelor Regulamente,

purtând titlul de "Finanță" în Muntenia, şi de "Regulament de Finanță" în Moldova. Preambulul acestui capitol în Muntenia începea astfel:

"Întocmirea cârmuirei Finanțelor urmată până acum este atât de încurcată privindu-se ori după mulțimea dajdiilor, or după chipul împărăției şi strângerilor, sau după felurimea dărilor ce se lua din vânzarea huzmeturilor şi a ruzumaturilor în folosul unor dregători, a deosebitelor aşezări publice şi a multor obraze privilegiate prin hrisoave sau alte documente domneşti, pricinuindu-se abuzuri şi nesuferite nedreptăți, precum şi o simțitoare scădere a veniturilor Statului. Drept aceea, comitetul chemat fiind a aşeza temeiurile noului Regulament, care trebuie să ocârmuiască Principatul Valahiei, a socotit ca o datorie să întrebuințeze, la alcătuirea Capului pentru Finanță, rânduiala de mai jos:

a) să strice şi să desputernicească orice bir şi dajdie păgubitoare dajnicilor;
b) să rânduiască neapăratele cheltuieli ale Statului;
c) să hotărască birurile şi toate veniturile Statului care se vor orândui a întâmpina cheltuielile Statului;
d) să aşează reguli hotărâtoare şi nestrămutate pentru catagrafiile (recensământul fiscal) şi împărțirea birului şi a dajdiilor;
e) procedura fiscală;
f) să se stabilească modul cum ministrul de finanță va da socoteală de gestiunea sa."

Dacă examinăm finanțele publice ale Principatelor înainte de Regulamente, constatăm că aproape toate veniturile proveneau din impozite, că unele clase sociale, şi anume boierimea şi clerul, beneficiau de anumite privilegii, fiind scutite de la plata impozitelor directe; că, în schimb, țărănimea suporta aproape singură toate sarcinile Statului.

Boierii reuşiseră să obțină de la Domnitor scutire de dările directe. Aceste dări erau: sferturile, impozit ce fusese creat de domnitorul Constantin Mavrocordat în anul 1939, cu intenția de a reglementa veniturile țării şi a le face mai uşor de suportat. El a făcut un recensământ fiscal pentru toți locuitorii, dând fiecăruia cărți sigilate, stabilind ca fiecare cap de familie să plătească 10 lei pe an, în 4 termene. Mai târziu sau adăugat alte sferturi, aşa încât, după 20 de ani se ajunsese la 20 de sferturi într-un an. Acest impozit era plătit de țăran prin cislă, adică acest impozit se rânduia după putința fiecărui stat, şi apoi suma datorată se repartiza între locuitori. Pe lângă aceasta, era o altă dare complementară, numită răsură, care consta într-un adaos de 4 până la 15 parale ce se lua la fiecare leu de impozit şi care servea la plata lefilor funcționarilor, a slujitorilor, la strângerea birurilor; era

un buget al personalului, al funcționarilor Statului. În acest sens, se instituite Casa răsurilor sau a legilor (art. 65 din Regulamentul organic al Moldovei), care aduna aceste impozite.

Alte dări mai erau "hârtiile" sau "pecetluirile", care se impuneau personal și pe care toți țăranii trebuiau să le poarte în sân pentru a le arăta la control apoi ajutorința, darea mazililor, darea negustorilor, a ruptașilor etc.

Pe de altă parte, Domnitorul nu avea o listă civilă, o sumă determinată în bugetul statului, dar anumite impozite îi erau destinate. Impozitele ce aparțineau Domnului, numite "rusumaturi", erau vădrăritul în Valahia (darea de vin), goștina în Moldova sau oieritul în Valahia (darea pe oi), desetina sau dijmăritul în Valahia (dare pe stupi și pe porci), vămile, ocnele.

Toate aceste venituri ale Domnului intrau în Cămara Domnească, pe câtă vreme dările țării intrau în visterie. Această împărțeală a veniturilor s-a desființat, în principiu numai, prin reforma financiară a lui Constantin Mavrocordat din 1739.

Tot rusumaturi erau și alte dări indirecte stabilite în favoarea unor dregătorii. Astfel era "colăritul", darea negustorilor ce întrebuințau colul (măsură de lungime) la măsurarea pentru vânzarea mărfii, care aparținea marelui cămăraș, administratorul cămării domnești, "cotitul" sau "cotăritul" buților, ce aparținea Cuparului, boierul care îngrijea de vinurile Domnului etc.

Boierii erau scutiți de dările visteriei, însă plăteau de multe ori rusumaturile, adică dările indirecte.

Regulamentele desființează toate rusumaturile, lăsând ca dări indirecte, însă, în profitul Statului, numai vămile și ocnele, darea pe sare. Domnitorul, având prin Regulament fixată o listă civilă, care pentru Muntenia era de 1.200.000 lei anual, care i se dădeau pentru toate cheltuielile postului său de Domn, a familiei sale și a curții sale, nu mai avea drept la nici un alt venit.

În Moldova lista civilă era de 800.000 lei.

Art. 61 din Regulamentul organic al Valahiei și art. 65 din Regulamentul organic al Moldovei proclamau anularea tuturor dărilor existente anterior. De asemenea, se desființează scutelnicii și posluznicii, aceștia așezându-se în rândul contribuabililor (art. 64, alin. I din Regulamentul organic al Valahiei și art. 71 din Regulamentul organic al Moldovei).

Raporturile dintre proprietarii de moșii și țărani sunt arătate în art. 64, alin. 3 din Regulamentul organic al Valahiei, care proclama menținerea așezământului lui Constantin Mavrocordat din 1746, privind liberarea de rumânie a țăranilor.

În schimbul acestor dări nesfârşite şi cu denumiri, ale căror încasări dădeau naştere la mari nedreptăţi şi foloase personale în profitul încasatorilor, legiuitorul stabileşte ca dare directă capitaţia.

Capitaţia sau biroul reprezenta o dare personală pentru fiecare familie de plugari şi muncitori, aceasta însemnând că erau 6.000.000 lei, reprezentând darea de la 200.000 de familii.

Dintre ţiganii Statului, doar aurarii plăteau o capitaţie de 50 de lei anual, ceilalţi plătind darea obişnuită de 30 de lei.

Mazilii, care însumau vreo 300 de familii şi care aveau o situaţie mai ridicată decât plugarii obişnuiţi, fiind urmaşi ai vechilor apărători ai ţării, jucau un rol important, mai ales în ţinuturile de la graniţă, ei plătind o capitaţie de 45 de lei anual.

Negustorii şi meseriaşii din oraşe şi târguri, făcând parte din corporaţii, nu plăteau capitaţie, dar erau supuşi la patentă.

Patenta meseriaşilor era de 2 clase. Cei din prima clasă plăteau 90 de lei anual, iar cei din clasa a 2-a plăteau 50 de lei. Ucenicii nu plăteau patenta, ci capitaţia.

Patenta negustorilor era de trei clase. Clasa I cuprindea negustorii ce au dreptul să facă comerţ cu ridicata (en-gros) şi cu amănuntul, în ţară şi în afara acesteia. Cei din clasa a doua erau negustori care aveau dreptul de a face comerţ cu ridicata şi cu amânuntul, însă numai în ţară. Ei plăteau o patentă de 120 lei anual. Cei din clasa a treia aveau dreptul de a face comerţ numai cu amănuntul, ei plătind o patentă de 60 de lei.

În estimarea veniturilor Statului, patentele negustorilor şi meseriaşilor era de aproximativ 500.000 de lei.

Ca dări indirecte erau ocnele sau darea asupra sării şi vama.

Din timpuri vechi exista darea asupra sării sau ocna. Ea intra în ruzumaturi, adică făcea parte din veniturile Cămării Domneşti.

Regulamentul o considera că un impozit foarte bun, căci nu îngreunează decât foarte puţin situaţia celor săraci, vânzându-se cu cheltuielile de exploatare şi impozit, la ocnă numai cu 10 lei 100 oca de sare, iar aceeaşi cantitate, în ţară, cu 25 de lei.

Acest impozit asupra sării aducea 4.558.000 lei dintr-un venit bugetar de 14.319.000 lei, adică aproape 32% din totalul bugetului.

Vama, mai bine zis, taxele vamale, adică impozitele ce se percepeau ad valorem asupra mărfurilor ce se exportau sau se importau, se stabilea de Obicinuita Obştească Adunare cu întărirea Domnitorului.

Această dare era plătită de toată lumea, şi de boieri, şi de călugări. Conform tabelului de la pagina 67 din Regulamentele organice, vama adu-

cea venituri anuale de aproximativ 1.648.000 lei, adică mai mult de 11% din veniturile bugetului.

4.1.4. Controlul obştesc şi ordinea publică

Control obştesc.

Controlul obştesc, art. 133 din Regulamentul organic al Valahiei şi art. 110 din Regulamentul organic al Moldovei, ocupându-se de contabilitatea Statului, îndatorau pe ministru de finanţe să ţină socoteala exactă a veniturilor şi cheltuielilor Statului, trecând în condici "şnuruite şi pecetluite cu pecetea domnească", într-una veniturile, iar în cealaltă cheltuielile. Cheltuielile Statului trebuiau să fie autorizate prin jurnalele Sfatului administrativ.

Ministrul de finanţe trebuia să supravegheze ca, la sfârşitul fiecărui trimestru, toate încasările să fi intrat în visterie.

Membrii Sfatului administrativ, la finele fiecărui trimestru, făceau o verificare a socotelilor şi o cercetare a sumelor aflate în casele Statului, supunând Domnitorului rezultatul. Art. 116 din Regulamentul organic al Moldovei arată că, controlul obştesc funcţiona pe lângă departamentul Marelui Postelnic şi că el era însărcinat cu cercetarea şi aprobarea tuturor sumelor, pentru ca apoi să poată fi supuse.

Regulamentul organic al Munteniei arată la art. 134 că, la sfârşitul fiecărui an, se încheia socoteala tuturor intrărilor şi ieşirilor, la care se vor alătura documentele necesare, adică contractele, raporturile către vistierie, ordinele de plată şi chitanţele celor care ar fi primit sume de bani. Dacă dintr-un capitol ar fi rezultat vreun surplus, acesta s-ar fi cuvenit Casei Rezervei.

La fiecare sfârşit de trimestru, vistierul supunea Domnului un bilanţ bazat pe documente. Domnitorul trimitea acest bilanţ Obşteştii Obicinuite Adunări, care, în fiecare an delega şase membrii pentru cercetarea acestor socoteli. Aceştia după ce examinau aceste socoteli, verificând şi Casa Vistieriei, făceau un raport către Domn, cu observaţiile lor.

La sfârşitul fiecărui an, Domnul trimitea Obşteştii Obicinuite Adunări socoteala clară asupra intrărilor şi ieşirilor anului trecut, precum şi bugetul sau proiectul cheltuielilor anului viitor (art. 117 din Regulamentul organic al Moldovei).

Art. 136 din Regulamentul organic al Valahiei arată că întrucât Obştească Obicinuită Adunare este chemată, pe baza art. 51, să se cerceteze socotelile veniturilor şi cheltuielilor ţării şi să-i facă Domnului diferite precizări, dar că, ea neavând timpul necesar, căci sesiunile sale sunt scurte şi

ea având şi alte numeroase atribuţii, s-a creat un Control obştesc care, în tot cursul anului, să cerceteze cheltuielile Statului, să aprobe primirile, înlesnind astfel cercetările Obşteştii Adunări.

Acest serviciu s-a pus în aplicare de la 1 ianuarie 1832; el avea un şef al Controlului, 2 şefi de mese (birou) şi scriitorii necesari.

Controlul obştesc depindea direct de Domnitor. Din această cauză în Moldova conform art. 116, controlul funcţiona pe lângă Marele Postelnic, care era şeful Cancelariei Domnului.

Şeful controlului, după cum se poate vedea din tabelul salariaţilor, pag. 63 din Regulament, primea lunar 1.500 lei, adică un salariu egal cu acela al directorilor de la ministerele de interne şi de finanţe, cei mai mari funcţionari în ministerele lor, după miniştrii.

4.1.5. Ordinea publică

Art. 58 din Regulamentul organic al Valahiei şi art. 61 din Regulamentul organic al Moldovei, arată că Domnitorul, ca şef al Puterii executive, are paza bunei rânduieli şi a liniştii publice. Prin "ordine publică", din punct de vedere administrativ, şi mai ales poliţienesc, se înţelegea starea de fapt materială şi exterioară pe care legiuitorul o garantează şi autoritatea administrativă o protejează, împiedicând, orice tulburare ce i s-ar putea aduce.

În conţinutul noţiunii de ordine publică intră noţiunile de linişte publică, de regim politic, de organizare şi funcţionare a serviciilor publice, de siguranţă a persoanelor şi a bunurilor de salubritate publică.

Regulamentele ne dau, deci, o noţiune precisă a ordinii publice şi caută mijloacele pentru ca această ordine publică să fie menţinută.

Tratatul de la Adrianopol din 1829 admitea ca Ţările Româneşti să-şi creeze fiecare câte o miliţie pământeană, numită jandarmerie în Moldova, menită să asigure, între altele, paza bunei orânduieli şi a obşteştii linişti şi "întru care stăpânirea să-şl poată odihni credinţa".

Pe lângă miliţie sau jandarmerie, găsim în oraşe organizată poliţia.

Rolul puterii executive într-un stat este considerat menţinerea stării de legalitate, exercitând în acest scop, constrângerea. Această constrângere este bazată pe o putere materială, o putere de fapt superioară oricărei alte puteri existente pe teritoriul Statului.

Fără o asemenea putere nu poate fi vorba de Stat, cum zicea Marele jurisconsult Rudolf von Ihering: "Lipsa puterii materiale (macht) este păcatul mortal al Statului. Un Stat fără o putere materială de constrângere. Popoarele au suportat cea mai grea folosinţă a puterii de Stat, biciul lui

Atila, şi nebunia unor împăraţi romani; ele au sărbătorit ca pe nişte eroi, nişte adevăraţi tirani, la picioarele cărora oamenii se prosternau în pulbere". Chiar în formă de delir, despotismul rămâne o formă de Stat, pe câtă vreme anarhia nu; ea este şi reprezintă neputinţa puterii publice, este o stare antisocială, reprezentând destrămarea societăţii.

Statul are monopolul constrângerii, iar puterea executivă are monopolul execuţiei, care constituie elementul esenţial al constrângerii.

Puterea de constrângere a Statului este bazată pe forţa fizică, dar o forţă irezistibilă, care să învingă întotdeauna când organele Statului doresc să aplice constrângerea, căci altfel, dacă autoritatea este înfrântă, forţele îşi fac hidoasa lor apariţie.

Prima grijă a oricărei forţe politice este de a supune forţa fizică inteligenţei, pentru a o putea face utilă, punând-o în serviciul justiţiei.

Constrângerea este, deci, de esenţa Statului; ea este o forţă materială, care devine psihologică atunci când individul execută ordinele date în numele Statului, benevol, de teamă de a nu fi constrâns materialiceşte.

Organizarea de Stat poate să existe numai atunci când majoritatea membrilor societăţii admit constrângerea psihologică, căci altfel ar fi imposibil să constrângi pe fiecare prin forţa materială.

Apăratul de constrângere este bine organizat Regulamentar. Astfel, întreaga poliţie se află sub conducerea ministrului de interne (art. 147 din Regulamentul organic al Valahiei), iar prin art. 146 din Regulamentul organic al Valahiei se stabileşte că în caz de necesitate, miliţia intervine pentru menţinerea ordinii, în urma înţelegerii ministrului de interne cu spătaru sau ministrul oştirii, iar în judeţe, autoritatea militară intervine la cererea prefectului.

Poliţia.

Pentru paza ordinii publice se organizează în ambele Principate poliţia, care este pusă sub direcţiunea şi controlul ministrului de interne.

În capitală, şeful poliţiei era Aga. Oraşul Bucureşti era împărţit în 5 despărţiri sau culori: roşu, galben, albaştri, verde şi negru. Fiecare culoare avea un comisar şi trei subcomisari sau ipistaţi.

Oraşul Iaşi era împărţit în 4 cvartale ce se însemnau cu culori: roşu, albastru, galben şi verde. Fiecare cvartal avea 3 despărţiri. Un ipistat avea paza, la ordinele comisarului cvartalului, într-o despărţire sau departament. Un corp de gardieni publici, numiţi "seimeni" în Moldova, făcea paza străzilor.

Comisarii erau funcționari relativ bine plătiți, ei primind același salariu că și procurorii de la tribunal, adică câte 500 lei lunar.

Tot de poliție depindea și serviciul de pompieri (tulumbagii), care avea în București șapte tulumbe, câte una de culoare, și două la agie, cu un număr de sacagii, toporași etc.

Miliția, jandarmeria.

Potrivit art. 379 din Regulamentul organic al Valahiei, se înființează o miliție în Valahia pentru paza granițelor, a bunei orânduieli și a liniștii obștii. Miliția Valahiei era pusă sub comanda Spătarului, sau ministrului oștirei. Ea era compusă din trupe de cavalerie și infanterie; era împărțită în trei pâlcuri, fiecare pâlc având două batalioane și două escadroane, așa încât erau șase batalioane și șase escadroane, ceea ce dădea un efectiv de 3516 ofițeri și soldați pedestrime și 1140 ofițeri și soldați cavalerie.

Pâlcurile sau regimentele erau comandate de colonel (polcovnici), iar batalioanele de maiori.

În Moldova, miliția poartă numele de Jandarmerie.

Regulamentele admit o echivalare a rangurilor boierești cu grade militare, stabilindu-se în acest sens un tablou (Paul Negulescu și G. Alexianu, Regulamentele organice I).

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL V

INSTITUȚIILE DE DREPT

5.1. Tendința de modernizare a dreptului

În perioada pe care o avem în vedere s-a accentuat procesul descompunerii feudalismului şi al ascensiunii capitalismului, aşa încât dreptul vechi feudal, cu toate modificările pe care i le-a adus legislația adoptată în a doua fază a regimului turco-fanariot, nu mai corespunde noilor cerințe. Rezultatul a fost că s-a procedat la adoptarea unor coduri noi, ceea ce a dus la accentuarea rolului legii scrise, în raport cu obiceiul tradițional, în virtutea aceleiaşi tendințe, ca şi în perioada anterioară, unele reguli ale obiceiului străvechi au fost consacrate prin dreptul scris. Obiceiurile care nu mai corespundeau noilor interese economice sau politice au fost abrogate în mod expres.

A doua caracteristică a sistemului juridic din această perioadă este dată de începutul consacrării principiului legalității, prin impunerea obligației de a respecta normele de drept pentru toate persoanele, indiferent de poziția lor socială sau politică.

În scopul reglementării noilor relații, s-a folosit experiența legislativă a altor state, şi în special a Franței.

Pentru formarea cadrelor necesare aplicării dreptului, s-a organizat la un nivel superior pregătirea juridică în țară, prin organizarea cursurilor de drept, continuându-se în paralel practica trimiterii unor tineri la studii juridice în străinătate (Franța, Italia).

O altă caracteristică a dreptului acestei perioade constă în modernizarea formei sale prin elaborarea de noi coduri, care să vină în completarea celor anterioare şi să contureze începuturile unui sistem de drept. În acest cadru una din trăsăturile proprii sistemului de drept burghez, şi anume diviziunea tot mai netă între dreptul public şi cel privat. Noile norme şi instituții juridice tind să dea contur principalelor ramuri ale dreptului burghez, dar cu menținerea unor elemente feudale, corespunzătoare îmbinării relațiilor feudale cu cele capitaliste, precum şi a puterii politice a boierimii, cu elemente de natură burgheză.

5.2. Apariția unor elemente de drept constituțional

Cele două Regulamente organice sunt un exemplu tipic de identitate legislativă, căci ele au dat celor două Țări Române aceeași organizare politică. Deși ele au valoare de lege fundamentală, nu pot fi socotite, totuși, o constituție, întrucât au fost adoptate cu încuviințarea unor puteri străine (Rusia și Turcia), fără consultarea și acordul poporului, și nu conțin dispoziții privitoare la drepturi și libertăți. Cu toate că Regulamentele organice cuprind dispoziții privind diverse domenii ale vieții sociale, cele mai importante sunt cele privitoare la organizarea Statului. Aceste dispoziții au introdus primele principii de drept constituțional în istoria legislației noastre. Menționăm în primul rând principiul separației puterilor în stat, înfăptuit prin limitarea prerogativelor Domnului, înființarea unor adunări care prezintă puncte comune cu regimul parlamentar al epocii, separarea veniturilor statului de cele ale Domnului și gestiunea lor potrivit unui sistem de contabilitate publică. Pe această cale s-a realizat o clară distincție între noțiunea de Stat și persoana Domnului, între dreptul public și dreptul privat.

O altă dispoziție consacra un regim unitar pentru românii din Țara Românească și cei din Moldova (puteau circula liberi dintr-o țară în alta, puteau dobândi imobile în oricare din cele două țări), ceea ce constituia un indiciu, sub unele aspecte, că românii erau socotiți cetățeni ai aceluiași stat.

Pe de altă parte, Regulamentele organice nu cuprind norme privitoare la drepturile și libertățile cetățenești, în sensul consacrat de revoluția burgheză.

5.3. Condiția persoanelor

5.3.1. Capacitatea de a avea drepturi.

Condiția persoanelor în perioada de destrămare a feudalismului nu era mult diferită față de epoca anterioară, în special în ce privește clasele dominante, o serie de schimbări apărând în situația producătorilor direcți ca urmare a noilor relații de producție ce impuneau un nou regim al muncii.

a) Boierii

În Țara Românească și Moldova, nici în această perioadă boierimea nu a avut o structură omogenă și n-a constituit o aristocrație cu un statut pro-

priu, adâncindu-se doar diferențierea de avere între diferitele straturi sociale boierești, sporind interesul acestora pentru activitățile comerciale și industriale, s-au format grupări politice boierești, unele urmărind să domine instituția domniei, altele căutând sprijinul acesteia pentru propriile lor revendicări. Terminologia folosită tinde să legitimeze în continuare stăpânirea funciară a boierilor, în izvoare figurând termeni ca "stăpânii moșiilor" sau "stăpânii pământului", în opoziție cu "lăcuitorii", obligați să presteze claca.

Modernizând terminologia legislativă, Regulamentele organice au înlocuit termenul "stăpân de moșie" prin acela de "proprietar", boierilor recunoscându-li-se dreptul de proprietate asupra pământului într-o perioadă când se contesta însăși legitimitatea stăpânilor lor funciare. Legătura dintre boierime și dregătorie – introdusă prin reforma lui Constantin Mavrocordat – se accentuează acum prin privilegii nominale, numărul beneficiarilor crește, putând obține scutiri și reduceri de dări prin aprobări domnești individuale, între privilegiile fiscale ale boierilor, cele mai importante fiind scutirile de dări indirecte. Prin reforma lui Constantin Mavrocordat se acordase boierilor și scutirea de bir imunitate fiscală, care, însă, nu a mai fost respectată ulterior.

Boierii nu erau supuși îndatoririlor militare. Ca și în perioada anterioară, pedeapsa cu moartea se aplica boierilor numai prin tăierea capului, spânzurătoarea fiind considerată sancțiune înjositoare. Nu se aplicau boierilor aflați în dregătorii pedepse corporale; pentru a fi bătut în public, boierul vinovat de răzvrătire, era mai întâi degradat din treapta lui și trecut în rândul oamenilor de rând, prin îmbrăcarea lui în "straie țărănești".

Sub regimul regulamentar, boierii au continuat să se mențină ca atare potrivit uzurilor anterioare, privilegiile politice fiind însă viagere, iar fiii boierilor nu mai deveneau boieri decât dacă dobândeau ranguri civile sau militare. Noua boierime sporea prin promovarea politico-administrativă a sprijinitorilor domniei din celelalte categorii sociale.

b) Clericii

Membrii clerului și-au păstrat aproape în întregime poziția privilegiată pe care au avut-o în tot timpul evului mediu. O serie de măsuri luate de domnii fanarioți au introdus un control în administrarea veniturilor bisericești, iar Regulamentele organice unele măsuri destinate a reduce din abuzuri și risipă; declinul bisericii, odată cu ridicarea noii clase burgheze, va reduce treptat privilegiile clerului, sfârșind prin separarea acestuia de stat și laicizarea vieții publice.

c) Orăşenii

Orăşenii, în continuă dezvoltare, capătă în ultima fază a feudalismului, o poziţie tot mai proeminentă; s-au elaborat legiuiri care să le reglementeze drepturile, meşteşugarii au organizaţii proprii cu epitropi şi regulamente. Regulamentele organice prevedeau participarea în Obştească Adunare Extraordinară şi a unor reprezentanţi ai orăşenilor, ceea ce însemna un prim pas spre obţinerea de drepturi politice ce vor forma miezul programelor revoluţionare ale burgheziei.

d) Ţăranii liberi

Ţăranii liberi din Ţara Românească şi Moldova – moşnenii şi răzeşii – îşi menţin cu greu poziţia lor socială în faţă asalturilor tot mai puternice ale marii boierimi asupra proprietăţii lor. Împovăraţi de dări din cale afară de apăsătoare, supuşi la nenumărate abuzuri şi silnicii din partea dregătorilor mari şi mici, mulţi dintre ei trebuiau să-şi vândă pământul şi să se învoiască cu boierii şi arendaşii pentru a lucra pe domeniile lor. Nu au lipsit, însă, şi cazuri inverse, de oameni dependenţi ce reuşesc să-şi răscumpere obligaţiile faţă de stăpâni şi să capete pământ, în special prin defrişări, intrând în rândurile ţărănimii libere.

5.3.2. Capacitatea de exerciţiu

a) Vârsta

Capacitatea de exerciţiu a atributelor personalităţii juridice era legată de vârstă, de sex şi de unele incapacităţi. Vârsta era un prim element de care se ţinea seama în exercitarea capacităţii. Până la 7 ani, copii erau "prunci", băieţii până la 14 ani şi fetele până la 12 ani erau consideraţi "nevârstnici", şi ca atare, nu puteau face nici un act juridic, acestea putând fi efectuate numai de părinţi sau de tutori. Între 14 şi 25 de ani, tânărul era considerat "spre vârstnic", cu o capacitate limitată, "între care vreme, fund supt povăţuire de curator, adecă purtătoriu de grijă, iarăşi fără întrebarea şi voinţa purtătorului de grijă, ori ce va face şi va cunoaşte că s-au păgubit, poate în urmă să întoarcă spre folosul său". Domnul putea acorda dispensă de vârstă pentru nevârstnici între 20 şi 25 de ani; cei ce primeau "ertarea vârstei" puteau face orice fel de acte, "însă fără a fi vrednici să-şi înstrăineze vreun

lucru nemişcător", în cazul în care nevârstnicul primea vreun rang înalt, el era considerat ca având vârsta împlinită.

b) Sexul

Deosebirea de sex era socotită de Regulamentele organice ca fiind "după fire", capacitatea juridică a femeilor continua să fie mult redusă, iar participarea lor la viaţa publică redusă. Regulamentele precizau că numai bărbaţii pot fi boieri, judecători sau ocârmuitori obşteşti şi tot ei sunt cei ce pot avea funcţii bisericeşti.

c) Incapacităţi, tutelă, curatelă

În sistemul de drept aplicat în Ţara Românească şi Moldova, pe lângă cei "nevârstnici" sau "spre vârstnici", erau loviţi de incapacitate juridică şi cei suferinzi de boli mintale ("desăvârşită nebunie", "smintiţi la minte", "zăluzi"), între care se făcea deosebire după cum erau complet lipsiţi de uzul raţiunii sau numai de discernământ; risipitorii ("desfrânaţii"), precum şi cei ce lipseau mai mult din ţară, erau consideraţi şi ei ca incapabili.

Administrarea averii celor nevârstnici era încredinţată părinţilor sau, în lipsa acestora, tutorilor (epitropi); pentru cei între 14 şi 25 de ani se numea un curator, ca şi pentru cei loviţi de incapacitate, şi în toate aceste cazuri, "nimic nu poate face fără puterea epitropului; şi orice va face, întru nimic nu se ţine în seamă". Tutorii şi curatorii erau răspunzători de buna administrare a bunurilor aflate în seama lor, obligaţi fiind să repare orice pagubă adusă; legea apăra expres interesele incapabililor, declarând că "acei ce, ori din nevârstnicie, sau din lipsa minţii, sau din alte pricini, nu-şi pot povăţui la lucrări şi a-şi ocârmui lucrurile lor, se apără de către legi mai cu dinadinsul, ca să nu se asuprească în drepturile lor..."

5.3.3. Persoanele juridice

În perioada elaborării Regulamentelor organice numărul asociaţiilor lucrative cu profil comercial a fost în continuă creştere, ca urmare a dezvoltării mijloacelor de producţie şi a relaţiilor de schimb.

Posesorii de oi, statorniciţi în Ţările Române, închiriau în această perioadă 2-3 munţi cu păşune şi constituiau pe ei 6-7 stâni, putând creşte aici până la 100.000 de oi, concurând pe piaţă, cu produse similare, domeniile boiereşti şi mănăstireşti.

Paralel cu creşterea programată a domeniului pastoral, păstoritul sedentar pe spiţe de neam trece la forma mai liberă sub raport juridic a păstoritului în asociaţie preferenţială între vecini şi prieteni, reglementat după participarea numerică a capetelor de oi şi cota de muncă depusă, ajungând la ceea ce mai târziu avea să se numească păstoritul industrial.

Prin frecventarea lor constantă, drumurile pastorale spre iernat şi vărat au început să fie amenajate şi circulaţia turmelor pe plaiuri reglementată. În aceste reglementări intersăteşti intervin confreriile pastorale ce tratau cu proprietarii funciari şi cu ocârmuirea, iniţial prin învoieli şi legăminte transmise prin viu grai şi respectate prin tradiţie în succesiunea generaţiilor.

Tot în această perioadă se reglementează închiriatul munţilor pentru vărat (păşunatul de vară) şi al adăposturilor la şes sau în păduri pentru iernat. Închirierile aveau loc între proprietarii funciari şi păstori, întâi pe termene scurte, apoi tot mai lungi, pentru asigurarea continuităţii desfăşurării activităţii pastorale în condiţii optime.

La începutul secolului al XIX-lea, marii proprietari de turme acumulează o nouă formă de capital: capital pastoral în moşii mişcătoare (uriaşe de oi producătoare), instalaţii industrial – pastorale (stâne mari, căşării, adăposturi pentru iernat), centre de desfacere a produselor pastorale (de lână, carne, brânză, seu, în târguri şi oraşe), conace de popasuri pentru circulaţia turmelor şi a produselor pastorale etc. Vechile confrerii pastorale încep să se transforme acum în asociaţie de oieri, având că scop apărarea în colectiv a patrimoniului pastoral, a drepturilor de întovărăşire cu turmele pe cete de capital şi cote de muncă, a acumulării capitaliste, ce devine tot mai evidentă şi în acest domeniu. Marii proprietari de oi au contribuit la formarea de cooperative bancare de ajutor pastoral, ca un fel de bănci populare limitate la satele participante la fondul pastoral bancar, la alcătuirea unor instituţii culturale pentru conservarea şi difuzarea în mediul sătesc a formelor de creaţie tradiţional românească, subvenţionând şcoli, tiparniţe, periodice profesionale, ca de pildă, cele din satele săcelene, Mărginimea Sibiului etc.

5.3.4. Actele de stare civilă

Pentru întocmirea şi păstrarea actelor de stare civilă nu au existat reglementări generale în Principatele române în secolul al XVIII-lea. Nu au lipsit însă reguli uzuale, potrivit cărora preoţii ţineau condici pentru evidenţa naşterilor, căsătoriilor şi deceselor, unele registre de această natură fiind conservate la mitropolit şi episcopii.

Primele măsuri generale referitoare la reglementarea actelor de stare civilă în Principatele române au fost introduse de Regulamentele organice din 1832. Întocmirea şi păstrarea acestor acte rămâneau în seama membrilor clerului, dar fiecare act trebuia să fie redactat în câte două exemplare; la finele anului, unul din exemplare era depus la autorităţile civile (în Ţara Românească la tribunal, iar în Moldova la isprăvnicie). Trecerea actelor de stare civilă de la parohiile urbane şi rurale la primăriile orăşeneşti şi săteşti va avea loc abia la 1 iulie 1865.

5.4. Rudenia şi familia

5.4.1. Rudenia

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi prima jumătate a secolului următor, rudenia – strâns legată de structura de familie – nu a suferit schimbări în sistemul normativ cutumiar, unde continua a se face distincţie între rudenia naturală, izvorâtă din filiaţiune, cea creată de raporturile matrimoniale, şi cea spirituală, la care se adăuga înfrăţirea sub diferitele ei forme. Filiaţiunea cuprindea categoriile de copii legitimi, nelegitimi, legitimaţi sau adoptaţi, şi se făcea distincţie între fraţi (surori) buni, vitregi (semifraţi) sau "întâlniţi", aceştia din urmă fiind proveniţi de la văduvi recăsătoriţi şi care aveau fiecare copii lor. Copii nelegitimi, asupra cărora exista o terminologie bogată, se deosebeau foarte puţin în ceea ce priveşte statutul lor juridic de cei legitimi, având chiar vocaţie succesorală la averea tatălui natural în Moldova, ceea ce constituia o dovadă în plus a caracterului umanitar al vechiului sistem normativ vicinal românesc; legitimare, destul de frecventă, elimina şi ultimele diferenţe ce existau între cele două categorii de copii. Adopţiunea ("înfială", "copil luat de suflet", "a-l face fiu de trup") era, de asemenea, frecventă, cel adoptat fiind asimilat în drepturi cu copilul legitim. Înfrăţirea, practicată în trecut îndeosebi din motive patrimoniale, îşi pierde din importanţă, formele ei disolute păstrându-şi doar sensurile legate de unele practici rituale – îndeosebi cele referitoare la copii născuţi în aceeaşi lună sau zi şi producând efecte juridice doar în materie matrimonială.

În ce priveşte gradele de rudenie, calculul se făcea pe generaţii, în sensul că "fiecare naştere se numeşte o spiţă", iar "o linie este un şir de persoane care se trag dintr-o tulpină şi este sau dreaptă sau lăuntrică". Pe linie colaterală, calculul se făcea după autorul comun, iar la rudenia din căsătorie se proceda prin analogie.

5.4.2. Familia

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, dar mai ales în prima jumătate a secolului următor, tipul de familie feudală a devenit anacronic, iar principalele lui funcții au cunoscut prefaceri substanțiale, odată cu modificările ce au intervenit în baza să economică. Familia își păstrează caracterul ei tradițional, de "familie butuc"(familie souche), copiii părăsind casa părintească după căsătorie, cu excepția celui mai mic, ce moștenea de regulă și căminul. La baza ei se afla căsătoria, precedată de regulă de logodnă, și la încheierea căreia rudenia – chiar până la grade depărtate – constituiau un impediment, canoanele merg atât de departe, încât opresc căsătoria între cei ai căror părinți au fost moși unuia sau altuia la botez. Sub raport demografic, familia păstra ca finalitate procrearea, persistând credința că femeia se poate mântui de "păcatul originar" numai prin nașterea copiilor, ca atare, pruncuciderea era condamnată cu asprime, nu numai sub raport penal, ci și spiritual.

În ceea ce privește latura economică, familia continua să fie adaptată economiei feudale care, datorită caracterului ei autarhic, impunea gruparea tuturor forțelor de muncă aflate sub același acoperiș. Căsătoriile încep să devină în mod frecvent un mijloc de sporire a averii, fapt ce conferea un caracter formal instituției atât la burghezia în formare, cât și la vechea clasă feudală, la care zestrea ajunge principalul mobil al întemeierii familiei.

Sub raport etic, inegalitatea dintre sexe continua să existe în temeiul vechilor considerente religioase. Libertatea căsătoriei era mult îngrădită prin faptul că actul era de regulă hotărât de părinți; desfacerea logodnei atrăgea sancțiuni economice și juridice – pierderea darurilor, prin analogie cu pierderea arvunei – iar deosebirile de rang social sau de confesiune religioasă afectau și ele libertatea căsătoriei.

În privința raporturilor dintre părinți și copii, aceștia din urmă erau puși sub autoritatea primilor, însă într-un mod inegal, tatăl având în această privință mai multe drepturi decât mama; această autoritate se menține și după căsătorie.

Funcția religioasă a familiei continuă să se mențină, începând cu însuși actul constituirii ei și persistând în tot timpul existenței ei, în special în mediul rural, orice căsătorie ce nu fusese oficială religios era considerată concubinaj.

În ceea ce privește funcția pedagogică, ea revenea părinților, constând în principal în transmiterea tradițiilor și a îndeletnicirilor gospodărești, precum și a unor meșteșuguri.

În privința desfacerii căsătoriei, se stabileau motivele de divorț, atât în sarcina soției, cât și a soțului.

Toate aceste reglementări privind instituția familiei au rămas în vigoare până la adoptarea Codului civil din 1864.

5.5. Regimul bunurilor

5.5.1. Dreptul la proprietate

Dezvoltarea producției de mărfuri și consolidarea puterii centrale au determinat o uniformizare a normelor juridice în cadrul unor ample reglementări scrise, ceea ce a făcut ca și dreptul de proprietate să fie reglementat atât de legiuiri ample, cu caracter de cod, cât și de unele legiuiri speciale, manuale juridice, precum și de unele norme bizantine. Proprietatea se împărțea, în principal – în funcție de persoana titularului ei – în domnească, bisericească, boierească, orășenească și țărănească; caracteristica acestei instituții în noua perioadă a constat în tendința de "purgare" a proprietății feudale asupra moșiilor de drepturile de folosință ale țăranilor, culminând cu proclamarea ei ca un drept absolut.

Declararea țăranilor de pe moșii drept "locuitori" pe baza de învoieli, proces început încă din timpul lui Constantin Mavrocordat, a fost însoțită pe plan legislativ de reglementări ce urmau să constituie un drept deplin de proprietate, evident favorabil, în cea mai largă măsură, marilor proprietari; pot fi întâlnite și unele reglementări mai subtile privitoare la dreptul deplin de proprietate și la dreptul de folosință.

Bunurile erau definite ca fiind "tot ce nu este persoană și slujește spre întrebuințare oamenilor", și puteau fi publicate sau private – fie că aparțineau persoanelor fizice sau morale – precum și "de obște și fără stăpân". După natură lor, bunurile se divizau în "trupești și netrupești, în mișcătoare și nemișcătoare, în cheltuitoare (fungibiles) și necheltuitoare (nonfungibiles), și în "prețuitoare și neprețuitoare"; bunurile mai puteau fi principale ("cuvinte") sau accesorii ("adăugitoare").

Dobândirea bunurilor putea fi originară sau derivată. În prima categorie intrau ocupațiunea, făcută asupra imobilelor prin ocupațiune sau accesiune, iar asupra bunurilor mobiliare prin culegere de fructe, șeptel, vânătoare sau pescuit; minereurile aflate în subsol erau considerate ca aparținând stăpânirii. Desțelenirea continua să fie principalul mod de dobândire de terenuri de către locuitorii satelor, chiar dependenți.

· Modurile derivate voluntare de dobândire a bunurilor continuau să fie moştenirea şi donaţia, dar un loc din ce în ce mai mare îl capătă actele juridice ce constituiau dealtfel şi elementul determinant al titlului: "Cu apărare, schimbare, dăruire, intrare în moştenire, năimeală etc.; iar chipul câştigării este trădare". Prescripţia achizitivă, ca mod nederivat voluntar, opera numai în cazul stăpânirii cu bună credinţă, şi era reglementată în amănunţime, cu termene de 10, 20, 30 sau 40 de ani; ea nu opera asupra lucrurilor altuia şi nici asupra celor care "nu sunt ertate a intra în aleşverişul oamenilor, precum ceale sfinte ale bisericii şi locurile ţintirimurilor şi locurile ceale lăsate pentru obşte." (Donici, IX, 26).

Regulamentele organice au promovat ideea "drepturilor sfinte ale proprietăţii" (art. 70 din Regulamentul organic al Valahiei), recunoscând proprietarilor moşiei dreptul de proprietate deplină asupra unei treimi din moşie, ceea ce a dus la sporirea obligaţiilor de muncă ale ţăranilor prin creşterea numărului zilelor de clacă şi prin utilizarea, într-o largă măsură, a unor forme juridice noi, cum a fost contractul de arendare a pământului. În privinţa bogăţiilor subsolului, Regulamentele organice prevedeau că acestea (cu excepţia sării care devine monopol al Statului), constituiau proprietatea titularului dreptului de proprietate al suprafeţei; urma însă că Statul, prin lege, să reglementeze exploatarea acestora. În strânsă legătură cu dreptul de proprietate – şi cu ample efecte asupra acesteia – pot fi semnalate şi alte prevederi regulamentare, cum a fost organizarea pe baze moderne a drepturilor patrimoniale ale Statului şi caracterul personal al răspândirii civile prin desfiinţarea formelor de responsabilitate colectivă în domeniul fiscal. De asemenea, o însemnătate deosebită a prezentat acea prevedere conform căreia s-a permis că românii să poată achiziţiona proprietăţi imobiliare, de orice fel, în ambele Principate.

5.5.2. Dreptul de protimisis şi de retract.

În perioada de trecere de la feudalism la capitalism, principalele forme de stăpânire – pe cale de a deveni proprietate modernă – asupra solului, plantaţiilor, clădirilor şi robilor, continuau să fie limitate prin dreptul de protimisis şi de retract, limitare care, ca şi în perioada precedentă, constituia una din modalităţile de condiţionare a stăpânirii funciare. Luând forma juridică a unor drepturi reale existente în afară de orice stipulaţie concurenţială între părţi, limitarea era opozabilă erga omnes, cu efecte în rem, având caracter de privilegiu de drept comun feudal şi numai în perspectiva dreptului modernCurtea de Casaţie (1864) le va declara privilegii ce "ies din dreptul comun" şi sunt de strictă interpretare.

Tehnic, condiționarea acestora necesita – caorice înstrăinare, astfel limitată – să se dea de ştire (denuntio) celor interesați, caînstrăinarea să fie făcută cu ştirea şi voia lor, după o întrebare ce putea duce la precumpărare (lepădarea banilor) sau la renunțarea de a exercita protimisisul. Un termen scurt se acorda pentru toate aceste operații, sub sancțiune de decădere din privilegiul de retract.

Cel supus protimisisului nu are voie să înstrăineze pe ascuns, în taină, nici să îmbrace înstrăinarea într-un act similar, care să apară ca exceptat de la protimisis; danie, schimb sultă în bani peste 50% din valoare, zestre, mezat.

Țările Române aparțin unei zone de afirmare a protimisisului cu prescripție lungă, dar şi cu netă afirmare a retractului. Utilizarea largă a dreptului bizantin al protimisisului s-a îmbinat constant cu un reformism iluminist al dreptului domnesc.

Ultimele afirmări ale protimisisului au fost: a) pretenția robilor de a se autoprotimisi la vânzarea lor către stăpân, pentru ca astfel să-şi recapete libertatea; b) protimisisul proprietarilor de moşie la vânzarea sadurilor țărăneşti, în caz de mutare a țăranului săditor (legea rurală din 1851 în ambele țări); c) protimisisul proprietarului la aplicarea la alt sat a satului desființat pentru că scăzuse sub plafonul de 15 gospodării, ce ducea la aplicarea către satul ales de boierul protimitar, nu către cel mai apropiat, cum voiau țăranii în cauză.

După eşuarea proiectului de desființare a protimisisului în Țara Românească la 1831 şi după regimul de proprietate liberă introdus din 1832 la Brăila şi în celelalte oraşe redobândite după 1829, proiectul din 1840 duce la notarea şi întărirea legii de desființare din 12 martie 1840, care totuşi respectă (art. 5) drepturile câştigate prin cereri de protimisis.

Alte mici dificultăți pentru aplicarea acestei legi nu micşorează importanța cotiturii ce se realiza prin eliberarea proprietății de o condiționare feudală greoaie şi depăşită de dezvoltarea istorică.

5.3.3. Emfiteoza, superficia şi dezvoltarea proprietății orăşeneşti.

În dezvoltarea sistemului proprietății, în sens larg, din Principatele române, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi prima jumătate a secolului al XIX-lea, un loc deosebit l-a ocupat în mediul rural emfiteoza (sădirea, dreptul de sădire) şi, în mediul urban, superficia (clădirea, dreptul de clădire), amândouă fiind denumite, în dreptul acestei perioade, "bezman" în Moldova şi "embatic" în Țara Românească. Ambele instituții îmbinau

realități străvechi de obște sătească cu o tradiție romano-bizantină ce revenea din dreptul roman postclasic, cu influențe provinciale, devenind un fel de preludiu al viitoarelor procese de feudalizare a stăpânirii pământului în cadrul cărora plantațiile (sădirile) și construcțiile (clădirile) aflate pe un fond străin, rămas în nuda proprietate a stăpânului inițial, formau un drept real de "proprietate a folosinței" (folosului) solului, fără stingerea substanței acestuia (dalua rerum substantia).

În contextul feudal, superficia crea între cele două părți "contractante" pe termen lung sau nedeterminat și unele raporturi de dependență, proprietarul locului având o poziție superioară de stăpân și patron, un drept de protimisis la înstrăinarea casei și de reluare a locului în caz de dărâmare a construcției, mănăstirile recurgând intens la această formă de exploatare a întinselor lor proprietăți funciare din orașe. Regimul de superficie a permis boierilor și mănăstirilor să nu treacă târgoveților stăpânirea propriu-zisă asupra locului însuși; aceeași tehnică au folosit-o și târgoveții între ei, feudalii între ei și, excepțional, feudalii pe locurile târgoveților, și aceștia pe unele locuri domnești, nu mănăstirești, pentru care plăteau bezman (embatic). Mănăstirile stipulau uneori că la moartea embaticarului construcția le rămâne lor în mod gratuit; distrugerea construcției din orice motiv dădea drept stăpânului locului să se considere eliberat de sarcina bezmanului constituit. Embaticarul putea pretinde un protimisis dacă se vindea locul pe care se găsea construcția sau plantația. Noul regim juridic, mai potrivit noilor relații capitaliste, tindea să reducă, în favoarea stăpânilor pământului, actele simulate, abuzurile și uzurpările care, în condițiile date, erau inerente embaticului.

În perioada Regulamentelor organice, față de rolul dominant al embaticului în cadrul daniilor domnești către oraș și târguri făcute feudalilor (mai multe în Moldova), și ca urmare a creșterii chiriilor embaticare, bezmanul (embaticul) va fi singura formă juridică de stăpânire a pământului de către târgoveți, așa cum prevedeau toate actele de întemeiere a târgului respectiv, întărite de domnie. Astfel de contracte de bezman cu orășenii (târgoveții), sau cu obștea lor, cuprindeau clauze lărgite care duceau la o dependență a localității, față de proprietarul moșiei de așezare, cele mai multe târguri cu acest regim s-au aflat în Moldova, mai numeroase în nord decât în sud.

Eliberarea proprietății orășenești, îndeosebi la București și în târgurile menționate, a avut loc în etape și cu împotrivirea dârză a deținătorilor de pământ. Este un exemplu de întârziată și grea victorie a structurilor de drept burghez în materie de proprietate orășenească. În acest proces întârziat, orășenii nu puteau, potrivit contractului, să deschidă nici un fel de fabrică,

decât cu voia proprietarului. Problema afecta şi evoluţia industrială şi dezvoltarea generală a burgheziei şi a vieţii orăşeneşti, oraşele şi târgurile cu regim de bezman – embatic – fiind o emblemă. Lichidarea s-a făcut târziu, treptat, prin răscumpărări contractuale oneroase.

5.6. Obligaţii şi contracte

5.6.1. Principalele categorii de contracte.

Dezvoltarea producţiei de mărfuri în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în Ţările Române, şi odată cu ea, şi a economiei de schimb, a făcut ca tranzacţiile comerciale să capete o necunoscută până atunci, ceea ce va impune şi perfecţionarea reglementării lor juridice.

Obligaţiile puteau fi contractate fie personal, fie prin mandatar. Cu privire la înscrisuri, semnătura era obligatorie, în schimb "tocmeala era nescrisă", când se va încredinţa cu întreaga dovadă, are tot o tărie ca şi cea scrisă.

Spre deosebire de feudalismul dezvoltat în care contractele reale precumpăneau asupra celorlalte categorii, în perioada de destrămare a feudalismului trec pe prim plan contractele consensuale. Actele de vânzare-cumpărare continuă să poarte în principal asupra pământului, continuând o cale de extindere a latifundiilor. Se înmulţesc şi cazurile de vânzări de bunuri imobiliare în oraşe (prăvălii, locuri de case), ca urmare a importanţei pe care o capătă aceste aşezări. Totodată sunt enumerate şi cazurile în care o vânzare este lovită de nulitate, şi anume viciile de consimţământ, izvorâte din incapacitatea sau utilizarea forţei, precum şi eroarea asupra materiei lucrului cumpărat sau lipsa de publicitate a actului. Regulamentele organice, definind actul de vânzare-cumpărare ca fiind acela prin care "se dă cuiva un lucru pentru hotărâta sumă de bani numărată de către dânsul" arată şi elementele lui: acordul de voinţă, un obiect aflat în comerţ şi un preţ, stabilind caracterul lui de transmitere a proprietăţii şi momentul până la care operează riscurile în privinţa obiectului.

Un alt contract consensual ce a căpătat în această perioadă o amploare necunoscută în trecut a fost cel de locaţiune, în principal a forţei de muncă şi a bunurilor imobiliare destinate exercitării comerţului. Doctrina, încadrând instituţia în dreptul gînţilor, face distincţie între încheierea cu termen şi cea fără termen, pe care o numeşte "orânduire de veci", şi precizează că chiriaşul are drept la fructe numai în măsura în care nu alterează esenţa obiectului închiriat.

Arendarea a căpătat şi ea o importanţă sporită, fie că era vorba de moşii, fie de munţi, mine, venituri etc.; astfel, la 1 ianuarie 1831, o livadă din Drajna de Sus este arendată "şi tocmeala ne-au fost pă aceşti cinci ani făcători trei sute, adică trei sute, care bani tocmeli i-am primit toţi deplin în mâna mea".

Regulamentele organice fac referire şi la contractul de societate (tovărăşia). În ce priveşte modalităţile de asociere, se face distincţie între întovărăşirile cu termen, cu egalitate de aport sau fără, cu aport în bani sau în natură, cu participare egală sau inegală la profit etc.

Mandatul este definit ca fiind "tocmeala prin care primeşte cineva asupra-şi o treabă poruncită de altul, în numele aceluia spre purtare de grije" şi se arată că poate fi înfăptuit în mod gratuit sau cu compensaţie materială, în acest din urmă caz obligând la o "răsplătire mulţumitoare anume".

Din contractele reale, împrumutul trece pe prim plan, dată fiind importanţa banului în economia de schimb şi în acumularea primitivă a capitalului. Dobânzile erau destul de ridicate, constituind o cale de câştig pentru o întreagă categorie de exploatatori.

Contactele de schimb îşi păstrează valoarea din perioada precedentă. Regulamentele, asemuind schimbul de vânzare, îl considerau ca existând atunci "când învoindu-ne dăm lucru pentru lucru, sau lucru şi bani mai puţini decât preţul lucrului ce se dă, atunci acesta schimb se numeşte".

Donaţiile nu mai aveau proporţiile din perioada de ascensiune a feudalismului, domeniile domnilor scăzând simţitor. Apar şi donaţii cu sarcini (sub modo). Astfel, boierul Ursache a lăsat întreaga sa avere lui Grigore Ghica "ca acesta să se îngrijească de sufletul său după moarte".

Doctrina exprimată din acea perioadă insistă asupra caracterului gratuit al donaţiei şi distinge între cele făcute în viaţă şi cele mortis causa, care pe bună dreptate sunt definite ca fiind legate.

Contractele denumite, ca şi obligaţiile provenite din delicte sau clasidelicte, nu au lipsit în această perioadă de destrămare a relaţiilor feudale şi de formare a celor capitaliste. Depozitul, potrivit Regulamentelor, este atunci "când unul va da altuia lucrul să-l păstreze, atunci se numeşte pus în păstrare sau depozitat".

Comandatul era "o realnică tocmeală, prin care cineva, fără plată, din bună plăcere şi pentru hotărâtă întrebuinţare, încredinţează altuia un lucru. necheltuitoriu până la un termen stabilit"; transmiterea bunului era de natura actului, altfel nu exista comodat, deşi promisiunea obliga pe cei ce o făcuseră.

5.6.2. Probe şi garanţii. Stingerea obligaţiilor

Dovada obligaţiilor se putea face prin orice fel de mijloace, ca şi mai înainte, dar începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, au căpătat preponderenţă tot mai mult actele scrise, întocmite de oficialităţi, fapt preconizat expres şi în diferite legiuiri; în lumea satelor, se păstra încă învechitul obicei al aldămaşului, în special în materie de înstrăinări, cu vădite efecte de publicitate.

Garanţiile obligaţiilor puteau fi personale sau reale, primele cu intervenţia "chezaşilor", celelalte prin "zălogiri", de obicei pământuri.

Cu privire la garanţiile reale, Regulamentele prevedeau obligativitatea introducerii procedurii de executare silită şi, în caz de insolvabilitate, bunul dat în garanţie să fie vândut, revenind debitorului.

Definind zălogul ca fiind "lucrul ce dă datornicul împrumutătorului spre încredinţarea datoriei", Regulamentele organice precizau că el este constituit nu numai pentru plata datoriei, ci "şi pentru dobândă şi pentru cheltuielile ce se vor face la el". Se preciza, în plus, că numai bunurile aflate în comerţ pot fi zălogite, iar dacă sunt mobile, avem amanet, în cazul celor imobiliare fiind vorba de o ipotecă.

Neîndeplinirea obligaţiilor atrăgea răspunderea civilă, sub forma execuţiei silite şi vinderii averii la mezat.

Răspunderea delictuală avea loc în cazuri de neglijenţă sau uşurinţă în îndeplinirea unor obligaţii sau prejudicii cauzate cu intenţie. Executarea putea să poarte nu numai asupra bunurilor ci şi asupra persoanelor, care erau uneori obligate să-şi achite datoria prin muncă.

Stingerea obligaţiilor se putea face nu numai prin compensaţie, ci în primul rând prin plată, însă putea interveni şi novaţiunea, confuziunea sau dispariţia obiectului ce forma obiectul contractului.

5.6.3. Obligaţiile în cadrul sistemului cutumiar sătesc.

În feudalismul timpuriu, dreptul cutumiar sătesc a reglementat oral unele obligaţii juridice la nivelul datinilor şi tradiţiilor străvechi; în feudalismul dezvoltat, o parte din aceste obligaţii juridice încep să fie preluate şi consemnate în legislaţia vremii (pravile, codice şi codice de lei). Continuă să existe însă anumite îndatoriri morale şi materiale care decurgeau din efectul tradiţiei juridice, în anumite condiţii şi activităţi determinate de viaţa comunităţii săteşti. În sistemul normativ vicinal, obligaţia juridică era un act formal sau material, cu martori sau fără martori, oral sau înscris sumar (într-

un război sau în memoria comunității sătești libere), efectuat în anumite condiții particular-locale de viață economico-culturală ce puteau fi imprevizibile (aleatorii) sau previzibile (de tip contractual).

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI

Dintre obligațiile juridice civile de factură sătească ce reflectau raporturile în obște, cele funciar-tradiționale consemnau buna conviețuire între rude, vecini, lăturași, mărgineni etc., în privința păstrării intacte a drepturilor obștești sau personale de proprietate a pământului, ca și de folosință în comun a drumurilor de acces pe laturile de muncă din moșia devălmașe sau familială (mai târziu individuală), de respectare a hotarelor existente sau a hotărniciilor ce puteau interveni între timp, de reparare a pagubelor provocate de turme prin încălcarea organelor, de zălogire a acestor turme pentru despăgubiri, de alcătuire a strajelor sătești de pază reciprocă în caz de calamități naturale sau sociale. Ele consemnau însă și întrajutorarea reciprocă, conform datinilor și necesităților ivite accidental.

O serie de obligații juridice funciare sătești se refereau la folosirea munților obștești sau la închirierea munților domeniali pentru vărat la păsune, pentru construirea stânelor, amenajarea plaiurilor și a căilor de acces, în munte, ca și pentru folosirea sau închirierea terenurilor de iernat, în depresiuni, păduri sau lunci. Cele mai frecvente, însă, erau obligațiile ce țineau de serviciile și îndatoririle la stână, atât la stânele permanente (de piatră, la strungile de piatră, de lemn), cât și la anexele sezoniere ale stânelor (surlele sau colibele de pe culmile cu păsune bogată). Obligațiile juridice cutumiare sătești se mai refereau și la amenajările terenurilor pentru anumite sărbători de peste un an, proprii păstorilor: târgurile de pe culmi, sâmbrele, rugile etc., între satele montane care cooperau între ele profesional.

Cea mai mare parte a păstoritului fiind îmbinată în această perioadă cu agricultura (păstoritul agricol sau agro-păstoritul), unele obligații juridice ce decurgeau din păstorit aveau repercusiuni și în agricultură și invers. Acesta este cazul târlirii muntelui sau a locuitorilor de iernat, prin rotație sezonieră sau anuală, pentru îngrășarea solului arid. Alte obligații decurgeau numai din activitatea agricolă, după cum pământul era cultivat cu precădere de proprietarul devălmaș (obștea sătească), de ceata de neam, de membrii familiei mici etc. Între micii proprietari de loturi agro-pastorale sau pastoral-agricole intervin întovărășiri la plug, la arat, întovărășiri de tipul spregei; la prășit și la secerat de tipul postalei (întovărășiri recompensate uneori prin troc de produse agricole, iar târziu printr-un fel de plată), de ajutoare, de tipul clăcii, a sătenilor împovărați de vârstă, greutăți sau infirmi, a văduvelor și orfanilor; întovărășirile la arie și la moară pentru măcinat cu rândul. În strânsă legătură cu proprietatea funciară sătească se dezvoltă o categorie

aparte de obligații juridice pe care le subsumăm conceptului de cărăușie. În feudalismul dezvoltat și în destrămarea feudalismului, întâlnim două feluri de cărăușie: o cărăușie liberă, de ordin civil, reglementată oral de tradiția juridică cutumiară sătească (în funcție de natura mărfurilor, a drumurilor de parcurs, a urgențelor și a altor interese), și o cărăușie de corvoadă pentru stat (cărăușia pentru oaste, calul de oloc, poștalionul etc.) sau boieri și cler.

O altă categorie de obligații juridice civile, care nu au fost incluse în dreptul scris, se referă la ospețe și ospitalitate. Gazda de la sate era obligată moral, religios și civil să nu-și însușească bunurile oaspeților, să nu ceară recompense, să nu prade și nici să vateme pe oaspeți; încălcările ospitalității străinilor de neam erau pedepsite mai aspru decât cele de neam. Între obligațiile juridice civile, un loc deosebit de important îl aveau cele familiale, păstrate în centru riturile de naștere (nașii și finii), de nuntă (cumetrii și cuscrii, nașii și finii), care uneori continuau pe cale de la naștere, de încadrare a tinerilor căsătoriți în activitatea comunității sătești, de îndeplinire a obligațiilor față de descendenți, ascendenți și celelalte rude etc.

Din perioada feudală și până în perioada modernă, un rol important au continuat să-l joace obligațiile juridice de ordin funerar sătesc (antemortem și postmortem) de tip contractual, între o parte, ce pregătește să inițieze sau să efectueze un schimb de servicii înainte de a muri, și altă parte, ce se oferă să păstreze contraservicii după moartea inițiatorului.

5.7. Moștenirea

5.7.1. Moștenirea legală.

Finele secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea marchează o schimbare importantă pentru dreptul succesor din Țările Românești.

În ce privește bunurile defunctului ce trec la moștenitorii lui, Regulamentele organice menționau regulile stabilite anterior, precizând însă că prin bunuri nepatrimoniale ale defunctului, care nu trec la moștenitorii săi din cauza caracterului lor pur personal, se înțeleg boieria, privilegiile personale ale defunctului, precum și sancțiunile punitive ce i s-ar fi dat pentru faptele sale.

Clasele de succesori erau, în linii mari, aceleași ca în dreptul anterior, descendenții fiind preferați celorlalți moștenitori, iar între ei, nepoții dintr-un fiu sau fiică predecedați erau chemați la moștenire prin reprezentare, în concurs cu unchii și mătușile, moștenind pe tulpină între ei, în cazul când erau mai mulți.

În Țara Românească, Regulamentele priveau privilegiul masculinității, ce a subzistat până la punerea în aplicare a Codului Civil în 1865.

În ce privește ascendenții, părinții moșteneau pe capete câte o jumătate din averea succesorală rămasă de la copii lor. În ceea ce-i privește pe bunici, ei moșteneau deopotrivă pe capete, iar în concurs cu alți nepoți ai defunctului, ascendenții moșteneau pe capete și nepoții pe tulpină.

Nici o particularitate nu este de semnalat în ceea ce îi privește pe colateralii privilegiați (frați și surori ai descendenților). Dacă nu au rămas asemenea succesori de pe urma lui de cuius, atunci succesiunea revine colateralilor ordinari (ceilalți colaterali). În anumite cazuri, colateralii erau chemați la succesiune împreună cu ascendenții sau cu soțul (respectiv soția) decedatului.

De asemenea, Regulamentele reglementau dreptul succesoral al soțului supraviețuitor, stabilindu-se printre altele, că văduva cu copii, care nu se recăsătorește, indiferent dacă a fost sau nu înzestrată, moștenește o parte virilă din moștenirea soțului predecedat; dacă se recăsătorește, respectând anul de doliu, i se lasă numai darurile dinaintea nunții și zestrea, iar dacă nu a respectat anul de doliu, pierde și aceste daruri, și ceea ce i-a lăsat soțul predecedat. Văduva neînzestrată, căreia nu i-a făcut soțul predecedat vreo danie, moștenea o pătrime din averea acestuia, în cazul în care veneau în concurs cu cel mult trei copii, și o parte virilă când aceștia erau în număr de 4 sau mai în mulți. Soțul sărac avea aceleași drepturi în averea soției predecedente, iar în lipsa altor moștenitori, soții se moșteneau reciproc.

Fiscul, cutia milelor și casele publice veneau ca moștenitori în caz de dezherență.

Regulamentele reglementau formele în care se putea face acceptarea (expresă sau tacită), persoanele incapabile să accepte (minorii, risipitorii, nebunii și imbecilii, interzișii legali, femeile măritate), caracterele acceptării (irevocabilitate și indivizibilitate), efectele acesteia (confuzia patrimoniului moștenitorului cu cel succesoral și răspunderea moștenitorului pentru plata datoriilor succesorale chiar peste limitele activului succesoral) și cauzele de desființare a acceptării, în sfârșit, modul cum trebuia făcută renunțarea (să fie evidentă), caracterele și efectele ei, capacitatea de a renunța și desființarea renunțării.

5.7.2. Moștenirea testamentară.

Principiul deschiderii moștenirii pe baza unui testament, admis în legiuirile anterioare, era aplicat de practica judiciară și cunoscut de Regula-

mentele organice ce au dezvoltat şi întregit reglementările în materie, prevăzând că dispunătorul trebuie să fie capabil, cu mintea întreagă şi cu voinţa liberă, adică nepătată de violenţă, dol sau eroare; testamentul făcut fără respectul acestor condiţii nu avea nici o tărie. Capacitatea era necesară şi pentru martorii testamentari. Regulamentele dispuneau că nu pot fi martori la testament: monahul, cel mai mic de 18 ani, femeia, mutul, surdul, nebunul, cel ieşit din minte, cel foarte sărac şi robul.

Testamentul în faţa martorilor a fost atestat documentar anterior apariţiei legiuirilor din secolul al XIX-lea. În ce priveşte condiţiile de formă, păstrând tradiţia, Regulamentele organice admiteau că testamentul poate fi făcut atât în scris, cât şi oral, în faţa a cinci martori, când dispunătorul nu putea testa în scris din cauză de boală sau din altă pricină; nu admiteau testamentul făcut în faţa arhiereului.

Regulamentele organice – inspirându-se, probabil, dintr-o novelă a lui Valentin III, ale cărei dispoziţii nu au fost însă de Iustinian – au admis şi testamentul olograf, neîntâlnit în pravilele anterioare, dar cunoscut în practică şi considerat valabil dacă era scris şi subscris de dispunător. Desigur că circulaţia lui era foarte redusă, dat fiind numărul mic al ştiutorilor de carte şi pericolul dispariţiei fără urmă a unui asemenea act. Tot din dreptul roman au luat Regulamentele şi testamentul secret, mistic sau tăinuit, ce se făcea în prezenţa martorilor, fiindu-le prezentat de dispunător strâns sau pecetluit, cu arătarea că este testamentul lui şi urmând a-l semna pe dinafară, fără a-i cunoaşte conţinutul.

Testamentul făcut fără respectarea regulilor de formă arătate mai sus este nul. Liberalităţile făcute prin testament sau printr-un adaos ulterior (codecil) purtau denumirea de legat (lat. Legatum), fiind valabile dacă se îndeplineau următoarele condiţii: dispunătorul şi legatarul să fie capabili, primul să dea, cel de-al doilea să primească; dispoziţia de ultimă voinţă să fie conformă legilor şi îndeplinirea ei să fie posibilă.

Regulamentele organice reglementau şi fideicomisul (lat. Fideicomissum). Deşi, însă de la Iustinian, acesta fusese asimilat cu legatul, devenind astfel inutil, el s-a menţinut prin puterea tradiţiei; fideicomisul îşi pierdea puterea atunci când ultimul membru al familiei nu avea copii sau alţi moştenitori, el putând dispune de fideicomis după voinţa sa.

În ceea ce priveşte nevaliditatea testamentelor şi legatelor, Regulamentele organice cuprindeau reglementări cunoscute în denumirile moderne ca "nulitate", "revocare" şi "caducitate". Conform dispoziţiilor Regulamentelor, rezultă cinci cazuri de revocare a legatelor, primele trei – facerea de către testator a unui nou testament, distrugerea testamentului şi înstrăinarea

sau distrugerea obiectului legat – fiind redactări de către testator ale unei dispoziții anterioare; ultimele două – naşterea unui copil postum şi adoptarea unui copil – erau cauze legale deduse din prezumția că, dacă ar fi existat în momentul întocmirii testamentului, acesta nu s-ar mai fi făcut.

Cauze de caducitate erau considerate a fi: predecesul legatarului, refuzul legatarului de a primi legatul, incapacitatea legatarului, neîndeplinirea condiției suspensive, pierdea totală a lucrului legat.

Potrivit Regulamentelor organice, toate pricinile civile urmau a fi judecate după Codul Calimach şi Codul Caragea, căci ambele coduri corespundeau realităților patrimoniale existente, întocmite fiind chiar în preajma lui 1821. Reglementările de drept civil erau aproape identice în cele două Țări Româneşti, deoarece codurile sus-menționate erau asemănătoare, dreptul comun era acelaşi, în plus Regulamentele organice cuprindeau şi norme de drept civil, care, de asemenea erau comune.

5.8. Dreptul comercial

5.8.1. Considerații generale

Dreptul scris începe să reglementeze relațiile comerciale destul de târziu, atunci când îşi fac apariția, şi mai ales se dezvoltă, relațiile capitaliste ce necesitau o legislație corespunzătoare. Despre "negustători" se aminteşte în Pr. Condică, incidental, atunci când se stabileşte limita maximă a dobânzilor; Codul Calimach reglementează procedura concursuală pentru creditorii chirografi, iar Legiunea Caragea prevede dispoziții privitoare la cambie şi la faliment. Regulamentele organice ale celor două Țări Româneşti, în capitolul V al fiecăruia dintre ele, se ocupă de comerț, proclamând libertatea comerțului în interiorul celor două Principate şi între ele, precum şi cu țările străine, exportul de vite, de producte şi de orice bunuri comerciale fiind liber, în afară de restricțiile prevăzute pentru asigurarea subzistenței locuitorilor; alte măsuri de amănunt mai sunt înscrise în prima secțiune intitulată "Pentru slobozenia comerciului". În continuare, se cuprind dispoziții privitoare la "mijloacele comunităților" (secția a II-a), la "magaziile de rezervă" necesare pentru depozitarea rezervelor de grâne – destinate să asigure alimentația populației rurale de "orice fel de lipsă" (secția a III-a), la anumite prohibiții (secția a IV-a) şi la exploatarea minelor (secția a V-a); deşi nu este vorba de comerț dar, desigur, fiindcă minele fac parte din bogățiile țării şi activitatea minieră este de ordin economic.

În Țara Românească, recomandarea făcută Adunării legiuitoare de către Regulamentul organic (art. 241) de a institui o comisie care să traducă "Condica de comerciu a Franciei" din 1808, – "luându-se dintr-însa toate câte se vor potrivi la starea țării", a fost luată în considerare în sensul că, folosindu-se, probabil, și traducerea făcută de C. Moroiu pe la 1830, și care era utilizată în manuscris când era nevoie, s-a redactat un Cod Comercial român ce a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1840. Având la bază Codul Comercial francez, cu modificările ce i s-au adus în 1838 – și unele dispoziții din Regulamentul organic,

5.8.2. Reglementarea operațiunilor comerciale

Actele de comerț, conform art. 306 din Regulamentul organic al Valahiei și art. 334 din Regulamentul organic al Moldovei, erau considerate, ca și în Codul Comercial francez din 1803, ca aparținând la două grupe de operații: a) actele de comerț principale, prin natura lor, pe care le enumera și pentru determinarea cărora recurge la criterii diferite (act accidental, uneori, întreprindere organizată, alteori); b) acte de comerț accesorii. În termeni generali, erau comerciale obligațiile contractate de comercianți cu ocazia exercitării profesiunii lor. La aceste două categorii, se adăugau poliţele ce erau privite ca acte de comerț în virtutea formei; Codul Comercial din 1840 se mulțumea să se refere la textul din Regulamentul organic al Valahiei citat mai sus, fără a se mai ocupa de actele de comerț.

Cu privire la comercianți, în capitolul V, secția VI din Regulamentul organic al Moldovei, se tratează despre clasele acestora și despre starostele de negustori de la Iași, despre condițiile pe care trebuie să le îndeplinească acesta pentru a fi ales în funcție, și despre atribuțiile lui, printre care aceea de a funcționa ca membru al tribunalului de ținut din Iași în pricinile comerciale (art. 168 și 333-341 din Regulamentul organic al Moldovei). În Țara Românească, în Codul Comercial (art. 1-16), se cuprindeau dispoziții privitoare la comercianți și la registrele acestora. Se arată mai întâi că "neguțătorii sunt câți fac fapte de negoț și au negoțul ca o meserie a lor obicinuită", apoi condițiile în care pot face negoț minorul emancipat și femeia măritată, se enumera registrele (catastifele) obligatorii ale comerciantului, se dădeau indicații privitoare la modul cum trebuie ținute și se determina forța probantă, se prevedeau măsuri de protecție a "averii femeii neguțătorului" (art. 64-67).

În ceea ce privește societățile, Codul Comercial (art. 17-63 "Pentru tovărășii") definea și reglementa trei feluri de societăți: în nume colectiv, în

comandită şi anonime, făcând trimitere şi la "pravila civilă". Apariţia acestor organisme (în special a societăţilor anonime pe acţiuni) în viaţa economică a ţării era ceva neobişnuit pentru contemporani, ele fiind necunoscute lumii feudale. Societăţile anonime au fost privite cu neîncredere şi considerate chiar periculoase prin influenţa pe care ar fi putut să o exercite în materie economică şi, ca atare, înfiinţarea lor a fost supusă unui control mai riguros decât al societăţilor de persoane.

Organizarea societăţilor de persoane (în nume colectiv şi în comandită) se deosebea de aceea a societăţilor anonime pe acţiuni în ceea ce priveşte modul de înfiinţare (primele se întocmeau prin înscrisuri sau adeverinţe de la judecătorie, sau numai "sub a însuşi tovarăşilor iscălitură", conform art. 38 din Codul Comercial, pe când celelalte nu se puteau înfiinţa decât "cu slobozenia Domnului şi primirea formală a înscrisului tovărăşiei", conform art. 36, modul de administrare (administrarea era făcută de asociaţi la societăţile de persoane şi de "vechili vremelnici" la societatea anonimă, conform art. 30 din Codul Comercial) şi răspunderea (în societatea anonimă acţiunii "nu sunt răspunzători la pagube decât numai fiecare pe suma ce a pus în tovărăşie", conform art. 32 Codul Comercial). Societăţile de persoane aveau o firmă ce trebuia să cuprindă numele asociaţilor (art. 20); societatea anonimă "nu este sub nume tovărăşesc... felul întreprinderii hotărăşte şi felul numirii sale" (art. 28, 29). În art. 46-49 erau reglementate societăţile în participaţie ce "privesc la una sau mai multe lucrări de negoţ" şi "nu sunt supuse la formalităţile orânduite pentru celelalte tovărăşii". În sfârşit, în ultimele articole ale titlului III (art. 50-63), sau stabilit normele de comerţ, mijlocitorii de schimb şi samsarii (art. 68-86), precum şi comisionarii: "comisionarii de obşte", comisionarii de transport pe uscat şi pe apă, cărăuşii (art. 87-104).

Cu privire la contracte, un singur text (art. 105 Codul Comercial) era rezervat contractului de vânzare, în el arătându-se prin ce mijloace de probaţiune, mai largi decât cele admise de dreptul comun, poate fi dovedit. În materie de contracte comerciale, au rămas astfel aplicabile dispoziţiile cuprinse în Legiunea Caragea (partea a II-a), la care se adăugau reglementarea contractului de comision şi unele norme derogatorii privind contractele de transport pe uscat şi de vânzare. Reglementarea atât de sumară a contractelor şi chiar omiterea unora dintre ele (ca de exemplu, cele privitoare la operaţiunile bancare şi la asigurările terestre) se explică prin perioada în care a fost redactat Codul Comercial francez din 1808 şi prin faptul că principiul liberal "Tot ce nu este interzis este permis" dădea posibilitatea practicienilor să creeze normele de drept pe care dezvoltarea vieţii economie

le-ar cere. S-a ajuns, în modul acesta, în materia contractelor comerciale, să se completeze codul cu importante reguli juridice, prin practica judiciară, multe dintre ele legiferate treptat mult mai târziu.

Falimentul şi bancruta erau deosebit de amplu şi sever reglementate de legiuitorul român din 1840, că şi de Codul Comercial francez din 1808, poate sub influenţa lui Bonaparte, ostil comercianţilor din cauza speculei făcute de furnizorii armatei. În art. 185-332 din Codul Comercial se trata despre declararea falimentului, judecătorul comisar şi sarcinile sale, punerea peceţilor şi arestarea falitului sau punerea lui sub pază la domiciliu, pentru a nu putea dosi, condiţiile de numire a sindicilor şi îndatoririle lor, diferitele feluri de creditori şi drepturile lor asupra bunurilor mobile şi imobile ale falimentului, vânzarea averii imobile a falitului, revendicarea mărfurilor şi altor lucruri, căile de atac împotriva hotărârilor date în materie de faliment. Art. 323-348 din Codul Comercial cuprindeau dispoziţii privind bancruta simplă şi cea frauduloasă, vinile săvârşite în falimente de către alte persoane decât falitul "cârmuirea averilor la întâmplare de bancrută" şi se reglementau condiţiile în care puteau fi reabilitaţi faliţii.

5.8.3. Jurisdicţia comercială

Pe lângă jurisdicţia de breaslă existentă şi unele instanţe comerciale cu caracter temporar, Regulamentele organice au introdus un regim de excepţie pentru comercianţi, înfiinţând şi organizând – în oraşele socotite cu cea mai bogată activitate comercială – instanţe speciale, cu o compunere mixtă, din magistraţi numiţi de Domn şi din comercianţi "aleşi de dânşii" pe termen de doi ani – ţinându-se seama de onorabilitate şi de avere – şi confirmaţi de Domn. Astfel, în Ţara Românească s-au înfiinţat la Bucureşti şi la Craiova câte o "judecătorie de comerciu"; acestea erau "judecătorii mai mari care judecă în pricini comerciale apelaţiile ce se dau împotriva hotărârilor judecătorilor de întâia cercetare" (art. 299 din Regulamentul organic al Valahiei). În Moldova, s-a înfiinţat un "tribunal de comerciu" la Galaţi, compus din trei membri boieri, din care un preşedinte şi doi neguţători de vază. La Focşani şi Botoşani, "ca nişte oraşe de negoţ", s-au rânduit câte doi neguţători, pe care preşedintele tribunalului urma să-i cheme să judece şi ei în afacerile comerciale dintre comercianţi şi bancheri. Hotărârile comerciale pronunţate de tribunalele ţinute se judecau în apel de către divanele de apel respective şi apoi de divanul domnesc.

În ceea ce priveşte competenţa instanţelor comerciale, ambele Regulamente prevedeau că ele judecau pricinile "ce se nasc din vreo faptă de

comerciu" (art. 334 din Regulamentul organic al Moldovei) şi arătau ce anume operaţii aveau acest caracter.

În ceea ce priveşte procedura de judecată a proceselor comerciale, Regulamentul organic al Moldovei a prevăzut că ea ere aceeaşi ca în procesele civile (art. 341) pe când Regulamentul organic al Valahiei cuprindea câteva dispoziţii derogatorii de la dreptul comun, cerute de natura operaţiilor comerciale, arătând că celelalte norme erau ca şi cele rânduite "pentru despărţirile poliţieneşti ale divanurilor judecătoreşti" (art. 315). În scopul unei mai rapide soluţionări a pricinilor, art. 329 prevedea, în general, că "orice urmare" a judecăţilor civile, comerciale sau penale "nu va putea să se prelungească, de va fi cu putinţă, mai mult de 18 luni", în afară de cazul când pârâtul se află în străinătate. S-au înscris apoi socoteli şi catastife de comerciu (art. 310 din Regulamentul organic al Valahiei), ceea ce constituie un început bun pentru organizarea unei probe ce va deveni de largă aplicare. În concordanţă cu nevoia de celeritate a operaţiilor comerciale, apelul nu era suspensiv, spre deosebire de dreptul comun; cel ce câştiga trebuia să dea însă cauţiune pentru a putea fi garantat apelantul în cazul în care hotărârea primei instanţe ar fi fost reformată de instanţa de apel. În dorinţa de a asigura o cât mai bună şi eficace funcţionare a justiţiei comerciale, s-au prevăzut pedepse cu închisoarea a celui care nu se va supune hotărârii judecătoriei de comerţ.

Procedura comercială aplicabilă în Ţara Românească, în afară de cele câteva articole din Regulamentul organic amintite, a mai fost cuprinsă în anexele alăturate ediţiei din 1840 a Codului Comercial şi în legile intervenite ulterior. Prin introducerea unor dispoziţii de procedură comercială diferite de cele de procedură civilă, s-a urmărit realizarea unei judecăţi grabnice, caracteristice operaţiilor comerciale, şi oferirea posibilităţii de îndestulare a creditorului reclamant prin încuviinţarea sechestrului asigurător asupra bunurilor comerciantului pârât.

5.9. Dreptul penal

5.9.1. Consideraţii generale

În perioada de destrămare a feudalismului, dreptul penal din Moldova şi Ţara Românească a fost supus unor transformări fundamentale, determinate de dezvoltarea economico-socială şi de curentul iluminist. Principiile ce concretizează dreptul penal din această perioadă au fost: a) individualizarea

răspunderii penale cu personalizarea pedepsei şi excluderea răspunderii familiale; b) legalitatea incriminării şi a pedepsei (nullum crimen, nulla poena sine lege); c) respectul libertăţii individuale prin arestarea cu forme legale, cercetarea fără tortură şi interzicerea detenţiunii preventive prelungite; d) aplicarea pedepsei fără judecată, printr-o hotărâre motivată; e) umanizarea pedepselor, cu excluderea pedepsei cu moartea şi a pedepselor mutilante; f) executarea pedepsei în condiţii care să tindă la corectarea vinovatului. Pluralismul sistemelor juridice continuă, creşte preferinţa acordată dreptului scris, se întâlnesc alături de norme noi – în dezacord cu tradiţia feudală – unele dispoziţii vechi, specific feudale, fenomen ce se explică prin aceea că întreaga perioadă este o fază de tranziţie de la feudalism la capitalism.

În Regulamentul organic al Ţării Româneşti s-a prevăzut (art. 241) că Obştească Adunare "va orândui o comisie" care să alcătuiască o condică completă politică şi criminală. În 1838 a fost întocmită comisia respectivă, iar în 1841 s-a publicat separat procedura penală, sub titlul "Condica criminalicească, partea I", în luna aprilie şi Codul Penal, în luna mai; ambele au fost publicate într-un volum în 1851 cu titlul "Condica criminalicească cu procedura ei". Condica criminalicească a Ţării Româneşti ("Codul Ghica-Ştirbei") a avut în vedere Codul penal şi cel de instrucţiune criminală din Franţa din 1832; printre redactorii săi au fost şi C. N. Brăiloiu şi Gh. Bibescu, viitorul domn, ce studiase dreptul la Paris.

Noul Cod penal al Moldovei ("Codul Şuţu-Sturza") se deosebea de legiuirile similare anterioare nu numai prin faptul că era un cod complet al ramurii dreptului penal, dar şi prin structura mai avansată, urmând în unele privinţe Codul penal austriac din 1802, cunoscut din traducerea românească tipărită la Cernăuţi în 1807, şi învăţăturile Ecaterinei a II-a. Autorii au folosit, însă, un stil mai laconic, au localizat infracţiunile şi au adoptat, în general, sancţiuni mai blânde, conform obiceiurilor juridice tradiţionale; ei nu au reprodus unele dispoziţii din codul austriac – şi au introdus, dimpotrivă, dispoziţii privitoare la faliment, plastografie, jurământul mincinos, defăimare şi mărturie mincinoasă, ce nu aveau corespondent în codul austriac; de asemenea, multe fapte erau pedepsite diferit în cele două coduri.

Noua reglementare penală scrisă nu rupea formal cu tradiţia juridică, deoarece se păstrau, în general, trăsăturile esenţiale ale vechiului drept penal din "legea ţării".

Deşi, în general, codul stabileşte pentru majoritatea infracţiunilor pedepse precise, mai continuă totuşi tehnica de a lăsa pedeapsa la aprecierea judecătorilor. În unele infracţiuni mai găsim concepţia morală a pravilelor

bisericeşti, de a considera faptele incriminate ca păcate şi deci de a fi pedepsite – pe lângă sancţiunile juridice penale – cu "canonisire bisericească".

Aspectele noi sunt şi ele numeroase, mai ales în legătură cu teoria modernă a infracţiunii. Pe lângă preocuparea de a fi deplin stabilită latura subiectivă – intenţia nocivă cu care fapta a fost comisă – se constată şi o reglementare nuanţată privind latura obiectivă: tentativa, infracţiunea săvârşită, dar neizbutită, recidiva, complicitatea, circumstanţele atenuante sau agravante, prescripţia.

Tot în cadrul aspectelor noi se remarcă şi reglementarea mai amănunţită a unor infracţiuni împotriva comerţului, cum este falimentul fraudulos, ca şi falsul în acte publice şi private, atât de importante în dovedirea drepturilor. În legătură cu rolul crescut al aparatului de stat în viaţa publică, este semnificativ capitolul consacrat infracţiunilor de serviciu – neîndeplinirea sarcinilor sau abuzurilor de serviciu – pentru care se prevedeau pedepse cu amenzi, bătaie, despăgubiri sau obligaţia să întoarcă sumele de bani luate pe nedrept şi ca mită.

5.9.2. Infracţiuni

Infracţiuni cunoscute perioadei precedente continuă să existe aproape neschimbate în ce priveşte faptele incriminate, cu unele deosebiri în ce priveşte pedepsele. Unele infracţiuni se transformă, apar altele noi, unele pedepse se restrâng şi până la urmă dispar (ex. Pedeapsa capitală, confiscare).

A. Infracţiuni contra domnului şi a ţării.

a) Hiclenia. Apar forme noi de înaltă trădare ca: uneltirea, conspiraţia, răzvrătirea, intrarea în serviciul unui suveran străin, nedenunţarea unei hiclenii urzită de alţii. Încă din secolul al XVIII-lea, condamnările la moarte erau mai rare, iar confiscarea averii nu le însoţea întotdeauna. În secolul al XIX-lea, Condica Criminalicească (1821/1826) prevedea pentru boieri, ca pedeapsă, numai pierderea cinului şi evgheniei (dregătoria şi rangul de boier), fără confiscarea averii, iar judecata trebuia făcută de Domn împreună cu divanul; aşa au prevăzut obligatoriu şi Regulamentele organice.
b) Calpuzănia (falsificarea de monede, plăsmuirea de monede) era mai frecventă, prin sporirea circulaţiei monetare. Pedepsele aspre din pravile (moartea, mutilarea) nu se aplicau, ci cel mult ocna sau surghiunul.

c) Neascularea (nesupunerea, împotrivirea), care în trecut nu era prevăzută direct în pravile, este acum incriminată şi pedepsită cu ocna, iar pentru boieri, cu surghiunul la mănăstire.

B. Infracţiuni săvârşite de slujbaşii publici.

a) Delapidarea. Spre deosebire de pravilele secolului al XVII-lea, ce pedepseau cu moartea delapidarea bunurilor domneşti sau a vistieriei, legiuirile acestei perioade o pedepseau mai blând. În practică, se continua tradiţia de indulgenţă din trecut: este cunoscută deviza boierului G. Catargi, fost mare Logofăt al Treburilor Interne: "Eu fur, tu furi, el fură".
b) Mita. Spre deosebire de pravilele secolului al XVII-lea, care nu pedepseau luarea de mită, legiuirile moderne o pedepsesc; se pedepsea şi particularul care încerca să ademenească cu bani pe slujbaşi cu închisoare până la 6 luni.
c) Nedreptele luări erau pedepsite cu bătaia: 100-150 de nuiele.

C. Infracţiuni contra persoanei:

a) Omorul. Pravilele pedepseau cu moartea numai omorul cu intenţie. Pentru omorul "necugetat" se prevedeau bătaia şi surghiunul pe trei ani, pentru omorul la beţie, iar pentru cel din imprudenţă, răscumpărarea vinei de la rudele victimei. Loviturile cauzatoare de moarte erau pedepsite cu ocna pe trei ani, dacă vinovatul se împăca cu rudele victimei, iar dacă vinovatul era de neam boieresc, cu închisoarea pe cinci ani într-o mănăstire. În practică, represiunea era mai blândă. Pedeapsa era de obicei evitată prin circumstanţe atenuante sau prin compoziţiune, care a continuat; despăgubirile cuprindeau şi plata datoriilor mortului.
b) Rănirile şi loviturile erau pedepsite cu gloaba, cu bătaia, cu închisoarea sau surghiunul. Rănirile cauzatoare de moarte erau pedepsite cu groapa ocnei pe doi ani, vinovaţii de neam boieresc, cu închisoare la mănăstire pe doi ani.

D. Infracţiuni contra patrimoniului:

a) Tâlhăria era pedepsită cu moartea, chiar dacă tâlharii nu săvârşiseră omor. După ce dreptul domnesc a îmblânzit pedepsele din pravile,

prin Regulamentele organice, tâlhăria era pedepsită mai aspru decât omorul.

b) Furtul. Pravilele secolului al XIX-lea pedepseau furtul cu bătaia prin târg şi închisoarea pe un an prima oară, şi cu bătaia şi ocna pe cinci ani a doua oară.

c) Punerea de foc (incendierea caselor sau holdelor) era sancţionată cu bătaia şi groapa ocnei pe şase ani.

d) Încălcarea (strămutarea, distrugerea) de hotar, era sancţionată cu pedepse băneşti ce prevedeau gloaba pentru "cei mai de ispravă" şi bătaia pentru "cei proşti".

e) Falimentul fraudulos (mincinos), infracţiune specifică acestei perioade, îi socotea pe faliţii frauduloşi ca "furi obşteşti", pedepsindu-i cu trei ani de închisoare.

f) Falsul (plastografia, plăsmuirea, vicleşugul) era pedepsit cu tăierea mâinii, când vinovatul falsifica semnătura sau pecetea domnească, sau se mai prevedeau ca pedepse bătaia, închisoarea pe şase luni sau plata păgubei îndoite; în practică, nu cunoaştem să se fi aplicat tăierea mâinii.

E. Infracţiuni contra familiei:

a) Incestul (amestecarea sângelui) era pedepsit de pravile cu moartea, tăierea nasului, biciuirea. Vinovaţii puteau evita aplicarea lor lăsându-se judecaţi de organele bisericeşti ce continuau să aplice pedepse canonice sau gloabe, chiar după desfiinţarea deşugubinei.

b) Adulterul (preacurvia) era pedepsit de pravile cu închisoarea femeii la mănăstire, tăierea nasului, bătaia şi tunsoarea sau surghiunul pe doi ani.

F. Infracţiuni contra bunelor moravuri:

a) Răpirea de fecioară (femele), stricarea fecioriei, violul, seducţia, sodomia (inversiunea sexuală sau relaţii sexuală cu animale), proxenetismul (hotria) continuă să fie incriminate şi în această perioadă, dar pierd mult din importanţa care li se atribuia în perioada precedentă.

b) Desfrânarea (curvia), infracţiune ce consta în orice relaţii sexuale în afara căsătoriei, a fost suprimată din dreptul penal.

G. Infracțiuni contra religiei:

a) Erezia, ierosilia, apostauzia își pierd din importanță în această perioadă. Judecarea ierosiliei era rezervată domniei.

H. Alte infracțiuni:

Noile împrejurări create prin elaborarea Regulamentelor organice au determinat incriminarea unor noi infracțiuni. Acestea erau:

a) Crime și vini contra regulilor carantinești.
b) Vagabondajul.
c) Răpirea de minori.

5.9.3. Pedepse

A. Pedepse corporale:

a) Pedeapsa capitală, deși menținută în pravile, în practică a înregistrat un regres. Chiar din secolul al XVIII-lea unii domni manifestă repulsie față de ea. În Țara Românească, Regulamentul organic a încercat să desființeze pedeapsa capitală prin art. 297, care însă, la ediția din 1832, a apărut modificat, menționând-o.
b) Mutilarea (slutirea), deși prevăzută în pravile și aplicată în deceniul trei al secolului al XIX-lea prin tăierea mâinilor, mai ales tâlharilor, a fost desființată prin Regulamentele organice și n-a mai fost prevăzută în Condica Criminalității din 1851.
c) Tortura, până la Regulamentele organice, a mai fost aplicată atât ca mijloc de cercetare penală, cât și ca pedeapsă. Regulamentele organice (art. 298 din Regulamentul organic al Valahiei, și art. 355 din Regulamentul organic al Moldovei) au desființat tortura.
d) Înfierea (îmbourarea). Pravilele n-au mai prevăzut-o, cu excepția Condicii Criminalității. Hoți sau tâlhari, în special recidiviști, au fost înfierați în frunte, sau îmbourați, și apoi trimiși la ocnă.
e) Bătaia a continuat să figureze ca pedeapsă și să fie aplicată, sub diferite forme: la tălpi (la falangă), pe ulițe, târguri sau la poarta curții gospodarului; cu biciul sau cu nuiele, la spate.

B. Pedepse private de libertate

Sub influența ideilor iluministe, pedepsele private de libertate se înmulțesc în Țara Românească și Moldova; ocna și temnițele înlocuiesc pedepsele capitale în cazuri din ce în ce mai numeroase.

a) Ocna și temnița. Pedeapsa cu ocna implica munca silnică executată în salină și era cea mai grea pedeapsă din această categorie. Dispozițiile Regulamentelor organice obligau Statul să întrețină temnițele curate ca să nu vatăme sănătatea deținuților (art. 297 din Regulamentul organic al Valahiei și art. 360 din Regulamentul organic al Moldovei). Același text prevedea că deținuții vor primi de la Stat îmbrăcăminte, hrană și lemne de foc.
b) Surghiunul la mănăstire putea fi cu obligația de muncă și el se aplica, în general, infractorilor mai puțin periculoși. Vechea pedeapsă a izgonirii din sat, din județ sau de pe o moșie din care s-a născut surghiunul, continuă să se aplice și în această perioadă.

C. Pedepse patrimoniale (pecuniare)

a) Confiscarea. Tendința mai veche, defavorabilă confiscării, continuă să se accentueze în această perioadă. Aplicarea acestei pedepse este mai rară, chiar la hiclenie, iar justificarea ei este despăgubirea celor vătămați prin hiclenie. Regulamentul organic condamnă confiscarea averilor sub influența ideologiei revoluției franceze și a doctrinei penale: "Osânda confiscației avuturilor, ca una ce este împotriva pravilei și obiceiurilor țării, nu se putea urma niciodată" (art. 298 din Regulamentul organic al Valahiei).
b) Gloaba, în general, a continuat să existe în toată această perioadă, dar a evoluat. Ca instrument juridic de exploatare feudală ce crease din faptele penale (unele minore) importante venituri pentru Domn și marii dregători, gloaba a devenit cu timpul odioasă. După Regulamentul organic, gloaba a rămas ca pedeapsă în sistemul dreptului penal românesc, dar cu o altă finalitate. Produsul ei nu mai profita nici Domnului, plătit cu lista civilă, nici dregătorilor plătiți cu leagă.
c) Deșugubina. Compoziția. Răspunderea solidară a obștii. Desființarea deșugubinei cu sensul de gloabă pentru moarte de om cu autor cunoscut, ca rezultat al împăcării intervenite între ucigaș și rudele victimei, sau cu autor necunoscut sau fugit, adică cu sensul de răspundere ce apără asupra obștei.

Compoziția (împăcarea vinovatului cu victima sau cu rudele ei) continuă să joace un rol, la o scară redusă, şi în această perioadă, deşi, ca instituție specific medievală, nu mai corespundea cu ideile epocii.

O urmă a deşugubinei, cu vechiul ei sens de răspundere solidară a obştei satului pentru crimele săvârşite de un autor necunoscut sau dispărut, reapare în secolul al XIX-lea, în toiul frământărilor reformatoare. O lege din 1831 a repus în vigoare această răspundere prin "închezăşluirea obştilor", rezultatele acestei măsuri au fost elogiate atât de domnie, cât şi de un diplomat francez (Memoriul Boisi-le-Comte din 14 mai 1834 asupra Țărilor Române).

D. Pedepsele accesorii.

a) Degradarea civică. Această pedeapsă a continuat să existe în Moldova şi Țara Românească. În art. 294 din Regulamentul organic al Valahiei şi art. 358 din Regulamentul organic al Moldovei se specifica clar că toți cei condamnați pentru crimă şi fapte grave pierdeau, prin efectul acestei pedepse, drepturile politice (de a vota, de a fi turo, expert). Boierii condamnați pentru asemenea fapte, înainte de a executa pedeapsa, trebuiau să fie degradați public "prin îmbrăcare de sucman".
b) Înfierarea (îmbourarea) era o pedeapsă corporală, fiind prezentă în această din urmă categorie.

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL VI

PROCEDURA DE JUDECATĂ

6.1. Desfăşurarea procesului civil

Efortul de modernizare şi de structurare tehnică a dreptului procesual apare foarte evident în dispoziţiile Regulamentelor organice ce se ocupă de fiecare în câte un capitol (Regulamentul organic al Valahiei, capitolul VIII: Pentru judecători; Regulamentul organic al Moldovei, capitolul VIII: Rânduiala judecătorească) de organizarea judecătorească şi procedura judiciară. Păstrând, însă, unele vestigii feudale, Regulamentele organice aduc, totuşi, în materie procedurală, importante inovaţii cu caracter progresist pentru acea epocă. Amintim dintre acestea abrogarea dreptului Domnului de a judeca, rezervându-i-se numai dreptul de întărire a hotărârilor definitive şi de supraveghere, admiterea principiului autorităţii lucrului judecat, desfiinţarea "caznei" ca mijloc de aflare a adevărului în materie penală. Toate aceste reforme privitoare la procedura civilă au fost îmbunătăţite şi amplificate ulterior prin numeroase dispoziţii înscrise în legi, regulamente, ofise, inspirate în cea mai mare parte din dreptul apusean.

6.1.1. Părţile în proces. Chemarea în judecată.

Situaţia procedurală a părţilor varia în funcţie de anumite împrejurări. Astfel, în cazul incapabililor (femeia măritată şi nevârstnicul), reglementările urmau practica judiciară. Minorii orfani erau daţi în grija Vorniciei Obştilor, la cererea acesteia. Robii erau loviţi de incapacitate ca şi în perioada anterioară. Regulamentele organice nu cuprindeau dispoziţii privitoare la incapacitatea robilor de a sta în instanţă, însă aceasta se menţine în practică până la dezrobirea robilor (1855 în Moldova, 1856 în Ţara Românească).

Reprezentarea în justiţie, care la început era excepţională şi se făcea atunci în mod natural printr-o rudă apropiată, devine la finele secolului al XVIII-lea de aplicaţie curentă, prin procură dată unei persoane oarecum de profesie. În Regulamentul organic al Valahiei (art. 225-226) apare chiar un început de organizare a profesiunii de avocat. Printre altele, se prevedea că "vor fi primiţi de avocaţi cei ce au oarecare ştiinţă de pravili şi care sunt cunoscuţi de oameni cinstiţi". Dar lipsa unui număr suficient de elemente

pregătite pentru a fi avocați ca în alineatul următor să se adauge că împricinații pot "a-şi rândui alți vechili în care pot să se încreadă", avocatul trebuia să prezinte în instanță procura din partea celui pe care îl reprezintă (art. 226 din Regulamentul organic al Valahiei).

Regulamentele organice, organizând în spirit modern instanțele de judecată, cu magistrați de cameră şi căi de atac mai tehnic reglementate, ajung la un rezultat mai satisfăcător. Astfel, Regulamentul organic al Țării Româneşti prevede că toate cererile de chemare în judecată se fac în scris şi se înaintează preşedintelui judecătoriei pe primă instanță, care va fixa termenul de înfățişare (art. 247). Cererea va fi înscrisă într-o condică specială semnată de preşedinte şi va fi comunicată în copie pârâtului "însoțită cu răvaşul de soroc iscălit de president" (art. 248). O circulară a Departamentului dreptății, din 25 februarie 1849, dădea indicații instanțelor de judecată cu privire la modul de aderare a jalbelor. Regulamentul organic al Moldovei, spre deosebire de cel valah, admite că cererea de chemare în judecată putea fi făcută verbal, pentru cauzele în care obiectul plângerii valorează mai puțin de 500 de piaştrii (art. 306) şi reglementează diferit – după specificul lor – normele de primire a celor două feluri de cereri (art. 307, 308).

Regulamentele organice au îmbunătățit dispozițiile legilor anterioare privitoare la comunicarea acțiunii, fixarea termenului de judecată şi citare. Astfel, Regulamentul Valahiei prevedea că imediat după înregistrarea cererii de chemare în judecată se va trimite pârâtului o copie după aceasta, împreună cu citația, iscălită de preşedinte. Termenele se socoteau pe zile libere şi creşteau în raport cu distanța la care se afla împricinatul, conform indicațiilor prin care a fost chemat, iscălită de preşedintele judecătoriei. În lipsa chematului în judecată, aprodul urma să lase citația la domiciliul lui, semnând în condică cel ce a primit-o.

Şi în Regulamentul organic al Moldovei erau prevăzute dispoziții similare în ceea ce priveşte citarea, cu unele amănunte în plus; se dispunea că termenul dintre primirea citației şi cel fixat pentru prezentare trebuia să fie de minimum 10 zile (art. 305).

6.1.2. Judecata.

Regulamentele organice, creând o justiție cu magistrați de carieră şi funcționari judecătoreşti, toți retribuiți de Stat cu salarii, iar nu plătiți de împricinați, realizează un progres demn de relevat în ceea ce priveşte moralizarea justiției. O asemenea preocupare apare şi cu ocazia organizării profesiei de avocat. Judecata trebuia făcută după lege (art. 318 din Regulamentul organic

al Moldovei) şi, aşa cum s-a mai recomandat şi mai înainte, "anafora va cuprinde... Capetele pravilii ce privesc la acea pricină" (art. 232 Regulamentul organic al Valahiei). În cazul în care legea era nelămurită, instanța superioară se putea adresa unui anumit for, cerându-i să i-o explice. Acest for nu mai era însă Domnul, ca până acum, ci Adunarea Obştească (art. 318 din Regulamentul organic al Moldovei şi art. 330 din Regulamentul organic al Valahiei), a cărei interpretare, întărită de Domn, "va avea tăria pravilii".

În ceea ce priveşte tărăgănarea judecării proceselor, Regulamentele organice continuă efortul, început mai demult, de accelerare a judecății. Ele prevedeau (art. 251 din Regulamentul organic al Valahiei şi art. 305 din Regulamentul organic al Moldovei) că dacă unul din împricinați nu se va prezenta la două termene (textul moldovenesc adaugă: şi nu se va arăta în scris motivul valabil care l-a împiedicat; justificarea este, desigur, de luat în considerare şi în Țara Românească, fiind rațională), pricina se va judeca în lipsa lui, "de la documenturile şi dovezile potrivnicului său ce se va afla de față". "Pricinile simple" se vor judeca chiar la prima înfățişare. Dacă sunt "mai încurcate", preşedintele va cere părților "să-şi aducă tacrirurile lor" (art. 253 din Regulamentul organic al Valahiei).

Ocupându-se de prima zi de înfățişare, când se poate intra în cercetarea fondului litigiului, Regulamentele organice prevedeau câteva norme ce trebuiau ținute în seamă spre a se ajunge la soluționarea mai grabnică a acestuia şi indică şi termenul maxim în care să se desfăşoare o procedură civilă, comercială sau penală (art. 258 şi 329 din Regulamentul organic al Valahiei şi art. 291 şi 309 din Regulamentul organic al Moldovei). Regulamentul organic al Moldovei (art. 375) – în scopul lichidării proceselor întârziate – organizează perimarea apelurilor lăsate în nelucrare, timid îşi va face apariția această instituție, care mai târziu va avea o largă aplicare.

În vederea accelerării judecății, art. 323 din Regulamentul organic al Valahiei prevedea că în față Înaltului divan nu se putea cere nici un termen pentru aducerea vreunui înscris neprezentat mai înainte, iar art. 364 din Regulamentul organic al Moldovei arăta că, spre a face să înceteze gravele neajunsuri rezultate din reînnoirea judecăților şi consecințele ce rezultă din nestabilitatea lucrului judecat şi a proprietății, cât şi prin renaşterea de pricini interminabile, orice proces soluționat de Divanul domnesc – hotărârea fiind confirmată de Domn – este terminat pentru totdeauna, fără a mai putea fi reînnoit nici de alt domn (art. 302). Acelaşi lucru îl prevedea şi art. 324, alin. Final, din Regulamentul organic al Valahiei, pentru hotărârile date de Înaltul divan "îl al doilea cercetare dimpreună cu marele logofăt" şi cu o compunere specială.

6.1.3. Probele

Regulamentele organice prevăd că reclamantul, chiar de când introduce cererea de chemare în judecată, trebuie să aibe pregătite toate dovezile pe care se întemeiază, şi numai la prima şi la a doua instanţă va putea cere termen pentru înfăţişarea unui document "pe care judecătorii îl vor da după firea şi împrejurările pricinii" (art. 290 din Regulamentul organic al Moldovei şi art. 251-255 din Regulamentul organic al Valahiei).

a) Jurământul este amplu reglementat în toate culegerile de drept bizantin ce circulau în Principate.
b) Martorii. Se obişnuia ca cel puţin doi să fie audiaţi pentru a se face o dovadă testimonială.
c) Influenţa bisericii fiind încă puternică, folosirea blestemului şi a cărţii de blestem în cazuri foarte variate rămâne ca probă şi în această perioadă.
d) Înscrisurile. Regulamentele organice arată că "documenturile" pe care se sprijină părţile trebuiau să fie depuse de ele la dosar de la începutul judecăţii, iar dacă pârâtul nu se va prezenta la două termene, judecătoria va admite acţiunea în lipsa lui, pe baza înscrisurilor depuse de reclamant (art. 251 din Regulamentul organic al Valahiei şi art. 305 din Regulamentul organic al Moldovei).
e) Cercetarea la faţa locului este mai frecvent folosită pentru constatarea stării de fapt locale şi procedura ei se precizează treptat. Regulamentele organice arată că "de va fi trebuinţă", preşedintele (art. 310 din Regulamentul organic al Moldovei) sau un judecător orânduit de el (art. 256 din Regulamentul organic al Valahiei) se va transporta la faţa locului "ca să descopere fiinţa pricinii", putând asculta şi martori.
f) Expertiza. Regulamentele organice (art. 311 din Regulamentul organic al Moldovei şi anexa lit. v, art. 256 din Regulamentul organic al Valahiei) prevăd posibilitatea recurgerii la experţi atunci când este necesar, chiar cu ocazia cercetării la faţa locului, şi organizează pe larg preţuirea (preţăluirea) la judecătoria judeţeană (tribunalul ţinutar).
g) Prezumţiile. Regulamentele organice nu reglementează această materie, rămânând valabile precizările făcute în pravilele anterioare.
h) Cunoaşterea personală a judecătorului o întâlnim ca mijloc de probaţiune până la începutul secolului al XIX-lea, fără a fi reglementată în vreo legiuire.
i) Măsurile de asigurare sunt aplicate mai des în această perioadă, din cauza dezvoltării relaţiilor economice şi a amplificării activităţii

procesuale. Regulamentul organic al Moldovei (art. 292) stabilea condițiile în care se poate pune sechestru înainte de terminarea judecății; iar legea asupra sechestrului din 6 martie 1832 în Țara Românească reglementează amănunțit materia.

6.1.4. Hotărârea judecătorească.

Cărțile de judecată şi anaforele divanului încă din primele decenii ale secolului al XVIII-lea, încep să se motiveze în fapt şi în drept, şi acest procedeu devine din ce în ce mai frecvent, făcându-se apel, când se socotea necesar, la textele din Basilicale şi alte legi bizantine sau româneşti. Dar majoritatea pricinilor, până la începutul secolului al XIX-lea, se rezolvau tot după obiceiul pământului. Multă vreme, în Moldova, în cazuri complicate, s-a recurs la luminile unui jurisconsult cu mare faimă, ca A. Donici, şi apoi la acelea ale nomofilaxului şi ale legiştilor (art. 300 din Regulamentul organic al Moldovei), iar în Țara Românească era întrebat Domnul.

Donici menține dispoziția lui Constantin Mavrocordat ca hotărârea să nu poată fi dată decât în prezența ambelor părți. Regulamentul organic al Țării Româneşti aduce unele precizări, arătând că dacă hotărârile se iau cu majoritate de voturi, judecătorii rămaşi în minoritate trebuie să-şi motiveze opinia separată; anaforaua nesemnată de toți judecătorii care au dat-o este fără valoare (art. 231 din Regulamentul organic al Valahiei); anaforaua va cuprinde pe scurt susținerile părților, probele prezentate, textele de lege ce s-au luat în considerare, soluția judecătorilor (art. 232 din Regulamentul organic al Valahiei) şi "despăgubirile" pe care trebuie să le plătească cel ce a pierdut procesul celui ce a câştigat, echivalând cu cheltuielile de judecată (art. 257 din Regulamentul organic al Valahiei).

În Moldova, ofisul din 2 septembrie 1835 şi circulara din 15 august 1836 prevedeau că anaforalele şi "jurnalurile hotărârilor" trebuie să fie semnate de toți judecătorii care au participat la judecată.

6.2. Căile de atac

6.2.1. Opoziția.

Regulamentul organic al Țării Româneşti organiza, în art. 260, lit. D, opoziția, prevăzând că împricinatul care nu a fost prezent la judecată şi era nemulțumit de hotărârea dată, avea dreptul ca în termen de opt zile de la comunicarea hotărârii să se plângă în față aceleiaşi judecători, arătând moti-

vele ce l-au împiedicat să se prezinte la termen şi temeiurile pe baza cărora cere reformarea hotărârii atacate. "Osânditul care nu a făcut opoziţie în termen poate face direct apel, în termenul legiuit, la instanţa superioară".

6.2.2. Apelul

Potrivit Regulamentelor organice, apelurile împotriva hotărârilor de primă cercetare se judecau de divanurile judecătoreşti în Moldova, sau de apelaţie în Ţara Românească, ce sunt organizate ca instanţe de apel (art. 267-298 din Regulamentul organic al Valahiei, art. 320-332 şi 367-375 din Regulamentul organic al Moldovei) şi "vor strica şi vor îndrepta toate alegerile lor câte vor fi făcute împotriva pravilii, ori că n-au păzit formalităţile sau capetele ei" (art. 272 din Regulamentul organic al Valahiei). Cel ce a pierdut în faţa judecătoriei de întâia cercetare, "va avea soroc de două luni (de la comunicarea hotărârii), ca să pornească apelaţie" (art. 260 din Regulamentul organic al Valahiei şi art. 367 din Regulamentul organic al Moldovei). Cu uşoare excepţii (mai ales art. 367-375 din Regulamentul organic al Moldovei), procedura în faţa instanţei de apel a fost guvernată de aceleaşi reguli ca în faţa primei instanţe.

În orice alte situaţii, hotărârea divanului era supusă în Ţara Românească apelului într-o lună la Înaltul divan (sau Divanul domnesc în Moldova), judecata făcându-se la prima instanţă (art. 278 din Regulamentul organic al Valahiei şi art. 361 din Regulamentul organic al Moldovei).

6.2.3. Apelul la apel.

Regulamentele organice au creat în Ţara Românească Înaltul divan, sau Divanul domnesc în Moldova, ca a treia şi cea mai înaltă instanţă competentă să judece pricinile civile, comerciale sau penale (art. 319 din Regulamentul organic al Valahiei şi art. 362 din Regulamentul organic al Moldovei). Procedura de judecată era asemănătoare cu cea prevăzută pentru celelalte instanţe, numai că nu se putea cere termen pentru depunerea unui înscris, şi nici ridica vreo chestiune nouă, ce nu s-a discutat la celelalte instanţe (art. 323 din Regulamentul organic al Valahiei). Hotărârile Înaltului divan se aduceau la cunoştinţă domnului prin Marele Logofăt, care era însărcinat cu punerea lor în lucrare. Hotărârea ultimă a Divanului urma să fie întărită de Domn şi pusă în executare (art. 363 din Regulamentul organic al Valahiei). Cu toată precizia textelor regulamentare, se întâmpla ca acest divan să judece omiso medio, după cum rezultă din ofisul domnesc din 18

august 1838 (Moldova): "poroncitor Divanului domnesc de a nu mai hotărî pricini ce n-au trecut prin instanțele de mai gios".

6.3. Procedura penală

Procedura penală în fața judecății avea loc între "prigonitoarele părți", în temeiul jalbei sau al acțiunii jeluitorului "pentru supunere la pedeapsă" a pârâtului; prezentarea părților și martorilor se comunica prin "porunca de înfățișare", iar hotărârile Curții apelative și ale Înaltei Curți se puneau în executare de către Domn în Țara Românească. După "apelație", partea nemulțumită mai avea și calea recursului, numită "nimicire", ea constând în "desființarea unei hotărâri și trimiterea pricinii spre de iznoavă cercetare". Aveau dreptul de a face recurs: procurorul, osânditul și jeluitorul. Termenul de intentare al recursului era de trei zile. Motivele de recurs erau: instanța necompetentă, nerespectarea legii, instanța nu a pus în executare hotărârea, hotărârea dată în apel de un judecător care a judecat și în primă instanță, hotărârea a fost semnată de un judecător ce nu a fost prezent la toată cercetarea pricinii.

După ce hotărârea penală a rămas definitivă, se permitea revizuirea în cazurile în care:

1) existau două persoane condamnate pentru aceeași crimă, fără ca hotărârile să fie conciliante;
2) au apărut probe noi, necunoscute în momentul hotărârii;
3) victima într-o infracțiune de omucidere se constată a fi în viață;
4) martorii pe baza cărora s-a dat hotărârea au fost ulterior condamnați pentru mărturie mincinoasă în procesul respectiv. Cererea de revizuire se adresa Domnului, care, pe baza raportului Departamentului dreptății, încuviințează rejudecarea; până la darea noii hotărâri, vechea hotărâre se suspendă.

Judecata în față tribunalului criminalicesc era socotită tot ca formă de cercetare, și anume forma cea mai înaltă, care urmărește să se prezinte personal în fața instanței penale, deoarece instanța penală nu admitea "vechil". Martorii erau obligați, de asemenea, să răspundă citării, în caz contrar fiind amendați. Nu erau admiși ca martori: robii, evreii (în procesele creștinilor), minorii sub 20 de ani, nebunii, cei condamnați pentru sperjur, pâră mincinoasă, mită și alte fapte penale, cei aflați în cercetare penală ca autori sau complici, precum și "cei cunoscuți cu puțină credință asupra legii și a celor sfinte".

Judecata penală putea aprecia dovezile ca "depline" – dacă dovedeau lămurit fondul procesului – şi "nedepline". Orice dovadă, însă, nu putea constitui prin ea însăşi – singură – o dovadă deplină, ci trebuia ca ea să concorde cu toate celelalte elemente ale cercetării.

Hotărârea instanței penale se redacta în scris, potrivit cu pravila, pe temeiul dovezilor administrate, şi se citea vinovatului la încheierea judecății; dacă dovezile nu erau depline, bănuitul era pus în libertate pe chezăşie.

Cercetarea de iznoavă era o reluare a judecății întrerupte – din cauza lipsei de probe – sau o revizuire a unei hotărâri definitive, când ulterior s-au descoperit fapte noi sau complici necunoscuți în timpul judecării inițiale, dacă între timp fapta penală nu s-a prescris.

Judecata în contumacie era reglementată pentru cazurile când vinovatul nu a fost prins sau a fugit, ori a părăsit țara, înainte de darea hotărârii: se vor continua cercetările, se vor lua măsuri pentru prinderea vinovatului, averea lui se va sechestra pentru despăgubirea celor păgubiți, iar hotărârea se va da după trei amânări, de cel mult şase luni fiecare.

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CONCLUZII PRIVIND ELABORAREA ŞI APLICAREA REGULAMENTELOR ORGANICE

Regulamentele organice au însemnat, sub aspectul regimului politic, alături de măsurile de organizare pe baze moderne a statului, o încercare vădită de revenire a regimului nobiliar într-o formă înnoită.

Obştile Adunării apar, prin natură lor politico-judiciară, ca o revenire la marea adunare a ţării, organ reprezentativ pe stări, de această dată cuprinzând însă şi starea a treia – burghezia – şi funcţionând periodic, ca statele generale apusene. Deşi încercau, sub aparenţa aplicării principiului separaţiei puterilor, o limitare a puterii domnului, în realitate, Regulamentele organice nu au reuşit decât în parte, menţinându-se în fapt autoritatea domnească din perioada de început a domniilor pământene. În felul acesta, după cum remarca St. Mare Girardin, "dacă intenţia a fost precum cred, a face o constituţie inaplicabilă, s-a reuşit pe deplin; stau faţă în faţă două puteri tot atât de mari una ca şi cealaltă, fără a le defini şi mărgini, un dictator suveran şi o adunare, un suveran absolut şi o republică".

Regulamentele organice, prin caracterul lor de "contract normativ", au instaurat şi în Ţara Românească şi în Moldova, un regim oligarhic, concentrând puterea politică în mâinile marii boierimi ce devine stăpână pe adunare şi administraţie.

Conştienţi că nu redactau o constituţie propriu-zisă, autorii Regulamentelor organice au făcut, totuşi, în cadrul unei reglementări complexe, o constituţie.

Într-adevăr, prin faptul că, pe lângă numeroase dispoziţii de drept administrativ, financiar, civil şi de procedură civilă, Regulamentele organice cuprindeau un număr de norme, reglementând bazele organizării politice a Ţărilor Române, ele au fost, fără îndoială, din punct de vedere material, constituţii, deşi numai pentru o parte a dispoziţiilor lor.

Având un caracter eterogen, Regulamentele organice au fost primele legiuiri din ţările române prin care au fost instituite adunări formate pe bază de sufragiu, în scopul ca, prin participarea lor la exercitarea activităţii legislative, să se ajungă la o limitare a puterii până atunci absolută, a şefului statului. De aceea, aceste Regulamente sunt socotite în istoriografia noastră ca fiind actul de naştere a parlamentului în România.

Regulamentul organic a încercat, pentru prima dată, să aplice, parţial, de altfel, principiul burghez al pretinsei separaţii a puterilor în organizarea de stat a celor două Ţări Româneşti. Conform acestei legi, domnul urma a fi

ales pe viață, dintre marii boieri trecuți de 40 de ani. Domnia a fost eligibilă, viageră şi aristocratică.

Regulamentul organic a adus schimbări şi în privința organelor care l-au ajutat pe domnitor. Dregătoria a decăzut, fără a fi desființată, menținându-se numai şase mari dregători: Marele Vornic (Marele Logofăt al Moldovei), Marele Vistier, Secretarul Statului, Mare Logofăt al Dreptății, Marele Logofăt al Credinței, Marele Spătar (Marele Hatman în Moldova), şi numai ca organe consultative. S-a creat Sfatul administrativ, format din şase membrii cu rang de miniştrii.

În Țara Românească şi Moldova, prin Regulamentul organic, activitatea legislativă a aparținut atât Domnului, care a avut inițiativa legislativă şi dreptul de sancționare a legilor, cât şi Adunării Obşteşti Ordinare, prin dreptul de a vota legile; activitatea executivă a fost dată Domnului, dar şi cu participarea Adunării Obşteşti Ordinare, prin dreptul pe care l-a avut aceasta de a arăta şefului statului, prin anafore, plângerile şi dorințele țării, neregulile de se comiteau, precum şi prin posibilitatea de a se adresa Porții şi puterii protectorale (Rusiei) în caz că domnitorul nu lua măsurile necesare.

Justiția a fost supusă în această etapă unui proces de reformare. Până la Regulamentul organic, cu toate încercările făcute, justiția n-a fost separată complet de administrație. De aceea, arbitrarul, corupția, nedreptățile, năpăstuirea celor săraci şi alte racile ale aparatului administrativ, au găsit teren favorabil în domeniul justiției.

Deşt în drept s-au reflectat într-o oarecare măsură schimbările care au avut loc în baza economică, în această etapă a dezvoltării țărilor noastre, trăsătura fundamentală a normelor juridice a constat în apărarea relațiilor de producție feudale şi a edificiului politic şi juridic creat pe baza acestor relații.

În unele acte normative elaborate în această etapă şi-au făcut apariția idei noi şi chiar instituții reglementate pe baza concepțiilor noi – burgheze, dealtfel, înşişi feudalii au făcut apel la unele idei şi instituții burgheze pentru a-şi consolida dominația.

În al doilea rând, din punct de vedere al sistemului dreptului, cu toate că s-au mai elaborat legi care au cuprins la un loc norme ale dreptului civil, penal, ale dreptului procesual etc., au apărut şi legi aparte, pe ramuri de drept, în materie penală, comercială, procesuală ş.a. Se pregătea astfel, trecerea către structura sistemului dreptului modern.

În al treilea rând, în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, dar mai ales în secolul al XIX-lea, a avut loc laicizarea dreptului.

În fine, din această etapă datează şi primele constituții în sensul adevărat al cuvântului, ca legi fundamentale ale statului.

Regulamentul organic înmănunchează prin dispozițiile lui atât atribute de lege juridică fundamentală – atunci când se ocupă de problemele organizării de stat – cât şi atribute de cod de legi, în restul problemelor.

Meritul dispozițiilor Regulamentului organic a constat în reorganizarea vechilor aşezăminte, înzestrând țările noastre cu o serie de instituții susceptibile de a favoriza dezvoltarea capitalismului şi organizându-le în formă aproape identică, a pregătit unirea lor într-un stat modern şi centralizat.

Astfel, în art. 371 şi următoarele din Regulamentul organic al Valahiei, şi art. 425 şi următoarele din Regulamentul organic al Moldovei, găsim dispoziții foarte interesante, privitoare la unirea Principatelor. În aceste articole se arată că: "comunitatea de limbă, de religie, de obiceiuri, de interese a locuitorilor din ambele Principate, cuprind încă de la descălecarea lor, elementele unei uniri nedespărțite, care a fost împiedicată numai din împrejurări întâmplătoare, dar desigur prin unirea acestor două popoare s-ar ajunge la rezultate folositoare".

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY

TITLUL V

DUALISMUL AUSTRO-UNGAR ÎN TRANSILVANIA

CAPITOLUL I

INSTAURAREA DUALISMULUI AUSTRO-UNGAR ÎN TRANSILVANIA

1.1. Regimul liberal din Transilvania

În evul mediu şi începutul epocii moderne în Europa existau mai multe imperii formate prin cuceriri. Acestea subjugau mai multe naţiuni. Astfel, sultanul stăpânea, numai în Europa, pe români, bulgari, sârbi, albanezi şi un număr mare de greci; habsburgii stăpâneau pe unguri, cehi slovaci, o parte din polonezi, italieni şi români; germanii trăiau împărţiţi în 34 state: unele mai mari (Prusia, Bavaria, Saxonia), altele mai mici şi fără putere economică.

După 1848, în toate ţările Europei s-a dezvoltat economia, industria şi comerţul au căpătat o mare importanţă. Burghezia dorea să aibă o piaţă internă cât mai largă. Totodată s-a dezvoltat şi cultura naţională proprie fiecărui popor. S-a cristalizat conştiinţa naţională, sentimentul libertăţii naţionale. Se ajunsese ca fiecare popor să dorească a avea statul lui naţional, întins peste tot teritoriul unde se vorbea limba lui naţională fiecare popor înţelegea acum că nu-şi mai poate păstra fiinţa naţională dacă nu sunt uniţi şi liberi toţi fraţii de aceeaşi origine, care vorbesc aceeaşi limbă, ori au aceleaşi aspiraţii de viitor.

Unificarea politică a statului, crearea statelor naţionale a fost, pentru toate popoarele care trăiau despărţite şi subjugate, unul din obiectivele mari ale revoluţiilor din 1848.

După înfrângerea revoluţiilor, românii, maghiarii, italienii, germanii, polonezii, grecii, sârbii au continuat lupta pentru realizarea acestui vis. Căile de înfăptuire a unirii acestor popoare au fost diferite.

Pentru a-şi îndeplini acest ideal de unire, popoarele au fost silite să aştepte momentele cele mai propice, când marile puteri se aflau în conflict între ele.

Războiul Crimeii s-a declanşat în 1853 şi a opus Rusiei coaliţia anglo-franco-turcă. Războiul s-a încheiat prin Congresul de pace de la Paris (1856) unde au participat reprezentanţii tuturor ţărilor mari ale Europei. Congresul a luat în discuţie şi problema eliberării şi unificării statelor. O cereau românii, italienii, grecii, germanii, polonezii, sârbii.

Anul 1859 aducea pentru habsburgi două primejdii din acelea care, prin consecinţele lor – aşa cum prevăzuse în 1857 ambasadorul austriac de la Constatinopol – ameninţau Austria "până în măduva oaselor". Una era Unirea Principatelor Române, cealaltă declanşată ceva mai târziu – o constituia Războiul franco-italo-austriac.

Planurile de război sardo-franceze se bazaseră pe o cooperare electivă a patrioţilor maghiari, ale căror eforturi trebuiau să se concentreze în crearea unui "al doilea front" în spatele armatelor austriece ce urmau să fie angajate în Lombardia şi Veneţia.

Aderarea sârbo-română se profila indispensabilă pentru asigurarea bazei de plecare în operaţiunile din răsărit, plănuite a se întinde din litoralul adriatic şi până în Transilvania.

Instrucţiunile redactate la 15/27 ianuarie 1859 pentru agenţii ce trebuiau trimişi în Serbia şi în Principate, prevedeau ca prim obiectiv misiunea "de a decide pe căpeteniile acelor ţări să ia parte la război, în propriul lor interes şi de a influenţa îndeosebi pe românii din Moldova şi Ţara Românească să îndemne pe conaţionalii lor din Ungaria de a face cauza comună cu ungurii".

Congresul românilor din Principate constituia aşadar pârghia principală care putea decide eşecul sau reuşita insurecţionării Ungariei.

Biruinţa populară de la 24 ianuarie / 5 februarie, de la Bucureşti, mărea dintr-odată încrederea întreită, franco-sardo-maghiară, în succesul cauzei antihabsburgice.

Tratativele dintre conducătorii revoluţiei maghiare şi şeful noului stat român (Al. I. Cuza) începeau astfel din îndemnul şi sprijinul cointeresat atât al lui Napoleon al III-lea cât şi al lui Cavour.

La 29 martie 1859 Alexandru Ioan Cuza semnează o primă convenţie româno-maghiară. Împrejurările de politică internă şi considerente de ordin tactic extern au făcut că perfectarea convenţiei să sufere o amânare de două luni de zile.

Parafarea convenţiei româno-maghiare de la 29 martie a avut loc abia la 20 mai, după prealabile asigurări cerute de domnul român privind situaţia în viitoarea constituţie maghiară a românilor în Transilvania.

În acest sens, emigranţii maghiari făgăduiau deplină egalitate în drepturi şi libertăţi pentru toţi locuitorii teritoriului transilvan, autonomie administra-

tivă potrivită cu dorințele manifestate de populația fiecărei regiuni, organizare militară deosebită pentru trupele de origine sârbă sau română.

La 14 aprilie 1869 se dezlănțuie războiul din Italia. După înfrângerea de la Magenta și Solferino și, după pierderea Lombardiei, împăratul a hotărât să renunțe la regimul absolutist, inaugurând de data aceasta o eră de libertăți constituționale.

Pe linia planului de a câștiga adeziunea claselor conducătoare ale popoarelor statului habsburgic, prin patenta imperială din martie 1860 se decide ca senatul imperial (Reichsrat) de la Viena să fie convocat în sesiune extraordinară. Cu această ocazie au fost chemați și reprezentanții tuturor națiunilor din toate provinciile monarhiei, pentru a fi consultați asupra modalităților de a ieși din criza internă, evitându-se dezagregarea. Instituția devenea astfel un senat imperial întărit sau înmulțit (Verstarkler Reischrat).

Ca urmare, pe baza dezbaterilor Senatului imperial întărit, a fost emisă diploma din 20 octombrie 1860, prin care se anunța încetarea sistemului absolutist și trecerea spre un sistem constituțional de guvernare.

În esență acest act constituțional recunoștea tuturor națiunilor din imperiu dreptul de a-și păstra individualitatea istorică și politică, printr-o organizare administrativă proprie, prin păstrarea legilor și așezămintelor proprii.

După ce noul sistem de organizare a fost confirmat, printr-o nouă patentă imperială în februarie 1861, în Transilvania a început o perioadă de mari realizări politice și culturale, o perioadă în care poporul român a făcut o strălucită probă a vocației sale istorice, democratice, după mai multe secole de împilare.

În forma de organizare ce s-a realizat, ca și prin semnificația legilor adoptate, perioada liberalismului are o semnificație cu totul aparte în istoria Transilvaniei. Patenta imperială din februarie 1861 asigura autonomia țărilor din monarhie; se stabilea totodată componența și competența Parlamentului central de la Viena pentru dezbaterea cauzelor comune ale întregii monarhii, cu reprezentanță din toate țările imperiului Galiția, Transilvania, Croația, Ungaria, Serbia, Veneția și provinciile germane).

Noua formulă de guvernare promova interesele burgheziei și moșierimii națiunilor mai dezvoltate din punct de vedere economic și politic, în dauna drepturilor de emancipare națională a celorlalte națiuni. Ea dezavantaja în mod vădit deci și interesele naționale române.

Ca urmare directă a hotărârilor imperiale, românii s-au văzut menținuți despărțiți teritorialiceşte, ca și înainte: banatul încorporat Ungariei; Transilvania propriu-zisă lăsând în afară Crișana și Maramureșul; ducatul autonom al Bucovinei ce fusese constituit ca atare în anul 1849.

În locul comandamentului militar austriac se revenea la o conducere, la dietă; Clujul redevenea reşedinţă.

În Transilvania epoca de tranziţie de la emanarea diplomei din octombrie 1860 şi până la instaurarea deplină a "regimului liberal" se caracterizează printr-o activitate febrilă în toate cercurile politice, române maghiare şi sârbeşti.

Perseverând să creadă în sinceritatea habsburgilor şi în promovarea principiului egalei îndreptăţiri politice, reprezentanţii burgheziei şi intelectualităţii româneşti, întruniţi în Congres naţional la Sibiu în ianuarie 1861, s-au declarat în general gata să sprijine tendinţele liberale enunţate în noul program de guvernare.

La 11 februarie 1861, se întrunea la Alba-Iulia o conferinţă mixtă, în care ungurii şi secuii pentru 539.218 locuitori aveau 24 de reprezentanţi, saşii pentru 196.375 de locuitori aveau 8 reprezentanţi, iar cei 1.354.550 de români erau reprezentaţi şi ei tot de numai 8 deputaţi.

Ungurii din adunare reactualizează hotărârile dietei ce la Bratislava şi Cluj din anul 18489, şi anume unirea Transilvaniei cu Ungaria. Românii, prin cuvântul mitropolitului de la Blaj, nu făceau să repete decât cererea unei legi, care să recunoască naţiunea romana ca a patra naţiune politică a Transilvaniei şi egală în drepturi politice şi civile cu ale celelalte naţionalităţi din Transilvania. Reprezentanţii naţiunii maghiare decretează revendicările românilor "ilogice" , iar conferinţa se încheie fără a fi ajuns la vreo concluzie. Ungurii încearcă să-i impună monarhului regulile de guvernare. Ca urmare dieta de la Pesta este dizolvată din ordinul imperial la 22 august 1861.

Cu o lună înainte, la 21 iulie, în ciuda vehementei opoziţii manifestate de dietă, împăratul refuzase să sancţioneze incorporarea Transilvaniei la Ungaria şi proclamase din nou primatul principiului autonomiei unităţilor istorico-politice.

Cu toate acestea, promisiunile de la Viena făcute românilor erau vagi şi bine drămuite, pentru ca oricând să rămână sau ceva de câştigat sau teama de a pierde totul. De aceea cu prilejul reorganizării teritoriului Transilvaniei 'în spirit constituţional" pe baza diplomei din octombrie, guvernul austriac a lăsat frâu liber rivalităţilor naţionale.

Burghezia şi intelectualitatea română ce-şi revendică drepturile de participare la conducerea comitetelor cu populaţie majoritară românească s-au văzut din nou concurate de opoziţia puternică a vechilor deţinători de privilegii politice.

Dar nici reprezentanţii cercurilor conducătoare româneşti, ei înşişi nu erau solidari şi unitari în revendicări şi în formularea programelor politice.

Limitele curentelor divergențe din sânul burgheziei românești s-au manifestat și la congresul național de la Sibiu, din aprilie 1863.

Inițiativa pornise de la episcopul Andrei Șaguna, pentru "a mulțumi împăratului" că în rescriptul de la 18 octombrie 1862 binevoise să întărească "națiunii române a Ardealului" și confesiunilor ei, promisiunea că reglementarea legală a situației sale juridice de stat avea să fie rezolvată în prima sesiune a dietei transilvane ce urma să se deschidă la Cluj.

În discuțiile purtate în jurul textului adresei către împărat, aripa "austriacă, imperialistă, habsburgică"[1] s-a pronunțat pentru acceptarea necondiționată a tuturor reformelor sancționate sau enunțate în noul regim "liberal" , în timp ce aripa radicală – reprezentată prin G. Barițiu – propunea și unele amendamente la diploma din octombrie 1860. Barițiu declara, "nu ne este asigurată limba și prin urmare nici naționalitatea fără libertatea personală, libertatea cuvântului, a presei, a întrunirilor, fără inviolabilitatea domiciliului..."

Datorită criteriului aplicat la desemnarea delegaților, aripa radicală a constituit minoritatea în Adunare, așa încât a fost acceptată formula prezentată de episcopul Șaguna.

La 15 iunie 1863, Francisc Iosif a semnat "autograful" Imperial prin care dieta transilvană era convocată să se întrunească, începând cu data de 3 iulie, la Sibiu. Convocarea se făcu în temeiul aplicării prevederilor "Diplomei din octombrie" 1860, care conferise "?" locale drepturi sporite, și ale Constituției din 26 februarie 1861.

Pe baza regulamentului electoral emis de la Viena în aprilie 1863, dreptul de vot se extindea la toți locuitorii bărbați, având vârsta de 24 de ani dacă puteau face dovada unui cens anual de cel puțin 8 florini, sau dacă, indiferent de starea materială, făceau parte din inteligență (învățători, preoți, profesori, avocați, ingineri etc.). Aromânii primeau dreptul de vot în țara lor. Pentru a contrabalansa greutățile întâmpinate – pe plan general intern – din cauza opoziției maghiarilor din Ungaria și din partea croaților, guvernul din Viena găsise expedientul de moment: "bunăvoința arătată românilor".

De obicei, și interesul pentru lărgirea, provizorie, a bazei electorale, ca și "grija" pentru egala îndreptățire a naționalităților din Ungaria.

Entuziasmul și încrederea în succesul cauzei naționale românești a fost mare. În campania electorală deschisă, românii au propus și candidatura unora dintre foștii luptători pașoptiști trecuți peste munți în România. Pe aceștia împrejurările obiective l-au împiedicat să participe efectiv la viața politică transilvană.

Statistica întocmită pentru cele 8 comitete ale Transilvaniei consemna următoarea realitate: din totalul de 40.692 de alegători, 28.346 erau români.

Bilanțul general al alegerilor a evidențiat o majoritate relativ românească: 46 deputați români, 42 deputați maghiari, câte 11-12 deputați "regaliști", astfel încât totalul mandatelor s-a urcat la 57 pentru români, 54 pentru maghiari și 43 pentru sași.

Proporția dintre numărul deputaților, deputaților români și numărul efectiv al alegatorilor lor era departe de a oglindi raportul statistic real dintre numărul locurilor obținute și masa majoritară a românilor. Dacă românii nu au obținut un număr proporțional de deputați, faptul se datorează barierelor impuse prin votul unitar și prin numirea de "regaliști" în dietă.

Prima dietă cu majoritate românească din istoria Transilvaniei a fost și primul for politic în care s-au adoptat legi de egală îndreptățire, pătrunse de spirit democratic, în opoziție netă cu hotărârile discriminatorii ale dietelor anterioare, dominate de națiunile privilegiate.

Prevederile "autografului" imperial din 15 iunie 1863 sunt în măsură să explice nu numai rațiunile economice, sociale și politice ce stăteau la baza transformărilor pe care le preconiza, ci și esența profund reacționară a măsurilor adoptate începând cu anul 1865 și care au stat la baza încheierii odiosului dualism austro-ungar. După ce se subliniase că "unirea Transilvaniei cu Ungaria, conchisă în anul 1848, nu s-a înființat niciodată cu deplină putere egală și faptic îndată s-au dizolvat" în document se recunoaște explicit caracterul din totdeauna autonom și implicit românesc al Transilvaniei.

Deschiderea lucrărilor forului legislativ, la 15 iulie 1863, a constituit în epocă un mare eveniment politic; ca și la 1848 au revenit în Transilvania o serie de cărturari, printre care Al. Pompiliu Ilarian.

De la această adunare se așteaptă soluționarea în chip democratic a marilor probleme politice și sociale, curmarea regimului discriminatoriu și abuziv, vindecarea rănilor seculare.

Deschiderea lucrărilor s-a făcut în prezența a 101 deputați și regaliști între care se aflau: Andrei Șaguna, Al. Stirca-Sulutiu, G. Barițiu, Ioan Rațiu, Ioan Pătrășcoiu, Ilie Măcelariu, Iacob Bologa, Dimitrie Moldovan, Ion Codru-Drăguşanu și alții.

Deputații regaliști maghiari, prezenți cu toții la Sibiu, au refuzat să participe la lucrările adunării legislative. Mai târziu, prin numirea altor regaliști, ca și prin ținerea de noi alegeri, un număr de 11 maghiari au participat totuși la lucrări. Pasivismul celorlalți reprezentanți ai nobilimii maghiare a fost motivat prin aceea că dieta este ilegal constituită, de vreme ce nu ia în considerare unirea Transilvaniei cu Ungaria. În realitate ei au refuzat să participe la lucrările forului legislativ întrucât acesta era constituit

pe baze mai apropiate de cerințele reprezentării proporționale şi ca atare, ei se aflau în minoritate.

Activitatea forului legislativ a început cu adoptarea răspunsului la "mesajul tronului". Mesajul rezuma evoluția imperiului după 1860, prezenta situația Principatului în raport cu alte principii, recunoştea autonomia acestuia, precum şi dreptul dietei de a legifera; legea din 1848 prin care se hotărâse unirea Transilvaniei cu Ungaria a fost declarată nulă.

În dezbaterile dietei nu s-a mai ridicat problema recunoaşterii politice a românilor, căci acesta era acum un drept câştigat, ci forma concretă, modalitatea practică de participare a românilor la viața de stat.

La 13 octombrie 1963 dieta de la Sibiu avea să proclame recunoaşterea românilor ca națiune şi a limbii române ca limbă oficială a Transilvaniei. La 7 noiembrie Francisc Iosif a sancționat legea votată în dietă. "Telegraful Român" din 1 ianuarie 1864 însemna astfel importanța acestui moment: "precum 1848 a fost anul învierii noastre ca popor, aşa anul 1863 ne inaugura ca națiune. Acesta este câştigul cel mai grandios ce ni-l aduce dieta transilvană".

Regulamentul electoral provizoriu, pe baza căruia s-a întrunit dieta de la Sibiu, a fost supus dezbaterilor, pentru a fi adoptat ca lege electorala a Transilvaniei. După obținerea sa, în octombrie 1864 legea a fost înaintată spre sancționare dar, în condițiile pregătirilor secrete pentru instaurarea regimului dualist, împăratul a amânat punerea în vigoare, sub pretextul că trebuia realizată o coordonare a circumscripțiilor electorale cu cele administrative. Cu toate că legea nu s-a aplicat, dispozițiile sale îşi păstrează semnificația simbolică nealterată, căci ele pun în lumină voința dietei de la Sibiu de a introduce în Transilvania un regim de egalitate națională.

Dieta de la Sibiu a adoptat proiectul de lege oficial, prin care s-a dat curs unor doleanțe ale țăranilor, fără vreo semnificație deosebită pentru statutul lor social.

La 24 decembrie 1864 națiunea română din Transilvania a înregistrat un mare succes. Biserica română ortodoxă obținea autonomia, dreptul de a înființa o mitropolie cu reşedința la Sibiu, cu alte două episcopii la Arad şi Caransebeş. Lupta neobosită pe care o purtau vreme de aproape 20 de ani Andrei Şaguna, pentru restaurarea "străvechii" mitropolii române ortodoxe, îşi primea acum răsplata.

În atenția dietei de la Sibiu au stat şi o serie de probleme privind construirea căilor ferate, finanțele, organizarea armatei şi a administrației.

Recunoaşterea naționalității române şi restituirea autonomiei bisericeşti semnifică două momente deosebit de importante în istoria renaşterii naționale a românilor din Transilvania.

Dacă nobilimea maghiară a ştiut, precum după răscoala lui Horia să se aşeze şi de data aceasta de-a curmezişul hotărârilor democratice ale Imperiului, reuşind să anuleze, odată cu desfiinţarea statului transilvan şi hotărârile dietei de la Sibiu, ea nu făcea decât să întârzie, şi nu să oprească în loc, un proces a cărui dezlegare firească va fi pactul de la 1 decembrie 1918.

Pentru români hotărârea silnică din 20 iunie 1867 nu era decât un avertisment, că drepturile nu se primesc ci trebuiesc cucerite, că sacrificiile nu se cer pentru satisfacţii imediate, ci pentru rezultate trainice şi valabile, oricât de târzie ar fi împlinirea lor.

Între anii 1865-1867, printr-o serie de acte, au fost pregătite condiţiile pentru instaurarea dualismului austro-ungar şi incorporarea Transilvaniei la Ungaria.

1.2. Instaurarea propriu-zisă a dualismului

Regimul dualist a constituit formula politică prin intermediul căreia nobilimea şi burghezia din Austria şi Ungaria şi-au promovat interesele de clasă, prin exercitarea exploatării sociale asupra maselor şi prin asuprirea naţională a popoarelor cuprinse în hotarele imperiului.

Dacă împrejurări obiective au împiedicat colaborarea dintre guvernul din Bucureşti şi emigraţia maghiară, în schimb, criza sistemului de guvernare habsburgic devine evidentă. Ultimele dezbateri din Senatul imperial subliniază cu prisosinţă slăbiciunea economică şi politică a guvernului din Viena. Crescuse şi încordarea în sânul maselor populare. În Galiţia se proclamase legea naţională, ca urmare a creşterii avântului revoluţionar; un număr din ce în ce mai mare de ţărani din Ungaria refuzase să plătească impozite şi se opuneau recrutării în armată.

Pe plan extern Austria se afla în preajma unui război cu Prusia şi cu Italia.

Se dovedise că, clasele dominante din Austria, burghezia şi moşierimea, împreună cu birocraţia şi armata, erau prea slabe pentru a susţine imperiul, nu se mai putea reveni la politică de centralizare. Pe de altă parte transformarea Austriei într-o federaţie de state naţionale putea să ducă la dezvoltarea monarhiei, ceea ce însemna pentru burghezia austriacă pierderea unei pieţe vaste şi sigure. În loc de una din aceste două soluţii, guvernul din Viena a adoptat o a treia, de compromis înţelegerea cu moşierimea şi burghezia maghiară.

În anul 1863 contele Appongi înainta Împăratului un memorandum, prin care cerea revizuirea legilor din 1848 şi propunea un "dualism coordonat" între Austria şi Ungaria.

În 1865 cabinetul lui Schmelring, care se dovedise favorabil cauzei române, este demis şi încep tratative cu reprezentanţii nobilimii maghiare, în aceste negocieri rolul de frunte îl deţine monarhul Francisc Deak, fost ministru în guvernul revoluţionar maghiar de la 1848.

Scopul negocierilor era împărţirea puterii între clasele dominante din Austria şi cele din Ungaria, ceea ce avea să ducă la realizarea statului dualist austro-ungar.

Clasele conducătoare ungare renunţau la independenţa Ungariei, proclamată în revoluţia din 1848-1849, în schimb îşi întăreau dominaţia nu numai asupra maselor maghiare ci şi asupra poporului român şi asupra sârbilor, croaţilor, slovacilor din Ungaria şi Transilvania.

Prima consecinţă – nefastă – pe care o atrăgeau după sine tranzacţiile dintre guvernul imperial şi reprezentanţii moşierimii maghiare a fost desfiinţarea autonomiei principatului Transilvaniei. Modalitatea pentru realizarea acestei samavolnicii a fost uşor găsită: un nou rescript imperial hotăra anularea dietei de la Sibiu şi înlocuirea ei cu o altă dietă la Cluj, pentru 19 noiembrie 1865.

În dieta de la Cluj din 108 deputaţi aleşi, românii obţinuseră 14 locuri, iar din cele 190 mandate "regaliste" clemenţa habsburgică oferea burgheziei româneşti 32. În decembrie 1866, dieta de la Cluj, a votat din nou anexarea Transilvaniei la Ungaria, în ciuda protestelor vehemente ale românilor.

Înfrângerile armatei austriece de la Koniggratz şi Sodova pregătesc actul final al dramaticei lupte, pe care Transilvania o purtase pentru salvarea fiinţei statale.

În 8 iunie 1867, Francisc Iosif I al Austriei se încorona rege al Ungariei, în baza acordului intervenit în februarie 1867 între Austria şi Ungaria. Astfel s-a creat în mod oficial dualismul austro-ungar prin care s-a introdus un regim, cu dublă funcţie, de exploatare a maselor populare şi de reprimare a luptei de eliberare naţională.

Prin legea din 5 decembrie 1868 dieta maghiară a hotărât anularea tuturor instituţiilor autonome ale Transilvaniei şi incorporarea sa la Ungaria.

Odată cu incorporarea în statul ungar, Transilvania nu mai avea organe proprii de conducere deoarece dieta şi guvernul au fost desfiinţate. Potrivit legii constituţionale din 1867 Transilvania avea dreptul de a-şi trimite numai reprezentanţii în Parlamentul de la Pesta.

Pentru Transilvania instaurarea regimului dualist a marcat începutul unei perioade de cumplită oprimare, căci prin integrarea sa forţată în cadrul statului ungar şi-a pierdut identitatea politică proprie de care se bucurase aproape un mileniu, iar naţiunii române majoritare i s-a negat pur şi simplu

existența în privința drepturilor, dar nu și în privința obligațiilor de vreme ce împilările de tot felul se îndreptau necontenit împotriva românilor.

Românii din România nu putea să rămână indiferenți la ceea ce se întâmpla la Budapesta. Un corespondent al ziarului "Românul" din București comenta în numărul din 10 iunie 1867 noua situație a Transilvaniei, constatând că "patria lui Arpad plutește în bucurie în vreme ce Transilvania e cucerită de oceanul pierzării. Împăratul Austriei primind coroana unui popor, care în 1848 se răsculase și detronase dinastia, începe să-și reverse milostivirea asupra acestuia, iar românul care nu și-a cruțat nici sângele, nici viața pentru Împărat și pentru tron, rămâne din nou condamnat".

Prin politica de lichidare a tuturor drepturilor românilor pe care a promovat-o regimul dualist, perioada respectivă s-a înscris ca cea mai neagră din istoria poporului român din Transilvania.

1.3. Legislația discriminatorie

1.3.1. Legea naționalităților

În contextul ce prefigura dezvoltarea politică în sens românesc a Transilvaniei, nobilimea ungară a considerat mai importantă asigurarea dominației asupra popoarelor din așa-zisa "Ungarie istorică" decât independența însăși a poporului ungar. În dorința expresă de a lichida caracterul românesc al acestei provincii, oficialitățile ungare au recurs la aplicarea unei politici de deznaționalizare forțată, care a făcut ca perioada dualismului austro-ungar să fie "cea mai neagră din istoria poporului român din Transilvania".

Într-o epocă ce se caracteriza prin lupta susținută de emancipare politică și națională a popoarelor aflate încă sub dominația unor imperii multinaționale, dualismul austro-ungar s-a întemeiat și a avut drept obiective instituirea și menținerea unei politici colonialiste în plin continent european.

În monografia coordonată de Adam Wondruszka și Peter Urbavitsch se menționează "Dualismul, asigurând o nouă perioadă plină de glorie a Ungariei și a maghiarității, prin preluarea întregii moșteniri spirituale și practice din perioada premergătoare revoluției din martie 1848, transmisă noilor generații, a dus în același timp la o concentrare a opoziției împotriva dominației maghiare exclusive în Ungaria și Europa de sud-est, atât în străinătatea austriacă, cât și în alte teritorii și la toate națiunile din Europa de est maghiarii au fost urâți, iar noua Ungarie considerată ca punct de plecare a

tuturor privațiunilor de libertate. Maghiarizarea a devenit definitiv ideea dominantă în stat şi scopul politic al existenței noii Ungarii.

Legea din 1868, care consacra aşa-zisa unire a Transilvaniei cu Ungaria, a desființat autonomia Transilvaniei şi a inaugurat un regim de maghiarizare în vederea asigurări omogenității Ungariei mari; pe baza acestei legi s-a inaugurat politica de deznaționalizare a românilor, prin dispozițiile sale discriminatorii în domeniul electoral şi prin puterile discreționare acordate ca un atentat, îmbrăcat în formă legislativă, împotriva poporului român.

Dintre legile votate de parlamentul maghiar în anul 1868 cele mai însemnate, prin urmările lor pentru viața politică a Transilvaniei, sunt legea naționalităților şi legea învățământului.

Legea naționalităților enunța în vorbe o serie de principii liberare, dar cu rezerve care dădeau posibilitatea neaplicării ei, după cum s-a şi întâmplat. Ea proclama existența în Ungaria a unei singure națiuni Maghiare, "una şi indivizibilă din care fac parte şi "naționalitățile" – comunitățile de altă limbă – în sensul că persoanele care le compun sunt cetățeni şi membri egali în drepturi ai statului şi națiunii maghiare. Limba oficială a statului era maghiară, permițându-se şi întrebuințarea limbii "naționalităților", în limitele îngăduite de unitatea țării, de posibilitatea practică a guvernarii şi a administrației şi întrucât o cere în mod necesar exercitarea punctuală a justiției".

Într-un stat multinațional ca Ungaria, în care trăiau un număr mare de români şi slavi, legea naționalităților scotea în afara vieții politice orice persoană sau grupare etnică ce nu recunoştea că aparține națiunii maghiare. Această lege, vădit avancronică, a fost dată într-o perioadă istorică în care se afirma cu putere principiul naționalităților. Prin încălcarea acestui principiu, legiuitorul maghiar a pus semnul egalității între cetățeni şi naționalitate.

Dacă românii, slovacii sau sârbii puteau fi socotiți maghiari din punct de vedere al cetățeniei, din punct de vedere național ei continuau să-şi păstreze demnitatea proprie în ciuda oricăror dispoziții ale legilor.

Practic, ori de câte ori românii încercau să convoace întruniri sau să se organizeze din punct de vedere politic, nu primeau încuviințarea necesară de la autorități, sub motiv că potrivit legislației în vigoare nu există națiune română în statul maghiar, iar dacă vor totuşi să se în manifeste în viața politică să o facă în calitate de maghiari în cadrul unicei națiuni recunoscute. Toate acțiunile prin care se cereau drepturi pentru naționalități erau calificate atentat împotriva Statului.

Dezbaterile parlamentare erau admise numai în limba maghiară, iar în alte foruri oficiale întrebuințarea şi a unei limbi era condiționată de cererea a cel puțin 1/5 din membrii forului respectiv. După aceleaşi norme era stabilit

şi dreptul folosirii limbii materne în administraţia locală şi în justiţie, obligativitatea funcţionarului respectiv de a asigura acest drept era condiţionată prin cuvintele "după putinţă".

Urmările nefaste ale acestei legi pentru dezvoltarea politică şi culturală a popoarelor oprimate din Ungaria şi Transilvania au rezultat cu deosebire din nerespectarea dispoziţiilor concesive în folosirea limbii materne, fapt împotriva căruia legea nu cuprindea nici un fel de pedepse. Guvernele burghezo-moşiereşti maghiare au pus accentul pe ideea indivizibilităţii naţiunii maghiare şi a folosirii obligatorii a limbii de stat, încurajând activitatea organelor locale în acest spirit.

În discuţiile ce au avut loc în dieta de la Pesta cu privire la proiectul guvernamental al legii naţionalităţilor, deputaţii români din Transilvania, prin reprezentantul lor Anton Maconi, de comun acord cu cei sârbi, al căror exponent în aceasta cauză era Svetozar Militic, au supus dietei un proiect de lege propriu. El avea la bază un proiect elaborat încă din 1866 de Sigmund Popovici, Vicenţiu Babeş şi Iosif Hodoş, pus apoi de acord cu alt anteproiect elaborat în numele deputaţilor sârbi de Militic.

Proiectul de lege elaborat de deputaţii popoarelor asuprite din Ungaria şi Transilvania punea la baza principiul recunoaşterii ca naţiuni egale politiceşte a maghiarilor, românilor, sârbilor, slovacilor, rutenilor şi germanilor. În regiunile în care naţiunea respectivă forma majoritatea, limba fiecăruia dintre ele urma să devină limbă oficială, alături de cea maghiară. Deputaţii în dieta ţării ar fi avut dreptul de a se exprima şi în limba proprie. Se prevedea de asemenea dreptul larg al folosirii limbii materne în învăţământ, precum şi înfiinţarea unor catedre de limba şi literatura fiecărei naţiuni la universităţile de stat.

Dezbaterile asupra celor două proiecte, cel guvernamental şi al opoziţiei, au fost înverşunate. Din partea deputaţilor români transilvăneni luară cuvântul printre alţii Iosif Hodoş, Aloisiu Vlad, Petru Mihali, Vicenţiu Babeş. El arăta că dualismul nu înseamnă libertate ci "unio duarum nationum contra plures". S-au ridicat cu hotărâre împotriva dizolvării tuturor popoarelor din Ungaria în conceptul de "naţiune maghiară". Deputatul Roman spunea "în zadar consideră legea din 1868 naţiunea română din Ungaria ca inexistentă, noi răspundem: "aici suntem, aici trăim!""

Deputaţii români au fost combătuţi de cei mai proeminenţi reprezentanţi politici ai intelectualităţii liberale şi moşierimii maghiare Francisc Deack, Joseph Eotnos şi – cu mult mai vehement – Tisza.

În cuvântul unor deputaţi s-au făcut aluzii la simpatiile românilor ardeleni faţă de România şi la speranţa unui sprijin în rezolvarea chestiunii naţionale în Transilvania din partea ţării libere.

Cu toată opoziția deputaților români, sârbi și a altora, proiectul guvernamental a fost adoptat fără vreo modificare esențială.

În pofida faptului că din cele 63 de comitate ale Ungariei doar 28 aveau populație majoritară maghiară sau, tocmai de aceea, legea naționalităților adoptată sub influența liberalilor Joseph Eönös și Francisc Déak a fost transformată într-o fantosa legislativă, ca atâtea alte stipulații ale regimului "liberal", proslăvit prin toate mijloacele de forurile guvernamentale de la Budapesta.

1.3.2. Legea electorală

În anul 1874 s-a revizuit legea electorală din 1848. Prin aceasta s-a urmărit, de asemenea, scoaterea românilor în afara vieții politice. Potrivit acestei legi sistemul electoral din Ungaria era deosebit de cel din Transilvania. În Ungaria, în mediul rural, drept bază a censului electoral care permitea dreptul de vot, era luată proprietatea a cel puțin 1/4 de fosta sesie. În medie aceasta echivala cu o proprietate de 5 ha. Pentru Transilvania censul era fixat printr-o sump de bani echivalând cu venitul mediu al unor asemenea proprietăți pe Câmpia Ungariei.

Dreptul de vot era astfel acordat proprietarilor de pământ sau imobile ce aveau un venit anual între 72 și 105 florini, sau mai mult, ceea ce însemna o proprietate de cel puțin 10-12 ha de calitatea cea mai bună; la orașe censul era mai scăzut, condiția fiind posedarea unei case cu cel puțin trei camere. Această deosebire avea ca rezultat excluderea de la vot a maselor largi de țărani care în Transilvania erau în majoritate români, în schimb, legea avantaja elementele burgheziei maghiare, mai numeroasă în centrele urbane. Deși populația Transilvaniei reprezenta 14% din întreaga populație a statului, în parlamentul de la Pesta, numărul deputaților transilvăneni reprezenta numai 8% din total. Firește, această dispoziție i-a dezavantajat pe toți locuitori Transilvaniei, dar în primul rând pe români, care, în marea lor majoritate, erau țărani. Erau exceptate de la cens persoanele ce posedau o diplomă de studii, sau erau funcționari administrativi de stat.

În temeiul paragrafului 10, servitorii erau în mod expres excluși de la dreptul de vot. Erau de asemenea excluși: restanțierii la plata impozitelor, femeile și analfabeții; sub acest din urmă titlu autoritățile puteau adesea exclude, în mod abuziv, pe cei ce nu știau scrie și citi în limba maghiară, adică pe alegatorii de altă limbă.

Printr-o asemenea reglementare în Transilvania (fără Banat, Crișana și Maramureș) unde românii, sașii ș.a. reprezentau 72,3% din numărul locuitorilor existau circa 75.000 de alegători, reprezentând 3,3% din populație.

Legea era astfel întocmită şi aplicată încât în acelaşi timp în restul Ungariei reveneau 6,5% alegători din totalul locuitorilor. Un astfel de regim electoral a fost consolidat şi prin înfiinţarea de circumscripţii electorale special constituite pentru a nu permite românilor să obţină majoritatea. Din cei 74 deputaţi transilvăneni, câţi urmau să fie în parlamentul de la Budapesta, 35 erau aleşi în 4 comitate şi 15 comune urbane şi 39 în 11 comitate.

Astfel, în 4 comitate locuite, în principal, de secui şi în comunele urbane menţionate, un deputat urma să reprezinte de la 4.000 la 6.000 de locuitori, în timp ce în cele 11 comitate în majoritate absolută românească un deputat urma să reprezinte până la 60.000 de locuitori. Numai aşa poate fi explicat miracolul prin care parlamentul de la Budapesta reuşise să-şi asigure 400 deputaţi unguri la o populaţie de 7.000.000 de unguri în timp ce 13.000-000 cetăţeni slavi şi români nu erau reprezentaţi în parlament decât de 7 deputaţi.

Este pe deplin evidentă practica oficialităţilor ungare de a frustra majoritatea populaţiei româneşti de unul din drepturile ei politice elementare – dreptul de a-şi alege reprezentanţii în parlament.

Nu a existat mijloc şi metodă, de la ameninţări, presiuni, falsificarea datelor statistice, până la adevărate mobilizări de trupe şi intervenţia acestora, care să nu fi fost folosite pentru a împiedica exprimarea opţiunilor reale ale alegătorilor.

În viziunea forurilor guvernamentale ungare, şi nu numai a acestora, tot ce putea să împiedice participarea naţiunilor asuprite la viaţa politică era nu numai scuzabil ci şi recomandabil. În astfel de condiţii nu a ridicat vreodată semne de întrebare faptul că la alegerile din anul 1887, că urmare a "atrocităţilor" electorale, românii nu au avut decât un reprezentant în parlamentul de la Budapesta, pe generalul Traian Boda. Constatând "că era incapabil să apere interesele naţiunii sale împotriva a peste 400 de deputaţi", Traian Boda şi-a dat demisia, fiind apoi – datorită "limbajului" folosit, în fond o simplă relatare a condiţiilor politice draconice impuse românilor – condamnat la doi ani de închisoare.

Rudolf Kjellen aprecia sistemul electoral ungar drept "cel mai reacţionar sistem din Europa", iar corupţia electorală ungară, potrivit afirmaţiei lui Joseph Redhch, era "unică în Europa".

Orbiţi complet de şovinism, arată istoricul I. Dolmanyos, politicienii unguri "au cerut noi măsuri, mult mai energice. Încă din anii 1890 ei au îndreptat atacuri împotriva autonomiei comunale şi bisericeşti, lansând ideea limitării diverselor forme de autoguvernare şi chiar a înlăturării totale. Un manifest contemporan declara că: "este imperios necesară o nouă organizare

a învățământului nostru public, chiar în condițiile îngrădirii sferei legale a autoguvernării confesionale şi comunale".

Autorul nu va lăsa să planeze nici un dubiu în ce privință ar don el să folosească limitarea autoguvernării: "... sau se ? statul ungar, prăbuşindu-se în ruine, sau naționalitățile trebuie să se contopească cu rasa ungară; un compromis cu naționalitățile nu este posibil şi orice încercare de pactizare cu acestea este o sinucidere".

1.3.3. Legea învățământului

În cadrul relevat o ofensivă concretă a fost îndreptată împotriva şcolilor româneşti, stabilindu-se un adevărat program de măsuri menite să anuleze caracterul național.

În anul 1868 a fost adoptată legea învățământului. Aceasta acordă dreptul de a înființa şcoli nu numai statului ci şi confesiunilor religioase şi oricăror asociații, persoane publice sau private. Aceste şcoli puteau avea ca limba de predare pe aceea preferată de instituția sau persoana care înființa şi întreținea şcoala. Limba maghiară era însă obligatorie, ca obiect de studiu, iar programul de învățământ era cel stabilit prin dispozițiile Ministerului învățământului.

Concesia făcută de lege diferitelor confesiuni este o dovadă că clasele dominante nu vedeau un pericol esențial în a admite educarea tineretului şi de către cler. Învățământul confesional, prin conținutul şi metodele sale, insufla ideea de respect față de autoritate, oroare față de transformările revoluționare, rezerve față de concepțiile înaintate ale ştiințelor, servind astfel conservatorismului politicii moşierimii şi burgheziei.

Permisiunea înființării unor astfel de şcoli privea şcolile elementare şi medii, precum şi cele normale (pedagogice). În universități limba de predare era numai cea maghiară, cu dispoziția de a se înființa câte o catedră de limba şi literatura națiunilor ce locuiau în acel timp în Ungaria deşi limba populației majoritare era cea română.

Deşi dispozițiile legii permiteau în aparență organizarea de şcoli româneşti, statul nu le finanța, aşa încât învățământul românesc a fost, cu precădere, cel confesional.

În şcolile medii cu limba de predare maghiară la clasele a VII-a şi a VIII-a erau obligatorii limba maghiară şi istoria literaturii maghiare, predată în limba maghiară, iar examenul de bacalaureat, la această disciplină era susținut tot în limba maghiară. La examenul de bacalaureat din şcolile confesionale participa şi un reprezentant al guvernului. De asemenea, după un

an de la absolvirea şcolilor superioare, profesorii aveau obligaţia de a susţine examenul de capacitate în limba maghiară.

În anul 1879 s-a votat o lege privind introducerea limbii maghiare în toată şcolile primare.

Prin legea din 1891 s-a prevăzut că principala obligaţie a grădiniţelor şi azilurilor este aceea de a asigura cunoaşterea de către preşcolari a limbii maghiare; în felul acesta statul organiza procesul de maghiarizare a copiilor încă de la cea mai fragedă vârstă. l

Analiza sistemului de învăţământ în perioada 1869-1891 indică următoarea evoluţie numerică, pe unităţi şcolare: din cele 13.738 şcoli elementare existente în anul 1863 numai 5.818 erau pur maghiare, 1.452, heteroglote, iar în 6.458 nu se preda limba maghiară. Deci 58% din şcoli erau ale naţionalităţilor, ceea ce corespundea cu proporţia acestora în populaţia regatului.

În anul de învăţământ 1891/1892 funcţionau în Ungaria 16.917 şcoli elementare, dintre care numai în 2.386 nu se învăţa limba maghiară, 9.445 erau pur maghiare, iar 2.681 heteroglote. De la 42% cât reprezentau în anul 1863, şcolile cu predare numai în limba maghiară se ridicau la 56% din total în 1891, în timp ce ale naţionalităţilor mai reprezentau doar 14%.

Printr-o lege din 1893 s-au luat noi măsuri împotriva învăţământului românesc, între care posibilitatea înfiinţării unor şcoli de stat în locul şcolilor confesionale, precum şi dreptul organelor administrative de a interveni în viaţa şcolilor confesionale. Comisia administrativă avea dreptul să declanşeze procedura disciplinară împotriva învăţătorilor ocupaţi de acţiuni aşa-zis antisociale; prin acţiune antisocială se înţelege orice manifestare împotriva unităţii statului sau a folosirii limbii maghiare, indiferent de forma pe care o îmbracă această manifestare şi de locul în care se desfăşoară.

Maghiarizarea, prin sistemul educaţional, a constituit, în primul deceniu al secolului XX, obiectivul spre care guvernul de la Budapesta şi-a polarizat atenţia, adoptarea unei legislaţii prin care să se anuleze dreptul de educaţie în limba proprie fiind principalul scop de politică internă a statului ungar.

1.3.4. Legea presei

Presa românească a fost supusă unor continue presiuni, cenzura ungară interzicând orice încercare de susţinere a intereselor naţionale româneşti.

O altă măsură care a stârnit vii nemulţumiri a fost legea presei din 1872, care avea la bază patenta imperială din mai 1852, deci din plin regim absolutist, modificată prin nişte ordonanţe ale guvernului maghiar, ultima dintre ele din 22 aprilie 1872.

În temeiul ei s-au inventat ulterior nenumărate procese de presă în contra celor care luptau, în scris, pentru drepturile naționale și, cu atât mai mult, a acelora care demascau și mai adânc caracterul reacționar al regimului moșieresc-burghez din Ungaria, luptând pentru eliberarea clasei muncitoare și pentru drepturile țărănimii exploatate.

Legea presei era mai severă în Transilvania decât în Ungaria. Ea pretindea obligativitatea depunerii probabile a câte unui exemplar din orice publicație la tribunalul și la procuratura Curții de apel în raza cărora era situat locul de apariție, precum și Ministerul de Interne. Era obligatorie, de asemenea, obținerea unei autorizații pentru editarea oricărui periodic, precum și depunerea unei cauțiuni pentru orice periodic cu conținut politic-social. Cauțiunea era cuprinsă între 2.500 și 10.000 florini.

Pentru nerespectarea dispozițiunilor legii, sau pentru publicarea unor cărți cu ori articole al căror conținut putea fi interpretat drept contrar altor legi și dispoziții, erau prevăzute pedepse care mergeau până la o amendă de 1.000 florini și închisoare până la doi ani, pe lângă perioada cauțiunii. Pentru orice articol răspundeau deopotrivă autorul, redactorul și editorul publicației.

Simion Barnuțiu îi scria lui Valeriu Broniste: "la fiecare vorbă ce o scriu țin înaintea ochilor codul penal și îmi închipui că la spatele meu stă jandarmul. În vremurile de astăzi numai așa poate scrie un redactor român".

Arthur J. May arata că "împotriva minorităților române s-au aplicat măsuri speciale de maghiarizare. Autoritățile publice stinghereau sistematic presa în limba româna prin hărțuiri meschine, confiscări, arestări și amenzi aspre. Ziariștii acuzați de violatori ai legii presei erau judecați în tribunale speciale în cadrul cărora juriile erau formate aproape invariabil din neromâni".

Și alte imperii care au ținut sub stăpânirea or popoare au folosit metoda deznaționalizării, însă rar s-a întâmplat ca ea să fie ridicată la rangul de politică de stat și să fie promovată cu o asemenea brutalitate cum au procedat oficialitățile și grofii unguri.

Cunoscutul om de știință și personalitate politică democratică maghiară Oscar Jaszi arată că au mai existat și alte metode aplicate în scopul realizării unui stat maghiar unitar. Acestea au fost: maghiarizarea denumirilor de state, maghiarizarea numelor de familie, care în numeroase cazuri a fost expresia unei sincere loialități, dar ulterior a fost extinsă prin presiuni din partea guvernului pentru a se demonstra caracterul maghiar al statului în fața opinie publice străine; colonizarea agricolă maghiară în așezări compacte ale naționalităților

CAPITOLUL II

LUPTA ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA ÎMPOTRIVA LEGISLAȚIEI DE OPRIMARE

2.1. Pronunciamentul de la Blaj

Lupta poporului român împotriva asupririi, pentru eliberare națională şi socială străbate ca un fir roşu istoria noastră. Eliberarea națională, făurirea statului național unitar român au fost condiții indispensabile pentru progresul societății româneşti. Unirea Principatelor şi cucerirea independenței României au întărit conştiința națională în Transilvania, stimulând lupta românilor din această provincie pentru unirea cu frații lor din țara independentă.

Mişcarea de eliberare națională din Transilvania a cuprins masele cele mai largi ale populației româneşti, îmbinându-se în mod organic puternicele frământări sociale ale țărănimii şi ale proletariatului, noua clasă ce se afirma cu vigoare ca forța cea mai avansată a societății.

Reacția românilor față de încorporarea la Ungaria a străvechiului pământ românesc al Transilvaniei, față de regimul profund discriminatoriu introdus de către dualismul austro-ungar a fost promptă şi hotărâtă, a exprimat voința neclintită a tuturor categoriilor sociale unite ca o singură ființă sub stindardul idealului secular de afirmare a existenței şi conştiinței naționale s-a bucurat de puternice ecouri, simpatie şi solidaritate nu numai în România, ci şi pe plan Internațional.

Odată cu instaurarea la 5/17 februarie 1867 a guvernului I. Andrassy, Transilvania a fost transformată într-o simplă provincie a regatului Ungariei. Legea care consfințea încorporarea Transilvaniei a fost sancționată de Francisc Iosif, Încoronat ca rege al Ungariei la 27 mai 1867.

Pierderea autonomiei Transilvaniei a generat o puternică mişcare protestatară printre români. Pronunciamentul de la Blaj din 3/15 mai 1868 este o expresie deosebită a acesteia.

Document de mare însemnătate, pronunciamentul ilustrează nu numai nemulțumirea românilor şi protestul lor public față de noua situație, ci şi hotărârea lor de a lupta pentru drepturi naționale.

Pronunciamentul de la Blaj nu avea caracterul unui memoriu, ci era un protest colectiv prin care nu se solicita recunoaşterea drepturilor românilor,

ci se afirma existența lor, cerându-se, totodată, ca aceste drepturi să fie respectate întocmai.

Pronunciamentul, rezoluție a adunării de la Blaj din 3/15 mai 1868, convocată cu prilejul împlinirii a 20 de ani de la revoluție, a fost alcătuit sub influența paviniștilor grupați sub conducerea lui George Barițiu și Ioan Rațiu.

Pronunciamentul reprezintă protestul românilor împotriva anexării Transilvaniei la Ungaria. Autorii lui, după ce reafirmau programul revoluției de la 1848, revendicau:

1. Menținerea autonomiei Transilvaniei, invocându-se statutul de autonomie, garantat prin diploma leopoldină și secțiunea pragmatică.

2. Confirmarea și aplicarea legilor democratice votate de dieta de la Sibiu din anii 1863/1864.

3. Revenirea la dieta Transilvaniei, aleasă pe baza unei legi democratice, pentru a se realiza o cât mai largă reprezentare a transilvănenilor.

În încheiere se sublinia hotărârea de a nu se recunoaște dieta de la Pesta, dreptul de a face legi pentru Transilvania. Ca urmare, și deputaților transilvăneni, participanți la activitatea dietei pestene, li se contestă calitatea de reprezentanți legali.

Pronunciamentul a fost larg difuzat prin "Gazeta Transilvaniei", "Federațiunea" și "Telegraful român". În coloanele acestor publicații, care apăreau la Brașov și, respectiv Pesta și Sibiu, au fost tipărite numeroase adeziuni trimise, din toate colțurile Transilvaniei, autorilor pronunciamentului. Un exemplar din pronunciament a fost expediat și guvernului maghiar de la Pesta.

Neliniștit de adânca frământare pe care pronunciamentul a produs-o printre români, guvernul a dispus darea în judecată a inițiatorilor săi. Au fost trimiși în fața tribunalului din Tg. Mureș, Iacob Mureșanu, redactor la "Gazeta Transilvaniei", Vasile Rațiu, Grigore Mihalyi, canonici la Blaj, Ioan M. Moldovan, Gavril Pop și Alexandru Micu, profesori la Blaj, sub acuzația de crimă de "conturbare a păcii publice". A fost, de asemenea, arestat Alexandru Roman, care redacta "Federațiunea" și pus sub acuzare profesorul Dumitru Faraga din Blaj.

Măsurile represive luate de guvern au provocat ample și vii dezbateri în organul legislativ suprem din Pesta. Ele s-au declanșat în urma unei interpelări adresate de Ilie Macelariu în iulie 1868, în numele unui grup de deputați și a ministrului de justiție. Cu această ocazie, Ilie Macelariu declara printre altele că "națiunea română nu se împrietenește cu uniunea pripită de la 1848; nu o consideră de legală, iar pentru românii din Ardeal uniunea din 1848 nu e altceva decât efluxul volniciei".

Pronunciamentul de la Blaj a avut ecouri puternice în întreaga Europă, atât datorită formei cu adevărat democratice în care a fost adoptat, cât şi datorită publicităţii care i s-a făcut.

Urmarea a fost că, în lipsa altor argumente, autorităţile au arestat pe unii dintre semnatarii pronunciamentului. În replică, românii au declanşat o vastă campanie în sprijinul inculpaţilor: 14 dintre petiţiile întocmite cu această ocazie au fost înmânate împăratului.

Amploarea mişcărilor de protest l-a constrâns pe împărat să intervină în sprijinul celor arestaţi, dar statutul juridic şi politic al românilor din Transilvania a rămas neschimbat.

Procesul intentat autorilor pronunciamentului nu a mai avut loc. Urmărirea celor puşi sub acuzare a încetat în decembrie 1868, printr-un decret semnat de Francisc Iosif.

Era o măsură abilă dictată de interesele oficialităţilor maghiare. Se urmărea, pe această cale, să se preîntâmpine adâncirea nemulţumirii şi izbucnirea unei răscoale în Transilvania.

2.2. Memorandumul

Anul 1881 marchează ridicarea pe o treaptă mai înaltă a organizării politice a românilor supuşi regimului dualist, deoarece în acest an s-a întrunit Conferinţa naţională a românilor din Transilvania şi Banat, la Sibiu, pentru unificarea partidelor politice şi a liniei tactice. Drept urmare, s-a constituit Partidul Naţional Unitar al Românilor din Transilvania, Banat şi Ungaria în frunte cu Vicenţiu Babeş. Programul unic al partidului prevedea: autonomia Transilvaniei, introducerea limbii române în administraţie şi justiţie, alegerea funcţionarilor publici din rândul românilor, lupta împotriva oprimării naţionale, modificarea legii naţionalităţilor, democratizarea sistemului electoral.

Totodată, programul i-a încredinţat preşedintelui partidului monopolul de a întocmi un memoriu destinat împăratului şi opiniei publice internaţionale, în care să se prezinte, în toate componentele sale, prigoana pusă la cale de către Ungaria împotriva românilor din Transilvania, în scopul deznaţionalizării lor.

Memoriul a fost publicat în anul 1882 în limba română, maghiară, germană şi franceză, a fost reprodus de către întreaga presă românească şi de către numeroase ziare străine, reprezentând un adevărat act de acuzare al poporului român împotriva dualismului austro-ungar.

Memoriul român n-a găsit însă doritul răsunet la cercurile guvernante, care au continuat să primească cu ostilitate atitudinea popoarelor oprimate, intensificând şi mai mult măsurile de maghiarizare.

În anul 1881, la Conferința națională a partidului de la Sibiu, s-a luat hotărârea de a se elabora un nou memoriu, cu şi mai pronunțat caracter de protest politic.

La Conferința națională de la 7 mai 1887, majoritatea participanților fiind de acord cu necesitatea de a se înmâna împăratului un Memorandum, sarcina de redactare a proiectului acestuia a fost încredințată lui Aurel Mureşianu şi avocatului Iuliu Coroianu.

În vederea redactării Memorandumului, I. Rațiu şi-a exprimat părerea că acesta trebuia "să combată sistemul şi regimul, nu națiunea maghiară. atacul să se restrângă la aristocrați şi privilegiați, căci aceştia sunt şi au fost inamicii noştri neîmpăcați, pe când poporul lor şi al secuilor au iobăgit deopotrivă cu noi".

La 27 octombrie 1890, cu prilejul unei noi Conferințe naționale, Vasile Lucaci, scriitor al Partidului Național Român, a anunțat că Memorandumul era redactat însă participanții au hotărât să nu-l înainteze încă din cauza opoziției unor lideri în frunte cu Al. Mocioni şi Vincențiu Babeş.

Paralel cu aceste acțiuni oficiale ale românilor, câştig[teren un interesant curent de opinie, care a ținut treză printre românii de peste Carpați năzuința de unire cu "țara".

Lupta de eliberare națională din Transilvania a început să preocupe tot mai mult opinia publică din străinătate. În 1891, Congresul Interparlamentar de la Roma, după ce a ascultat raportul reprezentantului României, N. Flena, cu privire la nedreptățile suferite de românii din Transilvania, a propus, prin glasul deputatului italian Imbrioni, o noțiune cu privire la "dreptul tuturor popoarelor la unitate națională" moțiune îmbrățişată cu căldură de toate delegațiile, afară de cea austro-ungară.

În zilele de 21 şi 22 ianuarie 1892 susținătorii Memorandumului au determinat convocarea unei Conferințe naționale la Sibiu, la care au participat 214 delegați. În lipsa lui Vincențiu Babeş, a prezidat I. Rațiu, hotărât de această dată, împreună cu E. Brote, să determine pe participanți a aproba înaintarea Memorandumului. Alături de aceştia s-au situat Iuliu Coroianu şi Vasile Lucaciu.

Conferința a ales un nou comitet, având pe I. Rațiu ca preşedinte şi a decis înaintarea imediată a Memorandumului. Conferința a avut o importanță deosebită în istoria mişcării naționale a românilor transilvăneni,

punând capăt mai multor ani de şovăieli şi inaugurând o etapă de lupta dârză pentru victoria revendicărilor româneşti.

După o nouă consfătuire în zilele de 25 şi 26 martie, sub preşedinţia lui G. Pop de Băseşti, I. Raţiu fiind bolnav, când s-a dat o formă definitivă Memorandumului, s-a hotărât ca delegaţia română să se adune la Viena pentru a cere audienţă la împărat pe ziua de 28 mai. Comitetul a delegat pe Vasile Lucaciu şi pe Eugen Brote să pregătească şi să organizeze sosirea delegaţiei române la Viena.

Memorandumul cuprindea o introducere în care se arătau, prin argumente de ordin istoric, cauzele împotriva poporului român faţă de anexarea Transilvaniei la Ungaria, după care urma o critică amănunţită la adresa politicii claselor conducătoare maghiare în problema naţională.

Erau analizate, pe rând, legea naţionalităţilor, legile şcolare municipale, de presă şi agrare. Se sublinia faptul că legile privitoare la Transilvania au fost elaborate fără participarea românilor.

Se demasca caracterul reacţionar al legii electorate, care în Transilvania avea cel mai ridicat cens, conţinutul şovin al legii naţionalităţilor, presei, învăţământului şi se condamnau nesfârşitele ilegalităţi şi abuzuri săvârşite în defavoarea forţelor iobagi.

Memorandumul pretindea pentru poporul român drepturi echivalente cu importantă să în viaţa social-economică a ţării.

Spre deosebire de programul Partidului Naţional Român şi de hotărârile oficiale ale conferinţelor sale periodice, Memorandumul s-a preocupat şi de situaţia ţărănimii, fără să pună însă problema împărţirii pământurilor moşiereşti. În Memorandum se arătau abuzurile moşierilor şi faptul că procesele de proprietate erau în chip nedrept rezolvate în favoarea proprietarilor funciari.

Memorandiştii n-au formulat ideea de unitate pentru că fusese deja expusă, dar mai ales pentru că ea nu putea să figureze într-un memoriu politic adresat împăratului.

La sfârşitul lunii mai 1892, alături de conducătorii P.N.R., la Viena s-a prezentat şi o delegaţie de peste 300 intelectuali, negustori, meseriaşi, ţărani şi muncitori din toate părţile Transilvaniei, mişcarea memorandistă căpătând astfel un puternic caracter de masă.

Memorandumul – scris în limbile română, germană şi maghiară şi semnat de Ioan Raţiu în calitate de preşedinte al partidului G. Pop de Băseşti şi E. Brote ca vicepreşedinte. Vasile Lucaciu ca secretar general, Septimiu Albini ca secretar şi de Iuliu Coroianu ca "referinţe" – nu a fost citi de împărat. Francisc Iosif a refuzat să primească în audienţă pe I. Raţiu, iar

plicul depus la Cancelaria imperială a fost trimis nedesfăcut guvernului maghiar. Acesta a trimis plicul prefectului de Turda ca să-l restituie lui I. Rațiu.

Cu toate că guvernul maghiar a fost interpelat în parlament din partea mai multor deputați, care au cerut pedepsirea autorilor Memorandumului, guvernanții au cerut să se deschidă acțiune judiciară doar împotriva lui E. Brote, editorul Memorandumului, acuzat de difuzarea unor imprimate "periculoase" pentru siguranța statului.

Un an mai târziu însă, la 13 mai 1893, cererile oficiale maghiare au ordonat să se deschidă acțiune judiciară împotriva întregului comitet al P.N.R. şi a altor fruntaşi politici români. Aceştia au convocat o nouă Conferință națională la Sibiu pentru zilele de 23-24 iulie.

Conferința națională, la care au participat, pe lângă cei 210 delegați oficiali, peste 3.000 de persoane, s-a desfăşurat într-o atmosferă entuziastă. Comitetul P.N.R. a fost împuternicit să continue lupta pentru realizarea programului cuprins în acest document, după care a urmat protestul împotriva procesului intentat memorandiştilor.

Conferința s-a încheiat cu o puternică manifestație, cei prezenți străbătând străzile Sibiului şi intonând "Deşteaptă-te române!"

Îndată ce s-a cunoscut refuzul împăratului Francisc Iosif de a primi pe memorandişti şi s-a răspândit vestea despre acțiunile dușmănoase ale elementelor şovine maghiare împotriva memorandiştilor, în vechea Românie s-au înregistrat mişcări de protest de o amploare şi intensitate deosebită, au avut loc impresionante manifestări de solidaritate cu transilvănenii.

La Bucureşti, Iaşi, Brăila, Craiova, Ploieşti, Bârlad au avut loc mari mitinguri, iar "Liga culturală" a editat un ziar special, cu titlul semnificativ "Turda" tipărit în 20.500 exemplare, în care se făcea o paralelă între uciderea lui Mihai Viteazul şi întâmplările din 1892.

La 6 mai, în ajunul începerii procesului, noi uriaşe mitinguri au avut loc la Bucureşti şi Iaşi, la care au participat delegați din toată țara.

În ziua începerii procesului, tot centrul oraşului Cluj şi din alte oraşe, la 25 mai 1894, Curtea cu jurişti din Cluj a pronunțat sentința de condamnare la închisoare împotriva a 14 memorandişti, printre care: Ioan Rațiu, G. Pop de Băseşti, Vasile Lucaciu, Iuliu Coroianu, Teodor Mihali. Vasile Lucaciu a primit pedeapsa maximă de 5 ani închisoare de stat, motivată prin faptul că, în calitate de preot, "şi-a călcat mai grav obligațiunea de cetățean al statului" şi apoi că "el a fost autorul intelectual al întregii mişcări".

Cu ocazia procesului de la Cluj solidaritatea românilor de dincoace de Carpați s-a manifestat încă odată cu deosebită intensitate. S-au întocmit noi

liste de subscripție pentru ajutorarea celor osândiți, s-au făcut planuri de trecere a memorandiștilor în România pentru a scăpa de temniță.

Procesul memorandiștilor a stârnit un puternic ecou și în presa Europei apusene, mai ales în cea franceză și italiană, la care s-au alăturat presa belgiană și engleză. Prin numeroase articole, care condamnau opresiunea și luau apărarea naționalităților oprimate, s-au afirmat cu toată autoritatea Emil Flourens, Georges Clemoncean, Ernest Louisse, Henri Coidoz etc.

Mișcarea memorandistă – moment de însemnătate istorică deosebită, cel mai important după revoluția din 1848-1849 – a constituit punctul culminant în lupta pentru drepturile politice și naționale ale poporului român de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Problema transilvăneană, a luptei poporului român din Imperiul habsburgic, a devenit o problemă a întregii națiuni române. Mișcarea memorandistă a fost îmbrățișată și susținută de toate părțile sociale.

Creșterea spiritului revoluționar al maselor, solidarizarea opiniei publice din veghea României, atenția sporită a întregii Europe pentru problema Transilvaniei au contribuit substanțial la zdruncinarea edificiului dualist.

2.3. Restructurarea partidelor politice

După 1867 se creează primele partide politice, în sens modern, ale burgheziei române din Transilvania. Ca bază de clasă le serveau elementele ce compuneau burghezia română: un număr destul de însemnat de comercianți, bancheri și cu timpul moșieri la care se adaugă și "inteligența română" compusă din învățători, profesori, juriști, ziariști, preoți, foști ofițeri.

Constituirea partidelor politice reprezintă un pas înainte și prin faptul că ea marchează o emancipare a conducerii mișcării naționale a românilor transilvăneni de sub tutela oficială a capilor celor două biserici ortodoxă și unită.

După sancționarea legilor privind noile stări de lucruri din Transilvania, în rândurile burgheziei române apar două curente: activiștii și pasiviștii.

Primii, mai ales cei din Banat și părțile zise "ungurene", erau pentru participarea la viața politică, la alegerile și la dezbaterile parlamentare.

În conferința de la Timișoara din 7 februarie 1869 se constituie Partidul Național al Românilor din Banat și Ungaria, în frunte cu Alexandru Mocioni. Programul acestui partid afirmă, printre altele, solidaritatea sa în continuare a contraproiectului de lege privitoare la naționalități, combaterea

uniunii Transilvaniei cu Ungaria, adoptarea unei politici active, de participare la viața politică.

Conducătorii burgheziei române din Transilvania propriu-zisă, întruniți la 7-8 martie 1869 în conferința de la Miercurea, au decis înființarea unui partid național aparte, în frunte cu Ilie Macelariu. Conferința a hotărât cu majoritate de voturi, adoptarea pasivismului, abținerea de la alegeri.

Partidele naționale române, a căror activitate întâmpină deopotrivă obstacole crescânde din partea stăpânirii opresoare, desfăşurându-se de fapt, sub forma sau chiar sub masca unor consfătuiri şi conferințe nu întotdeauna pe deplin reuşite, au întreținut relații reciproce fireşti de colaborare în lupta națională care era una singură, au manifestat tendințe de apropiere şi un interes crescând pentru acțiuni comune, ce au generat importanta idee a unificării lor.

Anii 1877-1878 au avut darul de a pune într-o strălucită lumină unitatea politică românească.

Bănățenii şi ardelenii, activiştii şi pasiviştii, au îmbrățişat cu căldură ideea unificării partidelor politice constituite la 1869. Prilejul concretizării ei l-a oferit adunarea ASTREI de la Turda, din august 1880, care a fost urmată de o consfătuire inițiată de G. Pop de Băseşti şi de doctorul Ioan Rațiu. La Sibiu are loc apoi, în octombrie 1880, o conferință restrânsă care a hotărât formarea pretutindeni a comitetelor naționale locale româneşti şi convocarea conferinței generale, punându-se totodată, bazele elaborării unui cuprinzător program de acțiune națională.

Conferința de constituire a Partidului Național Român din Ardeal, Banat şi Ungaria, ca partid național unitar, a avut loc la Sibiu, la 13 mai 1881. Programul adoptat a fost cel mai cuprinzător şi mai important program național românesc transilvănean din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dintre 1848 şi 1905, stând la baza tuturor acțiunilor ce vor culmina cu Memorandumul.

Acest program cerea la primul punct autonomia Transilvaniei ca formulă de respingere a dualismului ca prim pas de desprindere a Transilvaniei din cadrele acesteia şi de pregătire a alăturării fireşti la statul român, apoi toate drepturile fundamentale ce se cuveneau națiunii române, votul universal ş.a. Calea tactică recomandată a rămas în continuare cea pasivistă, lăsându-se însă şi posibilitatea de manifestare pe mai departe şi a activismului, acolo unde el mai putea avea un teren cât de cât propriu de afirmare.

Partidul Național Unitar avea în frunte un comitet prezidat inițial de Partenie Cosma, apoi, din 1892, de Ioan Rațiu. Conferința a decis, de asemenea, elaborarea unui memorand asupra situației românilor transilvăneni,

această decizie fiind de fapt punctul de plecare al marelui Memorandum din 1892 şi al amplei mişcări pe care a generat-o. Partidul Naţional Român a făcut un călduros elogiu cuceririi independenţei României.

Dezbaterile politice din P.N.R. în jurul activismului şi pasivismului au ajuns curând la concluzia asupra necesităţii de a nu se participa la o viaţă politică străină şi ostilă poporului român, de a se lupta împotriva acesteia şi de a se afirma cât mai puternic posibil activitatea proprie a naţiunii, drepturile sale imprescriptibile. Procesul istoric al transpunerii solidarităţii naţionale în planul politic propriu-zis s-a finalizat sub aspect organizatoric prin unificarea partidelor naţionale, iar din punct de vedere politic şi tactic el poate fi considerat încheiat odată cu procesul Memorandumului, în 1894, care a coalizat în afirmarea cauzei naţionale pe toţi fruntaşii, indiferent de deosebirile lor de vedere anterioare.

Perioada ce a urmat Memorandumului, nu mai era, de fapt, decât finalul unei evoluţii fireşti, ce se va solda cu noul program P.N.R., adoptat de conferinţa de la Sibiu, din ianuarie 1905.

Un moment de însemnătate deosebită în istoricul luptei românilor din Transilvania pentru libertate şi unitate naţională l-a constituit apariţia la Sibiu, în aprilie 1884 a gazetei "Tribuna" care s-a afirmat ca unul din factorii promotori ai ideilor politice înnoitoare, între care de cea mai largă şi fermă perspectivă istorică s-a dovedit ideea unităţii politice.

Condiţiile luptei de eliberare naţională a românilor transilvăneni sau înăsprit considerabil în perioada ce a urmat procesului Memorandumului.

Partidul Naţional Român a fost scos în afara legii prin ordonanţe guvernamentale, iar activitatea P.N.R., în împrejurările întemniţării liderilor acestuia, este organizată de un comitet provizoriu având în fruntea sa pe Vasile Mongra. Mişcarea de mase generată de Memorandum, a continuat şi după încheierea procesului dar în ansamblul epocii lupta naţională intra într-o nouă perioadă de reflux temporar.

Partidul Naţional Român apăra drepturile naţionale româneşti grav ameninţate în interiorul monarhiei bicefale fără a nesocoti discrepanţa între forţele ce apărau Imperiul Austro-Ungar şi cele care îi erau ostile. În conferinţele P.N.R. din 1884, 1887, 1892, 1894 şi 1895 acest fapt revine într-o formă sau alta, implicit sau explicit formulat.

Naţionalităţile asuprite s-au întrunit, prin reprezentanţii lor aflaţi în libertate, în Congresul de la Budapesta din 1895, încercând să caute noi căi şi soluţii pentru lupta lor politică comună.

Partidul Naţional Român intră, în ultimii ani al secolului al XIX-lea, într-o perioadă de criză internă. Criza internă a P.N.R., care a durat aproxi-

mativ între 1895-1901, a fost cauzată de unele regrupări, de formarea unor grupări cu orientări deosebite numai în ceea ce privea metodele de acțiune, de divergențele politice personale care au atins, în câteva situații, limita unor fricțiuni trecătoare; la baza acestor disensiuni au stat relațiile cu partidele politice din România – cel liberal și cel conservator –, opțiunile diferite, personale (în principal V. Lucaciu – I. Rațiu) sau ale unor grupări (de la Timișoara, Sibiu, Arad) din cadrul mișcării naționale transilvănene.

Trebuie subliniat în mod deosebit faptul că în pofida divergențelor destul de pronunțate, liderii diferitelor grupări din interiorul mișcării naționale transilvănene au avut permanent clară conștiința asupra unității de acțiune a luptei de eliberare națională în ansamblul ei.

Privită din perspectiva istorică a procesului transpunerii unității naționale în plan politic, care evolua în mod obiectiv către țelul unirii cu țara, perioada crizei P.N.R. din ultimii ani ai secolului al XIX-lea evidențiază constatarea că divergențele politice interne s-au produs numai la nivelul conducerii, în timp ce mișcarea națională în ansamblul ei, masele populare românești au continuat în chip firesc să-și manifeste unitatea de năzuințe și acțiune îndreptate spre realizarea scopurilor majore ale națiunii. Masele populare au avut un rol important în propulsarea mișcării naționale la un nivel superior ce o apropie sensibil de obiectivul unirii. Acestea au determinat mobilizarea spontană a factorilor de conducere.

Pe aceste căi, de degajare treptată a diverselor impedimente interne și externe, mișcarea națională din Transilvania a cunoscut în ultimii ani ai "crizei" de la finele secolului al XIX-lea și mai ales în perioada următoare, o înviorare sensibilă, caracterizată prin sporirea activităților de educare politică a maselor, prin rolul tot mai accentuat pe care îl îndeplinea presa în toate aceste privințe. Se desprindeau astfel tot mai clar ideile referitoare la necesitatea reorganizării P.N.R., la strângerea legăturilor cu alte naționalități oprimate din imperiu, la adoptarea unei noi tactici.

Noul curs al vieții politice a românilor transilvăneni pe calea ce ne va duce la unirea cu țara a fost inaugurat la intrarea în Parlamentul de la Budapesta a primului deputat român, care punea astfel capăt pasivismului. Acesta a fost Aurel Vlad, ales în 1903 ca deputat la Dobra (Hunedoara).

Conferința națională de la Sibiu, întrunită la 10 ianuarie 1905, avea la temeliile ce le va adopta o întreagă pregătire politică, istorică și ideologică, dominată de preocuparea aflării unor noi modalități de acțiune. Cea mai importantă decizie prin care această conferință națională reprezintă un moment de cotitură în lupta politico-națională a românilor transilvăneni, era aceea referitoare la adoptarea tacticii "noului activism" și a noului program

care cerea recunoaşterea individualităţii politice a românilor, garantarea individualităţii lor etnice, aplicarea legii naţionalităţilor prin asigurarea dreptului de folosire a limbi române în administraţie, justiţie, învăţământ şi armată, combaterea tuturor tendinţelor de maghiarizare etc.

Mişcarea socialistă a reprezentat şi ea un factor dintre cei mai activi în lupta pentru desăvârşirea unităţii statului naţional român. În Transilvania, mişcarea socialistă românească se afla în condiţii mult mai grele decât cea din România. În campania politică pentru cucerirea votului universal, socialiştii români au găsit un sprijin firesc din partea P.N.R.

Anii 1910-1911 au produs în cadrul mişcării naţionale transilvănene unele fărâmiţări care reprezentau un reflex al declinului destul de timpuriu al "noului activism", o consecinţă a insucceselor electorale, a acumulării factorilor de presiune crescândă exercitată asupra românilor de statul asupritor ungar. Aceste fărâmiţări s-au manifestat prin conflictul declanşat la nivelul conducerii P.N.R. de noua generaţie a "tinerilor oţeliţi" care a stimulat o nouă concentrare şi condensare a energiilor naţionale, importante eforturi politice conjugate ale oamenilor politici transilvăneni şi ale factorilor politici din vechiul regat, soldate cu încetarea apariţiei "Tribunei" de la Arad şi preluarea funcţiilor ei esenţiale, ca organ de presă al mişcării, de către "Românul" condus de V. Goldiş.

Profitând de situaţie cercurile guvernamentale ungare recurg la stratagema unui simulacru de "tratative" cu românii, purtate din 1910 până în preajma izbucnirii primului război mondial şi soldate cu un eşec total pentru intenţiile asupritorilor, care au fost descifrate corect de toţi oamenii politici români. Se dovedea încă o dată că nici un obstacol, intern sau extern nu putea sta în calea ascensiunii viguroase a mişcării naţionale, a unităţii naţionale.

În anii din preajma declanşării primului război mondial rămâneau încă valabile pentru mişcarea românilor din Transilvania recomandările la circumspecţie şi vigilenţă în promovare deschisă a obiectivului major al acesteia, cu atât mai necesară în condiţiile în care se apropia tot mai vizibil ultima şi cea mai grea etapă a luptei de eliberare naţională, ce se va încheia prin apoteoza anului 1918.

Conştiinţa şi solidaritatea naţională deveniseră de mult timp realităţi palpabile, ce se fortificau continuu, în profunzime, în masele populare, în toate straturile societăţii româneşti. Naţiunea română era un tot unitar, organic graniţele artificiale mai separau doar trupurile, conştiinţa era unică şi indivizibilă, ca rezultat al unui lung şi temeinic proces istoric, ireversibil. Întreaga naţiune romana îşi îndruma gândurile sentimentele şi aspiraţiile în

matca largă şi fertilă a idealului unităţii naţionale, care surmonta treptat, dar sigur, toate obstacolele.

În ajunul primului război mondial, pregătirea istorică a actului unirii era încheiată în liniile ei esenţiale, dar pregătirea acţiunii politice concrete în acest scop era încă în curs de elaborare.

În Transilvania, pentru definitivarea conceptului unităţii politice şi a căilor de înfăptuire concretă a acesteia, mai era necesară realizarea confluenţei politice depline a tuturor forţelor naţiunii, în primul rând a celei dintre Partidul Naţional Român şi socialişti; rezultat al unei semnificative evoluţii istorice, de peste un deceniu, această confluenţă era pe deplin realizată în toamna anului 1915.

La începutul secolului XX dezvoltarea social-economică pe întreg spaţiul românesc, progresul societăţii în toate domeniile ridicare în faţa naţiunii române în ansamblul ei necesitatea desăvârşirii unităţii naţional-statale. Declanşarea primului război mondial a făcut ca acest obiectiv de ordin general să devină un imperativ al momentului istoric respectiv. În tratatul de alianţă încheiat la 4 august 1916 de România cu Rusia, Marea Britanie, Franţa şi Italia, Antanta a recunoscut dreptul statului român de a-şi uni la sfârşitul războiului toate teritoriile româneşti din Austro-Ungaria.

Pentru întregul nostru popor, participarea României la primul război mondial a avut semnificaţia reala, cea a "războiului dezrobirii fraţilor". Transilvania, străvechiul pământ românesc, incorporat şi menţinut prin forţă şi silnicie între frontierele anacronicei Austro-Ungarii, trebuia să întregească patria celor de acelaşi neam – România

După intrarea României în război, vârfurile conducătoare ale Partidului Naţional Român îndemnau poporul din Transilvania să sprijine războiul purtat de Austro-Ungaria.

Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie, din Rusia, marchează un moment de cotitură în mersul războiului iar în situaţia sa politică generală se produc importante schimbări. Sub influenţa Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, în Austria, Ungaria şi Transilvania se desfăşoară puternice mişcări de mase, care slăbeau inevitabil poziţiile burgheziei şi a moşierimii aflate la putere.

Sub imboldul Marii Revoluţii din Octombrie în Austro-Ungaria au loc puternice demonstraţii pentru pace organizate de proletariat. În Transilvania au loc puternice greve muncitoreşti. Un factor determinant în destrămarea monarhiei austro-ungare, la 11 noiembrie 1918, a avut loc capitularea Germaniei, alungarea Keizerului şi semnarea armistiţiului de la Compiègne.

Începând cu lunile august-septembrie 1918, în rândurile burgheziei şi moşierimii române a început să se statornicească părerea că soarta Transilvaniei va fi decisă de Antantă. În aşteptarea deciziei Antantei, Partidul Naţional Român revendică imediata autonomie a Transilvaniei, fără a exprima hotărârea sau dorinţa de despărţire a Transilvaniei de Austro- Ungaria.

La 29 octombrie 1918, din iniţiativa fruntaşilor social democraţi români, ia fiinţă la Budapesta Consiliul Naţional Român. La început, compus din 6 reprezentanţi ai social democraţiei române şi 6 reprezentanţi ai Partidului Naţional Român, Consiliul Naţional îşi modifică peste câteva zile componenţa în favoarea reprezentanţilor P.N.R, mutându-şi sediul la Arad. Paralel cu înfiinţarea Consiliului Naţional Român central încep să se înfiinţeze comisii naţionale române judeţene sau chiar comunale. Consiliile naţionale au constituit forma politică prin care burghezia a căutat să subordoneze acţiunea revoluţionară de eliberare socială şi naţională a maselor populare intereselor ei de clasă.

Începând cu 12 octombrie 1918 Consiliul Naţional Român n-a mai acceptat să se supună autorităţii guvernului Karolyi. El s-a declarat organ de conducere a luptei pentru drepturile naţionale ale românilor şi a cerut autorităţilor maghiare să-l recunoască ca organ suprem de conducere în toate teritoriile locuite în majoritate de români. La 15 noiembrie, Consiliul Naţional Român Central dă o proclamaţie cu privire la alegerea delegaţilor pentru adunarea naţională, care urma să hotărască asupra viitorului Transilvaniei.

Sub influenţa puternicei mişcări revoluţionare, Vasile Gorbiş şi social democratul Ion Mihuţiu, sprijiniţi şi de alţii, au reuşit să determine Consiliul Naţional ca, pe lângă Adunarea Naţională a Deputaţilor aleşi pe circumscripţii, să convoace, la aceeaşi data – 1 decembrie 1918 – o mare adunare populară, la care să participe un număr de circa 10.000 de oameni din toate părţile Ardealului, Banatului, Crişanei şi Maramureşului, în special ţărani şi muncitori.

Lupta seculară a poporului român pentru deplina sa unitate statală a fost încununată de succes deplin la 1 decembrie 1918, când la Alba-Iulia aproximativ 15.000 de oameni – au declarat cu entuziasm unirea românilor de peste munţi şi a "tuturor teritoriilor locuite de dânşii în România".

Marea unire din 1918 a dobândit consacrarea internaţională prin sistemul tratatelor de pace care a pus capăt formal primului război mondial. La 4 iunie 1920 reprezentanţii Ungariei au semnat la Trianon tratatul de pace care a validat hotărârea de unire a românilor transilvăneni cu România. Anterior, la 10 decembrie 1919, tratatul de pace cu Austria, semnat la Saint Germain sur Lay, a recunoscut unirea Bucovinei cu România. La 28 octom-

brie 1920 a fost semnat la Paris, de reprezentanți ai Marii Britanii, Franței, Italiei și Japoniei, pe de o parte și ai României pe de altă parte, tratatul prin care se recunoștea suveranitatea statului român asupra teritoriului dintre Prut, Nistru și Marea Neagră.

Realizarea Marii Uniri, deziderat istoric vital al poporului român a fost rodul luptei maselor largi populare, a muncitorimii, țărănimii, intelectualității, a cercurilor înaintate ale burgheziei, a principalelor clase și pături ale societății, asupra întregului popor, a întregii națiuni.

Istoria demonstrează că formarea statului român unitar nu a fost rezultatul unui eveniment întâmplător, de conjunctură, al înțelegerilor intervenite la masa tratativelor; tratatul de pace n-a făcut decât să consfințească o situație de fapt, creată de lupta maselor populare.

Unirea Transilvaniei cu România a constituit înfăptuirea firească a năzuinței seculare de unitate a poporului român, a visului pentru care au luptat și s-au jertfit nenumărate generații de înaintași, împlinirea unei necesități obiective a însăși dezvoltării istorice.

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL III

CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA POLITICA PASIVISTĂ ȘI ACTIVISTĂ

3.1. Pasivismul politic

După încheierea pactului dualist, lupta românilor din Transilvania şi Banat pentru păstrarea limitei lor naționale în fața pericolului tot mai accentuat de deznaționalizare forțată, pentru dobândirea autonomiei teritoriale a Transilvaniei şi a egalității în drepturi a românilor cu celelalte naționalități a găsit în burghezia română în formare un sprijin şi un element conducător.

În fruntea acestei lupte s-au situat fruntaşii mişcării româneşti, continuatori ai luptei şi ideilor exprimate la 1848 pe Câmpia Blajului, care au afirmat punctul de vedere al maselor româneşti.

Căile concrete de luptă ale burgheziei pentru atingerea obiectivelor au îmbrăcat forme diferite atât în Transilvania cât şi în Banat. Aceste forme de luptă au izvorât din analiza situației reale din Banat şi din Transilvania, ele reflectându-se în programele politice elaborate şi în pozițiile adoptate de diverşii conducători ai partidelor naționale din Banat şi Transilvania.

Astfel, fruntaşii mişcării naționale româneşti din Banat, în frunte cu Al. Mocioni au promovat calea luptei parlamentare, a unei poziții active față de problemele politice ale statului, iar conducătorii mişcării naționale române din Transilvania, în frunte cu Ilie Macelariu, au adoptată o atitudine opozițională, pasivistă față de luptele electorate şi, în general, față de întreaga viață politică din Ungaria.

Activismul şi pasivismul preconizat şi promovat de cele două grupări politice îşi găsea motivarea în însăşi explicațiile date de contemporani evenimentelor. Astfel, românii din Banat şi părțile ungurene fuseseră despărțiți de aproape un secol de frații lor din Transilvania şi înglobați la Ungaria, având reprezentanți proprii în Dieta de la Pesta. Decenii de-a rândul, deputații bănățeni şi ungureni luaseră parte la lucrările acestei diete şi noua situație creată prin dualism nu aducea nici o noutate sau schimbare pentru ei din acest punct de vedere. În afară de aceasta, populația românească din Banat, Crişana şi Maramureş beneficia într-o oarecare măsură de cuceririle revoluției din 1848 şi în mod deosebit de legea privitoare la desființarea iobăgiei.

Totodată, în ce privește viața politică propriu-zisă un număr mult mai mare de locuitori comparativ cu Transilvania puteau lua parte la alegeri, deoarece censul electoral era mai scăzut față de Transilvania.

De aceea programul politic al Partidului Național al Românilor din Banat și Ungaria, ale cărui baze au fost puse în Conferința de la Timișoara din 26 ianuarie 1869 preconiza pe planul luptei naționale, pe lângă combaterea alipirii Transilvaniei la Ungaria, menținerea contra proiectului de lege privitoare la naționalități, prezența dietei în 1868, solidaritatea cu acțiunile celorlalte partide naționale și participarea la viața politică, la campaniile electorate și dezbaterile parlamentare.

Transilvaniei propriu-zise, sau fostului "mare principat" i se răpise definitiv autonomia în decembrie 1868. Până la această dată principatul avusese dieta sa proprie, legile sale și se bucurase în cadrul imperiului de autonomie administrativ teritorială. Răpirea autonomiei avea consecințe dintre cele mai dureroase pentru românii din Transilvania nu numai din punctul de vedere al vieții politice de sine stătătoare, ci acest act afecta în mod nefast toate domeniile de activitate.

Pornind de la aceste considerente, o parte a conducătorilor mișcării naționale a românilor din Transilvania au adoptat tactica pasivității politice, care avea semnificația nu numai a unei opoziții față de noile orânduieli, dar însemna în primul rând nerecunoașterea încorporării Transilvaniei la Ungaria, manifestarea protestului față de desființarea autonomiei teritoriale a principatului.

Între 23-24 februarie, la Miercurea Sibiului, 400 de delegați din întreaga Transilvanie iau parte la o Conferință națională în cadrul căreia se pun bazele Partidului Național al Românilor din Transilvania în frunte cu Ilie Macelariu. Cu majoritate de voturi Conferința a adoptat ca linie directoare a programului partidului tactica pasivismului politic.

În timpul acestei Conferințe însă, au fost exprimate de către unii delegați, în frunte cu mitropolitul Andrei Șaguna și opinii potrivit cărora activismul parlamentar ar constitui tactica cea mai potrivită. Printr-o astfel de tactică, adepții ei se situau pe, poziții de recunoaștere a răpirii autonomiei Transilvaniei și anexării ei la Ungaria.

În conferințele naționale ale partidului care au avut loc în 1872, 1875 și 1878 tactica abținerii de la alegeri a fost din nou confirmată. Deosebirile de păreri cu privire la "activism" și "pasivism" au continuat să dăinuie. Ele au căpătat uneori forme ascuțite de dezbatere mai mult sau mai puțin publice.

Pasivismul a slăbit legăturile Partidului Național din Transilvania cu masele populare, oglindind în acest fel desprinderea progresivă a burgheziei

române din Transilvania de idealurile revoluționare de la 1848 de interesele maselor țărănești. Singura linie justă pentru burghezia română din Transilvania în lupta ei politică de după 1867 ar fi fost linia revoluționar democratică, ce ar fi comportat revendicarea explicită a dreptului națiunii române la autodeterminare, mergând până la separarea de stat.

În urma conferinței de la Miercurea este trimisă comisarului guvernamental pentru Transilvania, contele Emanuel Péchy, notificarea constituirii Partidului Național Român. Acesta răspunde la 22 martie 1869 prin dizolvarea partidului, motivând că în temeiul legii naționalităților în Ungaria nu există decât o singură națiune – cea maghiară. În consecință, nici o naționalitate nu avea dreptul de a se constitui legal într-un partid "național". Activitatea politică era deschisă cetățenilor de diferite naționalități în cadrul partidelor existente. Pe plan politic ele nu puteau organiza decât conferințe electorate în perioada premergătoare alegerilor.

Datorită acestei interpretări a legii, partidul național din Transilvania a avut tot timpul o existență semilegală, consfătuirile conducerii sale se retranşau sub forma conferințelor electorate, ai căror participanți nu se intitulau mandatari ai unor organizații locale ale partidului, ci delegați ai cercurilor electorate, fără o desinență politică determinată.

Un grup al conducătorilor "pasiviști" în frunte cu Ilie Macelariu şi Ioan Rațiu s-au întrunit într-o conferință restrânsă la Turda, în ianuarie 1870. Ei au adoptat un program de activitate, în afara vieții parlamentare ce prevedea printre altele punctul tradițional al trimiterii de delegații la împărat spre a obține o schimbare a situației politice.

După conferința de la Miercurea (lângă Sibiu), Partidul Național din Transilvania este supus unei perioade de frământări. La conferința reprezentanților cercurilor electorate, ținută la Sibiu în 1872, s-a propus reintrarea în activitate, argumentată printr-un vast memoriu, întocmit de juristul Ioan Puscariu.

Nemulțumiți de rezultatele conferinței de la Sibiu, pasiviștii – Macelariu, Rațiu, Barițiu – s-au întrunit separat la Alba Iulia. Ei au decis să accepte a candida la alegeri, dar cei aleşi să refuze de a-şi ocupa locul în parlament.

La 3 iulie 1872, cu ocazia unei încercări de împăcare făcută de ministrul Menyhért Lonyoi, câțiva fruntaşi ai românilor, întruniți într-o consfătuire cu caracter privat, la Blaj, redactează un memoriu în care repetau revendicările deja cunoscute din programul Partidului Național din Transilvania. Memoriul nu a fost luat în considerare de guvernul burghezo-moşieresc maghiar.

Drept consecință a acestor fapte, la conferința de la Sibiu din 1875 s-a impus opinia pasiviștilor "radicali ", în frunte cu Ioan Micu Moldovan, care susțineau abținerea completă de la alegeri. Această tactică a fost confirmată de conferința ulterioară ținută tot la Sibiu, în 1878.

În vremea guvernării lui Kalman Tisza și a guvernelor de după 1890 politica de asuprire națională s-a întărit. Ca urmare apare ideea unificării partidelor politice constituite în 1869. Conferința de constituire a Partidului Național Român din Ardeal, Banat și Ungaria ca partid unitar, a avut loc la Sibiu, între 12-14 mai 1881.

Apogeul orientării pasiviste s-a concretizat între 1881-1895 în mișcarea memorandistă, ce a exprimat, de fapt, punctul de vedere, al tuturor românilor pe fondul unei uriașe efervescențe revoluționare.

Promotorii pasivismului justificau tactica lor prin nerecunoașterea dualismului și a alipirii Transilvaniei la Ungaria. Ei protestau în această formă și împotriva legii electorate și a corupției curente cu ocazia alegerilor.

În aparență, pasivismul marca o atitudine de opoziție față de regimul moșieresc burghez maghiar opoziție "pasia" după cum îl arată și numele doar în câteva împrejurări acest curent a marcat o conduită protestatară destul de vagă și limitată.

În mod obiectiv, însă el însemna o canalizare a speranțelor realizării programului politic al burgheziei române spre Curtea de la Viena.

Pasiviștii combăteau dualismul, militând pentru stările de lucruri anterioare anului 1867 – "regimul liberal". Și ei, susțineau în fond, integritatea monarhiei habsburgice, dar într-o altă formulă politică decât cea dualistă.

Majoritatea elementelor conducătoare ale burgheziei și ale Partidului Național nu s-au putut smulge de pe linia politicii pro-habsburgice, pe care alunecaseră încă din 1848-1849.

Pasivitatea politică adoptată de burghezia română era contrabalansată într-o oarecare măsură printr-un efort pe tărâm cultural. Activitatea culturală reprezintă forma principală de legătură, între intelectualii din Transilvania și cei din România, fiind totodată o modalitate de răspândire în masele țărănești a anumitor convingeri politice a unui spirit național.

Tactica "pasivismului" nu trebuie confundată cu pasivitatea politică deoarece reprezintă de fapt, oricât de paradoxal ar apare la prima vedere, poziția aripei radicale a mișcării naționale, fiind mai apropiată de spiritul programului național pașoptist decât poziția activistă.

Concepția pasivistă reprezenta un adevărat program militant, de respingere a dualismului, de respingere a includerii samavolnice a Transilvaniei într-un corp politic străin și eterogen, de boicotare și obstrucționare a

vieții politice a vechii Ungarii, fără a se sconta însă pe dereglări de amploare ale unui mecanism politic mult erodat dar încă în stare de funcționare.

Protestul general al românilor împotriva dualismului și a "uniunii" a creat una din premisele care au permis în 1918 când dualismul s-a prăbușit definitiv și Ungaria s-a despărțit de Austria ca și Transilvania împreună cu celelalte provincii românești, să se rupă de vechea Ungarie și să se unească cu patria mamă, prin exercitarea deplină a dreptului de autodeterminare națională. Puternicul protest amintit a avut, astfel și o semnificație internațională, justificând istoricește timp de cinci decenii lupta victorioasă pentru unirea Transilvaniei cu România.

Exponenții cei mai de seamă ai pasivismului arătau că a participa la lucrările Dietei din Pesta înseamnă a recunoaște "uniunea"; în consecință românii nu vor alege deputați pentru dieta pestană, dorind o nouă lege electorală și alegeri pentru o nouă dietă a Transilvaniei de felul celei de la Sibiu din 1863-1864, care a prilejuit temporar manifestarea elocventă a ponderii politice a românilor.

Desfășurarea evenimentelor a reliefat ascendentul general al curentului pasivist, adoptat în cele din urmă și de mase, ceea ce poate fi considerat de asemenea ca marcând o etapă în slăbirea mitului "drăgutului de împărat", în eliberarea conștiințelor de povara speranței iluzorii în curtea vieneză ; eliberarea definitivă se va produce în anii memorandumului, când frământările social politice vor lua forme cvasirevoluționare.

Preocuparea regimului asupritor de a contracara efectele tacticii pasiviste, ce erau susceptibile să provoace o serioasă criză politică sau chiar o ruptură, dovedește indirect, că acestei tactici nu-i lipsea un însemnat procent realist în evaluarea dispozitivului politic al epocii. Regimul ungar nu putea reuși însă să atragă pe români la o viață politică atât de organic ostilă lor, nu putea încropi nici măcar acea falsă fațadă pentru străinătate, atât timp cât opera cu legi anacronice și practici abuzive. Regimul naționalităților și contradicțiile generate de acesta se înăsprea ireversibil, prevestind o crescândă radicalizare a luptelor politice mai ales după venirea la guvern a bătrânului Tisza; de la critica vehementă îndreptată inițial împotriva legii naționalităților, se ajunge la critica abuzurilor și nerespectării legii amintite.

Pasivitatea a reprezentat timp de aproape patru decenii protestul permanent al poporului român față de dualism și față de încorporarea Transilvaniei la Ungaria, menținând astfel la ordinea zilei problema unității naționale a românilor și a independenței lor. Prin ea s-au cultivat și continuat – în limitele legalității – tradițiile eroice ale revoluției din 1848 precum și, programul național enunțat pe Câmpia Libertății. Pasivității i se datoresc

şi marile acţiuni din anii 1868, 1881 şi 1892 – Pronunciamentul de la Blaj, Memorialul din 1882 şi Memorandumul din 1892 – care prin amploarea şi consecinţele lor au atras atenţia şi simpatia cercurilor şi presei politice europene asupra aspiraţiilor politice ale românilor, pregătindu-se astfel calea spre lichidarea monarhiei austro-ungare.

3.2. Activismul politic

Românii din Banat şi părţile ungurene au adoptat o altă cale politică, de luptă pentru păstrarea fiinţei lor naţionale în faţa pericolului tot mai accentuat de deznaţionalizare forţată, pentru dobândirea autonomiei teritoriale a Transilvaniei şi a egalităţii în drepturi a românilor cu celelalte naţionalităţi, decât românii din Transilvania. Astfel, fruntaşii mişcării naţionale româneşti din Banat, în frunte cu Al. Macioni, au promovat calea luptei parlamentare, a unei poziţii active faţă de problemele politice ale statului.

În conferinţa de la Timişoara din 26 ianuarie 1869 se constituie Partidul Naţional al Românilor din Banat şi Ungaria, în frunte cu Al. Mocioni. Programul politic al acestui partid preconiza pe planul luptei naţionale, pe lângă combaterea alipirii Transilvaniei la Ungaria, susţinerea contraproiectului de lege privitoare la naţionalităţi, prezentat dietei în 1868, solidaritatea cu alte partide naţionale şi participarea la viaţa politică, la campaniile electorate şi dezbaterile parlamentare.

Principiul egalei îndreptăţiri a naţionalităţilor a stat la baza activităţii politice a "conferinţei", care s-a constituit ca grup de opoziţie faţă de guvernul de la Budapesta. Parlamentul şi-a încheiat lucrările la 16 aprilie 1872. În aceeaşi perioadă Antoniu Mocioni a convocat la Arad o adunare "a tuturor românilor care se interesează de cauza naţională şi de modurile şi mijloacele sprijinirii şi înaintării ei".

Lucrările s-au desfăşurat la 9 mai 1872 şi la ele au participat peste 300 de intelectuali din Banat, Crişana şi Maramureş. Dezbaterile au fost conduse de I. Popovici-Desseanu. Adunarea a definitivat programul de acţiune al Partidului Naţional, care considera că principala sa chemare este să "lucre cu toate mijloacele legale şi loiale spre aceea, ca în cât mai multe cercuri să se aleagă membrii pronunţaţi şi rezoluţii de a-i partidei noastre".

Iosif Hadoş a propus în cursul dezbaterilor ca termenul "partida noastră" să fie înlocuit cu noţiunea mai clară şi mai semnificativă "partida naţională română".

Coordonatele politice fundamentale stabilite de adunare înaintea alegerilor din 1872 erau: solidaritatea cu naționalitățile din imperiu care promovau lupta de emancipare națională; "egală îndreptățire națională", extinderea dreptului de a alege "în conformitate cu cerințele democratice ale adevăratelor sisteme reprezentative," promovarea învățământului popular și înlăturarea din legislația școlară a dispozițiilor care împiedicau dezvoltarea școlilor populare și reforme materiale și culturale menite să contribuie la dezvoltarea statului "în spiritul democrației și liberalismului". În program se fac referiri și la proiectata conferință a românilor din Transilvania, afirmând identitatea lor de interese.

La 9 mai 1872, s-au luat și decizii referitoare la organizarea activității partidului și la campania electorală. Activitatea politică desfășurată în această direcție era condusă de un comitet general. În subordinea sa erau comitetele naționale din comitate, care asigurau îndrumarea comitetelor din cercuri. Alegerile din 1872 au demonstrat încă o dată manevrele guvernului "croiesc" pentru a împiedica intrarea în dietă a unui număr mai mare de deputați aparținând naționalităților.

În noua legislatură, numărul deputaților români a scăzut de la 25 la 20. în dietă, în legislatura 1872-1875 erau prezenți Al. Mocioni, D. Bonciu, S. Borlea, Antoniu Mocioni, Mircea V. Stănescu, Iosif Hadoș, Partenie Cosma.

În condițiile intensificării procesului de asuprire a românilor din imperiu, conferința națională ținută la Sibiu în 23 mai 1875 a hotărât "absoluta pasivitate față cu alegerile pentru dieta din Budapesta ".

Stabilirea strategiei politice fundamentale a constituit obiectul unor vii dezbateri ale conferinței electorate ținută la Sibiu în 20 iulie 1878. Alternativa activitate sau pasivitate politică a dominat dezbaterile. Conferința a hotărât continuarea politicii de pasivitate față de alegerile parlamentare și a făcut apel la spiritul de solidaritate în timpul campaniei electorale.

Lupta forțelor naționale din Transilvania nu se putea desfășura plenar din cauza divizării organizatorice în care se afla. Organizarea unitară pe baza principiului solidarității devenise o necesitate în strategia luptei pentru apărarea drepturilor firești ale românilor.

Ideea organizării unitare a forțelor naționale a fost dezbătută de un grup de fruntaș transilvăneni – I. Bologa, G. Barițiu, Partenie Cosma, Visarion Cosma, G. Pop de Băseşti și Ioan Rațiu – întrunită la 9 august 1880 la Turda în casa lui Ioan Rațiu, cu prilejul Adunării Generale a Astrei.

G. Barițiu și P. Cosma au invitat la Sibiu la o consfătuire restrânsă un număr de 29 de reprezentanți și cercurile electorate din Transilvania. S-au prezentat 22 și în zilele de 16-18 octombrie 1880 au hotărât să aleagă un

comitet compus din 7 membrii – V. Babeş, G. Bariţiu, P. Cosma, N. Popea, G. Pop de Băseşti, I. Raţiu şi V. Roman – care să elaboreze un program de acţiune în timpul alegerilor şi să convoace o adunare căreia să-i supună programul spre aprobare.

Conferinţa de constituire a Partidului Naţional Român din Ardeal, Banat şi Ungar, ca partid naţional unitar, a avut loc la Sibiu, la 1/13 mai 1881.

Calea tactică recomandată a rămas în continuare cea pasivistă, lăsându-se însă şi posibilitatea de manifestare pe mai departe şi a activismului, acolo unde el mai putea avea un teren cât de cât propice de afirmare. Politica de rezistenţă pasivă a continuat până în anul 1903, când viaţa politică din Transilvania a luat un nou curs.

Noul curs al vieţii politice a românilor din Transilvania pe calea ce ne duce la Unirea cu ţara a fost inaugurat prin intrarea în Parlamentul de la Budapesta a primului deputat român, care punea astfel capăt parinismului politic; acesta a fost Aurel Vlad ales în 1903 ca deputat la Dobra (Hunedoara), într-o atmosferă de energică luptă electorală şi afirmare a solidarităţi naţionale, a rolului maselor populare ţărăneşti.

Conferinţa naţională de la Sibiu, întrunită la 10 ianuarie 1905, avea la temeliile hotărârilor ce le va adopta o întreagă pregătire istorică, politică şi ideologică, dominată de preocuparea aflării unor noi modalităţi de acţiune.

Cea mai importantă decizie, prin care această conferinţă naţională reprezintă un moment de cotitură în lupta politică-naţională a românilor transilvăneni, era aceea referitoare la adoptarea tacticii "noului activism şi a noului program care crea recunoaşterea individualităţii politice a românilor, garantarea individualităţii lor etnice, aplicarea legii naţionalităţilor prin asigurarea dreptului de folosire a limbii române în administraţie, justiţie, învăţământ şi armată, combaterea tuturor tendinţelor de maghiarizare, autonomia confesiunilor, comunelor şi comitatelor, alegerea funcţionarilor din rândul populaţiei locale, corespunzător structurii şi proporţiei etnice a populaţiei, votul universal, asigurarea dreptului de întrunire şi asociere, a libertăţii presei, împroprietărirea ţăranilor, ocrotirea muncitorilor, măsuri de asigurări sociale.

"Tribuna" înregistrează reluarea activismului ca pe un succes al Partidului Naţional Român.

După alegerile din 1905 deputaţii orădeni – I. Suciu, St. Cicio-Pop şi I. Rusu-Şirianu au introdus în activitatea lor practică întâlnirilor din cerc.

Parlamentul ales în 1905 a fost dizolvat la 15 februarie 1906. Noile alegeri au fost programate pentru 29 aprilie şi 8 mai 1906. Campania electorală a devenit mai vie. Ziarul "Budapesti Hirlap" recunoştea creşterea

politicii activiste în comitatul Aradului, care a eclipsat prin devotamentul alegătorilor români pentru cauza națională, campania electorală dusă de partidele ungare. Alegătorii români au sprijinit campania candidaților naționali.

La 10 aprilie 1906 Comitetul electoral executiv al P.N.R. a dat publicității apelul său către alegători, informându-i că partidul "stă neclintit pe temeiul programului sau politic şi pe baza acestui program intrăm în lupta electorală".

În timpul luptelor electorale deosebit de intense ce s-au declanşat după adoptarea tacticii "noului activism", românii din monarhia dualistă îşi afirmau adesea idealul național politic integral prin arborarea culorilor drapelului românesc sau chiar prin scandarea ostentativă a lozincii "Trăiască România". Bilanțul istoric al "noului activism" a rămas în cele din urmă şi el negativ, din aceleaşi cauze esențiale care reliefaseră, la timpul lor, ineficiența pasivismului. Pentru înțelegerea evoluției spre unitatea politică românească deplină a mişcării naționale, examinarea acesteia prin prisma istoricului "noului activism" este insuficientă cu toate speranțele inițiale. Aceasta dovedea încă odată că deosebirile dintre pasivism şi activism nu erau de principiu, ci de apreciere asupra oportunității tacticii, căilor şi metodelor de urmat.

Rezultatele obținute prin adoptarea tacticii "noului activism" au fost limitate şi temporare, deoarece, după frumoasele succese inițiale, spre sfârşitul primului deceniu al secolului al XX-lea, asuprirea națională se întețeşte din nou, barând accesul românilor la viața politică a "statului plural", această perioadă coincide cu adoptarea faimoasei "lex Apponyi", care urmărea deznaționalizarea prin şcoală (1907), precum şi alte măsuri asemănătoare. Treptat, până la izbucnirea primului război mondial, situația s-a agravat tot mai mult, numărul deputaților români transilvăneni a scăzut, iar în timpul războiului cei câțiva deputați români care se aflau în parlament, nu mai putea întreprinde acolo aproape nimic.

Activitatea culturală a reprezentat un suport important al luptelor politice. Astra ajunsese la începutul secolului al XX-lea să-şi desfăşoare activitatea în mod organizat în peste 3.200 de comune, prin mii de conferințe, numeroase publicații şi alte forme de afirmare a idealului național. Exponenții politici ai națiunii române din Transilvania erau totodată şi conducătorii acțiunilor culturale.

În 1905 a fost organizată aniversarea a 1800 de ani de la venirea românilor în Dacia sub semnul unității naționale. Momentul de apogeu al manifestărilor cultural-naționale l-au constituit marile manifestări de la

Bucureşti, din mai 1906, la care au participat mii de intelectuali şi ţărani din Transilvania, Banat şi Bucovina alături de sutele de mii de români din ţara liberă care au putut manifesta deschis, într-o mare însufleţire generală, dorinţa de realizare deplină a idealului naţional, a "visului neîmplinit", exprimat cu atâta măiestrie de "poetul pătimirii" româneşti, Octavian Goga. Serbările de la Bucureşti, din 1906, au fost urmărite cu deosebită îngrijorare, iar ecourile lor au pătruns până în Parlamentul de la Budapesta, unde unii deputaţi, în frunte cu Bethlem Istvan, protestau cu furie împotriva noilor şi eclatantelor manifestări ale "daco-românismului". Serbările din 1906 de la Bucureşti au stimulat într-o măsură importantă lupta de eliberare naţională, au oferit o microimagine a României Mari. Deputaţii români din Parlamentul de la Budapesta rostesc discursuri din ce în ce mai curajoase, nu numai de demascare a asupririi naţionale, de protest contra abuzurilor şi samavolniciilor, ci şi de afirmare a unor coordonate ce vor preciza ireversibil direcţia dezvoltării mişcării naţionale: "există oameni politici şi o generaţie care va crea viitoarea Românie" – Al. Vaida.

Învăţămintele istoriei rămâneau un îndreptar sigur pentru mişcarea de eliberare naţională a românilor transilvăneni. Sărbătorirea semicentenarului Unirii Principatelor a oferit unul dintre prilejurile elocvente în acest sens. Presa românească din Transilvania declară deschis că întreaga naţiune doreşte "alte uniri ce mai sunt de îndeplinit în sânul poporului român" (Tribuna).

Activiştii, la fel ca şi pasiviştii, şi-au adus partea lor de contribuţie în toate acţiunile cu caracter publicistic, Cultural şi economic ale timpului.

Cu toate stăruinţele exponenţilor săi, nici mişcarea activistă nu a putut dobândi succesele politice aşteptate, ea izbindu-se, ca şi mişcarea parinistă, de aceleaşi dificultăţi care nu se puteau înlătura prin mijloace legale precizate de ambele tabere, ci numai printr-un concurs de împrejurări interne şi externe în care "forţa brutală" care îl înspăimânta pe Bariţiu la 1869, să poată fi distrusă fără posibilitate de ripostă.

Este ceea ce se va întâmpla în 1918, dar ceea ce în momentul proclamării dualismului nu puteau prevedea – cu privire la timp – nici pasiviştii şi nici activiştii. În lupta împotriva sistemului dualist, bazat pe oprimare naţională, socială şi culturală a tuturor popoarelor din imperiul habsburgic, n-au contat de altfel acţiunile întreprinse de anumite personalităţi şi grupări şi nici trecătoarele insuccese, ci principiile care au călăuzit-o, puterea lor de mobilizare şi de rezistenţă în conştiinţa publică, poziţia morală a întregii societăţi româneşti.

Lupta pentru susţinerea acestor principii a creat o adevărată psihoză românească, o viguroasă conştiinţă populară, hrănită şi stimulată necontenit

de presa patriotică, de activitatea instituțiilor și societăților culturale, artistice și economice și care ca expresie națională, va depăși orientările și atitudinile individuale, în locul oricăror fruntași, oricât de strălucit ar fi fost prestigiul lor personal, ridicându-se și impunându-se marea și nebiruita colectivitate a poporului român, a maselor sale de țărani, muncitori și intelectuali.

Pornită la drum în 1848 și fascinate de hotărârile luate pe Câmpia Libertății, aceste mase, statornice în credințele și în programul lor revoluționar, știau că drumul pe care apucaseră nu mai putea cunoaște întoarcere și că steagul justificatelor lor revendicări sociale și naționale nu puteau merge decât înainte.

Concluzii

Transilvania este țara prin excelență a strămoșilor poporului român, dacii, care și-au avut, între hotarele ei, centrul puterii lor și capitala statului lor în epoca războaielor cu romanii. Este apoi parte esențială a provinciei romane Dacia, care de asemenea și-a avut capitala, precum și sediul celor două legiuni. Locuită necontenit în cursul perioadei prefeudale de urmașii daco-romanilor, Transilvania este patria primului voievod român atestat de izvoarele istorice, voievod care opusese rezistență armatelor năvălitorilor unguri. Aici amintesc documentele medievale pentru întâia dată "țara românilor". Întocmai după cum, din cuprinsul ei, iau naștere marile râuri care străbat spațiul Carpato-Dunărean, tot așa, necontenit de-a lungul secolelor, din ea se revarsă preaplinul populației românești, trecând munții spre miazăzi, spre răsărit și spre miazănoapte.

Pusă în valoare de munca stăruitoare, bimilenară a poporului nostru, Transilvania este pământ tipic românesc. Românii sunt primii locuitori pe care îi amintește istoria în Transilvania, locuitori autohtoni, fii ai pământului ei; românii formează majoritatea covârșitoare a populației Transilvaniei, alături de ei trăind aici și un număr de unguri, secui, sași și șvabi. Prin munca lor necontenită, îndârjită, locuitorii Transilvaniei au făcut să rodească pământul, scoțându-i la lumină bogăția. De mii de ani semănăm și secerăm, creștem turme de vite, săpăm vițe de vie, facem iazuri și scoatem din adâncul pământului sare, aur și păcură.

Pe temeiul tuturor acestor fapte, este normal, deci ca unitate firească, de nezdruncinat, a Transilvaniei cu întregul pământ românesc sa-și fi căpătat o consacrare internațională, respectată, mai întâi prin Tratatul de Pace de la Trianon (1920), apoi prin acela de la Paris (1947).

I. BIBLIOGRAFIE

a). Materiale de arhivă:

1. Arhivele Statului Bucureşti, fond Cercetări de istorie veche
2. Arhivele Statului Craiova, fond Cercetări de istorie veche

b). Documente publicate şi lucrări cu caracter general:

Arion Dinu, Constantin – Caractere juridice şi sociale ale proprietăţii rurale în voievodatele româneşti în volumul "In amintirea lui C. Giurăscu", Bucureşti, 1944.

Cazacu Aculin – Vechile organizări romaneşti. O ipoteză asupra originilor, Bucureşti, 1947.

Dimiu R. – Judecători şi judecaţi de altă dată, Bucureşti, 1926.

Stahl Henri – Contribuţii la studiul statelor devălmaşe româneşti, Bucureşti, 1958.

Fotino George – Pagini din istoria dreptului românesc, Bucureşti, 1972.

Giurescu Constantin – Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până la întemeierea statelor româneşti, Bucureşti, 1974.

Protase Dumitru – Observaţii asupra aşezărilor rurale din Dacia romană şi postromană până la venirea slavilor în Banatica, 1971.

Radovici Sebastian – Moşnenii şi răzeşii. Originea şi caracterele juridice ale proprietăţii, Bucureşti, 1909.

Sacerdorteanu A. – Consideraţiuni asupra istoriei românilor în Evul Mediu, Bucureşti, 1936.

Maria Comşa – Consideraţii cu privire la obştea sătească pe teritoriul României în sec.III-V în Muzeul Naţional, Bucureşti, 1976.

Zamfira Mihail – Aspecte din civilizaţia materială rurală românească în sec.XIV-XV pe baza cercetărilor etno-lingvistice în Revista de istorie, n. 9, 1986.

Herlea Alexandru – Studii de istorie a dreptului, Cluj, 1983.

Sotropa Alexandru – Districtul grăniceresc năsăudean, Cluj, 1975.

Grigoraş Nicolae – Instituţii feudale în Moldova, Bucureşti, 1971.

Hanga Vladimir – Istoria statului şi dreptului, Bucureşti, 1971.

Vereş A. – Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei, Ţării Româneşti, Bucureşti, 1929-1939.

c). Alte lucrări şi documente cu caracter general:

Cazacu Aculin – Vechile organizări româneşti. O ipoteză asupra originii lor, Bucureşti, 1947.

Dimiu R. – Judecători şi judecaţi de altă dată, Bucureşti, 1929.

Giurăscu Constantin – Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până la întemeierea statelor româneşti, Bucureşti, 1974.

Fotino George – Pagini din istoria dreptului românesc, Bucureşti, 1972.

II. BIBLIOGRAFIE

Dumitru V. Firoiu – Istoria statului şi dreptului românesc, Editura Didactică şi Pedagogică Bucureşti, 1976.

Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu – Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi; Editura Albatros, Bucureşti, 1975.

Gheorghe I. Brătianu – Tradiţia istorică despre întemeierea statelor româneşti; Editura Eminescu, Bucureşti, 1980.

Nicolae Stoicescu – Statul domnesc şi marii dregători din Ţara Românească şi Moldova secolele XIV-XVII; Editura Academiei, Bucureşti, 1968.

Constantin C. Giurăscu – Transilvania în istoria poporului român; Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967.

Ilie Ceauşescu – Transilvania, străvechi pământ românesc; Editura Militară, Bucureşti, 1988.

Ştefan Ştefănescu – Spre sinteza statală românească – spaţiul de la est de Carpaţi în secolele III-XIV; Imprimeria Coresi, Bucureşti, 1883.

Hadrian Daicoviciu, prof. univ. Pompiliu Teodor, prof. Ioan Cîmpeanu – Istoria antică şi medie a României; Editura Didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1989.

M. Berza, conf. univ. B. T. Campina, conf. univ. St. Pascu - Istoria României; Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1976.

III. BIBLIOGRAFIE

Berechet St. – Istoria dreptului românesc, Iaşi, 1834.

Cernea E. - Istoria statului şi dreptului roman, Bucureşti, 1978.

Ceterchi I. şi Luburici M. – Teoria generală a statului şi dreptului, Bucureşti, 1983.

Firoiu D. V. – Istoria statului şi dreptului românesc, Bucureşti 1978.

Fotino G. – Curs de istoria dreptului românesc, 1940-41.

Fotino G. – Pagini din istoria dreptului românesc, Bucureşti, 1970.

Georgescu Val. Al. – Preemțiunea în istoria dreptului românesc. Dreptul de protimisis în Moldova şi Țara Românească, Bucureşti, 1965.

Herlea AL. – Studii de istoria dreptului, Cluj-Napoca, 1983.

*** – Istoria dreptului românesc, sub red. I Ceterchi, vol. 1, Bucureşti, 1980.

*** – Istoria României sub red. A. Oțetea, R.P.R. vol. III, Bucureşti, 1964.

*** – Istoria poporului român sub red. acad. Andrei Oțetea, Bucurêşti 1970

Rădulescu R. – Pagini din istoria dreptului românesc, Bucureşti, 1972.

Constantinescu M., Daicoviciu C. – Istoria României, Bucureşti, 1977.

Giurescu C. C., Giurescu D. C. – Istoria romnilor din cele mai vechi timpuri până astăzi, Bucureşti, 1971.

Peretz I. – Curs de istoria dr. roman, 4 vol., Bucureşti, 1926-31.

Hanga Vl. – Crestomația pentru studiul statului şi dreptului, R.P.R., Bucureşti, 1965.

Hanga Vl. – Istoria statului şi dreptului, R.P.R., Bucureşti, 1958.

*** – Pravilniceasca Condică, ediție critică, Bucureşti, 1957.

*** – Legiuirea Caragea, ed. critica, Bucureşti, 1955.

*** – Manualul juridic al lui Andronache Donmici, ed. Critică, Bucureşti, 1959.

*** – Codul Calimach, ed. critică, Bucureşti, 1958.

Cernea E. Molcuț E. – Istoria statului şi dreptului românesc, Bucureşti, 1981.

*** – Sobornicescul Hrisov, ed. Critică, Bucureşti, 1958.

IV. BIBLIOGRAFIE

Paul Negulescu şi Grigore Alexandru – Regulamentele organice ale Valahiei şi Moldovei – vol. 1, Bucureşti, 1944.

Paul Negulescu – Studiul juridico-politic asupra Regulamentelor organice, Bucureşti, 1994.

C. C. Giurescu şi Dinu C. Giurescu – Istoria românilor, Ediția a 2-a, Editura Albatros, Bucureşti, 1975.

Anastasie Iordache – Principatele române în epoca modernă, vol. 1, Editura Albatros, Bucureşti, 1996.

Gh. Platon – De la constituirea națiunii la marea unire – Studii de istorie modernă – vol. 2, Editura Universității "Al. I. Cuza", Iaşi, 1998.

L. Pătrăşcanu – Un veac de frământări sociale 1821-1907, Bucureşti, 1969.

C. C. Giurescu – Contribuţii la studiul originilor şi dezvoltării burgheziei până la 1848 – Bucureşti, 1972.

V. Sotropa – Proiecte de constituţii, programele de reformă şi petiţiile de drepturi în secolul al XVIII-lea şi prima jumătate a secolului al XIX-lea, Bucureşti, 1976.

N. Iorga – Istoria poporului românesc – Bucureşti, 1985.

Istoria dreptului românesc (tratat), II, I, 1984.

V. Diculescu – Bresle, negustori şi meseriaşi în Ţara Românească (1830-1848), Bucureşti, 1973.

D. V. Firoiu – Istoria statului şi dreptului românesc – Bucureşti, 1976.

Istoria României – vol. 3, 1963, Editura Academiei R.S.R.

C. C. Giurescu – Istoria românilor din cele mai vechi timpuri şi până la moartea regelui Carol I – Ediţia a 3-a, Bucureşti.

Mihai T. Oroveanu – Istoria dreptului românesc şi evoluţia instituţiilor constituţionale – Bucureşti, Ed. Cerna, 1992.

A. D. Xenopol – Istoria românilor din Dacia Traiană – Ediţia a 3-a, Bucureşti, 1930, vol. II.

K. Marx – Însemnări despre români – manuscrise inedite – Bucureşti, Ed. Academiei, 1964.

N. Bălcescu – Opere, vol. I, Ed. Academiei, Bucureşti, 1953.

C. Brăiloiu – Legiunea Caragea. Colecţie de legi, ordonanţe şi decrete domneşti, 3 vol., Bucureşti, 1865-1867.

Paul Negulescu – Tratat de drept administrativ – vol. I, ediţia a 4-a, 1934.

Grigore Ureche – Letopiseţul Ţării Moldovei – Bucureşti, EPL, 1951.

Constantin Ciopraga – Personalitatea literaturii române – Editura Junimea, Iaşi, 1973.

V. BIBLIOGRAFIE

Emil Molcuţ – Istoria dreptului românesc; Casa de Editură şi Presă "Şansa" S.R.L., Bucureşti, 1992.

D. V. Firoiu – Istoria statului şi dreptului românesc; Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1976.

N. Adaniloaie, A. Iordache – Unitatea naţională a românilor în epoca modernă; Editura Academiei, Bucureşti, 1985.

Ilie Ceauşescu – Transilvania – străvechi pământ românesc; Editura Militară, Bucureşti, 1988.

V. Cheresteşiu, C. Bodea – Din istoria Transilvaniei", vol. II; Editura Republicii Populare Române, Bucureşti, 1963.

Milton G. Lehrer – Ardealul pământ românesc; Editura Vatra Românească, Cluj, 1991.

Vasile Netea – Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională; Editura Științifică, Bucureşti, 1974.

Vasile Papeanga – Ardealul – centru politic al luptei naționale din perioada dualismului; Editura Facla, Timişoara, 1978.

C. Giurescu – Transilvania în istoria poporului român; Editura Științifică, Bucureşti, 1967.

P. Constantinescu-Iaşi – Studii şi articole de istorie – XXIV

N. Adaniloaie – Societatea de Ştiințe Istorice din Republica Socialistă România, Bucureşti, 1973.

N. Adaniloaie, Gh. Smarandache – Studii şi articole de istorie – LX-LXI.

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CUPRINS

TITLUL I
OBŞTEA SĂTEASCĂ

Introducere **5**

Cap. I. Obştea că element de legătură între orânduirile anterioare şi feudalism **7**
1.1. Obştea în Dacia antică 7
1.2. Obştea în perioada migraţiilor 9
1.3. Obştea că instituţie comunitară 13

Cap. II. Structura socială şi caracterul teritorial al obştei **17**
2.1. Obştea gentilică şi obştea teritorială 17
2.2. Familia mare şi familia pereche 19
2.3. Organele de conducere ale obştei 20
2.4. Uniunile de obşti 23

Cap. III. Norme de conduită în cadrul obştei **25**
3.1. Norme privitoare la proprietate 25
3.2. Norme privitoare la relaţiile de muncă 27
3.3. Munca individuală 28
3.4. Norme privitoare la statutul persoanei 29

Cap. IV. Justiţia în obştile săteşti **32**
4.1. Obligaţiuni civile 33
4.2. Răspunderea penală 34
4.3. Procedura de judecată 35

Cap. V. Importanţa şi rolul obştei în formarea poporului român **37**
5.1. Conştiinţa originii daco-române argument al rezistenţei şi definirii identităţii populaţiei din Dacia 37
5.2. Obştea în evoluţia societăţii româneşti 38
5.3. Obştea temelia statului românesc 39
5.4. Conjuncturi politice şi aspecte demografice 43

5.5. Lumea rurală pe drumul adâncirii stratificării sociale 44

TITLUL II
FORMAREA STATELOR FEUDALE ROMÂNEŞTI

Cap. I. Aspecte generale 49
1.1. Premizele formării statelor feudale române 49
1.2. Conjunctura internațională favorabilă formării statelor feudale române 53

Cap. II. Formarea voievodatului Transilvania 55
2.1. Evoluția spre statul unic a voievodatelor românești 55
2.2. Cucerirea Transilvaniei de către regalitatea maghiară 56
2.3. Menținerea și afirmarea formelor autohtone de organizare 61

Cap. III. Formarea Țării Românești 65
3.1. Afirmarea primelor formațiuni politice autohtone 65
3.2. Unirea cnezatelor și voievodatelor într-un stat nou 67
3.3. Lupta pentru independență 69

Cap. IV. Formarea statului feudal Moldova 71
4.1. Existența unor comunități autohtone și organizarea unei mărci de apărare 71
4.2. Descălecarea lui Bogdan voievod și unificarea teritorială deplină 76

Cap. V. Formarea Dobrogei 81
5.1. Afirmarea existenței unor formațiuni prestatale încă din secolul al IX-lea 81
5.2. Centralizarea formațiunilor prestatale existente sub domniile lui Dobrotici și Ivanco 83
Însemnătatea întemeierii statelor feudale românești 85

TITLUL III
REGIMUL FANARIOT ÎN ȚĂRILE ROMÂNE

Introducere 86

Cap. I. Regimul fanariot în Țara Românească și Moldova 88
1.1. Caracteristicile regimului turco-fanariot 88

1.2. Instaurarea regimului turco-fanariot şi începutul reformelor (1711-1774) 91
1.3. Sfârşitul domniilor fanariote (1774-1821) 94

Cap. II. Activitatea legislativă în prima fază a regimului turco-fanariot (1711-1774) 98
2.1. Caracterizarea activităţii legislative în prima fază a regimului turco-fanariot. 98
2.2. Reformele lui Constantin Mavrocordat 98
2.3. Culegeri de drept fără caracter oficial 102
2.3.1. Nomocanonul lui Gheorghe din Trapezunt 102
2.3.2. Manualul de legi al lui Mihail Fotino 103

Cap. III. Activitatea legislativă în cea de-a doua fază a regimului turco-fanariot (1774-1821) 105
3.1. Caracterizarea activităţii legislative în cea de-a doua fază a regimului turco-fanariot 105
3.2. Codurile adoptate în cea de-a doua fată a regimului turco-fanariot 106
3.2.1. Pravilniceasca condică 106
3.2.2. Codul Calimach 111
3.2.3. Hrisovul pentru iothesie 115
3.2.4. Legiuirea Caragea 116
3.3. Legi cu caracter special 119
3.3.1. Sobornicescul hrisov 119
3.3.2. Ponturile sau Urbaniile 122
3.4. Culegeri de drept fără caracter oficial 123
3.4.1. Hexabiblul lui Armenopol 124
3.4.2. Pandectele lui Toma Carra 125
3.4.3. Manualul juridic al lui Andronache Donici 125

Cap. IV. Fizionomia principalelor instituţii juridice 128
a) Dreptul de proprietate 128
b) Fiscalitatea 129
c) Persoane 130
d) Familia, rudenia şi căsătoria 131
e) Obligaţiile 132
f) Succesiunea 135
g) Dreptul penal 137

h) Organizarea judecătorească 138
Importanță și semnificație 142

TITLUL IV
REGIMUL REGULAMENTELOR ORGANICE ÎN ȚĂRILE ROMÂNE

Cap. I. Introducere în studiul regulamentelor organice 145
1.1. Principatele române în relațiile internaționale în perioada regulamentelor organice (1830-1853) 145
1.2. Istoricul Regulamentelor Organice 149
1.3. Scopul urmărit de Rusia prin elaborarea regulamentelor organice 151
1.4. Caracterul aristocratic al regulamentelor organice 152

Cap. II. Principiul separației puterilor în cadrul regulamentelor organice 154
2.1. Puterea executivă. instituțiile politice stabilite prin regulamente. Domnia 154
2.2. Puterea legislativă. Obicinuita obștească adunare 157
2.3. Puterea judecătorească. Organizarea justiției sub regulament .. 158

Cap. III. Organizarea administrativă a Principatelor în timpul Regulamentelor Organice 162
3.1. Domnitorul – șeful puterii executive. Colaboratorii domnului . 162
3.2. Serviciile publice sub regulament - noțiuni generale. Permanentizarea funcțiilor publice 163
3.3. Unitățile teritoriale. Organizarea locală a orașelor târgurilor, și satelor 166
3.3.1. Unitățile teritoriale 166
3.3.2. Organizarea locală a orașelor și târgurilor. 167
3.3.3. Satele 169
3.3.4. Serviciul sanitar 169
3.3.5. Serviciul învățământului public 170

Cap. IV. Viața economică și socială, organizarea financiară și ordinea publică 171

BCU "GHEORGHE ASACHI" IAȘI LIBRARY

Viața economică și socială **171**
4.1.1. Viața economică 171
4.1.2. Viața socială 173
4.1.3. Organizarea financiară 176
4.1.4. Controlul obștesc și ordinea publică 180
4.1.5. Ordinea publică 181

Cap. V. Instituțiile de drept **184**
5.1. Tendința de modernizare a dreptului 184
5.2. Apariția unor elemente de drept constituțional 185
5.3. Condiția persoanelor 185
5.3.1. Capacitatea de a avea drepturi. 185
5.3.2. Capacitatea de exercițiu 187
5.3.3. Persoanele juridice 188
5.3.4. Actele de stare civilă 189
5.4. Rudenia și familia 190
5.4.1. Rudenia 190
5.4.2. Familia 191
5.5. Regimul bunurilor
5.5.1. Dreptul la proprietate 192
5.5.2. Dreptul de protimisis și de retract. 193
5.3.3. Emfiteoza, superficia și dezvoltarea proprietății orășenești. 194
5.6. Obligații și contracte 196
5.6.1. Principalele categorii de contracte. 196
5.6.2. Probe și garanții. Stingerea obligațiilor 198
5.6.3. Obligațiile în cadrul sistemului cutumiar sătesc 198
5.7. Moștenirea 200
5.7.1. Moștenirea legală 200
5.7.2. Moștenirea testamentară 201
5.8. Dreptul comercial 303
5.8.1. Considerații generale 203
5.8.2. Reglementarea operațiunilor comerciale 204
5.8.3. Jurisdicția comercială 206
5.9. Dreptul penal 207
5.9.1. Considerații generale 207
5.9.2. Infracțiuni 209
5.9.3. Pedepse 212

BCU CLUJ / UNIVERSITY LIBRARY

Cap. VI. Procedura de judecată 215
6.1. Desfăşurarea procesului civil 215
6.1.1. Părţile în proces. chemarea în judecată 215
6.1.2. Judecata 216
6.1.3. Probele 218
6.1.4. Hotărârea judecătorească. 219
6.2. Căile de atac 219
6.2.1. Opoziţia. 219
6.2.2. Apelul 220
6.2.3. Apelul la apel 220
6.3. Procedura penală 221
Concluzii privind elaborarea şi aplicarea regulamentelor organice 223

TITLUL V
DUALISMUL AUSTRO-UNGAR ÎN TRANSILVANIA

Cap.I. Instaurarea dualismului Austro-Ungar în Transilvania 226
1.1. Regimul liberal din Transilvania 226
1.2. Instaurarea propriu-zisă a dualismului 233
1.3. Legislaţia discriminatorie 235
1.3.1. Legea naţionalităţilor 235
1.3.2. Legea electorală 238
1.3.3. Legea învăţământului 240
1.3.4. Legea presei 241

Cap. II. Lupta românilor din Transilvania împotriva legislaţiei de oprimare 243
2.1. Pronunciamentul de la Blaj 243
2.2. Memorandumul 245
2.3. Restructurarea partidelor politice 249

Cap. III. Consideraţii cu privire la politica pasivistă şi activistă 257
3.1. Pasivismul politic 257
3.2. Activismul politic 262
Concluzii 267
Bibliografie 268

2001

Redactor: *Oana Trişcaru*
Tehnoredactori: *Gabriel Ghinea,*
Tiparul executat la Tipografia Editurii Sylvi
Tel./fax: 223.11.25

TIPĂRIT ÎN ROMÂNIA

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

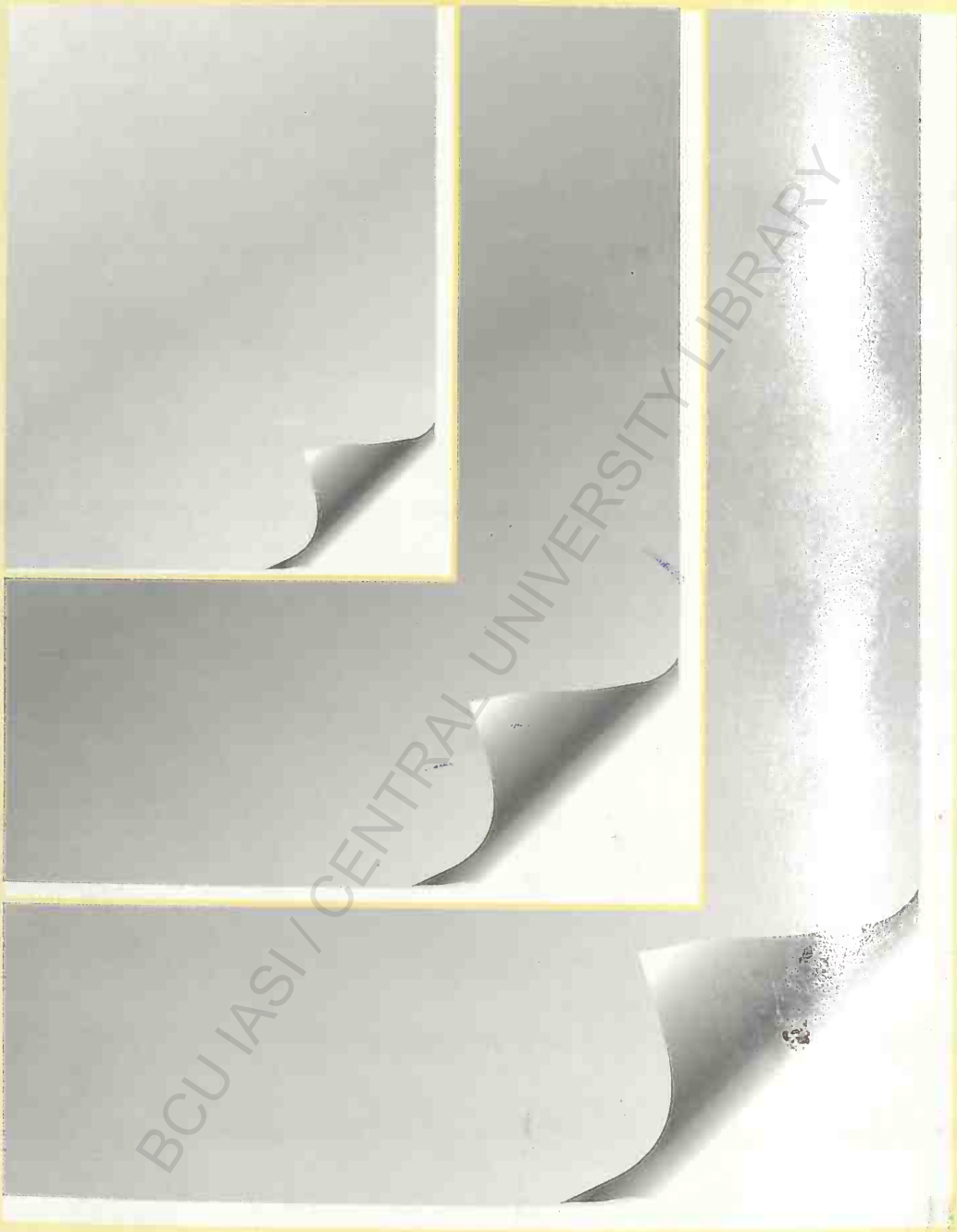

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ISBN 973-8258-49-9